

Prof. dr. Ioannis FOUNDOULIS
Facultatea de teologie a
Universității din Tesalonic

Dialoguri liturgice

Răspunsuri la probleme liturgice

vol. I

(1 - 150)

**Traducere de
Preot Victor MANOLACHE**

Editura Bizantină
București

Coperta: Maria COMAN
Redactor: Pr. Asist. Silviu TUDOSE
Tehnoredactare: Eliodor IFTIMIU

Traducerea a fost făcută după originalul grecesc:
ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΟΥΝΔΟΥΛΗΣ, ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑΣ
ΑΠΟΡΙΑΣ, Α' (1-150) Εκδοσις τετάρτης, Αποστολική Διακονία της
Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 1991

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FOUNDOLIS IOANNIS,
Răspunsuri la probleme liturgice / Ioannis Foundoulis-
București : Editura Bizantină, 2008
ISBN 978-973-9492-96-6

Copyright© EDITURA BIZANTINĂ

Prefață la ediția românească

Editura Bizantină are bucuria de a publica primul volum - dintr-o serie de patru - al lucrării profesorului Ioannis Foundoulis, intitulată *Răspunsuri la probleme liturgice*. Ioannis Foundoulis a fost profesor de Liturgică la Facultatea de Teologie a Universității din Tesalonic și este cunoscut ca cel mai mare liturgist al Bisericii Greciei. Deși mirean, domnia sa a slujit această disciplină teologică o viață întreagă cu foarte multă competență și cu un devotament deosebit, fiind decenii de-a rândul expertul, prin excelență, al Bisericii Greciei, ca și al celorlalte patriarhate elinofone, în probleme liturgice. A fost cunoscut de lumea teologică ortodoxă, dar și creștină în general, ca un liturgist cu o foarte solidă cunoaștere a istoriei vieții liturgice a Bisericii și a teologiei acesteia. A trecut la Domnul acum un an, lăsând în urmă imaginea unui profesor de mare pătrundere științifică, dar și a unui om smerit, cuviincios, discret, cu mult respect și cinstitoare față de cele bisericesti și, mai ales, față de preoția Bisericii și de lucrarea acesteia.

Cartea cuprinde răspunsuri la întrebări ale preoților privind cele mai diverse aspecte ale vieții liturgice a Bisericii. Inițial, au fost publicate în periodicul *Efimerios*, un fel de supliment al revistei centrale a Bisericii Greciei, *Ekklesia*, dedicat preotului *de parohie* (aceasta este traducerea lui *efimerios*). În vremea studiilor mele la Atena, urmăream cu mult interes dialogul, pe teme liturgice, publicat număr de număr în periodicul *Efimerios*, dintre profesorul Foundoulis și preoții greci, lăsându-mi impresia unui lucru extrem de util și foarte bine făcut. A fost motivul pentru care, odată întors în țară și după ce am preluat responsabilitatea coordonării activității redacționale a periodicului central al Bisericii Ortodoxe Române, *Vestitorul Ortodoxiei*, aveam să propun profesorului nostru de liturgică, Părintelui Nicolae Necula, o rubrică asemănătoare. Datorită consecvenței autorului, rubrica avea să fie menținută peste cincisprezece ani, fără întrerupere. Și de aici a rezultat o lucrare în mai multe volume, intitulată *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*.

Inițiativa Editurii Bizantine, de a traduce și publica lucrarea profesorului grec I. Foundoulis, dorește să pună în dialog

cele două tradiții liturgice, cea greacă și cea românească. Este un exercițiu de hermeneutică teologică, ce țintește să pună în evidență unitatea și diversitatea vieții liturgice în Biserica Ortodoxă. În ultimii ani, am dorit mult – fără să fi reușit încă - să fie organizat un congres cu participare a liturghiștilor principalelor Biserici Ortodoxe pe tema diferențelor liturgice dintre acestea. Consider foarte necesar un astfel de demers, pentru a identifica natura diferențelor. În ce măsură, adică, diferențele liturgice constituie expresia autentică a particularităților locale sau a modului specific de a exprima același lucru sau, dimpotrivă, reprezintă eventuale alienări ale tradiției liturgice sau devieri de la rânduiala care exprimă, deplin și corect, teologia și credința Bisericii. S-ar fi pus în evidență, pe de o parte diversitatea pozitivă, complementară și îmbogățitoare, revelatoare pentru caracterul dinamic și viu al expresiei liturgice, și, pe de altă parte, diversitatea negativă, adică deosebiri care sunt expresia îndepărtării sau alunecării de la tradiția liturgică autentică, și care trebuie corectate.

Cartea profesorului Foundoulis, în cea mai mare parte a ei, aduce în discuție fondul principal, unitar și comun al vieții liturgice a Bisericii Ortodoxe, insistând pe originea și evoluția istorică a celor mai diverse aspecte ale acesteia. Din punctul acesta de vedere ea reprezintă și pentru cititorul român și, mai ales, pentru preotul ortodox român, un izvor extrem de bogat de răspunsuri și lămuriri liturgice. Dar, în egală măsură, aceasta consemnează și diferențele liturgice dintre diferitele tradiții liturgice ortodoxe, pronunțându-se deseori asupra corectitudinii și justificării lor sau sugerând oportunitatea corectării lor acolo unde este cazul, cu argumente istorice și teologice. Cititorul își va întări conștiința unității diacronice dar și actuale a Ortodoxiei, constatând cât de unitară a fost și a rămas viața liturgică a ortodocșilor de-a lungul istoriei, dar luând act și de caracterul dinamic al acesteia, de particularitățile specifice care subliniază personalitatea și libertatea de expresie a ortodocșilor, particularități care nu contravin fidelității față de tradiția comună a Bisericii celei Una, ci punctează rodirea vie și liberă a Duhului lui Dumnezeu și diversitatea darurilor duhovnicești.

9 iunie 2008

*Pomenirea Sfinților Chiril al Alexandriei,
Tecla, Mariamni, Marta și Maria*

Preot prof. dr. Constantin COMAN

Prolog la ediția greacă

Volumul de față cuprinde răspunsurile la o sută cincizeci de întrebări pe teme liturgice, publicate în revista *Efimerios* (*Preotul de parohie*) pe o perioadă de aproximativ trei ani, începând cu numărul din 16 iunie 1965 și până la cel din 15 octombrie 1968. Tipărirea acestora în volum a fost cerută de mulți cititori ai articolelor din revistă, deoarece le-au considerat folositoare pentru pregătirea lor și pentru săvârșirea lucrării lor liturgice și pastorale. Tuturor acestora, ca și celor care prin întrebările lor și prin reacțiile lor la unele răspunsuri ale mele au contribuit la alcătuirea conținutului acestui volum, le exprim călduroasele mele mulțumiri.

Întrebările preoților se referă la o varietate foarte mare de teme, iar răspunsurile sunt date în ordinea cronologică a primirii scrisorilor. La tipărirea lor în volum nu am dorit să schimbăm ordinea lor și din alte motive, dar și deoarece multe din răspunsurile ulterioare presupun răspunsuri date anterior, la care și trimitem de multe ori. Am adăugat însă la sfârșit un cuprins tematic, care rânduiește întrebările pe teme, precum și un indice alfabetic detaliat, care vor ajuta pe cititori să găsească foarte repede ceea ce îi interesează.

În mod repetat am declarat scopul acestor articole, precum și dificultățile pe care le-am întâmpinat adesea în încercarea de a răspunde cât mai bine întrebărilor primite. Multe dintre întrebări se referă la teme foarte dificile și necercetate încă. Altele se referă la teme foarte simple și de mică importanță. Și pe unele și pe celelalte le-am tratat cu aceeași seriozitate, având în fața ochilor mereu cuvintele înțelepte ale Sfântului Simeon al Tesalonicului, care spune: „Nimic nu este mic și neînsemnat în Biserica Marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Nimic nu este fără sens, pentru că Biserica este a Însuși Cuvântului Celui viu. De aceea, toate au sens înalt...” (*Dialog împotriva*

tuturor ereziilor și despre ... sfintele slujbe, cap. 365).

„Cele socotite a fi mici și neînsemnate, acelea sunt pline de înțelepciune și oricât de mici ar părea unora, ne descoperă cunoștința cea mai înaltă. Pentru că ceea ce socotesc oamenii a fi nebunie, la Dumnezeu este mai înțelept decât cele ale oamenilor, iar ceea ce socotesc a fi slab este mai puternic.” (*Dialog cap. 322*).

Am evitat răspunsurile scurte, deoarece ne-am propus ca, prin aceste articole să facem cunoscut nu numai ce trebuie sau cum trebuie să săvârșească preoții în cadrul cultului, ci și motivul pentru care se impune să se procedeze într-un fel sau altul. Cunoașterea exactă a rânduielilor liturgice este o premisă necesară a săvârșirii corecte a acestora.

Ne-am mai propus și un alt scop, acela ca răspunsurile să fie date într-un mod foarte simplu și pe cât posibil foarte clar. De aceea am folosit și limba greacă vorbită.

Nu cred că aș putea fi interpretat greșit, imputându-mi-se un exces de smerenie, dacă aș repeta împreună cu Sfinții Părinți ai Bisericii, că „nimic nu este al meu” din ceea ce veți găsi scris în această carte. Oricum, aceasta a fost grija permanentă a celui ce a scris, să prezinte și să explice tradiția liturgică corectă a Bisericii. Dacă a reușit acest lucru și dacă prin aceasta a reușit să aducă o mică ofrandă cititorilor săi, ajutându-i în felul acesta la săvârșirea cu înțelepciune și frică de Dumnezeu a slujirii lor preoțești, va considera că scopul acestei mici strădanii a fost împlinit.

Atena, 26 Iulie 1967
Pomenirea Sfântului
Ieromartir Ermolau

Ioannis Foundoulis

Introducere

Prea Cucernice Părinte, cel care, cu puterea lui Dumnezeu, se angajează să răspundă la nedumeririle Sfinției tale din această rubrică a revistei dedicate ție, „Efimerios”, nu este omul „care are răspuns la toate întrebările”, sau cel care-l întruchipează pe înțeleptul și omul de știință. Îți promite, însă, un lucru: că va depune toată strădania, să scoată din Sfintele Scripturi, din Tradiția și din viața Bisericii, din bibliografia noastră teologică, informația potrivită, ca să-ți dea răspunsurile cele mai corecte la întrebările tale.

Tu, întrebând, arăți că ești stăpânit de duhul uceniciei, care-ți mișcă în mod smerit cugetul, ca să cauți rațiunea și sensul lucrurilor, al lucrurilor dumnezeiești și de setea de a învăța și de a aprofunda Tainele lui Dumnezeu și ale Bisericii noastre, la care chiar și „îngerii doresc să se închine”. Dorul tău acesta după Dumnezeu și cele dumnezeiești nu poate fi decât lăudat.

Dar și pentru un alt motiv ești încă și mai vrednic de laudă. Ești preotul Dumnezeului Celui Preaînalt, liturghisitorul Sfântului Jertfelnic, slujitorul Sfintei Mese, pe care o gătește Însăși Înțelepciunea lui Dumnezeu și la care îi cheamă „cu chemare înaltă” pe fiii lui Dumnezeu. Ai fost credincios și ai devenit „deținător al tainelor, adică „mistagog”. Ai fost oiță și ai devenit păstor. Ai fost un mădular al trupului Bisericii și, „cu frică și cu cutremur”, stăteai departe de sfântul jertfelnic și, împreună cu poporul lui Dumnezeu, priveai spre acesta prin „Sfintele Uși”. Dar a venit un moment în care, Cel care te-a ales și te-a rânduit „din pântecul mamei tale” spre slujirea Sa sfântă, a dat la o parte pentru tine catapeteasma și ai intrat întru cele dinlăuntru și ai văzut „cu ochii tăi chipul Sfintei Jertfe”.

De atunci, o nouă lume s-a deschis înaintea ta. Lumea simbolurilor și a Tainelor Sfinte pe care, ca „un bun iconom al

harului” lui Dumnezeu, ești chemat să le administrezi, să le slujești, să te sfințești prin acestea și să sfințești poporul lui Dumnezeu care așteaptă acum din mâinile tale „Pâinea îngerilor”, hrana cerească. Tu vei face acest popor, prin Sfântul Botez, mădular al Bisericii Lui și-i vei da prin Mirungere cele șapte harisme ale Sfântului Duh. Tu îl vei învăța și-l vei iniția în Tainele lui Dumnezeu și-l vei îndrepta pe calea Lui, „pășind în adevărul” Lui. Tu îi vei da lumina lui Hristos, deschizându-i ochii și urechile inimii, spre cunoașterea mântuitoare a lui Hristos. Împreună cu Hristos, Îl vei preamări pe Dumnezeu și vei îndrepta „ca o mireasmă bineplăcută” cererile și nevoile poporului înaintea Domnului. De la tine acesta va primi iertarea păcatelor și prin mâinile tale va fi uns cu untdelemn sfințit, „spre vindecarea sufletului și a trupului”. Prin tine va fi binecuvântată „căsătoria lui cea după Lege” și din mâinile tale, vor fi așezate pe capul lui cununile biruinței și ale bucuriei lui. Și când se va auzi pentru acesta cântarea „Iată, Mirele vine...”, tu vei ieși cu iubire „în întâmpinarea lui”, dăruindu-i „hrana” vieții veșnice și însoțindu-l ca pe un biruitor, spre „odihna” lui, în așteptarea învierii.

Întrebările tale arată că ești pătruns continuu de frică și frământare înaintea lucrării tale și că vrei s-o săvârșești cu acrivie și în deplină cunoștință, „ca pe un cuvânt de răspuns” pentru slujirea ta.

Va fi o cinste și o mare bucurie pentru cel care-ți răspunde, dacă, prin cele pe care ți le scrie, te ajută în această îndoită dorință a ta să te informezi mai bine și să săvârșești mai cu acrivie slujirea ta dumnezeiască. Dacă ți se nasc și alte nedumeriri, care nu privesc direct lucrarea ta liturgică, și pentru acestea vei primi răspuns, „după putere”.

Acum începem dialogul nostru. Tu vei întreba și cel care scrie rândurile acestea îți va răspunde cât se poate mai amănunțit și mai clar. Dacă din pricina răspunsurilor apar noi nedumeriri, sau dacă se întâmplă să ai o părere diferită, vom putea din nou să revenim, în duhul iubirii, căutând împreună să aflăm adevărul nefalsificat, care este judecătorul omului, și mai ales al creștinului care crede în Adevăr, care

se eliberează de întuneric. Adevărul îl face pe om „fiul luminii și al zilei”, de vreme ce prin el ajunge la cunoașterea desăvârșită a tainelor lui Dumnezeu.

Fiecare întrebare va primi un număr, astfel încât și eu și Sfînția ta vom putea lesne să facem trimitere, dacă este nevoie, la un răspuns mai vechi. Lumina lui Hristos, care „luminează tuturor”, aceasta să vină și peste noi.

1

Putem să dăm Dumnezeiasca Împărtășanie bolnavilor în orice ceas al nopții?

Pentru împărtășirea credincioșilor nu există timp! Și pentru ca să nu ne întoarcem la vremurile foarte vechi, la timpurile Apostolice, când dumnezeiasca Euharistie se săvârșea seara și creștinii se împărtășeau în acel moment, nu trebuie să cercetăm decât practica liturgică din vremea noastră, sau cea puțin mai veche, ca să aflăm răspunsul.

Sfintele Liturghii din zilele de Duminică și din Sărbători se săvârșesc în părțile noastre, așa cum bine știm, dimineața, și atunci ne și împărtășim. În Bisericile Ortodoxe din Europa și America, Sfânta Liturghie se săvârșește în jurul prânzului. Când facem privegheri de toată noaptea și la sărbătoarea Sfintelor Paști, Liturghia se săvârșește puțin după miezul nopții.

Sfintele Liturghii ale Darurilor mai înainte sfînțite, ale Ajunului Crăciunului și Bobotezei, ale Joi și Sâmbetei celei Mari sunt Liturghii de după amiază, unite cu slujba vecerniei. Și astăzi, la Sfântul Munte, ele se săvârșesc după amiaza.

Prin urmare, și în împrejurări obișnuite, Dumnezeiasca Împărtășanie se dă și astăzi după miezul nopții, dimineața, la prânz și după amiaza. Cu atât mai mult, dacă este vorba despre un bolnav care este în primejdie să moară și să plece din lume fără „hrana” vieții veșnice, fără „sămânța nemuririi”, care-l va învia „în ziua cea de apoi”. Înaintea acestei necesități,

orele și obișnuințele dispar. De altfel, din acest motiv Biserica păstrează în artofor Sfânta Împărtășanie, pentru împărtășirea grabnică, la vreme de nevoie, în orice ceas al nopții și al zilei.

2

Care este diferența între martir, ieromartir și ceilalți, și cum trebuie să fie pomeniți?

Biserica noastră îi împarte pe sfinți în diferite categorii, după vrednicia, și în mod special, după slujirea pe care au oferit-o acesteia.

Astfel, în rugăciunea anaforalei sfântului Ioan Gură de Aur, vedem enumerându-se, în afară de Născătoarea de Dumnezeu și de sfântul Ioan Botezătorul, diferite cete de sfinți: „Strămoși, părinți, patriarhi, prooroci, apostoli, propovăduitori, evangheliști, mucenici mărturisitori, pustnici și alții”. Aproape aceiași împărțire a sfinților o regăsim și la Proscomidie, unde fiecare dintre cele nouă cete de sfinți corespunde unei categorii, de vreme ce se oferă miride speciale pentru îngerii, profeți, apostoli, ierarhi, martiri, pustnici etc.

Și în vechea cântare a slujbei Pavcerniței celei mari, care începe cu cuvintele „Stăpână, Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, roagă-te pentru noi păcătoșii”!, urmează o serie de invocări către Îngerii, sfântul Ioan Botezătorul și Înaintemergătorul, Profeti și Martiri, Sfinți și purtători de Dumnezeu Părinți, Păstori și Dascăli ai Bisericii. Pe aceștia îi enumeră și cunoscutul tropar „Apostoli, martiri și profeți, ierarhi, sfinți și drepti...”, pe care îl cântăm deseori ca tropar al zilei de Sâmbătă.

Venind, acum, la fiecare categorie în parte, când spunem *Profeti (Profites)* ne referim, așa cum este evident, la acei bărbați și femei sfinte, care în perioada de dinainte de Hristos, de la începuturi și până la Ioan Botezătorul, au propovăduit poporului evreu Cuvântul lui Dumnezeu, și au profetit despre venirea lui Mesia, precum Moise, Ilie, Isaia și alții.

Strămoșii (Propatores) sunt, în principal, înaintașii lui Hristos de la Adam și ascendenții Lui direcți după trup și, prin extensie, toți bărbații sfinți ai Vechiului Testament care au trăit înainte de Hristos.

Dreptii (Dikaioi) sunt Enoh, Noe, Ezdra etc.

Apostolii (Apostoloi), așa cum știm, sunt ucenicii direcți ai lui Hristos, cei doisprezece și cei șaptezeci, precum Petru și Pavel, Andrei, Cleopa, dar și primii ucenici ai Apostolilor, care au propovăduit și aceștia Evanghelia, precum Tit, Timotei, Sila și alții. Din această categorie fac parte și Evangheliștii, adică cei patru apostoli sau ucenici ai apostolilor care au scris cele patru Evanghelii canonice, și *cei întocmai cu Apostolii (Isapostoloi)*, adică sfinții care nu au fost apostoli, dar care au adus creștinismului atâtea servicii mari și, din recunoștință, au fost socotiți de Biserică drept egali ai apostolilor, așa cum au fost primul împărat creștin Constantin și mama sa Elena, Fotinia Samariteanca, împărăteasa Olga a rușilor și alții.

Martirii (Martires) sunt acei credincioși care au preferat moartea și chinul cel mai înfricoșător, de la primul martir, Ștefan, și până la neomartirii contemporani, ca să nu-L tăgăduiască pe Hristos și să trădeze credința Celui Care a mărturisit primul, pentru mântuirea tuturor. Împreună cu aceștia sunt socotiți și *Ieromartirii (Ieromartires)* adică mucenicii clerici, precum Haralambie, Vlasie, Ermolaie și alții¹; *Cuvioșii martiri (Osiomartires)*, adică mucenicii călugări, precum Nikon (2 sau 3 Martie) și Evghenia; *Mucenicii mari (Megalomartires)*, adică cei mai cunoscuți martiri care, înainte să moară, au suferit cele mai înfricoșătoare chinuri pentru că nu au vrut să se întoarcă la idolatrie, precum Gheorghe, Dimitrie, Teodor și alții. *Mucenițele fecioare (Parthenomartires)* sunt femeile fecioare, care au mărturisit pentru Hristos, precum Varvara, Ecaterina și altele. *Cuvioasele fecioare mucenițe (Osioparthenomartires)* sunt călugărițele mucenițe, precum sfânta Parascheva.

---

¹ În Biserica Ortodoxă Română nu se face vreo distincție între mucenicii clerici și neclerici, și unii și alții fiind cunoscuți sub numele de "mucenici".

Și, în sfârșit, *Neomartirii (Neomartires)*, creștinii din vremurile noi, care au fost chinuți și uciși de către turci pentru că au refuzat să-și schimbe credința, precum Gheorghe Ioanitul, Teodor Bizantios, Gheorghe Hiopolitul și mulți alții.

Pe lângă ceata martirilor, mai este și cea a *Mărturisitorilor (Omologites)*. Aceștia sunt creștinii care în perioada prigoanelor au fost târâți în tribunalele idolatre și acolo și-au mărturisit credința lor, au fost supuși la chinuri ca să se lepede de Hristos, dar pentru un motiv sau altul n-au fost uciși precum martirii. Aceștia sunt Hariton, Maxim și alții.

Cuvioșii (Osioi) sunt călugării, bărbați și femei, care au dus o viață monahală exemplară, nu și-au vărsat sângele, dar și-au jertfit viața și au câștigat cerul prin „martiriul conștiinței” de zi cu zi. În ceata aceasta îi întâlnim pe sfinții Antonie, Eftimie, Sava, Atanasie din Aton, Eufrosina și o mulțime de bărbați și femei.

Ierarhii (Ierarhes) și *Învățătorii (Didaskaloi)* sunt acei mari episcopi care au păstorit poporul lui Dumnezeu cu sfințenie și înțelepciune și au învățat prin viu grai sau în scris cuvântul Adevărului, precum cei trei Ierarhi Vasile, Grigorie și Ioan și alții.

În sfârșit, titlul de *Părinți (Pateres)* se dă în principal acelor clerici care s-au distins prin sfințenia vieții lor și prin învățătura corectă, pe care au formulat-o în scrierile lor pline de înțelepciune, dar și în general tuturor sfinților clerici și monahi.

Biserica îi pomenește pe toți acești sfinți în diferite slujbe, ca mijlocitori, și nădăjduiește că prin rugăciunile lor, cererile ei vor fi bine primite de către Dumnezeu. Nu există slujbă, rugăciune sau Sfântă Taină, în care să nu fie enumerați o parte dintre acești sfinți. Și la rugăciunea „Mântuiește, Dumnezeule, poporul Tău...” de la slujba Utreniei, și la Litie, la binecuvântarea pâinilor, la slujba sfințirii apei și în toate apolisurile, sunt amintiți cu numele mulți sfinți, din toate locurile, și sunt adăugați alți sfinți locali, precum și sfântul zilei.

Și în cazul primilor nu este nici o dificultate, pentru că în formulele consacrate ale cărților liturgice este consemnat

modul corect și epitetele care-l însoțesc în cadrul rânduiei bisericești pe fiecare dintre aceștia. Dificultatea, în principal, o aflăm în cazul sfântului din ziua respectivă pomenit la sfârșitul fiecărui apolis. Și nu puține sunt situațiile în care auzim că pomenirea lui nu se face în modul corect, care ni s-a transmis.

Unii preoți, chiar și teologi, nu depun nici cel mai mic efort ca să fie socotiți ireproșabili și sub acest aspect. Și totuși, lucrurile nu sunt atât de complicate precum par. Este suficient să luăm seama la categoria în care-l așează Biserica pe sfânt și la epitetele care-l însoțesc. Astfel, când este profet, vom spune: „Ale sfântului și preaslăvitului Profet...”; când este vorba despre drepti sau strămoși, vom zice: „Ale sfântului și dreptului...”; când este Apostol, vom zice: „Ale Sfântului, preaslăvitului și întru tot lăudatului Apostol...”; când este Evanghelist, vom zice: „Ale sfântului, preaslăvitului, întru tot lăudatului apostol și evanghelist...”. Când este vorba despre martiri, vom zice: „Ale sfântului și preaslăvitului martir (mare mucenic, cuvios mucenic, mărturisitori, neomartiri etc.)...”. Atunci când pomenim doar Sfânt, vom zice: „Ale sfântului și de Dumnezeu purtătorului Părintelui nostru...”. În cazul ierarhului, vom zice: „Ale celui întru sfinți părintelui nostru...”. Când este pomenită o muceniță, vom zice: „Ale sfintei și preaslăvitei mucenițe (mare muceniță, muceniță fecioară, mărturisitoare, cuvioasă fecioară mărturisitoare)...”. Dacă este vorba despre cuvioasă, vom zice: „Ale cuvioasei maicii noastre...” etc.

Anumiți sfinți au primit apelative speciale, precum Sfântul Ioan Înaintemergătorul, la pomenirea căruia vom zice: „Ale cinstului și preaslăvitului prooroc, Înaintemergătorului și Botezătorului Ioan...”. Sau Sfântul Ioan Teologul, la care vom zice: „Ale sfântului, preaslăvitului apostol și evanghelist, ale feciorelnicului, mult iubitului prieten, care și-a plecat capul pe pieptul lui Hristos, Ioan Teologul”. Sau Sfânta Magdalena, la care vom zice: „Ale sfintei, preaslăvitei mironosițe, întocmai cu apostolii, Maria Magdalena...”. Sau Sfinții Împărați Constantin și Elena, la care vom zice: „Ale sfinților, preaslăviților, de Dumnezeu încununați împărați și întocmai cu apostolii...” etc.

După numele fiecărui sfânt urmează epitetul special

prin care se recunoaște și se distinge de cei din aceeași categorie cu el. Epitetul special este pentru ierarhi numele mitropoliei sau al eparhiei lor, iar pentru alți sfinți mari ceva care se datorează în special însușirilor lor, ca de exemplu ale „făcătorului de minuni”, ale „purtătoarei de mir”, „ale sfințitului”, „ale măritului”, „ale purtătorului de biruință”, „ale purtătorului de Dumnezeu” etc.

O atenție specială trebuie acordată atunci când numele sfântului prăznuit se găsește, după tradiție, în catalogul sfinților pe care-i pomenim în situațiile de mai sus. Atunci numele lui nu va mai fi pomenit acolo, ci la sfârșit, împreună cu expresia: „...a cărui prăznuire o săvârșim” sau „...a cărui amintire a mutării sfintelor sale moaște o prăznuim”. Același lucru este valabil când este vorba despre înălțarea, aflarea, închinarea sau arătarea Sfintei Cruci, despre zămislirea, nașterea, tăierea și aflarea capului sfântului Ioan Botezătorul, despre sărbătorile închinare acoperământului, brâului Născătoarei de Dumnezeu etc.

Astfel, cu puțină pregătire prealabilă și cu bunăvoință, preotul poate să fie ireproșabil și sub aspectul acesta al rânduiei bisericești, de mică însemnătate și la care puțini iau seama, dar, pentru cei care știu, el spune multe despre atenția și pregătirea sufletească a preotului.

3

Trebuie să dăm Dumnezeiasca Împărtășanie tuturor, fără cercetare?

4

Putem să interzicem creștinului care a săvârșit păcat de moarte să se împărtășească? Dacă da, în ce mod?

5

Trebuie să-i împărtășim pe creștinii cărora le-am recomandat mai înainte să se spovedească iar aceștia vin nepregătiți?

Aceste trei întrebări se referă la dificila problemă a primirii Sfintei Împărtășanii dată de către preot credincioșilor. Zic dificilă pentru că, pe de o parte este legată de problema responsabilității preotului ca administrator al Tainelor înaintea lui Dumnezeu, iar pe de altă parte este legată de conștiința credinciosului și de alte contexte speciale ale fiecărei parohii. Atât de multe sunt situațiile încât nu pot fi prevăzute și nici judecate cu aceeași măsură. Fiecare om constituie un caz special și, conform sfântului apostol Pavel, nimeni nu știe „cele dinlăuntru ale omului”, decât duhul lui. Nu trebuie să uităm, credința noastră este credința libertății și a harului și toate aceste lucrări ale noastre trebuie să vizeze doar mântuirea omului pentru care Hristos a murit și pentru izbăvirea căruia și-a dat Trupul Său „Care se frânge pentru noi, spre iertarea păcatelor”, și Sângele Său, „Care pentru noi se varsă, spre iertarea păcatelor”, așa cum se repetă la fiecare Sfântă Liturghie. Exact acesta este și scopul Tainei: iertarea păcatelor păcătoșilor și nu răsplătirea nepăcătoșeniei.

Pe de altă parte, avem îndemnurile apostolului Pavel, (*I Corinteni XI*, 27-32) și ale Bisericii despre „pregătirea” de dinaintea Dumnezeieștii Împărtășanii, pentru ca împărtășirea noastră „de taină” să ne fie spre folos, și nu „spre judecată și spre osândă”.

Sfintele Taine, mărgăritarele noastre duhovnicești, nu se aruncă porcilor, pentru că le vor călca în picioare și le vor pângări. De aici începe responsabilitatea preoților. Preotul credincios, iluminat de Dumnezeu, va găsi între aceste două aspecte calea de mijloc, care se potrivește fiecăruia. Catehizându-i pe creștinii săi, nici nu-i va încuraja până într-atât încât să vină nepregătiți la Dumnezeiasca Împărtășanie, nici nu-i va înspăimânta astfel încât, prin evaluarea disperată a păcătoșeniei lor, să se lipsească de Potirul Vieții. Măsura se află în îndemnul Dumnezeieștii Liturghii, pe care o rostim sau o ascultăm mecanic, fără să-i înțelegem sensul: „Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste, apropiați-vă!”.

„Frica de Dumnezeu” îl exclude pe omul păcătos de la părtășia Cinei Domnului. „Iubirea” desăvârșită îl va atrage și, după apostolul Ioan, „va scoate frica afară”. „Credința” va constitui legătura sfântă dintre acești doi poli și-i va dărui credinciosului starea corectă în care va trebui să se posteze înaintea lui Dumnezeu și a Tainelor Lui.

Preotul, prin toată lucrarea lui pastorală, trebuie să privească la fundamentul, înălțarea și iluminarea acestei credințe. Astfel, vor apărea mai puține probleme, de genul acestor trei întrebări, pentru că cei catehizați și îndrumați în cunoștință de cauză, la timpul potrivit, și inițiați în lucrurile tainice de către preotul lor, vor ști cum și când să se apropie de Dumnezeiasca Împărtășanie. Și încă ceva: întrebările acestea presupun relația ideală între preot și păstoriții săi. Preotul știe bine și cunoaște problemele credincioșilor din parohia sa, îi spovedește, îi îndeamnă, îi urmărește în viața în Hristos, într-un cuvânt „îi păstorește”. Din nefericire, astăzi nu este posibil întotdeauna acest lucru, în special în orașele mari, cu parohii supradimensionate și preoți puțini. În dreptul acestor credincioși, care vin cu sutele de Paște și de Crăciun ca să

primească Dumnezeiasca Împărtășanie, problema care se pune este dacă preotul cunoaște măcar o mică parte dintre ei. După aceste aspecte generale, să revenim la întrebările tale.

De la început să știm că nu putem să dăm Dumnezeiasca Împărtășanie tuturor, fără discernământ. Ea se dă doar credincioșilor, adică celor care prin botez au devenit mădulare ale Bisericii, aparțin acesteia și se află în comuniune tainică cu ea. Cu alte cuvinte, doar creștinii ortodocși pot să se împărtășească. Sunt excluși necreștinii (prin urmare și pruncii nebotezați), creștinii care aparțin altei Biserici (catolici, protestanți, armeni, copti etc.), schismaticii și cei afurisiți în mod oficial de Biserică.

Dumnezeiasca Împărtășanie este simbolul și elementul constitutiv al Bisericii Creștine, al „familiei întru Hristos”. Aceasta face poporul lui Dumnezeu „un singur trup și un singur sânge”. Ea ne face frați în Hristos, oricărui loc, neam, limbă și ținut am aparține, de vreme ce toți ne facem părtași aceleiași Pâini și aceluiași Potir și în venele noastre curge Sângele lui Hristos, iar trupul nostru a devenit una cu Trupul Lui. Preotul nu numai că nu poate să dea Dumnezeiasca Împărtășanie celor care nu sunt mădulare ale acestei comuniuni, dar își ia și grea osândă dacă o face. Când se vor apropia de Biserica noastră, atunci se vor face părtași și comuniunii noastre. Dar Biserica noastră impune ca pedeapsă pedagogică „epitimia”, oprirea de la Dumnezeiasca Împărtășanie, creștinilor care au căzut în anumite păcate. Așa se întâmplă și în Biserica veche în care exista categoria specială a creștinilor „penitenți”. Unora dintre aceștia nu numai că nu li se îngăduia Dumnezeiasca Împărtășanie și asistarea la asistarea la Sfânta Liturghie, ci numai ascultarea Evangheliei, a Apostolului și a predicii. Perioada opririi de la Dumnezeiasca Împărtășanie dura și până pe patul de moarte în cazul unor păcate mari, precum lepădarea de Hristos. Dar, odată cu trecerea timpului, Biserica a devenit din ce în ce mai îngăduitoare. Este de ajuns să compare cineva canoanele sfântului Vasile cel Mare cu canoanele sfântului Ioan Postitorul și cu practica de astăzi, ca să vadă scăderea treptată o riguro-

zității. Aplicarea acestei epitimii avea loc, ca și astăzi, după mărturisire, de către părintele duhovnic.

Firește că acela o va face cu toată iubirea și priceperea duhovnicească, încât cel care se mărturisește să fie convins că aceasta se întâmplă pentru binele și pentru mântuirea lui sufletească. La fel, dacă preotul prinde de veste despre vreun păcat mare al unui enoriaș de-al său, atunci, înainte ca acesta să se apropie de Dumnezeuiasca Împărtășanie, se va îngriji să se apropie de el cu iubire și afecțiune ca să-i arate părintește vindecarea potrivită și, implicit, să-i recomande oprirea de la cuminecare. În ceasul apropierei de Sfintele Taine este foarte târziu și o abordare în acel moment poate să devină pricină de indignare pentru cel care vine să se împărtășească, iar recomandarea preotului să aibă urmări contrare așteptărilor, îndepărtându-l pe acesta de Biserică. Mai mult, preotul poate să se facă pricină de sminteală și să cadă în păcat de moarte, încălcând secretul Tainei Mărturisirii și devenind astfel vinovat înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor. Dacă nu este vorba despre ceva tainic, ci cel care vine s-a făcut pricina unui scandal public, atunci preotul, cu toată iubirea, cu delicatețe creștinească, dar și cu hotărâre, poate să-l oprească de la Dumnezeuiasca Împărtășanie, cerându-i să rămână la sfârșit, sau lucrând într-un alt mod mai special și mai delicat, astfel încât să-l câștige și nu să se piardă creștinul „bolnav”. O atitudine asemănătoare a avut și sfântul Ambrozie al Mediolanului față de împăratul Teodosie care se făcuse vinovat de uciderea tesalonicenilor. Oricum, nu trebuie să ne scape din vedere că este foarte târziu să așteptăm momentul Dumnezeieștii Împărtășanii ca să-l sfătuim pe credincios. Dacă păcătosul este „oaia cea rătăcită”, răspunderea grea este a păstorului care a lăsat-o să se rătăcească în munți și să devină pradă lupului înțelegător, căci n-a alergat în urma ei din primul moment. În orice împrejurare preotul trebuie să se întrebe, ce ar fi făcut Hristos dacă ar fi fost în locul lui.

În sfârșit, despre cel de-al treilea aspect al întrebării, dacă preotul va opri de la Dumnezeuiasca Împărtășanie pe cei cărora le-a recomandat să se mărturisească și aceștia n-au

făcut-o, socotesc că răspunsul nu este atât de greu. Preotul este dator să recomande credincioșilor să se apropie, pe cât le stă în putință, pregătiți de Dumnezeiasca Împărtășanie. Le va arăta felurile pregătirii, și că unul dintre acestea este mărturisirea. De aici înainte este o problemă de conștiință a credincioșilor. Este bine ca tot credinciosul să se mărturisească înainte de Dumnezeiasca Împărtășanie și să primească iertarea păcatelor. Astfel se va apropia cu vrednicie și cu mai puțină frică de osândă.

Preotul, însă, nu trebuie să uite că Spovedania și Dumnezeiasca Împărtășanie sunt două realități diferite. A doua nu este condiționată de prima. Spovedania este o Taină independentă și separată, la care creștinul nu vine în fiecare zi, ci când simte nevoia vindecării duhovnicești, a mărturisirii și a iertării păcatelor care-l împovărează. Dumnezeiasca Împărtășanie este „hrana”, „izvorul nemuririi”, „mana”, „mân-carea și băutura cea adevărată”. De aceea omul se apropie, pe cât îi stă în putință, frecvent „ca să nu moară”. Dumnezeiasca Liturghie se și săvârșește aproape în fiecare zi. La Sfânta Euharistie preotul cheamă tot poporul care se găsește acolo prin cuvintele: „Apropiati-vă!”, și pentru acesta se roagă înainte, ca să se împărtășească cu vrednicie în numele Domnului și Îi mulțumește după aceea Stăpânului iubitor de oameni.

Repet încă o dată, cheia acestor probleme serioase precum împărtășania credincioșilor cu Trupul și Sângele lui Hristos se află în mâinile preotului bun, priceput, plin de iubire și cu frică de Dumnezeu. Acestuia nu-i rămâne decât să deschidă inimile credincioșilor săi, ca să intre Mirele lor.

6

Nu cumva trebuie ca noi, cei mai tineri, să alcătuim un alt canon asemănător cu canonul „liturgic” al Părinților noștri? Și nu cumva acest canon trebuie să fie numit „social”, ca să reglementeze relațiile dintre oameni în afara Bisericii?

Prea cucernice părinte, nu este lucru neobișnuit că se nască asemenea întrebări în sufletul sfinției tale, mai ales la începutul misiunii tale preoțești. Ai venit pentru prima dată în contact cu păstoriții tăi, ai sesizat problemele lor, le-ai trăit și ca un păstor responsabil te-ai ostenit să pui umărul la rezolvarea lor. De altfel, relatezi destule dintre acestea și te lupți pentru o nouă stare de lucruri care s-a format în comunitatea satului tău, în decursul ultimilor ani. Să nu crezi însă că ceea ce ne lipsește este o regulă „socială” care să stabilească relațiile dintre oameni și să rezolve problemele lor. Măcar să fie rezolvate problemele comunității noastre prin reguli și norme! Lucrul acesta ar fi cel mai ușor cu putință.

Pe de altă parte, canonul acesta există, ne-a fost dat prin descoperire în legea desăvârșită a harului și a iubirii, și pe aceasta se luptă, de veacuri și până astăzi, Biserica creștină s-o realizeze în lume, rugându-se neîncetat „Vie împărăția Ta” și „Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pământ” și, ostenindu-se în faptă și în cuvânt, să schimbe inimile și să îndrepte spre scopul acesta lucrările oamenilor.

Nu uita însă că lumea „se află sub cel viclean” și că „Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul nostru”. Tu să faci totul ca să-i ajuți pe frații tăi și să-i ușurezi, urmărind însă întotdeauna mântuirea sufletelor lor, sălășluirea Împărăției lui Dumnezeu în inimile lor. Dacă se întâmplă așa, atunci s-au rezolvat toate problemele lor. Nu mă refer la „ce vom mânca sau ce vom bea, sau cu ce ne vom îmbrăca”, pentru care, de altfel, se îngrijesc deajuns, singuri și cu ajutorul diferitelor organizații, ci la problemele veșnice, la mântuirea în Hristos, la propășirea duhovnicească, la izbăvirea de păcat

și la libertatea în Hristos. Aceasta este lucrarea ta și pentru ea vei da răspuns înaintea lui Dumnezeu în acea zi înfricoșătoare și pentru strădania în această latură te va judeca și întâistătorul tău, cel însărcinat de El pe pământ, episcopul. Dacă vezi astfel lucrurile, atunci vei înțelege importanța „canonului liturgic” al Părinților noștri.

În Tainele și prin Tainele pe care tu le săvârșești, oamenii își vor afla mântuirea. Acestea sunt izvoarele harului, care prin iubirea lui Dumnezeu Tatăl, prin jertfa răscumpărătoare a lui Hristos și prin darurile Sfântului Duh îi vor renaște pe enoriașii tăi, îi vor întări, îi vor crește, îi vor înălța, îi vor întări, îi vor ierta, îi vor face să dea roade de iubire și îi vor face moștenitori ai Împărăției lui Dumnezeu.

Tu îi vei îndruma îndeaproape la izvoarele de apă curate ale vieții și nu-i vei lăsa să se adape din „fântâni pustiite”. Vei învăța împreună cu ei să se roage „cu o gură și cu o inimă” Părintelui lor cu rugăciunile Bisericii, să înalțe slavă lui Dumnezeu prin imnele și troparele pe care le-au alcătuit Sfinții Bisericii noastre. Îi vei ajuta să învețe în cine și cum trebuie să creadă. Îi vei ajuta să se apropie cu conștiința curată de Sfintele Taine și să primească har și putere din acestea. Și dacă astfel îi faci buni creștini, multe dintre problemele lor se vor rezolva sau își vor pierde acuitatea de la început, iar roadele relațiilor sociale nu vor întârzia să apară. Și în vremea Părinților noștri existau nenumărate probleme: foamete, strâmtorare, moarte, calamități, războaie, ucideri, tâlhărie, robii, dar Biserica, urmând cu acrivie cuvintelor Domnului: „Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu, și toate celelalte se vor adăuga vouă”, a pus accentul pe cele veșnice și „stătătoare”, preferându-le celor trecătoare și stricăcioase. Luptă-te și tu pe aceeași cale lăsată de dâșii și nu te îndoii că astfel îți vei împlini și lucrarea de căpătâi, îndrumându-ți oile la „legile mântuirii”, și vei contribui și la rezolvarea problemelor lor pământești și la conviețuirea lor pașnică.

7

Dacă la cimitir există preot, este neapărată nevoie ca preotul de parohie să-l însoțească pe mort până acolo?

Pentru două motive consider că este absolută nevoie ca preotul de parohie să-l însoțească pe mort până la cimitir: în primul rând din rațiuni liturgice. Din momentul în care trupul este luat de acasă pentru a fi dus la biserică, unde i se va face slujba de înmormântare, începe un fel de procesiune cu cântare continuă care nu se întrerupe odată cu Apolisul slujbei de înmormântare, ci se continuă până la mormânt, încheindu-se după îngroparea mortului.

În vechile Molitfelnice se prevede psalmodierea cântării „Sfinte Dumnezeule...”, „Preasfântă Treime...”, „Tatăl nostru...” și după îngroparea trupului și acoperirea mormântului, troparele „Cu duhurile dreptilor...” etc. Cea mai caracteristică în acest sens este slujba de înmormântare a călugărilor, în timpul căreia, de la biserică la mormânt se cântă idiomelele „Care desfătare lumească...” etc., în trei stări pe drum și se face de fiecare dată ectenie și rugăciune. În timpul în care se acoperă mormântul se cântă alte tropare și se fac douăsprezece metanii pentru cel adormit. La fel și la slujba „preotului care s-a săvârșit”, la ceasul mutării din biserică la mormânt „preoții cântă irmoasele Canonului celui mare”, Trisaghionul², „Întru odihna Ta, Doamne...” etc. În toate cele trei situații, Apolisul se face doar după îngropare³. Dacă

² Cântarea „Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pe noi”.

³ În Biserica Ortodoxă Română, otpustul slujbei înmormântării se face în biserică, pe drumul către groapă fiind rânduit să se cânte de mai multe ori „Sfinte Dumnezeule...” funebru, iar lângă groapă să se rostască rugăciunile începătoare, ectenia morților și “Veșnică pomenire”, urmate de vărsarea paosului peste trupul celui adormit și a pământului peste sicriul coborât, cu formula de încheiere: „Slavă lui Dumnezeu, care așa a binevoit!”. Este adevărat că, în practica liturgică există obiceiul ca preotul

luăm seama și la purtarea Epitafului, la sfârșitul Utreniei Sâmbetei celei Mari, care este tocmai o preînchipuire a obiceiurilor de înmormântare ale Bisericii creștine în Hristos, vom vedea exact același lucru: o adevărată procesiune cu cântări, cu lumânări aprinse, tămâieri, ripide, preoți etc., care-L însoțesc pe Hristos Cel mort în mormânt.

Toate acestea arată că Biserica a înconjurat întotdeauna cu un respect deosebit trupurile plecate ale fiilor ei și le-a însoțit cu multă cuviință sfântă la ultima lor locuință de pe pământ. Și așa cum astăzi ar fi de neînțeles purtarea Epitafului fără procesiunea sfântă cuvenită, la fel și purtarea mortului la mormânt este de neînțeles fără preot și fără procesiunea bisericească. Din fericire, lucrurile acestea se păstrează în parohiile mici din satele și orășelele noastre.

În orașele mari necesitatea a redus și această procesiune sfântă la o prezență simbolică a preotului, care stă lângă șoferul cortegiului, cu epitrahilul și o cruce. Chiar dacă este o umbră palidă a practicii bisericești corecte, ea trebuie oricum să fie păstrată. Preotul îl preia pe decedat și nu-l părăsește decât după ce-l așează în mormânt. De aceea ar fi corect să-l înmormânteze el însuși pe enoriașul său în pământ și nu „să-l predea” preotului de cimitir.

A apărut deja și al doilea motiv pentru care se impune ca preotul să-l însoțească pe decedat până la cimitir. Este un motiv pastoral și uman. Preotul este părintele fiului său duhovnicesc și atunci ar fi de neînțeles ca un părinte să nu-l însoțească pe fiul său la mormânt, ci să lase lucrarea aceasta groparilor? În asemenea împrejurări i se dă ocazia Bisericii, mai mult decât oricând, să-și arate iubirea și afecțiunea față de decedatul pe care, deși a murit, nu încetează să-l socotească

---

să rostească o formulă ce poate fi asimilată otpustului de care vorbește Prof. Foundoulis, și anume: „Dumnezeu să-l ierte, Dumnezeu să-l odihnească!”. Această rânduială este consemnată în cazul înmormântării mirenilor și a celei din Săptămâna Luminată. În cazul rânduiei de înmormântare a pruncilor și a preoților și a diaconilor de mir este prevăzut ca otpustul să se rostească înainte de a fi așezat sicriul în mormânt (vezi *Molitfelnic*, Ed. I.B.M.B.O.R. București, 2002, p. 254 și 300).

mădular nedespărțit al comuniunii ecleziastice, de vreme ce moartea în Hristos, „a celor ce cred”, nu este nimic altceva decât „somn”. În același timp, Biserica își arată și respectul față de rudeniile lui, în inima cărora este datoare să aducă mângâiere și nădejde, folosind prilejul acesta să-i atragă mai aproape de Hristos și de Biserica lui.

8

Dacă se găsește la vreme de nevoie, preotul poate să săvârșească paraclisul sau altă slujbă fără epitrahil?

O întrebare asemănătoare a pus și Mitropolitul Gavriil al Pentapolei sfântului Simeon al Tesalonicului (*m. 1429*). Gavriil întreabă de ce în timpul slujbelor sfinte este necesar să se folosească veșminte, de vreme ce preotul prin hirotonia lui are în mod personal harul Sfântului Duh. Și dacă este cu putință să săvârșească slujba fără epitrahil. (*Întrebări XVII*).

Sfântul Simeon răspunde că, într-adevăr, preotul are harul, dar Tainele sunt alcătuite și din elementul material, așa cum omul este format din trup și suflet. Și încheie: „De aceea și veșmintele preoților sunt necesare și nu se cade a lucra cele ale preoției fără epitrahil, deoarece și veșmintele sfinte au harul dumnezeiesc, căci fiecare dintre acestea are o anumită importanță duhovnicească și se dă cu binecuvântarea arhierelui”.

Prin urmare, se interzice în mod explicit săvârșirea oricărei slujbe de către preot fără epitrahil („fără epitrahil nu se poate săvârși nici o slujbă”). Într-adevăr, epitrahilul este emblema preoției preotului și simbolul harului Sfântului Duh, care S-a revărsat asupra lui prin Taina Preoției, după cum spune atunci când îl așează pe grumaz: „Binecuvântat este Dumnezeu, Cel ce varsă harul Său peste preoții Săi...”. Când preotul săvârșește o slujbă sau o Taină, nu o face în numele lui ca om, ci ca preot al lui Dumnezeu și reprezentant

al Bisericii, în numele căreia se roagă în acel ceas, cu rugăciunile rânduite de ea. Din momentul în care se va îmbrăca cu acesta, preotul devine instrumentul harului, săvârșitorul, „vasul” Sfântului Duh.

Fără epitrahil se săvârșesc, după sfântul Simeon, „toate rânduielile obișnuite pe care preoții le săvârșesc în mânăstiri: Miezonoptica, Ceasurile și Pavcernița”. Și astăzi, în bisericile de enorie, Miezonoptica și Ceasul al nouălea se săvârșesc fără epitrahil.

Dar, dacă apare nevoia ca preotul să săvârșască vreuna din celelalte slujbe, și nu are epitrahilul? Din nou sfântul Simeon al Tesalonicului răspunde că dacă este absolută nevoie „să săvârșască slujba, sau rugăciunea, sau Botezul, sau altceva dintre cele sfinte” și dacă nu este cu putință să găsească epitrahil, „ca să nu părăsească lucrarea”, preotul să ia o cingătoare sau o bucată de sfoară sau de pânză să o binecuvânteze și să o folosească drept epitrahil, săvârșind slujba. După aceasta, recomandă ca pânza să nu mai fie socotită o pânză obișnuită, ci să o folosească sau la o lucrare sfântă, dacă poate să o întrebuințeze, sau să o păstreze undeva ca să nu fie pângărită. Aceste lucruri le recomandă sfântul Simeon al Tesalonicului.

Cât despre Paraclis, Utrenie sau Vecernie, cred că pot să fie săvârșite la nevoie de către preot fără epitrahil, rostind „Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri...”, așa cum se face la mânăstiri de către călugări sau de mireni când nu este preot. Firește că atunci nu va spune cele ale preotului pe care le-ar fi rostit dacă ar fi slujit ca preot, adică purtând veșmântul preoțesc sau epitrahilul.

9

Care epitrahil are forma cea mai corectă, cel care este alcătuit din două părți înguste, sau cel făcut dintr-o singură pânză lată?

Forma inițială a epitrahilului era asemănătoare cu cea a orarului diaconului, adică alcătuit dintr-o bucată îngustă de pânză, ale cărei două capete în loc să cadă unul în față și altul în spate, precum orarul, cădeau amândouă în față. Astfel, epitrahilul cuprindea gâtul preotului sau era purtat într-un mod oarecare în jurul gâtului. De la modul acesta de a fi purtat a primit și numele („επιτραχήλιον” sau „περιτραχήλιον”) și lui i se datorează și simbolismele interpretate de exegeții sfintelor slujbe, adică faptul că preînchipuie jugul lui Hristos sau harul Sfântului Duh care se revarsă asupra preotului. Exact forma aceasta o are epitrahilul și în vechile picturi și icoane în care se disting cele două margini care cad în față și una aproape că o acoperă pe cealaltă.

Aproximativ aceeași formă o păstrează veșmântul acesta și în Apus. Și preoții romano-catolici poartă în timpul săvârșirii slujbelor o pânză îngustă care se așează pe gât, cu cele două margini în față.

În vechile Molitfelnice - manuscris, care descriu rânduiala hirotoniei preotului, se spune că episcopul poartă și cealaltă margine a orarului în față, rostind „Vrednic este”, fără ca ea să fie așezată peste preotul nou hirotonit. Această tradiție o păstrează și astăzi unii arhieriei în timpul hirotoniei. Aici vedem vechea practică, înfățișarea de la început a epitrahilului, adică a bucății de pânză ale cărei capete cad nelegate în față, aproape una peste cealaltă, ca în icoane.

Mai târziu, ca să se potrivească mai bine, s-au legat cele două laturi de pânză cu panglici mici, clopoței, sau nasturi. Astfel s-a ajuns la înfățișarea de astăzi a epitrahilului îndoit, care este și mai conform cu vechea tradiție, mai frumos și mai estetic, dar și mai practic și mai ușor de purtat sub această

formă. Epitrahile vechi cu această înfățișare se păstrează în număr mare în sacristiile vechilor biserici și mănăstiri, brodate cu imagini aurite de sfinți, îngeri sau alte podoabe.

Epitrahilul ulterior, alcătuit dintr-o singură bucată, cu o înfățișare nepotrivită cu istoria lui, are și lipsuri estetice. Ar fi de dorit ca preoții noștri să se întoarcă încetul cu încetul la vechiul epitrahil îndoit, evitând în continuare confecționarea noilor epitrahile late, inestetice.

10

Când se face Litie („frângerea pâinii”) se pomeneste numele persoanei prăznuite și în timpul Vohodului Mare al Dumnezeieștii Liturghii?

De la început trebuie să știm că nu există nici o legătură între aceste două rânduieli, a Litiei și a Dumnezeieștii Liturghii. La parohii ne-am obișnuit să vedem săvârșindu-se „frângerea pâinii”, adică Litia, la sfârșitul Vecerniei, la sfârșitul Utreniei, adică după Doxologie și, câteodată și la sfârșitul Liturghiei, conform obiceiurilor care s-au impus în diferite locuri, în funcție de venirea credincioșilor și a celor prăznuiți care săvârșesc frângerea pâinii. Astfel, avem impresia că toate acestea, în special Utrenia, Sfânta Liturghie și „frângerea pâinii” constituie o unitate.

Dacă vom cerceta originea acestor slujbe, precum și practica mănăstirească contemporană, care păstrează mult mai exact decât parohia înfățișarea corectă a slujbelor, vom vedea clar că este vorba despre lucruri separate.

„Frângerea pâinilor”, „Binecuvântarea pâinilor” este o slujbă absolut separată, a cărei poziție de început se găsește la sfârșitul Vecerniei Mari a privegherilor. Prin urmare, nu are nici o legătură cu Sfânta Liturghie.

Dar și dacă se săvârșește la sfârșitul Utreniei, nu are nici o legătură cu Liturghia, chiar dacă din punct de vedere al timpului se găsește mai aproape de aceasta decât dacă se

săvârșește la sfârșitul Vecerniei. Să consemnăm faptul că, după tipicul mănăstiresc, Sfânta Liturghie nu se săvârșește unită cu Utrenia, intercalându-se slujba Ceasului întâi, Apolisul final și, după o întrerupere de aproape o oră, se cântă Ceasurile trei și șase și apoi se săvârșește Dumnezeiasca Liturghie.

Dar și în parohii, cel prăznuit, pentru care se săvârșește frângerea pâinii, nu oferă în mod necesar și darurile pentru Dumnezeiasca Euharistie. Prin urmare, în situația aceasta Liturghia nu se săvârșește în mod special pentru cel sărbătorit. După cele spuse, concluzia este evidentă. De vreme ce „frângerea pâinii” și Dumnezeiasca Liturghie sunt două rânduieli separate, cel pentru care se săvârșește frângerea pâinii nu va fi pomenit în timpul Sfintei Liturghii, doar dacă aceeași persoană oferă împreună cu pâinile puse înainte și darurile de pâine și vin necesare pentru Sfânta Euharistie.

Dincolo de toate acestea, însă, și în situația dată, cea care hotărăște este conștiința preotului ca păstor și părinte al parohiei. Preotul nu va împiedica să fie pomenit cel prăznuit sau cei prăznuiți și în timpul Dumnezeieștii Liturghii, de vreme ce aceștia sunt mădulare vii ale parohiei, chiar dacă săvârșesc numai frângerea pâinii și dacă socotesc că aceasta va contribui la întărirea legăturilor dintre mădularele bisericii lui și la folosul lor sufletesc.

11

Preotul, în timpul Vohodului Mare pomenește numele, în special numele ctitorilor vii ai Bisericii, sau ale celor morți?

Este știut că se păstrează tradiția ca la vremea Vohodului Mare, în afară de formula generală și cuprinzătoare: „Pe voi pe toți să vă pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția Sa...”, să fie pomeniți în mod special arhiepiscopul locului, cărmuitorii, diferite tagme de credincioși și, în special, pe nume, creștinii care aduc daruri, și numele celor adormiți.

Obiceiul acesta își are începutul probabil în Tradiția veche, anume să fie pomeniți cei care aduceau diferite daruri la Sfânta Proskomidie. Nu pare însă atât de vechi, de vreme ce nu se întâlnește în manuscrisele liturgice înainte de secolul al XVIII-lea.

Unii arhieri au oprit pomenirea aceasta în timpul Vohodului Mare, ca să evite anumite devieri care însoțesc deseori erudiția ostentativă a unor preoți instruiți cărora le plac exprimările arhaizante patetice, pomenirea numelor enoriașilor „cu inele de aur”, așa cum îi numește apostolul Iacob, cea făcută pentru a plăcea oamenilor, incoerențele unor preoți mai puțin instruiți și prelungirea fără motiv a Vohodului Mare, prin pomenirea șirurilor de nume ale celor vii și ale celor morți. Acolo însă unde s-a împământenit obiceiul, este bine ca pomenirea să fie pe cât este cu putință mai simplă și mai limitată⁴.

La Liturghiile particulare, unde sunt de față puțini credincioși, ar fi fără sens ca liturghisitorii să nu le pomenească numele. Când este vorba însă de Liturghia de Duminică sau din sărbătorile mari care se săvârșesc pentru toată comunitatea creștină și pentru toți credincioșii, nu este inspirat să se pomenească în mod special doar jertfa celor care s-au întâmplat să aducă daruri. Preotul îi va pomeni pe aceștia la Sfânta Proskomidie și la dipticele Dumnezeieștii Liturghii.

La fel de neinspirat este ceea ce se aude câteodată în cazul parastaselor somptuoase, săvârșite de unii preoți, care obișnuiesc să adauge la Vohodul Mare, pe lângă numele decedatului, și expresia: „Pentru care se aduce această jertfă fără de sânge...”, sau ceva asemănător.

Liturghia din Duminici și sărbători se aduce pentru toți creștinii prezenți și absenți, vii și morți, și nu doar pentru adormitul privilegiat. Cât despre pomenirea ctitorilor,

---

⁴ În Liturghierul românesc, în privința Vohodului Mare, se specifică foarte clar: „Nu se citesc pomelnice și nu se ating capetele credincioșilor cu sfântul potir” (vezi *Liturghier*, Ed. I.B.M.B.O.R, București, 2000, p. 152).

Biserica se roagă întotdeauna „Pentru cei care iubesc bună cuviința casei” Domnului și în special pentru cei care au avut dispoziția evlavioasă să dăruiască bani, să depună osteneli ca să înalțe sau să înnoiască bisericile sfinte. În împrejurări excepționale, precum târnosirea Bisericii, la hramul locașului sfânt sau la parastasul ctitorilor ei, întru pomenirea ostenitorilor este cu dreptate să se pomenească și aceștia pe nume, bineînțeles dacă sunt cunoscute. Dar repetarea continuă, la fiecare Liturghie, și în fața celor prezenți va fi împovărătoare și nu tocmai bineplăcută lui Dumnezeu, iar preotul va fi în primejdie să fie caracterizat ca fățarnic, impietând și smerenia creștinească a ctitorilor evlavioși.

12

În vechile Molitfelnice publicate la Veneția, în rugăciunea zilei a opta de la nașterea copilului citim „... și dă Doamne ca numele Tău cel sfânt să rămână nelepădat...”, în timp ce în Molitfelnicele mai noi citim: „...și dă Doamne să rămână neatârnat...”. Care expresie este cea corectă: nelepădat sau neatârnat?

Această frumoasă observație a preacucernicului părinte ne dă prilejul să consemnăm câteva lucruri indispensabile despre publicațiile cărților noastre liturgice, ca să se înțeleagă răspunsul nu numai la această nedumerire, ci și la multe altele care se nasc în mintea celor care nu folosesc superficial cărțile liturgice, citind în fugă rugăciunile și slujbele, ci se ostenesc să înțeleagă amănunțit și cu duh critic sensul rânduielilor și al lucrărilor sfinte. Tocmai pentru aceasta este vrednic de laudă deosebită acest preot, ca și ceilalți asemenea lui, care vor să fie „cercetători științifici” ai lucrărilor pe care le săvârșesc și nu instrumente liturgice mecanice. Așa cum știm cu toții, tiparul este o descoperire relativ nouă. La început, toate cărțile erau scrise cu mâna de către caligrafi, pe papyrus

sau pergament, adică pe piei de animale special prelucrate și, mai târziu pe hârtie, mai întâi cu majuscule și mai apoi cu litere mici.

În mod special cărțile liturgice erau scrise de cele mai multe ori în mănăstiri, în care existau ateliere speciale ale călugărilor caligrafi. Asemenea manuscrise există în număr mare în diferitele Biblioteci ale lumii, la Atena, Roma, Paris, Londra, Viena și în bibliotecile mănăstirilor din Sinai, Ierusalim, Sfântul Munte și în multe alte părți.

Era firesc, din pricina multelor copii, ca diferitele rugăciuni, tropare și texte liturgice să conțină deseori greșeli ortografice, cauzate de cunoștințele gramaticale limitate și de atenția redusă a copiatorilor, de citirea dificilă a manuscrisului vechi, și de receptarea auditivă, pentru că deseori copia se făcea după dictare.

Când s-a descoperit tiparul, în secolul al XV-lea, diferiți editori sau învățați au început treptat să tipărească cărțile noastre liturgice în Apus, în special la Veneția, unde existau mari tipografii grecești. Aceste prime tipărituri, însă, nu erau așa cum era firesc, ireproșabile, căci le făceau oameni care cu toată buna lor credință nu aveau nici cunoștințele, nici mijloacele necesare ca să cerceteze și să diortosească textele. Se bazau pe unul sau două manuscrise, considerate cele mai bune și le imprimau cât mai îngrijit cu putință. Așa s-au păstrat greșelile accidentale ale acestor manuscrise, la care s-au adăugat și scăpările tipografice.

Răul însă s-a generalizat pentru că noile ediții erau aproape întotdeauna reimprimări ale vechilor ediții, aveau aceleași greșeli și, în plus, noile greșeli tipografice. Lucrul acesta n-a rămas neobservat de către clericii învățați și de către Patriarhia Ecumenică. De aceea, de-a lungul timpului, s-au alcătuit diferite comisii de diortosire a cărților liturgice, sau diferiți preoți instruiți și-au asumat diortosirea lor, în mod oficial sau neoficial.

Cel mai important efort l-a depus Bartolomeu de la mănăstirea Cutlumuș și Imbrios, care au diortosit multe greșeli din cărțile noastre liturgice. Lucrarea este în tot cazul

dificilă, pentru că mai întâi trebuie ca diferitele slujbe să fie cercetate și editate critic, adică pe baza tuturor manuscriselor, sau cel puțin a celor mai importante, lucru care nu s-a întâmplat încă. De aceea, până astăzi, strădaniile au rezolvat foarte puține lucruri.

Acum să revenim la expresiile „neatârnat” sau „nelepădat”. Primul cuvânt înseamnă ceva de sine stătător, atotputernic, care nu depinde de nimeni. Al doilea cuvânt (compus în limba greacă din verbul εἰσπνουῦμαι - a tăgădui și alfa privativ), înseamnă ceva care nu este tăgăduit de nimeni, nereșpins de nimeni, care nu este contestat, ci, dimpotrivă, se insistă cu tărie în acesta și se mărturisește fără întrerupere.

Rugăciunea în care se află cuvântul este rugăciunea însemnării pruncului, acesta primind nume în ziua a opta de la naștere. Rugăciunea, fiind foarte veche, era citită de la început celui care se arăta preoților Bisericii și își manifesta dorința să devină creștin. Atunci numele său se scria în cartea candidaților creștini, a catehumenilor, și „se pecetluia”, adică era binecuvântat prin semnul crucii la frunte, gură și piept, de către preot. Tocmai la aceasta se referă și rugăciunea, anume însemnarea cu semnul crucii și la dorința omului să fugă de „deșertăciunea lumii” și să urmeze „poruncile” lui Hristos. Preotul se roagă să rămână statornic în mărturisirea creștină și să se învrednicească, „la vremea potrivită”, de Sfântul Botez și de Dumnezeiasca Împărtășanie. Din acel moment, cel venit începea să poarte cinstitul nume al lui Hristos, să se cheme creștin, catehumen. Și tocmai de aceea, rugăciunea îi cere să nu devină tăgăduitor, să se lepede de Sfântul nume al lui Hristos, ci hotărât și neșovăielnic să înainteze spre Botez, și până la sfârșitul vieții să rămână un creștin credincios. Expresia „numele Tău cel Sfânt să rămână nelepădat de dânsul...” are acest înțeles.

Cuvântul „neatârnat” nu-și găsește locul aici. Când, mai târziu, s-a împământenit botezul copiilor, prezența pruncului în Biserică a fost legată de primirea numelui în ziua a opta, ca urmare a practicii iudaice a tăierii împrejur și

a primirii numelui de către Mântuitorul în această zi. Sensul a rămas același: pruncul „se pecetluiește”, se binecuvântează, i se dă numele și astfel începe să fie numit creștin.

Preotul se roagă ca numele lui Hristos să rămână „nelepădat” de către noul vlăstar al Bisericii creștine.

Acum, iată cum s-a ajuns la sensul de „neatârnat”. Toate manuscrisele, începând cu edițiile vechi, conțin termenul corect, „nelepădat”. Într-o ediție din Veneția, - pentru că apare în cele tipărite aici - fie din greșeală tipografică, așa cum este cel mai probabil, fie pentru că diortositorul n-a înțeles sensul inițial al cuvântului „nelepădat”, l-a înlocuit cu cunoscutul „neatârnat”. De altfel, cele două cuvinte diferă doar printr-o literă. Apoi, toate edițiile grecești noi, chiar și cele oficiale, au preluat scrierea greșită și au permanentizat-o, repetând sensul greșit „anexartiton”, în locul celui corect, „anexarniton”.

Și aceasta s-a întâmplat în pofida sensului, a manuscriselor, a edițiilor mai vechi, a versiunii studiate a Molitfelnicului Romei, a traducerilor mai vechi care au toate sensul „anexarniton”, și a ultimei revizuirii critice, pe care a făcut-o profesorul P. Trembelas, pe baza manuscriselor de la Atena în lucrarea „Micul Molitfelnic” (vol.I, Atena, 1950, pag. 324). Măcar să fie aceasta singura greșeală care se găsește în cărțile noastre liturgice!

13

În Psalmul 50 citim: „Că iată, întru fărădelegi m-am zămislit și în păcate m-a născut (ἐκίσσησε) maica mea”. De ce s-a folosit ἐκίσσησε și nu ἐκύνησε? Ce înseamnă ἐκίσσησε și de ce apare?

A doua jumătate a versetului 7 al Psalmului 50, în toate edițiile Sfintei Scripturi și în toate cărțile noastre liturgice este formulată „Și în păcate m-a născut maica mea”. Verbul κισσώ, conform dicționarului înseamnă „am poftă de

mâncăruri neobișnuite, pofta femeii însărcinate”. Adică expresia aceasta înseamnă că are aproape același conținut cu jumătatea versetului de dinainte: „că în fărădelegi m-am zămislit”, cu care este pus în paralel, după măsura cunoscută a poeziei ebraice, „a paralelismului sinonimic”. Cele două exprimări vor să sublinieze păcătoșenia omului, care de la zămislire este cufundat în păcat. Verbul ἐκὺνησε înseamnă aproape același lucru („zămislesc, sunt însărcinată”) dar versiunea aceasta nu există în nici un loc. Poate apare în vreo ediție improvizată, sau în vreo variantă citată din memorie a Psalmului, exact ceea ce am spus și despre „anexarniton”, care a fost înlocuit cu acel termen devenit cunoscut, „anexartiton”.

14

De ce înainte de fiecare Vecernie citim Ceasul al nouălea, eliminând Ceasurile unu, trei și șase, care se citesc doar în timpul Postului Mare?

Slujbele Ceasurilor unu, trei, șase și nouă, sunt rânduieli monahale prin excelență, care au intrat, cu timpul, în practica bisericilor de mir și, de atunci și până astăzi, se săvârșesc de regulă în toate zilele anului, fie în Postul cel Mare, fie în afara lui.

Ceasul întâi se săvârșește unit cu Utrenia, Ceasul al treilea și al șaselea înainte de dumnezeiasca Liturghie, în timpul Proskomidiei, iar Ceasul al nouălea după amiază, înainte de Vecernie. Când aceste slujbe au început să se săvârșească și în bisericile de mir, urmarea a fost că n-au putut să fie adaptate orelor zilei pentru care fuseseră rânduite de la început, adică pentru orele șapte, nouă dimineața, douăsprezece și trei după amiaza, pentru că poporul nu putea să-și lase preocupările și lucrul zilnic și să se afle aproape toată ziua în biserică. Astfel, toate au fost adunate împreună, în grupe mari, așa cum se practică în parohii în Postul Mare, când sunt citite toate împreună, dimineața, printre slujbele

Utreniei și Vecerniei, ca și cum ar fi o slujbă unică. În celelalte zile s-a păstrat doar Ceasul al nouălea, care înainte era unit cu Vecernia, ca o reminiscență a vechii practici liturgice, în timp ce celelalte Ceasuri sunt trecute cu vederea, pentru că s-a impus obiceiul ca Dumnezeiasca Liturghie să fie unită direct cu Utrenia.

Slujba de dimineață era suficient de lungă și ar fi devenit împovărătoare ca timp, dacă se păstrau și cele trei Ceasuri care lipsesc astăzi. În Bisericile slave, care au păstrat mai fidel tipicul vechi, continuă să se citească Ceasurile aproximativ după rânduiala mănăstirească, adică Ceasul întâi unit cu Utrenia, care se cântă ca o mică priveghere seara, Ceasul al treilea și Ceasul al șaselea înainte de Dumnezeiasca Liturghie, în jurul orei nouă dimineața, iar Ceasul al nouălea înainte de Vecernie.

15

Nedumeriri apărute dintr-o curioasă „frângere a pâinii” în Epir.

Un preot ne scrie:

«În parohia unde am fost hirotonit ca tânăr preot, enoriașii mei sunt obișnuiți să se săvârșească „frângerea pâinii” la sfârșitul Sfintei Liturghii, în afara bisericii, în curte, cu prescuri care au fost tăiate în genul anaforei, care se dau credincioșilor ce sărută icoana sfântului prăznuit și lasă pe discul bisericii ceea ce au, ca mulțumire. Obiceiul acesta s-a înrădăcinat mult în sufletele credincioșilor. Trebuie să-l acceptăm sau este anticanonic, iar „frângerea pâinii” nu trebuie să se săvârșească, cum se face de obicei, la Vecernie, sau înainte de „Binecuvântată este...”?»

Așa cum am scris, răspunzând la întrebarea a zecea, „frângerea pâinii” este o rânduială a cărei poziție canonică

obișnuită se află la sfârșitul Vecerniei privegherilor⁵. Așa cum observă sfântul Simeon al Tesalonicului, când nu se săvârșește priveghere, nu se binecuvântează nici pâinile: „Căci aceasta a apărut în mod excepțional pentru osteneala privegherii, ca frații de atunci și mai ales cei sfințiți, care se găsesc în osteneală și mai ales liturghisitorii să aibă rugăciune pentru împărtășirea cu înfricoșătoarele Taine, binecuvântarea lui Hristos și o mică mângâiere” (*Dialoguri*, cap. 342). Acesta este scopul de la început al frângerii pâinii și poziția obișnuită în cadrul sfintelor slujbe din zi și din noapte ale Bisericii noastre. Așa se și săvârșesc pâinea astăzi în sfintele mănăstiri.

Dar să ne amintim din nou de acel principiu care caracterizează slujbele noastre bisericesti. Atunci când se transferă de la mănăstiri la parohii acestea suferă anumite modificări impuse de împrejurările speciale în care trăiesc credincioșii. Astfel, la „frângerea pâinii” s-a păstrat scopul sfintei slujbe, adică sfințirea credincioșilor prin împărtășirea cu pâine sfințită, și forma slujbei, prin cântări și rugăciuni, așa cum se face la mănăstiri. Dar, despre timpul săvârșirii ei timpul săvârșirii ei nu mai este valabil același lucru. Ea a fost mutată la sfârșitul Vecerniei sărbătorilor, chiar dacă nu se făcea priveghere de toată noaptea, sau la sfârșitul Utreniei, iar dacă nevoile speciale o impuneau și la sfârșitul Liturghiei. Prin urmare, în situația la care ne-am referit nu se observă, în principiu, nimic neobișnuit sau anticanonic. Simplu, ceva care apare în altă parte ca excepție, aici obiceiul locului îl impune ca regulă.

Cât despre prima parte a slujbei, adică binecuvântarea artosului tăiat și împărțirea lui într-un cadru neobișnuit, desigur că nu putem să spunem că avem aici o acrivie tradițională cultică.

Rânduiala slujbei „frângerii pâinii,” presupune cinci artose în amintirea celor cinci pâini pe care Domnul le-a

---

⁵ Este vorba de slujba Litiei, în cadrul căreia se sfințesc artose, grâu, vin și untdelemn. Artosele se frâng și, stropite cu vinul binecuvântat, se împart credincioșilor care se ostenesc la priveghere.

binecuvântat în pustie, înălțarea și binecuvântarea uneia dintre ele și după aceea și a celorlalte împreună, frângerea și împărțirea lor la sfârșitul slujbei.

Nu putem să condamnăm cu ușurință un obicei foarte vechi, așa cum pare, dar și evlavios și atât de expresiv. Câteodată aceste obiceiuri conservă tradiții bisericesti vechi, locale și universale, care altfel s-ar fi uitat. Ele au fost păstrate, în anumite părți, cu evlavie de către generații de preoți și credincioși, iar astăzi sunt o moștenire prețioasă în mâinile noastre.

Există și anumite obiceiuri care stau împotriva tradiției și practicii liturgice bisericesti corecte, dar pe acestea le vom aborda în mod diferit. Aici nu găsec nici un motiv care să ne silească să fim intransigenți și duri peste măsură. Vom avea altă dată prilejul să vorbim despre valoarea și poziția obiceiurilor locale în cultul nostru.

Doar un lucru ar putea preotul acesta, cu cuvenita grijă, să recomande credincioșilor să aducă cinci pâini întregi care, după binecuvântare, să fie tăiate. Și nu le va veni greu să accepte aceasta atunci când li se va explica simbolismul frumos al pâinilor și respectiva practică și învățătură a Domnului cuprinsă în Sfintele Evanghelii (*Matei XIV, 13-21; XV, 32-39; Marcu VI, 32-44; VIII, 1-10; Luca IX, 10-17; Ioan VI, 1-59*).

16

„Astăzi mântuirea...” sau „Înviind din mormânt...”?

Publicăm mai jos o scrisoare interesantă a unui prea cucernic preot:

„Psalții noștri mai vechi, din tradiție și conform tipicelor mai vechi și cărților liturgice ale Bisericii noastre, precum Octoihul, la sfârșitul Utreniei, după Doxologie și cântarea „Sfinte Dumnezeule...”, înainte de începerea Sfintei Liturghii, cântau troparul: „Astăzi mântuirea...”, pentru glasul întâi, doi, trei și patru și troparul „Înviat-ai din mormânt...” pentru glasurile cinci, șase, șapte și opt

În ultimii ani, însă, conform Calendarului ecleziastic, editat anual de Diaconia Apostolică, s-a scos cu desăvârșire acest al doilea minunat tropar „Înviat-ai din mormânt...”, stabilindu-se să se cânte mereu doar „Astăzi mântuirea...”.

Omisiunea aceasta este pentru noi pricină reală de nedumerire și de întristare, căci așa cum socotim, nu-l mai întâlnim în altă parte la sfintele slujbe. Deci, vă rugăm să ne răspundeți de ce s-a întâmplat omisiunea aceasta și dacă există posibilitatea trimiterii cuvântului nostru de nedumerire Comisiei Sinodale a Calendarului ecleziastic despre aceasta”.

De la început credem că există o mică neînțelegere referitoare la scopul pe care-l are Calendarul ecleziastic, editat în fiecare an de Diaconia Apostolică. Ca de fiecare dată, în partea introductivă a acestui calendar se repetă că scopul lui nu este desființarea Tipicului Bisericii celei mari a lui Hristos, ci dimpotrivă, el urmărește să-i ajute pe preoți și pe cântăreți în aplicarea lui cât mai exactă.

Ca să folosim exprimarea Calendarului: „Nu se urmărește diortosirea sau anularea tipicului, ci completarea lipsurilor lui, datorate reformării calendarului bisericesc, a dispozițiilor tipiconale și adaptarea Chiriadromionului la acestea”. Fundamentul lui este tipicul Bisericii din Constantinopol și constituie, într-un oarecare fel, prescurtarea acestuia.

În repetate rânduri se face recomandarea ca preoții să cerceteze direct Tipicul Bisericii celei mari, la care se fac în multe rânduri și trimiteri. De altfel, nimeni nu poate să pună la îndoială cât de folositor și practic este acest Tipic de format mic, care surprinde atât greșelile, cât și explicațiile incomplete ale Tipicului celui mare și ușurează neînchipuit de mult săvârșirea sfintelor slujbe.

Și toți, mai mult sau mai puțin, suntem martorii greșelilor care au avut loc, nu din indiferența preoților sau a cântăreților, ci din tâlcuirea greșită sau din nepricepere în folosirea Tipicului Bisericii celei mari. Și, așa cum corect se subliniază în Calendarul-Tipic, reformarea calendarului care s-a limitat doar la datele fixe ale anului liturgic și a lăsat ca sărbătorile schimbătoare să se desfășoare în funcție de

calcularea zilei Paștelui (care se face după vechiul Calendar iulian), a devenit pricina marilor anomalii în rânduiala tipiconală a sărbătorilor, dar și în vechiul sistem al rotirii pericopelor Evanghelice, adică a Chiriacodromionului. Toate aceste probleme nu le prevedea vechiul Tipic. Ele constituie obiectul și scopul existenței Calendarului Ecleziastic. Dar să nu se creadă că acest Calendar, în numele uniformității liturgice, urmărește să desființeze vechile practici care suferă în anumite locuri și se păstrează așa, sau sunt întotdeauna la dispoziția „celui mai mare”. Nu se dorește cu tot dinadinsul metoda „tăvălugului liturgic” mai vechi, care s-a aplicat mai înainte la Roma, dar care și în țara lui nu mai are astăzi mersul locomotivei.

Aceasta o vom clarifica în practica oficială, așa cum se aplică în marile biserici, pe care putem s-o urmărim sau personal sau prin intermediul stațiilor radiofonice. De multe ori auzim „Doamne, strigat-am...”, fără stihurile „Pune Doamne...”, la Vecernie, ca și „Dumnezeu este Domnul...”, fără stihuri la Utrenie. Altfel, de multe ori se cântă toate stihurile psalmilor Laudelor, tipicele și Fericirile la Liturghie și Psalmii la Chinonic.

Tipicul nu menționează în mod special despre troparul „Înviat-ai din mormânt...”, pentru că în cele mai multe dintre biserici s-a obișnuit să se cânte doar „Astăzi mântuirea...”. În tot cazul, în mănăstiri se pune întotdeauna pentru glasul de rând „Înviat-ai din mormânt...”.

Cântarea o auzim de multe ori și în bisericile de mir. Dovada că Biserica noastră prin Calendarul ei nu tinde „s-o desființeze” este că se găsește și în ultima ediție oficială a Ceaslovului, editat de Diaconia Apostolică în anul 1963. Acolo, la pagina 87, există vechea rânduială: „Dacă este duminică, după sfârșitul Doxologiei și al Cântării întreite „Sfinte Dumnezeule...”, punem troparele Învierii, pentru glasurile întâi, doi, trei, patru primul tropar, „Astăzi mântuirea a toată lumea...”, pe glasul al patrulea. De la glasul cinci la glasul opt punem al doilea tropar: „Înviat-ai din mormânt...”, pe glasul opt.

Să consemnăm că există și altă tradiție referitoare la acest aspect: „Astăzi mântuirea...”, se cântă pentru glasurile întâi, trei, cinci și șapte, iar „Înviat-ai din mormânt...”, pentru glasurile doi, patru, șase și opt.

Publicăm scrisoarea părintelui paroh și, prin revista „Efimerios”, o supunem la rândul nostru cercetării Comisiei Sinodale, în speranța că o clarificare potrivită n-ar fi fără sens, cel puțin pentru înlăturarea oricărei eventuale nedumeriri.

17

Este greșeală și este păcat dacă preotul tămâiază în timpul Doxologiei mari, și dacă da, de ce ?

Jertfa de tămâie, la vremea Doxologiei mari, nu este prevăzută clar de tipic, însă este păstrată de mulți preoți din tradiție, nu numai la praznicele împărătești, ci și la Liturghiile obișnuite. Ca să vedem dacă practica aceasta este corectă sau nu, vom face o mică incursiune în vechea practică, comparând-o cu poziția de astăzi a Doxologiei mari, după unirea Dumnezeieștii Liturghii cu slujba Utreniei.

Așa cum este știut, Doxologia mare este ultima parte a slujbei Utreniei, care se încheie cu troparul: „Astăzi mântuirea...”, sau „Înviat-ai din mormânt...”, în Duminici, și troparul sărbătorii sau al sfântului în celelalte zile. Astăzi, la bisericile de parohie urmează imediat: „Binecuvântată este Împărăția”, adică se vestește începutul Dumnezeieștii Liturghii. Însă, între aceste două rânduieli separate cu desăvârșire, așa cum am scris și altă dată, există anumite rugăciuni diaconești și preotești care încheie Utrenia și alte rânduieli pregătitoare pentru Dumnezeiasca Liturghie.

Astfel, din Utrenie s-a sărit ultima ectenie, cererile, rugăciunea plecării capetelor și Apolisul. Din partea pregătitoare a Dumnezeieștii Liturghii s-a omis Psalmul 50, „Împărate ceresc...”, „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu...”, „Doamne, buzele mele vei deschide...” și dialog dintre preot și diacon, în

cazul în care la Dumnezeiasca Liturghie ia parte și diaconul.

Toate acestea, în afară de Psalmul 50, care nu se mai spune, au fost concentrate și rostite în taină de către preot, în timpul Doxologiei mari, care din pricina lungimii și a poziției ei, a fost considerată și timpul cel mai potrivit ca să se spună „tainic” cele pe care evoluția cultului liturgic le-a rânduit să nu se spună „cu glas tare”. Acestea au legătură și cu aducerea jertfei de tămâie de care este legată chestiunea noastră.

Ar trebui să recunoaștem în aceasta, dacă tradiția are fundament, un element al sfârșitului Utreniei sau unul pregător pentru Dumnezeiasca Liturghie. În situația tămâierii se întâmplă al doilea lucru.

Conform cu vechile mărturii, înainte să înceapă Dumnezeiasca Liturghie, preotul tămâiază altarul, toată biserica și din nou altarul. Aceasta ne mărturisesc scrierile puse pe seama sfântului Dionisie Areopagitul (*Despre ierarhia Bisericească*) și ale sfântului Simeon al Tesalonicului.

Ultimul ne spune că, înainte de Dumnezeiasca Liturghie, preotul „tămâiază în chipul crucii Proscomidiarul și Sfânta Masă, apoi întregul altar, apoi și pe preoți, arătând prima transmitere a harismelor lui Dumnezeu către sfinți și prin sfinți către ceilalți, căci vedem pe unii tămâind și toată biserica și poporul întotdeauna... și, din nou urcând în altar, deoarece Dumnezeu este începutul și sfârșitul bunătăților, al cărui tron și loc este altarul. Aceasta arată harul pogorât din cer, vărsându-se în dar lumii prin Iisus Hristos și, buna mireasmă a Duhului, urcându-se din nou către ceruri prin El. Și aceasta ne vine întotdeauna prin Iisus Hristos” (*Dialoguri, cap. 96*).

Și în Constituția lui Filotei al Constantinopolului, care codifică vechea practică liturgică, diaconul, după Apolisul Proscomidiei, „cântă miluiește-mă, Dumnezeule și tămâiază cruciș Sfânta Masă, Proscomidiarul, întregul Altar, ca și întreaga Biserică, începând din partea de nord”. După tămâiere urmează trei metanii: „Împărate ceresc..., Slavă întru cei de sus..., și celelalte. Reminiscenta acestei practici este tămâierea, prevăzută de Liturghiere, a Sfântului Altar, după apolisul proscomidiei, zicând troparele: „În mormânt cu trupul...”, „Ca

un purtător de viață...” și „Iosif cel cu bun chip...”. Aici tămâierea a fost considerată unită cu slujba Proskomidiei, mai ales cu Sfânta Liturghie.

Dar practica veche s-a păstrat mai exact în sfintele mănăstiri. În timpul slujbei Ceasului al șaselea, cu care se unește Sfânta Liturghie, preotul tămâiază altarul și Biserica. Tradiția s-a păstrat mai clar la Liturghia Darurilor mai înainte sfînțite, înainte de care se aducea jertfă de tămâie, fără nici o legătură cu Proskomidia, la vremea în care se cântau Fericirile, în legătură directă cu Dumnezeuiasca Liturghie care urma.

Deci, putem să tragem concluzia că tămâierea la vremea Doxologiei mari nu este antitipiconală, ci absolut în conformitate cu vechea practică liturgică, de vreme ce păstrează cu exactitate aducerea jertfei de tămâie înainte de Sfânta Liturghie.

18

La slujba logodnei și în timpul rugăciunii „Doamne, Dumnezeul nostru..., ...căci Tu din început ai făcut parte bărbătească și femeiească și de la Tine se unește bărbatul cu femeia...”, în acest moment se obișnuiește ca mirii să pună în cele două degete mici ale mâinii verighetele. Este corect aceasta și de ce?

În practica de astăzi, în general, unirea mâinilor drepte sau a degetelor mici de la mâna dreaptă a mirilor, se face de către preot în timpul Nunții și, mai ales, în momentul acela al rugăciunii care precede cununiele „Dumnezeule cel Sfânt, Care din țărână ai făcut pe om..., Însuți și acum, Stăpâne, întinde mâna Ta din înălțimea sfântului Tău locaș și unește pe robul tău (N) cu roaba ta (N), pentru că de către Tine se însoțește bărbatul cu femeia”. Conform manuscriselor, unirea aceasta a mâinilor sau a inelelor nu se face întotdeauna în același moment sau în același fel.

Astfel, și sub aspectul acesta unele manuscrise menționează: „...și le unește lor degetele de la mâna dreaptă...”, dar momentul are loc după rostirea acestei rugăciuni („și preotul, ținând mâna lor dreaptă, le unește una cu cealaltă” sau „le împreună mâna dreaptă”), altele după rugăciunea „Binecuvântat ești Doamne...”, iar altele la sfârșitul slujbei, („și împreunându-le mâinile lor drepte, spune...”).

Pentru slujba logodnei însă, nu se prevede astăzi unirea mâinilor sau a degetelor. În multe manuscrise, punerea inelelor este urmată de împreunarea mâinilor sau a degetelor mirilor. Astfel, după punerea inelelor, preotul rostește: „Se logodește robul lui Dumnezeu (N), cu roaba lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”. Și, luându-le mâinile, le unește reciproc sau „astfel ținându-le preotul mâna dreaptă, le împreunează”.

Împreunarea aceasta a mâinilor se dezleagă după sărutarea pe care și-o dădeau mirii la sfârșitul slujbei logodnei. Astăzi nu se întâmplă aceasta, dar se pare că acest obicei vechi s-a păstrat în anumite părți. Presupun că motivul pentru care a încetat să se întâmple așa se datorează obiceiului, care s-a împământenit ulterior, anume să se unească slujba logodnei cu slujba Cununiei.

Atunci, ca să nu se întâmple de două ori același lucru, unirea mâinilor s-a limitat și are loc doar la slujba Cununiei. Cu această ocazie subliniem că nu trebuie să uităm că la slujba Cununiei s-au păstrat în anumite locuri vechi obiceiuri locale, care își au fundamentul în tradiția veche și evlavioasă. Și acestea care s-au oficializat în practica de astăzi își au rădăcinile lor în alte tradiții vechi locale, care pentru un motiv sau altul au avut o mai mare răspândire decât celelalte. Sensul acestei legături a mâinii sau a degetelor nu este greu de descifrat.

Unirea mâinilor este simbolul legăturii în numele și înaintea Sfintei Treimi, a unirii oamenilor, a comuniunii celor doi străini până în momentul acela în care consimt, împlinind voia lui Dumnezeu, să vină la însoțirea nunții și la deplina lor unire sufletească și trupească. Sfântul Simeon al Tesalonicului spune, în felul său caracteristic, că preotul „unește mâinile

acestora, arătând unirea lor desăvârșită” (*Dialoguri*, cap. 279). Și cuvintele rugăciunii arată aceasta: „Întinde mâna Ta... și unește-l pe robul tău (N) cu roaba ta (N), pentru că de către Tine se însoțește bărbatul cu femeia. Unește-i pe dânșii într-un cuget, încununează-i într-un trup...”.

În multe manuscrise, unirea aceasta este însoțită de anumite expresii care arată clar sensul lor: „Se unește robul lui Dumnezeu (N) cu roaba lui Dumnezeu (N), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh” sau „Primește-o pe aceasta din înălțimea locașului...” sau „Purcedeți în pace” sau „Dreapta lui Dumnezeu s-a arătat întru tărie, dreapta Lui m-a înălțat”. Dar și fără aceste cuvinte frumoase, unirea simbolică a mâinilor este atât de elocventă, vorbește de la sine. Trebuie doar ca preotul să știe limbajul ei tainic și să-i ajute pe miri să înțeleagă simbolismul ei sfânt.

Cât despre unirea mâinilor la logodnă, aceasta avea exact același sens. Cel binecuvântat de către Biserică cu respectiva slujbă a logodnei face o promisiune oficială în fața lui Dumnezeu despre viitoarea unire, pe care o simbolizează reprezentativ unirea mâinilor.

19

De ce nu se fac nunți în luna mai?

Este vorba despre un obicei idolatru antic, care după mărturia lui Plutarh și a altor scriitori era ținut de romani. De la aceștia obiceiul s-a răspândit în lumea elenistică și în Bizanț și a ajuns până în epoca noastră. Este legat de superstiția că de ziua în care se săvârșește nunta depinde și viitorul, anume dacă ziua a fost frumoasă, rea sau posomorâtă, urmările vor fi pe măsură. Nu știm precis din ce pricină luna mai a fost considerată de către romani nepotrivită pentru săvârșirea nunților.

Din multele explicații pe care le dă Plutarh, se pare că nici romanii epocii lui nu știau exact motivul. Cel mai probabil

se pare că în această lună avea loc sărbătoarea lemuriilor, care era închinată zeilor pământeni și morților.

Superstiția aceasta s-a continuat și în perioada creștină, poporul depunând eforturi să explice că se datorează sărbătorii sfintei Mavra (3 mai), al carei nume amintea de doliu și de nenorocire sau numelui acestei luni, omonim cu cuvântul magie (mai-magie), de care trebuia să se teamă în mod special viitori miri, sau relațiilor firești ale anumitor animale în timpul acestei luni, sau cuceririi Constantinopolului (29 mai), deși, așa cum am văzut, obiceiul acesta este mai vechi cu o mie de ani decât cucerirea.

Nu trebuie decât să consemnăm că o asemenea superstiție se află în antiteză cu credința creștină. Pentru omul credincios nu există zile bune și zile rele, sau luni prielnice și luni nefaste, care pot să influențeze în bine sau în rău viața lui conjugală. Toate zilele și nopțile aparțin Domnului cerului și al pământului, Care „trimite lumina și ea se duce” și Care „a despărțit prin mijloc lumina de întuneric”, așa cum ne învață Sfânta Scriptură și ne repetă rugăciunile Bisericii.

Deci, creștinii pot să vină la nuntă după voia Domnului în orice zi, neținând seama de luni și zile și timpuri și ani (*Galateni IV,10*). Un scop și un caracter diferit are, cu desăvârșire, interdicția Bisericii pentru săvârșirea nunților în timpul perioadelor de post.

20

Buretele trebuie să se păstreze înăuntrul Sfântului Potir, în amintirea cunoscutului eveniment sau trebuie să fie scos și aruncat, așa cum socotesc unii?

Într-adevăr, sunt unii preoți care sunt de părere că buretele din Sfântul Potir nu numai că nu slujește unui scop practic, deoarece curățirea Potirului se face cu acoperămintele, ci dimpotrivă este un focar de necurăție și igrasie. Mânați de

aceste sentimente înclină spre desființarea lui, iar unii mai curajoși, deja au făcut-o. Va trebui să subliniem că fac un lucru rău și că argumentele lor sunt nefundamentate.

Dacă cineva întâlnește bureții din Sfintele Potire murdare sau mucegăiți, de vină nu sunt bureții, ci preoții care nu arată atenția și grija cuvenită. Dimpotrivă, există preoți și mă rog ca toți să fie așa, care păstrează într-o curățenie exemplară Sfintele Vase și, cu evlavia care îi caracterizează, după spălarea și curățarea Sfântului Potir, îl șterg cu un acoperământ uscat, special, sărută Potirul și așează buretele în lăuntru lui ca să absoarbă urmele de igrasie, în eventualitatea că au rămas și după aceea îl acoperă cu atenție. Buretele îl păstrează întotdeauna într-o curățenie exemplară, așa cum se cuvine destinației lui sfinte.

Așa cum se pare, destinația practică a buretelui este minimă, dar aceasta n-are nici o importanță. Buretele n-a fost introdus numai pentru un scop practic, ci mai mult ca să simbolizeze acel burete care și-a jucat rolul lui în Patima Răstignirii Domnului. Această Pătimire a Domnului este simbolizată prin slujba punerii înainte, prin cuvintele și gesturile preotului, prin diferitele vase liturgice și prin reprezentarea coborârii de pe Cruce („ἀκρα ταπεινώσεις”) pe care o preînchipuia și o preînchipuie încă în absida ei⁶.

Utilitatea și oportunitatea nu sunt întotdeauna călăuze bune în problemele cultului divin. Există și alți factori care au influențat formarea lui, care au jucat poate un rol mult mai important decât primele.

Există vase, rânduieli și practici liturgice care au apărut din rațiuni simbolice clare și altele care, cu trecerea timpului, și-au pierdut menirea lor practică inițială, dar există astăzi doar datorită sensului simbolic și mistic care li s-a dat. Dacă toate acestea se modifică sau se distrug, având ca unic criteriu logica și eficacitatea, nu știu ce va rămâne din cultul nostru divin.

---

⁶ Este vorba de absida Proscomidiarului („masa punerii înainte”), unde poate fi pictată scena punerii în mormânt a Domnului (Epitafios).

Și pentru ca să rămânem la Dumnezeiasca Liturghie, oare un cuțit n-ar fi fost mai practic decât copia, sau la ce ne trebuie două rânduri de acoperăminte pentru Sfintele Daruri? Sau cărui scop slujește Vohodul mic, sau de ce zicând „Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului...”, preotul merge la scaunul cel mai de sus în timpul cântării „Sfinte Dumnezeule”? Sau de ce diaconul își pune orarul, iar episcopul Omoforul mare, după obiceiul obișnuit? Și mii de alte lucruri! Ignoranța noastră, încurajată câteodată de o evlavie strâmbă față de cele ale Tradiției, ne face mai îndrăzneți decât trebuie.

21

Dacă preotul este chemat să facă un serviciu religios și începe cu „Binecuvântat este...”, la sfârșit trebuie să facă Apolisul, sau nu este neapărată nevoie?

Orice slujbă bisericească are o anumită structură. Ea începe întotdeauna cu doxologie față de Dumnezeu, după fiecare situație în parte („Binecuvântat este Dumnezeul nostru...”, „Slavă Sfintei și Celei de o ființă...”, „Binecuvântată este Împărăția...”) și se încheie cu Apolisul stereotip, mare sau mic, care se pecetluiește cu formula „Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri...”.

Binecuvântarea de la început și Apolisul pot să lipsească în anumite situații, când o slujbă se unește cu alta. Doar atunci prima începe cu binecuvântarea de început și ultima se încheie cu Apolisul. Așa se întâmplă, de exemplu, la rânduielile Ceasurilor mari și mici și la slujba Bobotezei, dar aceasta este o excepție. În toate celelalte situații, chiar dacă o slujbă se unește cu alta, se pun doxologii și Apolise separate pentru fiecare. Exemplu avem slujbele Miezonopticii, Utreniei și Dumnezeieștii Liturghii, care se unesc de obicei, dar fiecare are binecuvântare și Apolis propriu (chiar dacă Apolisul Utreniei

se face în taină), slujbele Ceasului 9 și ale Vecerniei, rânduielele Logodnei și Cununii, ale Dumnezeieștii Liturghii și ale Vecerniei plecării genunchilor în ziua Rusaliilor etc. Astfel, fiecare rânduială începe cu binecuvântarea lui Dumnezeu și se încheie cu binecuvântarea celor de față la slujbă, a credincioșilor, pentru că în fond acesta este Apolisul, o binecuvântare care înseamnă sfârșitul slujbei sfinte și dă semnalul plecării, al slobozirii credincioșilor. Deci, nu cred că este îngăduită sau îndreptățită eliminarea Apolisului.

22

Cum trebuie să se dea vinul sau „paharului de obște” mirilor, și ce trebuie să se facă cu cel rămas, să fie băut în întregime de către miri, să se verse la Proskomidiar sau să fie consumat de către copii?

Și sub acest aspect nu a fost și nici nu există o practică uniformă peste tot. În anumite părți preotul îi dă vin mirelui și după aceea miresei de trei ori. În alte locuri le dă fiecăruia alternativ, de trei ori, mai întâi mirelui, apoi miresei. Mai sunt regiuni în care după ce mirii primesc vinul, primește și nașul de trei ori.

Astăzi se obișnuiește ca mirii să primească o dată trei înghițituri de vin, ca și nașul. Symbolismul este evident: mirii se fac părtași pentru prima dată hranei celei de obște și beau din potirul comun, binecuvântat de Dumnezeu, care reprezintă comuniunea bunurilor vieții și unirea lor desăvârșită. Sau, așa cum spune sfântul Simion al Tesalonicului, „este un semn al unirii de la Dumnezeu întru desfătare și că din pace și unire le va veni lor desfătarea” (*Dialoguri, cap 282*).

Nașul, „prietenuț mirului”, martorul și persoana care a fost în multe rânduri puntea de legătură a unirii matrimoniale, participă în mod simbolic și acesta la bucuria și comuniunea bunurilor mirilor.

Vinul rămas în Potir îl consumă mirele sau nașul sau altcineva dintre cei prezenți (copiii), fie se varsă în locul special amenajat sau în pământ, fie paharul este spart de către preoți și odată cu el se aruncă și conținutul lui. Aceste practici le marturisesc diferitele manuscrise vechi.

Astăzi s-au impus diferite obiceiuri, în funcție de locuri. Toate se sprijină pe o anumită motivație sau o anumită istorie.

Consumarea vinului de către mire, nași, cei prezenți precum și vărsarea lui în locul de la Proscomidiar se face ca să se evite pângărirea vinului binecuvântat cu „binecuvântare duhovnicească”.

La fel, consumarea lui de către copii amintește de vechea practică prin care copiii nevinovați îl ajutau pe preot la consumarea celor prisositoare de la Dumnezeiasca Euharistie, care atunci erau multe, pentru că sfințirea nu se limita ca astăzi la cantități mici.

Spartul paharului și risipirea conținutului în pământ era simbolul fericirii omenești relative care va fi comună mirilor și va avea scop obștesc pentru aceștia. Pe de altă parte, vărsarea vinului pe pământ însemna prisosul de fericire al mirilor, care se va revărsa și se va risipi în jurul lor. Și aici sunt valabile cele pe care le-am scris în răspunsul întrebării numărul 18, referitor la obiceiurile locale.

Preotul își va îndrepta atenția în mod special asupra unui lucru: păzirea vinului sfințit de orice fel de pângărire, fie că aceasta se datorează nepăsării sau indiferenței celor prezenți, fie diferitelor superstiții populare care din înrâurire și îndemn satanic, au fost legate de anumite slujbe sfinte ale Bisericii noastre.

Astfel, în situația de dinainte, nu va lăsa la dispoziția celor necăsătoriți, în special a fetelor, vinul rămas în pahar, încurajând în acest fel superstiția că dacă beau vor grăbi ceasul nunții lor.

23

În rugăciunea cântării heruvimice: „Nimeni dintre cei legați cu poftă trupești nu este vrednic...”, citim printre altele și următoarele: „...ci binevoiește să-Ți fie aduse darurile acestea de mine, păcătosul și nevrednicul robul Tău...”. Nedumerirea mea nu este asupra cuvântului Daruri, ci asupra cuvântului „acestea”, care ca pronume demonstrativ presupune și existența Cinstitelor Daruri pe Sfânta Masă, lucru care nu s-a împlinit încă. Deci, ce rol are aici cuvântul „acestea”?

Observația este foarte corectă. Pronumele demonstrativ „acestea”, de vreme ce este rostit de către preot care se află înaintea Sfintei Mese, presupune că Darurile se află deasupra acesteia și nu la Proscomidar.

Altfel s-ar fi spus „Darurile acelea”, sau articulat „Darurile”. Toți știm însă, că se întâmplă exact invers: Darurile se află la Proscomidar și nu pe Sfânta Masă, unde vor fi aduse peste puțină vreme, în timpul Vohodului Mare.

Într-adevăr, ne găsim înaintea unei nepotriviri. Am putea probabil s-o justificăm, argumentând că autorul rugăciunii vorbește în general despre Darurile care urmează să fie aduse peste puțin timp pe Sfânta Masă, referindu-se fără să precizeze, la un fapt care urmează să se întâmple, ca și cum deja s-a concretizat. Dar autorul rugăciunii nu este unul oarecare.

Rugăciunea „Nimeni dintre cei legați cu poftă trupești nu este vrednic...”, este una dintre cele mai frumoase rugăciuni ale Liturghierului nostru, cu forță duhovnicească, cu sensuri înalte și exprimare aleasă. Prin urmare, cu greu ar putea să fie pusă pe seama peniței autorului o asemenea nepotrivire.

Cercetarea trebuie să fie canalizată spre altă direcție, fiindcă rugăciunea aceasta, chiar dacă se întâlnește astăzi în cele două Liturghii bizantine, a sfântului Vasile cel Mare și a sfântului Ioan Gură de Aur, nu pare a aparține nici uneia dintre ele, cel puțin așa ne confirmă manuscrise foarte vechi.

Este întâlnită însă, în Liturghia alexandrină a sfântului Grigorie. Se pare că i-a aparținut acesteia încă de la început, pentru că dacă cercetăm bine, se referă la Hristos, ca și toate rugăciunile acelei Liturghii, în timp ce rugăciunile Liturghiilor bizantine, în afară de cea prezentă și de celelalte trei („Ia aminte, Doamne...” și „Plinirea Legii...”, a Liturghiei sfântului Ioan Gură de Aur și „Plinitu-s-a și s-a săvârșit...”, a Liturghiei sfântului Vasile), toate se adresează lui Dumnezeu Tatăl.

La Liturghia aceasta, a sfântului Grigorie rugăciunea se rostea drept „Rugăciunea catapetesmei”, după depunerea Cinstitelor Daruri pe Sfânta Masă. Astfel, în mod deplin este îndreptățită expresia „darurile acestea”.

În momentul în care rugăciunea a fost introdusă în Liturghiile bizantine, a primit poziția în care se găsește astăzi, dar textul s-a păstrat ca în Liturghia sfântului Grigore, fără ca nimeni să ia seama până acum, cel puțin din câte știu, în afară de preotul care a pus întrebarea despre dificultatea pe care o prezintă expresia „darurile acestea”. Astfel, se adaugă și un nou argument în cazul provenienței rugăciunii din Liturghia sfântului Grigorie, la care nimeni nu a luat seama.

24

Ce culoare trebuie să aibă veșmintele purtate de preot, acoperămintele la Proskomidiar și de pe Sfânta Masă în timpul săvârșirii Tainelor, ca și în perioada Postului Mare, și în timpul celorlalte sărbători ale anului, la înmormântare sau la parastas?

De la început va trebui să subliniem că, în cultul divin, culoarea are o semnificație aparte. Armonia ei îl ajută sentimental pe cel prezent să se concentreze mai bine și să se dedice săvârșirii Tainei, în timp ce lipsa armoniei risipește atenția și nu naște în suflet sentimentul ordinii cerești, care se reflectă în cultul divin.

Este certificată de către psihologie influența pe care o exercită anumite culori în dispoziția sufletească a omului.

Culorile frumoase și simple din punct de vedere estetic provoacă trăiri pe măsură. Pe de altă parte, fiecare culoare ascunde și un simbolism, nu numai în cultul divin, ci și în viața de zi cu zi. Oare negrul nu înseamnă doliu și zdrobire de inimă? Albul nu înseamnă fericire și puritate? Roșul nu este culoarea care amintește de sânge și jertfă?

Pe toate acestea este dator să le folosească Biserica, ca să reușească mai bine în realizarea scopului sfințelor slujbe. Toate simțurile: văzul, auzul, mirosul, pipăitul, chiar și gustul conlucrează la preamărirea lui Dumnezeu și la curățirea omului.

Chestiunea culorii veșmintelor n-a fost cercetată istoric și nu știm dacă au fost tradiții referitoare la acest aspect, care erau acestea în epoca bizantină, nici dacă exista o tradiție unică sau dacă se impuneau diferite obiceiuri în anumite locuri. Doar din mărturiile rare ale scriitorilor bisericești sau din mărturiile manuscriselor liturgice, putem să tragem anumite concluzii.

Cu toate că se pare că nu existau canoane aspre care să precizeze culoarea veșmintelor, așa cum au fost mai târziu în Apus, totuși exista o tradiție a culorilor. Astfel, în timpul săvârșirii Botezului, episcopul sau preoții purtau veșminte albe. În timpul postului Mare purtau veșminte de culoare închisă.

Pe de altă parte, anumite veșminte aveau o culoare consacrată, precum stiharul diaconilor care era alb, stiharul episcopilor care era roșu, sau alb, cu nuanțe roșii, etc.

În Biserica Apuseană există dispoziții tipiconale care precizează cu exactitate culoarea veșmintelor preotului, după simbolismul fiecărei culori, în funcție de caracterul sărbătorii. Astfel, se poartă veșminte albe la sărbătorile închinatelor Mântuitorului Hristos, Născătoarei de Dumnezeu și sfinților nemartiri. Veșminte roșii la sărbătorile închinatelor Patimilor Domnului, Sfântului Duh, Apostolilor și martirilor, iar veșminte verzi la Duminicile dinaintea de Crăciun și după săptămâna Luminată, culoarea mov la ajunări și procesiuni și veșminte negre în timpul Postului celui Mare, la înmormântări și parastase.

În Biserica noastră nu există astăzi anumite canoane care să precizeze culoarea veșmintelor. Sub aspectul acesta cineva poate să spună că este o anarhie, extinsă la toți slujitorii, conform căreia fiecare preot poartă culoarea care-i place. De multe ori devenim martorii celor mai incredibile aglomerații de culori fără nici o legătură și fără armonie. O culoare au veșmintele Sfintei Mese, alta a Proscomidiarului, alta a Acoperămintelor Sfintelor Daruri, ale arhierelui, ale fiecăruia dintre preoți și diaconi. Adeseori același veșmânt preoțesc este alcătuit dintr-un mozaic de culori și nuanțe.

Cu siguranță că se vor invoca motive economice care-i împiedică pe preoții noștri să aibă multe veșminte de diferite culori și-i obligă să se îmbrace așa cum se poate, în special în ținuturile sărace. Fără ca cineva să treacă cu vederea adevărul acestei obiecții, nu poate să nu accepte însă, că de cele mai multe ori, ne facem vinovați mai mult de nepăsare și de neglijență, decât că suntem victime ale sărăciei noastre. Ne apasă și moștenirea robiei noastre, ale cărei urme rămân în multe manifestări ale cultului divin.

Desigur, trebuie să mărturisim că starea s-a îmbunătățit oarecum. În mod special, în bisericile mari se depune efort din partea multor preoți să aibă mai multe veșminte preoțești și diaconești, de aceeași culoare, care să fie în armonie cu veșmintele Sfintei Mese. Și preoții mai tineri evită polihromia și își fac veșminte cu mai mult bun gust decât cei bătrâni.

Cu toate acestea, există și astăzi o tradiție care precizează culoarea veșmintelor și care așa cum se pare, își are rădăcinile în vechea practică a Bisericii noastre. De exemplu, în timpul slujbei Botezului se păstrează în cea mai mare parte vechea practică, și mulți preoți se îmbracă în veșminte albe. Acestea se poartă și în perioada Paștelui, în timp ce zilnic, în Postul Mare, în toate părțile se folosesc veșminte negre.

De asemenea, epitrahile și feloane albe sau negre poartă preoții și la slujbele de înmormântare, conform tradiției locale sau vârstei celor adormiți. La Sfântul Munte, care a păstrat cu multă evlavie vechile tradiții, preoții poartă veșminte albe în timpul citirii Evangheliei Învierii de la Utrenie din Duminici și

veșminte roșii la praznicele închinare Născătoarei de Dumnezeu.

În perioada Postului celui Mare și a Paștelui îmbrăcăminte Sfintei Mese și a Proscomidiarului, are aceeași culoare cu veșmintele preoților, adică sunt negre sau albe, după situație.

Pentru celelalte sărbători mari și perioade al anului liturgic nu există tradiție care să precizeze culoarea veșmintelor.

Nici în timpul săvârșirii Sfintelor Taine sau al altor slujbe nu se schimbă culoarea veșmintelor Sfântului Altar. Doar preoții poartă, după situație, veșminte strălucitoare sau de doliu. Același lucru este valabil și pentru săvârșirea slujbelor de înmormântare sau a parastaselor. Niciodată nu trebuie să se împodobească cu culori de doliu Biserica și Sfântul Altar, oricât de important ar fi fost în lume cel decedat. Asemenea diferențe nu trebuie să apară în Biserica Creștină, nu doar pentru că sunt potrivnice duhului evanghelic al egalității, ci și pentru că doliul exagerat nu este conform cu sensul pe care-l dă creștinismul morții, pe care o consideră „adormire”, „ieșire” și „mutare de la cele triste, la cele de folos și de cinste, la odihnă și bucurie” (Rugăciunea plecării genunchilor din ziua Rusaliilor). La Biserică cei întristați vin să primească mângâiere și nădejde, nu tânguire și disperare.

25

Când trebuie să se ia cununile de pe capul mirilor, la sfârșitul sărutării, sau la rugăciunea „Doamne Dumnezeul nostru..., primește cununile lor”?

Asupra acestui aspect nu există, dar se pare că nici nu a existat în vechime, o practică de acest fel. În unele părți cununile „se ridică” la rugăciunea: „Doamne Dumnezeul nostru...”, în alte locuri la sfârșitul slujbei, după Apolis, iar în alte părți după purcederea mirilor la casa lor. Aceasta se datorează în principal unei rațiuni practice, adică poziției feliicitărilor, în funcție de obiceiurile specifice locului. Și mă voi explica în continuare.

Poziția rânduită a felicitării este exact după înconjurul mesei, însoțită de cunoscutele tropare, „Isaie, dăntuiește...” ș.a. Cele două rugăciuni mici care urmează „Mărit să fii mire ca Avraam...”, „Și tu, mireasă, mărită să fii ca Sara...”, care se rostesc de către preot în timp ce atinge sau înalță cununiile, sunt primele urări pe care mirii le primesc după nunta lor, care cu dreptate se cuvin preotului care a săvârșit Sfânta Taină.

În momentul acesta urmau urările și îmbrățișările celor prezenți. Mai întâi veneau părinții care, după manuscrise, urau mirilor: „Dăruiește, Doamne, copiilor noștri din roua cerului și din belșugul pământului...” și-i sărutau pe aceștia și cununiile lor. După aceea veneau cei prezenți la eveniment, în timp ce strana cânta primele cântări ale Născătoarei de Dumnezeu, pe cele opt glasuri.

Apoi, în procesiune, mergeau spre casă, purtând continuu cununiile și acolo se citea rugăciunea: „Doamne, Dumnezeul nostru ...” și se făcea Apolisul. Urarea aceasta este numită de către codici: „Urarea sării” sau „Dezlegarea cununiilor” sau „Ridicarea cununiilor” sau „Luarea cununiilor” sau „Luarea cununiilor de pe capetele mirilor” sau „Urarea ridicării cununiilor de la casa mirilor” sau, mai simplu, „Urarea de la ridicarea cununiilor”.

Titlul arată clar destinația liturgică a rugăciunii la care face aluzie și expresia „Primește cununiile lor în împărăția Ta”, care în câteva manuscrise este însoțită de însemnarea: „Și scoate cununiile de pe capetele lor” sau „ridică cununiile”.

Aceasta era poziția de la început, cea corectă, a felicitării și a ridicării cununiilor, care se păstrează în anumite părți, în special la sate. Diferențele care au apărut mai târziu se datorează dificultăților întâmpinate în ținerea acestui tipic, în special în marile orașe. Astfel, s-a păstrat cu strictețe practica de la început, dar felicitarea a fost urmată imediat de ridicarea cununiilor, cu respectiva urare și Apolis, indiferent dacă ducerea la casa lor se făcea sau nu în procesiune.

Din nou, în alte părți ridicarea cununiilor se făcea de regulă la locul ei, ca în vechime, dar urarea, din motive de rânduială, a fost mutată la sfârșitul slujbei.

În alte părți nu se ridicau cununile la urarea rânduia, ci la sfârșit, după felicitări, ca cei prezenți să poată să sărute cununile. Așadar, care este practica cea mai corectă acum? Cu siguranță cea primară, de la început, care are însă dezavantajul că, în condițiile în care se săvârșesc astăzi nunțile, devine atât de nepotrivită și neadecvată, căci în pofida cântării continue, slujba se întrerupe și toată rânduiala își pierde sfințenia și seriozitatea ei.

Acest lucru, de altfel, a provocat diferitele strădanii pentru aflarea unei soluții de compromis, cât mai puțin rea cu putință. Adică, avem și aici ceva asemănător cu împărțirea sălciilor sau a florilor în timpul sărbătorii închinată Sfintei Cruci, a pâinii la Litie, a ungerii cu untdelemn în timpul Maslului, și a cuminecării cu Dumnezeiasca Euharistie.

Preotul, când păstrează în locul său vechea tradiție, s-o facă străduindu-se să insufle celor care vin să felicite respectul, disciplina și evlavia față de Taina care se săvârșește și față de lăcașul sfânt unde se desfășoară. Dacă Cununia se săvârșește într-un asemenea mediu și sunt împlinite, cât de cât, aceste condiții sau dacă preotul reușește cu personalitatea sa și cu lucrarea sa duhovnicească sistematică să le creeze, atunci să se urmeze exact vechea rânduială. Dacă aceasta nu este cu putință, să urmeze tradiția pe care a găsit-o în parohia lui, aplicând și aici cuvenita „iconomie”.

26

De câte ori și în ce momente ale sfintei slujbe este corect să se tragă clopotele, și de ce?

Trasul clopotelor a avut de la început un vădit caracter de înștiințare, de vestire. Adică, este semnul începutului unei slujbe și un mod de chemare al credincioșilor.

În tipicele manuscrise găsim îndrumări despre lovirea clopotelor, în funcție de sărbătoare. Astfel, se precizează în afară de altele „cum trebuie să se tragă clopotele”, în câte „stări” și

cu câte clopote. După bătaia clopotelor, credinciosul putea să înțeleagă importanța fiecărei sărbători și ceasul începutului slujbei, mai ales în perioada în care calendarele și orologiile nu erau la îndemâna oricui, stabilind mersul la biserică.

Acest tras al clopotelor are loc și astăzi, dar fără reguli și fără cercetare. La mânăstiri este invers, există mai multe feluri de toacă și de clopote, iar modul și timpul lovirii lor, de altfel destul de complicat, se precizează de tipicul fiecărei mânăstiri în parte.

La bisericile de mir, despre care este vorba aici, clopotele sunt trase, așa cum am spus la început, înainte de începutul oricărei slujbe, ca să-i înștiințeze pe credincioși. Adică, clopotul bate înainte de Vecernie, de Utrenie, și înainte de Dumnezeiasca Liturghie.

Când o slujbă este unită cu alta, clopotul este tras din nou la sfârșitul celei dintâi. De exemplu, este tras la sfârșitul Ceasurilor, ca să înceapă Vecernia cu Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, la sfârșitul Ceasurilor mari, ca să înceapă slujba Vecerniei și a Liturghiei sfântului Vasile cel Mare, în ajunul Crăciunului și al Bobotezei, sau la Vecernia cea mare, din Vinerea sfințelor Patimi, la sfârșitul Liturghiei pentru începutul slujbei „plecării genunchilor” din ziua de Rusalii sau al Aghiasmei celei mari sau în cinstea unei sărbători naționale etc.

Astfel, credincioșii sunt înștiințați despre începutul slujbei care urmează și sunt chemați să vină la aceasta. O dificultate o prezintă trasul clopotelor doar în timpul slujbei Utreniei, care se săvârșește unită⁷ cu Dumnezeiasca Liturghie.

Așa cum știm, în această situație din urmă, clopotul bate de trei ori, adică la începutul Utreniei, la Catavasii și la Doxologie. Despre începutul Utreniei, nu s-a ridicat nici o obiecție, iar despre Doxologie vom explica la răspunsul întrebării numărul 17. Adică, este vorba despre trasul clopotului care

---

⁷ Termenul „unită” trebuie înțeles în sensul că apsolisul Utreniei nu se mai rostește, binecuvântarea Dumnezeieștii Liturghii fiind dată imediat după troparul de la finalul a utreniei.

anunță începutul Dumnezeieștii Liturghii, care are loc exact înainte de aceasta, ca și tămâierea și rostirea rugăciunii „Împărate ceresc...” ș.a.

Dar de ce s-a păstrat obiceiul să fie tras clopotul și în timpul Catavasiilor? Poate pentru a fi vestiți din nou credincioșii despre începutul Dumnezeieștii Liturghii, poate pentru a fi completat numărul sfânt de trei pentru trasul clopotelor.

Dar poate că se datorează și influenței Liturghiei arhieriești. Așa cum știm, în acest moment are loc intrarea arhierelui în biserică, pentru a sluji la Utrenie și a săvârși în continuare Dumnezeiasca Liturghie, iar venirea lui este salutăată prin sunetul clopotelor.

În afară de acest scop practic, anume chemarea credincioșilor, clopotele se trag fie ca să exprime bucuria Bisericii, fie întristarea ei, fie ca să însoțească glasurile credincioșilor cu procesiuni sfinte, de bucurie sau întristare.

În prima situație ar trebui să enumerăm sunetul de bucurie al tuturor clopotelor în timpul slujbei Învierii, la cântarea „Hristos a înviat”, legată de începutul slujbei Utreniei Paștelui, iar în a doua sunetul de doliu al clopotelor în Vinerea cea Mare și la slujbele de înmormântare și, în sfârșit, ultima ipostază, glasul clopotelor în timpul purtării icoanelor, la hramurile bisericilor sau al Epitafului, în timpul slujbei Utreniei din Sâmbăta cea Mare.

27

În ce zi și la ce oră se face coborârea și ridicarea icoanei trupului lui Hristos de pe cruce?

Rânduiala pogorârii lui Hristos de pe cruce s-a răspândit în părțile noastre din Biserica Antiohiei, în care exista de mult timp. Adică, în momentul în care se citea Evanghelia și primul tropar al antifonului al cinsprezecelea („Astăzi S-a spânzurat pe lemn...”), din slujba Sfintelor Patimi, adică al Utreniei Vinerii celei Mari, preotul făcea procesiune pe mari

distanțe cu crucea și cu trupul lui Hristos deasupra ei, într-un asemenea mod încât să fie posibilă coborârea lui.

Lăsa apoi crucea în mijlocul bisericii și acolo rămânea până la cântarea stihurilor Vecerniei Vinerii celei Mari.

În timpul acesta se făcea coborârea trupului lui Hristos în felul următor: se aducea ca de obicei Epitaful, se așeza pe baldachin, după aceea era luat chipul lui Hristos mort de pe cruce și era așezat și Acesta pe baldachin, deasupra Epitafului, era acoperit cu văluri și flori și în mijloc se așeza Evanghelia.

Slujba aceasta a coborârii chipului lui Hristos de pe cruce era necunoscută lumii ortodoxe. În timpul cântării „Astăzi S-a spânzurat pe lemn...”, se purta icoana Răstignirii și se așeza la iconostas. În timpul stihurilor Vecerniei avea loc aducerea Epitafului și așezarea lui pe baldachin, sau pe o masă simplă, fără ca mai înainte să se facă pogorârea icoanei de pe cruce. Acest obicei se păstrează și astăzi cu strictețe la Sfântul Munte și în Bisericile ortodoxe slave.

Înainte cu aproximativ 100 de ani, la mijlocul veacului trecut, Patriarhia de Constantinopol a vrut să urmeze practica din Antiohia, care preînchipuia atât de expresiv evenimentele referitoare la Patimile lui Hristos. Rânduiala aceasta a devenit atât de îndrăgită de cler și de popor, încât s-a răspândit foarte repede, mai întâi în orașele mari și încetul cu încetul și la sate, precum și în multe mănăstiri. Totuși, a fost ușor modificată. Adică s-a introdus crucea cea mare cu trupul lui Hristos cel Răstignit ținut pe ea și se scoate în timpul cântării: „Astăzi S-a spânzurat pe lemn...”.

Ca să fie mai expresivă, coborârea trupului se face de preot la momentul în care diaconul citește ultimele fraze ale Evangheliei Vecerniei din Vinerea Mare („...Iar făcându-se seară, a venit un om bogat din Arimateea, pe nume Iosif, și luând trupul lui Iisus, L-a înveșmântat în giulgiu curat...”) sau dacă preotul săvârșește slujba singur, imediat după citirea Evangheliei, în tăcere, în timp ce se cântă catisma „Giulgiu curat...”, așează trupul pe Sfânta Masă, dar nu pe

baldachin, din motive de îndemânare⁸.

În unele din părțile noastre nu s-a impus practica aceasta și nu se face pogorârea de pe cruce, dar în timpul citirii Evangheliei sau după aceasta se acoperă și se aduce în Sfântul Altar crucea cu Hristos cel Răstignit pictat pe ea, deci nu este posibilă pogorârea Lui de pe aceasta. Vedeți cât de greu intră în practica liturgică noile rânduieli, oricât de frumoase și de îndrăgite ar fi de popor!

Forma trupului lui Hristos, ridicată în timpul coborârii de pe cruce rămâne în Sfântul Altar, înfășurată în giulgiuri, în toată perioada Învierii, până la odovania Paștelui, adică până la Vecernia din Joia Înălțării, când este coborâtă și din nou prinsă în locul obișnuit, în spatele Sfintei Mese, sau în fundul absidei, în timp ce Epitaful (care la sfârșitul Utreniei din Sâmbăta cea Mare, după practica noastră sau la sfârșitul Miezonopticii praznicului Paștelui, după practica Bisericii slave, se găsea întins deasupra Sfintei Mese), este luat de pe aceasta, ca să fie așezat în locul lui consacrat.

28

De ce în Vinerea Mare, Trupul lui Hristos trebuie să fie așezat pe baldachin cu capul spre nord, și nu spre răsărit, așa cum obișnuiesc unii preoți?

Sfântul Epitaf, în timpul slujbei Vecerniei din Vinerea Mare, este așezat în toate mănăstirile și bisericile de mir ortodoxe, în așa fel încât capul lui Hristos cel mort, care este pictat pe Epitaf, să se găsească în partea de nord. Cred, însă, că nu există nici o motivație pentru poziția aceasta, care se dă trupului lui Hristos.

---

⁸ În Antiohia mâinile trupului lui Hristos sunt construite într-un asemenea mod încât să poată să fie îndoite în jos

Pur și simplu, se înlesnește închinarea credincioșilor și Epitaful este mai bine văzut de către cei de față. În același mod sunt expuse spre închinare și toate celelalte icoane pe iconostase. Chiar și Sfânta Evanghelie, care este așezată pe baldachin, deasupra Sfântului Epitaf, urmează tipicul obișnuit, adică este îndreptată cu partea de sus spre Răsărit, ca întotdeauna, și nu spre Apus, așa cum se face la înmormântarea celor plecați. Dacă ar fi existat vreo anumită corelație, ar fi trebuit, cel puțin, să fie păstrată în modul așezării Evangheliei, care înainte să fie introdus Epitaful, înveșmântată în Sfântul Aer, precum Trupul lui Hristos în giulgiu, era purtată în procesiune, în timp ce se cântau stihurile, sprijinită înclinat pe gâtul și capul preotului și așezată spre închinare în mijlocul bisericii.

Desigur, și astăzi, în timpul intrării cu Epitaful, preotul ține și Evanghelia și într-un chip oarecare o „înmormântează” și pe aceasta, dar centrul de greutate s-a mutat pe Epitaf.

Nu știu dacă preoții la care vă referiți au învățat de la cei mai vechi felul acesta de a așeza Epitaful, de la răsărit spre apus, sau dacă ei înșiși au considerat că este cel mai corect.

În orice caz, fie că se întâmplă pentru un motiv sau altul, schimbarea aceasta a orientării s-a făcut ca să se asemene și în aceasta înmormântarea lui Hristos cu înmormântarea credincioșilor. Se pare, însă, că este ceva nou.

După tradiție, modul așezării Epitafului este cel obișnuit, cu capul lui Hristos spre nord. De altfel, în același fel se desface și Sfântul Antimis pe Sfânta Masă, în timpul săvârșirii Dumnezeieștii Liturghii, ca și Epitaful în perioada Sfintelor Paști.

29

Este corect să se citească lehuzei în ziua a treia, de vreme ce rugăciunile menționează clar ziua întâi? Unii uită cu desăvârșire să citească lăuzei. Fac bine?

30

În anumite sate s-a împământenit obiceiul ca atunci când naște o femeie, și mai ales în prima zi, să meargă cineva cu un vas cu apă să o sfințească preotul în Biserică, pentru a se curăți cei care au luat parte la naștere. Molitfelnicul nostru însă consemnează că preotul este dator, în prima zi de naștere, să meargă la casa femeii și să citească asupra acesteia rugăciunile. Care dintre cele două moduri amintite este cel mai corect?

Cele două întrebări se referă la un obiect comun, adică la mica slujbă săvârșită femeii lehuze, care există în Molitfelnicile noastre.

Conform dispoziției clare care apare înaintea acestei slujbe, ea trebuie să fie citită „în prima zi de la nașterea copilului”.

De altfel cu aceasta este de acord și conținutul rugăciunilor, fiindcă toate amintesc despre nașterea copilului, care a avut loc în acea zi („Însuși vindecă pe roaba Ta (N), care a născut astăzi”)⁹. Deci aceasta este practica corectă.

---

⁹ În Molitfelnicul românesc, această rugăciune, alături de alte două, face parte din Rânduiala care se citește femeii lehuze în a opta zi de la naștere. În cadrul aceleiași rânduiei se citesc și două rugăciuni, una pentru moașă și alta pentru celelalte femei, care au ajutat la naștere. Rugăciunea de sfințire a apei se citește în ziua întâi. Este adevărat că

Rugăciunea este citită la casa femeii, în prezența acesteia și a celorlalte persoane care au asistat la naștere. Acest lucru reiese evident din rugăciunea a treia, care amintește și despre „casa” în care „s-a născut copilul” și despre „cei care s-au atins de lehoză” și de toți cei care se găsesc acolo.

În manuscrise, în afară de aceste rugăciuni mai există și altele numite „Rugăciuni pentru femeile care s-au găsit la vremea nașterii” sau „pentru femeile care i-au fost de ajutor lehozei” sau „rugăciuni pentru moașe”.

Se pare, însă, că în anumite părți preotul nu citea aceste rugăciuni în casă, ci afară, „înaintea ușii” și intra în casă după citirea rugăciunilor, apoi tămâia și stropea întreaga casă sau cele patru colțuri ale ei cu aghiasmă, apoi ungea și fața copilului cu aghiasmă.

Ce este însă acum această „apă sfințită”, despre care Molitfelnicele de astăzi nu pomenesc, dar totuși în practică folosirea ei s-a păstrat în multe părți?

Într-unul dintre codici se vorbește clar că este „apa Bobotezei”. În altul se consemnează că preotul folosește pentru stropire „apă sfințită, adică din vasul sfințit”.

În altele, din nou, sau se subînțelege sau se menționează clar că în timpul citirii rugăciunilor se pune înaintea preotului „un vas pe masă” și apa aceasta, fără o slujbă specială de sfințire, era considerată într-un anumit fel sfințită, prin rugăciunile pe care le citea preotul.

Sfântul Simeon al Tesalonicului spune că preotul „pecetluiește apa, o însemnează cu semnul Sfintei Cruci, în vederea dumnezeiescului Botez” și cu aceasta „stropește casa, pecetluiește și pruncul la frunte pentru minte, la gură pentru cuvânt și suflare și la inimă pentru puterea viețuirii, încât să rămână păzit pentru mântuitorul Botez” (*Dialog, Cap. 59*).

Nu putem să știm dacă acest obicei al nevenirii preotului la fața locului și trimiterea apei sfințite are legătură cu mărturiile acestea ale codicilor, conform cărora rânduiala se

---

textul rugăciunilor din ziua a opta ar îndreptăți citirea acestora tot în ziua întâi. (Vezi *Molitfelnic*, ed. cit., p. 9-15).

făcea în afara casei, dacă este o practică diferită sau dacă constituie evoluția practicii la care ne-am referit.

În orice caz, este știut că citirea acestor rugăciuni prezintă unele dificultăți, atât pentru condițiile speciale care se impun imediat după naștere într-o casă, care nu înlesnesc intrarea preotului în aceasta, cât și pentru schimbarea condițiilor de viață, în special în orașe, în care nașterea nu mai are loc în case, ci în clinici speciale sau în spitale. Poate acestui lucru se datorează faptul că anumiți preoți trec cu vederea rânduiala sau o citesc în ziua a treia de la naștere.

Oricum, ar trebui să consemnăm că rugăciunile acestea sunt destul de noi, nu se găsesc în niciun manuscris vechi, ci doar în unele din cele scrise după secolul al XIV-lea. Iar în cele în care se găsesc, nu sunt întotdeauna aceleași. De asemenea, nu sunt nici în număr de trei, precum în Molitfelnice.

Chiar și conținutul acestor rugăciuni arată proveniența lor ulterioară, pentru că în multe dintre acestea apar formulări asociate ascetismului aspru (Vezi, de exemplu, expresiile: „În fărădelegi ne-am zămislit”, din rugăciunea întâi; „Miluiește și iartă păcatele acesteia cu voie sau fără de voie”, din rugăciunea a doua; „Cel ce știi neputința firii omenești, iart-o pe roaba Ta (N) care a născut astăzi, după mulțimea îndurărilor Tale..., vezi neputința noastră, a osândiților și iartă pe roaba Ta (N) și toată casa..., ca un Dumnezeu bun și iubitor de oameni iartă, că numai Tu ai puterea să ierți păcatele”, din rugăciunea a treia) sau prezintă influențe din vechile învățături despre lehuza necurată din Vechiul Testament („în fărădelegi ne-am zămislit și întinați suntem toți înaintea Ta”, rugăciunea întâi; „și de întinăciune o curățește..., curățește-o de întinăciunea cea trupească”, rugăciunea a doua; „Iartă și pe cei ce s-au atins de dânsa și pe toți care se află aici”, rugăciunea a treia). Cu toate acestea, nu poate să pretindă nimeni în mod serios că cei care nu citesc aceste rugăciuni urmează tradiția liturgică de dinainte de secolul al XIV-lea.

Oricare ar fi istoria acestei slujbe, astăzi este un fapt concret că se găsește în Molitfelnic și, conform dispoziției lui, rugăciunile care se cuprind în acesta trebuie să se citească în

ziua nașterii. De altfel, au un bogat conținut, în pofida celor două aspecte împotriva cărora ar putea protesta cineva. Se cere de la Dumnezeu binecuvântarea lehuzei și a copilului, a casei și a celor prezenți, ocrotirea și vindecarea lor.

Biserica primește prin rugăciunile acestea, din primul moment al nașterii lui, pe omul nou care a venit în lumea aceasta și binecuvântează intrarea lui în lume.

În ziua a opta îi va da numele, îl va primi în Biserică, în a patruzecia zi îl va catehiza, îl va boteza, îl va hrăni cu Trupul și Sângele lui Hristos, îl va cununa, îl va întări în neputințele sufletești și trupești, iar când va fi pregătit să plece din lumea aceasta va alerga lângă el și cu rugăciuni și cu cântări va însoți trupul lui în mormânt.

Dar și mort fiind, nu-l va uita, ci va face rugăciuni și Liturghii până la sfârșitul veacurilor pentru odihna sufletului său. Cu adevărat Biserica este mama iubitoare care-l îmbrățișează pe om din momentul nașterii lui și-l însoțește până la porțile cerului.

31

Aghiasma Mare, pe care o păstrăm în biserică, o vărsăm în ziua Bobotezei în apa nou sfințită, înnoind-o astfel, sau o consumăm în ajunul Săptămânii luminate, când sfințim casele credincioșilor?

Amândouă practicile sunt la fel de bune, după câte cunosc, și cei mai mulți dintre preoții le folosesc. A doua practică nu contravine scopului slujbei Aghesmei celei Mari, de vreme ce se săvârșește „spre sfințirea casei”. Unii dintre preoți consumă aghiasma din anul precedent sau completează vasul cu aghiasmă nouă, fără să golească în vreun fel vechiul lui conținut. O altă dispoziție referitoare la aceasta sau o tradiție fundamentată nu există în fapt.

32

Mulți creștini îi cheamă pe preoții lor de parohie pentru a „schimba” inelele de logodnă ale copiilor lor etc. În fața acestui lucru, care trebuie să fie atitudinea lui, să le schimbe sau nu?

Logodna are astăzi cu desăvârșire un caracter familial și neoficial. Din punct de vedere bisericesc, viitorii miri nu sunt considerați ca logodiți decât după săvârșirea slujbei logodnei, care, așa după cum știm noi astăzi, se săvârșește unită cu slujba cununiei. De aceea și verighetele se dau astăzi preotului înainte de slujbă și se așează pe Sfânta Evanghelie, în vechime deasupra Sfintei Mese, ca să fie puse după aceea pe degetele logodnicilor de către preot, ca de Însuși Hristos, preînchipuit de Evanghelie, și „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”.

Prin urmare, prezența preotului și schimbarea inelelor de acesta, în timpul obiceiului „înțelegerii” dintre logodnici, nu poate să aibă trăsătura rânduielii sfinte a logodnei, de vreme ce nu se săvârșește slujba respectivă.

De altfel, din multe rațiuni se interzice clar și se pedepsește preotul care nu săvârșește logodna unită cu nunta.

Ar putea, însă, să schimbe inelele cu o rugăciune, o binecuvântare sau un tropar. Preotul nu numai că ar trebui să încurajeze acest obicei, dar să și urmărească cu tot dinadinsul să fie de față la aceste obiceiuri familiale, aducând în acest fel binecuvântarea lui Dumnezeu în casele enoriașilor săi, și dând astfel un aspect sacru acestor bucurii de familie. I se dă astfel un minunat prilej de a-i cunoaște pe credincioși și i se oferă încă un mod de activitate pastorală.

Lucrarea preotului nu este doar liturgică, ci și pastorală. Și acest mod de sfințire a credincioșilor prin Sfintele Taine și prin ierurgiile sfinte sunt, dintr-un anumit punct de vedere, manifestarea lucrării sale pastorale.

33

Muți preoți, la sfârșitul Tainei Cununii obișnuiesc să aducă Evanghelia în mijlocul mirilor și să le despartă mâinile. Se cuvine acest lucru?

În multe locuri s-a impus acest obicei liturgic, anume să se despartă de către preot cu Evanghelia mâinile sau degetele mici de la mâna dreaptă ale mirilor, după sfârșitul slujbei nunții, unite în timpul rostirii cuvintelor: „...și unește pe robul Tău (N) cu roaba Ta (N)”, din timpul rugăciunii „Dumnezeule Cel Sfânt, Care din țărână l-ai creat pe om...”. Simbolismul este frumos și evident. Hristos, Care prin mijlocirea preotului a unit mâinile mirilor, le desparte din nou, acum rămânând El Însuși între aceștia, unindu-i cu legătură sfântă și nedespărțită pe cei doi, după voia Sa „de a-i uni pe oameni”.

Cu greu s-ar fi găsit un mod mai expresiv pentru cuvintele acestei expresii, „unirea în Hristos”. Cel puțin din manuscrisele cunoscute nu se mărturisește despre această despărțire a mâinilor cu Sfânta Evanghelie. Dimpotrivă, sub acest aspect, unele dintre acestea au un conținut cu desăvârșire diferit. Astfel, unul dintre ele consemnează faptul că după apolis „preotul le desface mâna lor dreaptă” și altul „preotul, unindu-le mâinile drepte, zice: mergeți în pace!”

Adică, atunci se întâmpla într-un mod oarecum oficial predarea miresei mirelui de către preot, urmând ca alaiul să plece la casa mirilor. Despărțirea acestora prin Evanghelie trebuie să fie legată de ridicatul cununiilor. Cu siguranță că la început gestul se întâmpla acasă, după plecarea cu alai spre casă. Atunci când „se ridicau cununiile de pe capetele mirilor, se dezlegau în acest mod frumos mâinile lor legate în timpul Tainei. Acolo unde se ține acest obicei, ar fi bine să fie păstrat, cunoscându-se conținutul acestui frumos simbolism.

34

Mulți dintre credincioși, cu prilejul diferitelor evenimente, precum logodna, nunta ș.a., cer preotului brâul Sfintelor Veșminte, ca să le meargă bine, așa cum zic ei. Ce trebuie să știm despre acest obicei?

Poporul creștin evlavios a considerat întotdeauna veșmintele preotului sfinte și purtătoare ale puterii dumnezeiești, nutrind față de acestea o evlavie adâncă. S-au păstrat diferite relatări și Sinaxare vechi, care descriu vindecările și minunile întâmplate credincioșilor care au atins și au sărutat cu credință și evlavie sfintele veșminte sau alte țesături sfinte folosite în cultul divin sau care veniseră în legătură cu mormintele sau moaștele sfinților.

Că faptul acesta nu contravine principiilor credinței noastre autentice și duhovnicești reiese chiar din Noul Testament. Este de ajuns să ne amintim pilda femeii cu scurgere de sânge, care a fost vindecată de boala ei incurabilă doar prin atingerea poalelor veșmintelor lui Hristos (*Luca VIII, 44*) și de vindecările celor bolnavi și ale celor posedați de demoni, care au avut loc în Efes prin „ștergarele” și „șorturile” atinse de trupul apostolului Pavel (*Fapte XIX, 12*).

Faptul că astăzi s-au împuținat aceste minuni se datorează împuținării credinței și evlaviei noastre. Și atunci mulțimile Îl îmbulzeau pe Hristos, dar nimeni nu s-a bucurat de vindecarea pe care a primit-o acea femeie bolnavă și smerită.

De unde știm însă că într-un suflet care se apropie cu frică de Dumnezeu să atingă sfintele veșminte nu se ascunde și credința care a făcut să iasă puterea dumnezeiască din Domnul și să o vindece pe femeia cu scurgere de sânge?

Aceste lucruri avându-le în vedere și Sfântul Simeon al Tesalonicului, care, cunoscând harul dumnezeiesc pe care-l au sfintele veșminte și răspunzând unei întrebări referitoare la aceasta, spune că cel care „sărută” sfintele veșminte ale preotului, în timpul Vohodului Mare „nu face nici o necuviință,

căci puterea credinței lucrează și se va mântui așa cum s-au mântuit și cei care s-au atins de poalele veșmintelor lui Iisus, fiind că de către El s-a făcut aceasta”. (Răspunsuri la întrebarea a 29-a a lui Gavriil de Pentapole. Vezi și răspunsul la întrebarea a 17-a, a aceluiași).

Acum, prin analogie, am putea să spunem același lucru, răspunzând și la întrebarea de mai sus a preacucernicului preot.

Veșmintele preotului „au harul dumnezeiesc” și fericit este omul care, mișcat de o asemenea evlavie pentru acestea, vine cu atâta credință vie în Dumnezeu și își sfîntește și binecuvîntează evenimentele vieții și faptele lui, „care-și au început de la Domnul”.

Deoarece asemenea manifestări de evlavie de cele mai multe ori se fac absolut mecanic sau, s-o spunem, cu oarecare dispoziție magică, vădită sau ascunsă, se impune ca preotul, pentru folosul real al credincioșilor, să facă de fiecare dată cuvenita îndrumare, astfel încât, credința lor simplă să prindă conținut. Toate câte le-am consemnat mai sus, pot să fie folosite ca un punct de plecare pentru un asemenea gen de cateheză.

35

În ziua Bobotezei, Apolisul trebuie să se facă înainte de începutul rânduiei Aghiasmei celei Mari sau la sfârșitul acesteia? Dacă se face la sfârșit, credincioșii pleacă. Cum și când trebuie să se facă, pentru o mai bună rânduială în biserică?

Slujba Aghiasmei celei mari, după rânduiala clară a tipicului în vigoare, se săvârșește și în ziua Bobotezei și în ajunul acesteia, imediat după rugăciunea Amvonului. Este unită cu Dumnezeiasca Liturghie și am putea să spunem că ea constituie împreună cu aceasta o slujbă unitară, de vreme ce a doua nu începe cu binecuvîntare, ci amîndouă se încheie printr-un singur Apolis, cel al Dumnezeieștii Liturghii, slujba sfîntirii apei neavînd un Apolis propriu.

Așa consemnează, în mod caracteristic, toate Tipicele și Molitfelnicele, manuscrisele și tipăriturile: „După ce preotul rostește rugăciunea Amvonului, toți ies la râu sau la locul unde este pregătită apa, mergând înaintea preotului cu făclii și tămâie. Și se cântă troparele glas 8, „Glasul Domnului peste ape...”.

În câteva manuscrise nu se vorbește nici despre rugăciunea Amvonului, ci de faptul că alaiul pornea spre apă imediat „după săvârșirea Sfintei Liturghii”, iar „Drepti primind”, cu ecfonismul „Că Tu ești sfințirea noastră...”, rugăciunea Amvonului și Apolisul se săvârșeau după întoarcerea la biserică.

Lucrurile acestea arată cât de puternic penetrase această slujbă a Aghiasmei celei mari în rânduiala Dumnezeieștii Liturghii. Chiar și cuvintele „Fie numele Domnului binecuvântat”, care, după edițiile tipiconale mai noi, se rostesc înainte de „Glasul Domnului...”, se cântau întotdeauna după slujba Aghiasmei. Troparul „Să cântăm, credincioșii mărimea binefacerii lui Dumnezeu către noi...”, care nu se mai cântă astăzi, atunci însoțea întoarcerea alaiului în biserică, așa cum „Glasul Domnului” însoțea ieșirea lui.

Este caracteristic faptul că manuscrisele care consemnează că slujba sfințirii se săvârșea „după Apolisul Dumnezeieștii Liturghii”, nu se referă la Apolisul complet, de vreme ce la sfârșitul slujbei sfințirii menționează „Fie numele Domnului binecuvântat” și Apolisul final.

Că aceasta este vechea practică corectă reiese și din rânduiala ținută până astăzi în mănăstirile din Sfântul Munte, conform căreia „Glasul Domnului” începe imediat după rugăciunea amvonului, iar „Fie numele Domnului binecuvântat...”, se cântă împreună cu Apolisul, la sfârșitul Aghiasmei.

Problema cu care se confruntă în practică preotul care pune întrebarea este serioasă, pentru că dacă după rânduiala exactă preotul stropește tot poporul la finalul slujbei Aghiasmei celei mari, la Apolis nu va mai rămâne nimeni, de vreme ce unul câte unul vor pleca după împărtășanie și după stropirea cu apă sfințită.

Cu atât mai mult, se va întâmpla aceasta dacă rânduiala se săvârşeşte așa cum se prevede în tipic, în afara bisericii, la albia râului. Nimeni nu va avea răbdarea să aștepte să se încheie venirea credincioșilor la Aghiasmă, ca să se întoarcă împreună cu preotul în biserică și să asculte Apolisul.

Binecuvântarea Apolisului presupune prezența credincioșilor și nu biserica goală. Rezolvarea va fi găsită în analogie cu alte împrejurări asemănătoare. Un exemplu caracteristic este împărțirea anafurei. După rânduiala corectă veche, Apolisul trebuia să aibă loc după împărțirea anafurei, sau cel puțin așa cum se întâmplă la Sfântul Munte, unde formula „Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri...”, se rostește după împărțirea ei.

Astăzi, însă, din pricinile la care se referă întrebarea, se obișnuiește mai întâi să se facă Apolisul, să se încheie toată slujba cu „Pentru rugăciunile...” și după aceea să se împartă anafura, în timp ce credincioșii sloboziți pleacă din biserică.

Același lucru se poate face, și deja este pus în practică de mulți preoți, și la sfințirea apei. Apolisul poate să aibă loc imediat după condacul „Astăzi se arată”, urmată de stropirea generală a poporului, apoi Apolisul, fie că Aghiasma se face în biserică, fie afară, fără ca alaiul să se întoarcă în biserică, și în continuare, stropirea și împărtășirea fiecărui credincios separat cu apă sfințită. Astfel, și rânduiala nu va fi desființată și Apolisul va avea loc așa cum se cuvine, în prezența poporului.

36

Ectenia de dinainte de Apolisul Aghiasmei mici este asemănătoare cu cea obișnuită. Există vreo diferență sau se omite pur și simplu?

Înainte de apolisul aghiasmei mici, Molitfelnicele prevăd ectenia („Miluiește-ne pe noi Dumnezeu..., „Încă ne rugăm”...ș.a.) cuprinzând însă și cererea „Să se păzească

locașul acesta de boală, de foamete, de cutremur, de foc, de sabie...ș.a.”, „Auzi-ne pe noi Dumnezeu...”, binecuvântarea și rugăciunea plecării capetelor „Stăpâne mult milostive...”.

De obicei cererile în parte nu sunt precizate, dar în practică se limitează la cererea pentru episcop și pentru „poporul drept credincios de pretutindeni...” ș.a.

În anumite manuscrise, cererile acestei ectenii sunt mult mai diferite față de „ectenile obișnuite” și originare. Adică, acestea cuprind cereri „Pentru toți cei strâmtorați și bolnavi, care se roagă milei Domnului și pentru ca să fim izbăviți noi de tot necazul, mânia, ispita, primejdia, și de venirea altor neamuri asupra noastră și de războiul cel dintre noi și de moartea năpraznică”, „Pentru cei care suferă în boli și pentru cei care din pricini binecuvântate nu se află aici frați ai noștri”, „Pentru frații noștri creștini care pătimesc în prigoane și robii și ca milostiv și izbăvitor să le fie lor Iubitorul de oameni, Dumnezeu nostru”, „Pentru ca să fim izbăviți noi de chinul veșnic al păcătoșilor și pentru ca să ne învrednicim de Împărăția cerurilor”, „Pentru ca să trimită pământului ploi...” ș.a.

Ar fi de dorit ca o nouă versiune îngrijită a Molitfelnicelor noastre să cuprindă asemenea cereri frumoase din manuscrise, îmbogățind în acest fel slujba aceasta, precum și pe celelalte, atât de frumoase.

37

Apolisul Aghiasmei mici este corect să fie rostit ca în Molitfelnic sau este asemănător cu Apolisul Sfântului Botez și al Aghiasmei Mari, așa cum pretind unii?

Apolisul Aghiasmei mici nu este asemănător cu Apolisul slujbei Sfântului Botez și al Aghiasmei Mari, adică nu cuprinde expresia „Cel ce a primit Botezul de la Ioan, pentru mântuirea noastră...”, ci doar „Hristos, adevăratul Dumnezeu nostru,

pentru rugăciunile...” etc.

Aceasta consemnează și toate celelalte ediții ale Molitfelnicului sau manuscrisele care spun simplu „și Apolisul”, sau „și preotul face Apolisul” și, firește, se înțelege Apolisul „obișnuit” sau mai rar, când nu se precizează, se referă clar la cel mai de sus, fără „Cel ce s fost botezat în Iordan de către Ioan” etc. Prin urmare, această formulă este corectă și din punct de vedere istoric.

Pe de altă parte, slujba Aghiasmei mici nu are nici o legătură cu Botezul Domnului, așa cum are rânduiala Sfântului Botez, nici nu se face în amintirea acestuia, precum slujba Aghiasmei celei Mari, ci are un caracter separat și un scop diferit. Adică, prin această slujbă se sfințește apa, ca să fie folosită de către credincioși pentru sfințirea și pentru vindecarea lor sufletească și trupească, pentru binecuvântarea caselor și a faptelor mâinilor lor, așa cum frumos se formulează în cererile ecteniilor și în rugăciunile acestei slujbe.

38

Când se citește rugăciunea femeii care a avortat, în a patruzecia zi sau mai repede? Acesteia i se citește rugăciunea pentru avort sau și rugăciunile la patruzeci de zile pentru femeia căreia i-a murit copilul?

În Molitfelnicele noastre există o rânduială specială „Pentru femeia care leapădă” sau, conform manuscriselor, „așa numita lăuză care a lepădat pruncul și care naște copilul înainte de timp și neîmplinit sau la caz de nevoie”.

Această mică rânduială începe ca de obicei cu „Binecuvântat este...”, și cuprinde Cântarea întreită, troparul zilei și al Născătoarei de Dumnezeu, rugăciunea „Stăpâne, Doamne, Dumnezeul nostru, Care Te-ai născut din Sfânta, de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria și în iesle ca un prunc ai fost culcat, Însuți pe roaba Ta aceasta (N) care astăzi a căzut

în păcat de ucidere, cu voie sau fără de voie...” și Apolisul.

O simplă comparație a acestei rugăciuni cu cea de-a doua rugăciune „a femeii lăuze („Stăpâne, Doamne, Dumnezeu nostru, Cel ce Te-ai născut din Preacurata Stăpâna noastră, de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria”) arată clar că „rugăciunea pentru femeia care leapădă” este o prelucrare a celei de dinainte. Lipsesc cele referitoare la pruncul nou născut și se cere în mod special iertarea femeii care „cu voie sau fără de voie” a căzut în „ucidere”, „lepădând pe cel zămislit într-înșă”, după cunoscuta formulă bisericească.

Rugăciunea aceasta trebuie să fie rostită în ziua în care femeia a lepădat, așa cum apare din corespondența ei cu cealaltă rugăciune, în care se spune „în ziua cea dintâi a nașterii copilului”, dar și din expresia „cea care astăzi a căzut în păcatul uciderii..., și l-a lepădat pe cel zămislit într-înșă”.

Rugăciunea pentru cea care a lepădat se citește în casa în care se află aceasta și celelalte persoane care se găsesc lângă ea și o îngrijesc, ca și rugăciunea „la femeia lăuză”, având în comun și expresia care se găsește la sfârșitul rugăciunii „Iartă-i și pe toți cei care se găsesc în casa aceasta și s-au atins de dânsa...”.

O altă rugăciune în afară de aceasta nu este prevăzută de Molitfelnicele noastre pentru femeia care a lepădat, de aceea și în manuscrise și în Molitfelnicele tipărite, rugăciunea aceasta este așezată după rânduiala de patruzeci de zile.

Rugăciunile la patruzeci de zile se citesc doar femeii care a născut normal. Rânduiala aceasta are astăzi un caracter îndoit, așa cum de altfel se arată și din titlul ei: „Rânduiala la femeia lăuză, după 40 de zile, și la aducerea pruncului la biserică”. Rugăciunea o vizează și pe mamă și pe prunc.

Femeia vine la biserică să-L preamărească pe Dumnezeu pentru mântuirea ei și să primească binecuvântarea și slujba „curățirii”, după modelul Născătoarei de Dumnezeu și conform prescripțiilor Vechiului Testament, care au influențat practica Bisericii noastre, iar pruncul ca să fie binecuvântat și „îmbisericit”, să fie oferit lui Dumnezeu, după modelul Domnului Care, în a patruzecia zi de la naștere, a fost adus la templul

din Ierusalim.

Aceeași este rânduiala și pentru femeia care a născut normal, dar căreia între timp i-a murit copilul, însă ea s-a limitat doar la prima parte. Astfel, aproape la jumătatea primei rugăciuni („Doamne, Dumnezeul nostru, Atotțiitorule, Părintele Domnului nostru Iisus Hristos...”), exact în momentul în care se încheie rugăciunile pentru femeie și încep cele care privesc pruncul, se face mențiunea: „Se cuvine a ști că dacă va fi murit pruncul, aici se va face sfârșitul”. După aceea preotul rostește ecfonisul: „Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești...”.

În Molitfelnicele noastre de astăzi nu se spune clar dacă trebuie să se rostească și următoarea rugăciune a plecării capetelor, „Stăpâne, Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce ai venit pentru mântuirea neamului omenesc...”, care se intitulează „Rugăciune pentru mama copilului”, sau dacă trebuie imediat după prima rugăciune să se facă apolisul.

Se pare însă că și această rugăciune trebuie să fie corelată, pentru că și ea se referă doar la femeie și astfel se completează schema slujbelor noastre, alcătuite de obicei din două rugăciuni, dintre care a doua este ca aceasta: „Rugăciunea plecării capetelor”, dar și din mențiunea unui codice care pune apolisul după aceste două rugăciuni, în situația în care va fi de față „singură femeia”.

Despre următoarele două rugăciuni nu se pune problema, pentru că acestea vizează în mod special pruncul și se rostesc doar când acesta este viu.

Acum, dacă se întâmplă vreodată ca rugăciunea „Femeii care leapădă” să fie citită nu în ziua avortului, ci puțin mai târziu, aceasta se face „din iconomie”, din rațiuni net practice, așa cum am menționat în răspunsul întrebărilor 29 și 30 și nu are nici o legătură cu rânduiala de patruzeci de zile a lehuzei, „al cărei prunc nu se găsește în viață”.

39

La sărbătorile mari, când mulți creștini vin să primească Sfânta Împărtășanie și preotului nu-i ajunge Sfântul Sânge din Sfântul Potir, ce trebuie să facă? Poate să adauge alt vin înainte să se sfârșească Sfântul Sânge sau nu?

În Addenda a doua a primei ediții în traducere neogreacă a lucrărilor sfântului Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, care s-a făcut în anul 1791 în Lipsia, se cuprind îndrumări foarte folositoare pentru săvârșirea Dumnezeieștii Liturghii, cu titlul *Învățătură pentru preoți și diaconi*.

Învățătura aceasta nu este lucrarea sfântului Simeon, ci a traducătorului, preotul Polizoe Lampanițiotul din Ioanina și a fost cercetată probabil „cu acrivie” de către patriarhul Constantinopolului Calinic al III-lea, (1757) și sinodul său.

Adaosul acesta apare oarecum îndreptat și în ultima retipărare a acestei ediții, care s-a făcut în ultimii ani de Editura B. Rigopulos din Tesalonic.

Aceleași îndrumări, ușor modificate, cuprinde capitolul al treilea al unei alte cărți vechi și folositoare, scrisă de preotul Daniel Gheorgopoulos, tipărită la Veneția în anul 1833 cu titlul *Antologie Sfântă*.

A cincea ediție a fost scoasă la Atena, în anul 1898, de către N. Mihailopoulos.

Învățătura relatează tocmai despre problema care ne interesează următoarele: „O, preotule, să știi și aceasta, că dacă cei ce se împărtășesc sunt mulți și se termină Sfintele, să nu îndrăznești să pui alt vin sau altă pâine în Sfântul Potir, căci păcătuiești greu și de moarte. Deci, când ți se întâmplă un asemenea lucru, rânduiește ca ceilalți să rămână pentru a doua zi în care slujești sau împărtășește-i din Artoforul în care ții Sfânta Pâine pentru bolnavi. Deci, luând-o, pune-o în Sfântul Potir și împărtășește tot poporul, ca de obicei” (*Cap.12*).

Antologia repetă același lucru: „Când sunt mulți cei care se împărtășesc și se termină Sfintele, să nu îndrăznească

preotul să pună în Potir alt vin, sau din prescură, nici din părticele să-i împărtășească, pentru că păcătuiește greu și de moarte, ci din Sfântul Artofor să pună Pâine Sfântă, sau să-i lase pentru a doua zi” (*Cap. III, 22*).

Socotesc că scriitorul sfânt are dreptate doar în ceea ce spune referitor la adaosul părticelelor sau a altei pâini din jertfă. De la început, însă, cred nu este bine „să-i lase pentru mâine” pe cei care vin la Dumnezeiasca Împărtășanie. Preotul trebuie să găsească modul în care să-i împărtășească, de vreme ce aceștia s-au pregătit și nu este înțelept să prelungim pregătirea lor mai mult sau să-i forțăm să vină la biserică și în ziua următoare, lucru care pentru cei mai mulți este cu neputință.

Din Sfântul Trup, preotul poate să ofere cu măsură, în funcție de mulțimea celor care vin sau să adauge din Artofor.

Pentru adaosul vinului, însă, nu văd un motiv pentru care trebuie să fie judecat atât de aspru sau să fie considerat ca un păcat greu și de moarte. Oare, în Sfântul Sânge nu se adaugă și căldură? Împărtășania pentru bolnavi ținută în Artofor nu este îmbibată cu vin și apă?

Avem exemplul Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, când Sfântul Trup nu se unește înainte de Dumnezeiasca Împărtășire cu vin simplu și apă, care, la timpul cuvenit, se pun în Potir, fără a fi sfințite iar la puțin timp se adaugă și căldura?

Din Potirul acesta nu se împărtășesc cu Sfântul Trup și Sfântul Sânge preotul și credincioșii?

Deci, prin analogie, preotul poate să facă la fel când se apropie să sfârșească Sfântul Sânge, adăugând la timp vin, fără frica păcatului. De altfel lucrul acesta îl fac întotdeauna în cazuri asemănătoare preoții evlavioși.

Erminia însă, se pare că se referă la altceva. Scriitorul ei are în vedere eventualitatea terminării în întregime a Sfântului Trup și a Sfântului Sânge care se găsesc în Potir. Dacă, din lipsa prevederii preotului și a relei împărțiri a părticelelor Dumnezeieștii Euharistii, se întâmplă aceasta, desigur că nu rămâne altă rezolvare decât folosirea Pâinii sfințite din Artofor și adăugarea din nou a vinului nesfînțit.

40

Poate preotul să săvârșească Dumnezeiasca Liturghie și fără Utrenie?

Așa cum am scris și altă dată, răspunzând la întrebarea a zecea, Dumnezeiasca Liturghie este cu desăvârșire independentă de rânduiala Utreniei.

Și astăzi, în parohiile noastre în care Liturghia se săvârșește unită cu Utrenia, chiar și „în taină” se face Apolisul Utreniei, la vremea în care se cântă Doxologia. În sfintele mănăstiri și în bisericile slave, în vechime și în parohii, Dumnezeiasca Liturghie se săvârșea după citirea Ceasurilor trei și șase, în timp ce Utrenia se unea cu Ceasul întâi și după aceea se făcea Apolisul deplin, și se încheia slujba.

De altfel, există și Liturghii care se săvârșesc unite cu slujba Vecerniei, de obicei după amiaza, precum Liturghiile din Joia și Sâmbăta Mare și din ajunul Crăciunului și al Bobotezei.

În aceste împrejurări, unirea Vecerniei și a Liturghiei este organică și cele două slujbe constituie o rânduială compusă, căci se includ elementele Vecerniei (introducerea, „Doamne, strigat-am”, „Lumină lină”, citirile etc.) amestecate cu elementele Sfintei Liturghii (Vohodul cu Evanghelia, Sfinte Dumnezeule, Apostolul, Evanghelia etc.) și în cele din urmă se continuă Liturghia. Aceasta însă nu se întâmplă în relația Utreniei cu Liturghia, fiindcă, în ciuda legăturii lor temporale, fiecare își păstrează integritatea.

Trebuie să mărturisim că legătura aceasta a slujbei Utreniei cu Dumnezeiasca Liturghie micșorează, într-un oarecare fel, osteneala credincioșilor, pentru că urmăresc cele două slujbe unite într-una, dar le și păgubește pentru că, în primul rând Utrenia a decăzut într-un fel de introducere a Liturghiei și, în al doilea rând, pentru că prin unirea acestor rânduieli mari s-a creat o rânduială foarte mare, care nu durează mai puțin de trei ore.

Rezultatul este că-i obosește mult pe credincioși, dacă vor să urmărească de la început Utrenia, fapt care-i împiedică fiziologic să păstreze toată luciditatea duhului în timpul slujbei Dumnezeieștii Liturghii, adică atunci când ar trebui să fie mai concentrați și mai dedicați tainei.

În mănăstiri, slujba Utreniei se face la ora rânduită, adică începe cu puține ceasuri după miezul nopții și se sfârșește înainte să răsară soarele, iar Liturghia începe după o întrerupere de o oră sau mai multe ore.

Utrenia se săvârșește întotdeauna în Biserica centrală a mănăstirilor, așa numitul „Catolicon”, în timp ce Liturghia în paraclise și doar în Duminici și sărbători în Catolicon. În Bisericile slave, pentru ușurarea credincioșilor, Utrenia se săvârșește unită cu Vecernia după apusul soarelui, ca o mică priveghere, în timp ce Liturghia se săvârșește dimineata târziu, cu puțin înainte de amiază, așa cum se face și la noi în timpul slujbelor din Săptămâna Mare.

Scriu aceste lucruri ca să se vădească faptul că aceste două slujbe, Utrenia și Sfânta Liturghie, nu sunt unite nici ca timp, nici ca loc.

Și în părțile noastre, unde preoții săvârșesc Liturghiile particulare, în special în paraclise, se începe direct Dumnezeiasca Liturghie, cu „Binecuvântată este împărăția...”, fără nici o altă rânduială pregătitoare. Deci acești preoți nu fac nimic neconform cu tradiția.

Așa numitul obicei că Utrenia se săvârșește ca o pregătire pentru Dumnezeiasca Liturghie nu are fundament în realitate, pentru că Utrenia nu are vreun element pregătitor, iar Liturghia are partea ei pregătitoare, care ajunge până aproape de Vohodul Mare.

Utrenia nu poate fi însă sărită. Preotul este dator să săvârșească sau să urmărească săvârșirea slujbei Utreniei sau s-o citească în fiecare zi, indiferent dacă va săvârși sau nu Dumnezeiasca Liturghie. El este cel care se roagă în numele poporului și săvârșește în fiecare zi slujbele rânduite.

Aceasta o stabilesc limpede Sfinții Părinți și rânduiala este ținută până astăzi de către preoții noștri evlavioși, nu

doar în mănăstiri, ci și în bisericile de mir.

Desigur, ar fi de dorit ca și poporul credincios să nu lipsească din biserici, în fiecare zi, și mai ales în Duminici și sărbători, să urmeze și să participe la cele două slujbe fundamentale de zi și de noapte, adică Vecernia și Utrenia, și să fie prezent întotdeauna la Dumnezeiasca Liturghie, așa cum recomandă și sfântul Simeon al Tesalonicului (*Dialoguri, Cap. 331*). Însă acest lucru, din punct de vedere practic, este cu neputință. Faptul acesta nu-l absolvă pe preot de datoria lui, ci-l îndatorează și mai mult ca să completeze lipsurile și neștiința poporului.

41

Se spune că pecetea pe care o punem pe artose are impregnate trei Agnețe, deoarece în Postul Mare avem nevoie de trei, unul pentru duminica în care se săvârșește Liturghia și celelalte două pentru Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, care se face în timpul săptămânii. Este corectă explicația aceasta?

Pecetea care se pune pe prescuri are de obicei trei Agnețe, adică trei pătrate cu cruce, pe care sunt gravate cuvintele IS. HR. NI. KA. Spunem „de obicei” pentru că, în afară de acest tip de pecete, se folosește și alta doar cu un Agneț, fără părticica Născătoarei de Dumnezeu și a celor nouă cete de sfinți.

Cred că singura explicație corectă care poate fi dată acestei nedumeriri, de ce sunt imprimate trei agnețe, este necesitatea practică clară. Adică, se poate ca Agnețul din mijloc să fie dintr-un motiv oarecare nepotrivit pentru folosirea lui la Dumnezeiasca Liturghie, să aibă pecetea ștearsă, sau vreo umflătură, să apară vreo scobitură în timpul coacerii, să se strice printr-un gest neîndemânatic al preotului, în timpul tăierii sau ridicării.

Așadar, este vorba despre trei Agnețe, dintre care preotul poate să-l aleagă pe cel mai potrivit, sau să le aibă pe celelalte două de rezervă, în situația în care cel care a fost scos se arată nepotrivit pentru Dumnezeiasca Liturghie.

Explicația de mai sus se exclude, pentru că Agnețele care sunt destinate Liturghiilor Darurilor mai înainte sfințite se scot neapărat din prescuri diferite. Niciodată nu se scot mai multe Agnețe din aceeași prescură.

42

În ce moment al Dumnezeieștii Liturghii sau al altei slujbe preotul trebuie să binecuvânteze cu Sfânta Cruce?

După practica corectă, împământenită în mânăstiri și în bisericile de mir, preotul niciodată nu binecuvântează cu Crucea, ci întotdeauna cu mâna. Unii preoți mai noi obișnuiesc să binecuvânteze cu Sfânta Cruce la cuvintele: „Și să fie milele marelui Dumnezeu...”, de la sfârșitul rugăciunii Anaforalei. Fac aceasta, însă, evident influențați de Liturghia arhierescă.

Deci, foarte corect consemnează și în situația aceasta Liturghierul Diaconiei Apostolice, că semnul binecuvântării se face „cu mâna”.

În Bisericile ortodoxe slave, în timpul Apolisului, preotul ține cu ambele mâini crucea binecuvântării și cu aceasta binecuvântează cruciș, la cuvintele: „...să ne miluiască și să ne mântuiască pe noi ca un bun și de oameni iubitor”. Nu știu dacă slavii fac aici inovații, influențați și ei de Liturghia arhierescă sau dacă țin, așa cum se întâmplă în multe situații, vreo tradiție liturgică mai veche care nu s-a păstrat la noi. Repet, însă, că în părțile noastre, nici în

situația aceasta și nici în altă împrejurare, preotul nu binecuvintează cu Sfânta Cruce¹⁰.

43

Cine trebuie să țină lumânarea aprinsă în timpul Sfântului Botez, când se învârt în jurul Cristelniței cântând: „Câți în Hristos v-ați botezat...”, preotul sau nașul, așa cum se obișnuiește în multe parohii?

În Biserica veche, Botezul se săvârșea întotdeauna unit cu Dumnezeiasca Liturghie. Adică, preoții îi botezau pe catehumeni, episcopul îi ungea și, după ce îi îmbrăcau în veșminte albe, le dădeau și o lumânare aprinsă și intrau în mod sărbătoresc în biserică, la Vohodul Mic.

Cântarea „Câți în Hristos v-ați botezat...”, pe care o cântăm astăzi la Botez, coincide exact cu intrarea aceasta a noilor luminați în biserică și se cântă în locul cântării „Sfinte Dumnezeule...”, de la Liturghie. Citirile din Apostol și Evanghelie, care urmează în cadrul slujbei Botezului, sunt în locul Apostolului și Evangheliei de la Liturghia care continua.

În tot acest răstimp, noii luminați stăteau drepti, în postură evlavioasă, înaintea Sfântului Altar, ținând mereu lumânarea aprinsă și se împărtășeau la sfârșitul Dumnezeieștii Liturghii. Lumânările erau simbolul luminii lui Hristos, pe care o primeau în timpul Botezului, așa cum spune sfântul Grigorie Teologul („Făcliile pe care le vei aprinde acolo semnifică taina purtătoare de lumină”, *Cuvântarea 40*).

Se dădea o aură de sărbătoare noilor „luminați”, așa cum se dă astăzi monahilor de curând tunși, cu cuvintele

---

¹⁰ În Biserica Ortodoxă Română, în timpul Dumnezeieștii Liturghii, preotul binecuvintează cu Sfânta Cruce credincioșii la cuvintele: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți”. (Vezi *Liturghier*, ed. cit., p. 159).

Domnului: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor”.

Într-un manuscris se păstrează și frumoasele formule pe care le spunea preotul, dându-i noului luminat „lumânarea aprinsă”: „Primește făclia aceasta și păstrează-o nestinsă, ca atunci când va veni Domnul întru nuntă feciorenică să poți să-L întâmpini cu fecioarele cele înțelepte și cu toți sfinții în Împărăția Cerească și în viața veșnică!” (*Cutlumuş* 341. Vezi și *Sinai* 966).

După ce îl ține pe noul botezat, nașul, care „se leapădă de satana” și „se unește cu Hristos” în numele catehumenului și mărturisește credința în Domnul, primește lumânarea și o ține împreună cu copilul.

Exact așa grăiește și Sfântul Simeon al Tesalonicului: „Astfel, primitorul, dacă este în vârstă, se ridică și primește lumânarea ca semn și slavă a luminii dumnezeiești, iar dacă este prunc ține lumânarea nașul, de dragul lui” (*Dialoguri*, cap. 67).

Prin urmare, și în locul sfânt, în jurul Cristelniței, în timp ce se cântă „Câți în Hristos v-ați botezat...”, nașul este cel care trebuie să țină lumânarea în locul celui nou luminat.

Cu ocazia aceasta să consemnăm aici câtă importanță trebuie să dea preotul acestui amănunt, mic în aparență, al slujbei Botezului, pe care unii dintre preoți aproape că nici nu-l iau în seamă.

Cuvintele sfântului Grigorie, textul Evangheliei, sau mica formulă care însoțește înmânarea lumânării aprinse și comentariul sfântului Simeon pot să descopere preotului sensul mistic și importanța care s-a dat acestei frumoase practici simbolice în vremea ascendenței cultului divin și a credinței noastre.

În unele părți se urmărește să se dea în mod ceremonios lumânarea aprinsă, împreună cu cuvintele „așa să strălucească lumina voastră...”. Păstrarea, răspândirea și întărirea acestei practici, nu doar conform cu vechea practică corectă a Bisericii noastre, ci și mai pregnant cu caracterul fericit al Tainei, înseamnă totodată și un pretext de propovăduire a învățăturii adresată credincioșilor.

În afară de noul botezat sau de naș, însă, pot să țină lumânări aprinse în timpul Botezului și preoții și poporul, ca semn al bucuriei și ca expresie a luminii lui Hristos.

Putem să considerăm oportun acest lucru prin analogie cu lumânarea aprinsă care apare la tunderea în monahism, rânduială alcătuită după slujba Botezului și din purtarea de lumânări a tuturor credincioșilor în timpul sărbătorii Paștelui, care în vechime era legată de botezul catehumenilor.

În anumite locuri, obiceiul acesta s-a păstrat și la Botez: în timpul cântării „Câți în Hristos v-ați botezat...” și în timpul citirii Apostolului și Evangheliei, preotul și toți cei prezenți aprind și țin în mâini lumânări.

De aici se trage începutul obiceiului pe care-l amintește slujitorul care întreabă, anume preotul să țină el însuși lumânarea în timpul cântării „Câți în Hristos...”.

Dar, așa cum reiese din ceea ce am spus până acum, un lucru înseamnă lumânarea pe care o va ține neapărat cel luminat, adică nașul, și altceva lumânarea preotului săvârșitor, care împărtășește bucuria, sau lumânarea credincioșilor prezenți în locul în care se păstrează acest vechi și frumos obicei.

44

De ce se face acoperirea Sfintelor și care îi este originea?

45

Când preotul apără Cinstitele Daruri cu Sfântul Aer folosește la sfârșit și Sfânta Cruce, așa cum socotesc unii, sau doar Sfântul Aer?

„Apărarea cu ripida” a Cinstitelor Daruri de la descoperirea lor, în timpul rostirii Crezului, până la începutul rugăciunii Sfintei Anaforale, se face în părțile noastre de către preot cu Sfântul Aer îndoit.

„Clătinarea” Sfântului Aer, în timpul rostirii Crezului deasupra Sfintelor Daruri, își are începutul în această apărare cu ripida, chiar dacă mai târziu acesteia i s-au dat diferite explicații simbolice.

Apărării cu ripida i se datorează și obiceiul care se păstrează și în părțile noastre ca, în timpul rostirii cuvintelor „Harul Domnului nostru Iisus Hristos...”, preotul să binecuvânteze poporul ținând în mână și Sfântul Aer. Astăzi nu mai cunoaștem scopul vânturării ripidei, dar el își are începutul în rațiuni practice clare, ca și acoperirea Darurilor, adică să se îndepărteze de pe Sfintele Vase diferitele insecte, care, în special în lunile de vară, abundau în țările Răsăritului și nu lipsesc nici până astăzi din bisericile noastre.

„Constituțiile apostolice”, alcătuite la sfârșitul secolului al IV-lea, poruncesc diaconilor să ocrotească „ușor”, să alunge „micile insecte”, ca să nu cadă în vase” (*Cartea a VIII-a, 12*). Și în anii mult mai târzii, cu puțin înainte de cucerire, „Rânduiala Dumnezeieștii Liturghii” a patriarhului Filotei al Constantinopolului menționează că scopul diaconului este: „Cu toată evlavie să facă de pază deasupra Sfintelor Daruri, ca să nu stea musca sau orice altceva dintre aceste insecte”.

Pentru ocrotirea Darurilor se foloseau fie ripide liturgice speciale, confecționate „din pene ușoare, sau din aripi de păun sau din pânză moale”, așa cum scriu *Constituțiile apostolice*, fie pânzeturi, așa cum scrie Ioan Moscos în *Limonariul* său, sau chiar și acoperămintele Cinstitelor Daruri, așa cum clarifică Filotei în rânduiala sa: „Și dacă există ripidă, diaconul, luând-o cu o mână, o vântură deasupra Sfintelor cu evlavie... Dacă nu există ripidă, face aceasta cu acoperământul”.

De altfel, este foarte probabil că și acoperămintele proveneau din ripide. Existau însă și ripide confecționate din metal, sub forma unei mici exapterigi, pe care le vedem în picturi și care s-au păstrat în bisericile slave. Acestea sunt exact ripidele metalice, exapterigile bisericilor noastre, a căror destinație inițială am pierdut-o, dar care au rămas la locul lor de la început, în spatele Sfintei Mese și însoțesc ca și mai înainte procesiunea sfinților în timpul Vohodului Mare.

La început, preotul nu avea niciun amestec în vânturarea ripidei. O făceau diaconii, care stăteau în spatele Sfintei Mese sau în colțurile ei, și aveau misiunea să apere Sfintele în timpul Sfintei Liturghii, de la descoperirea Darurilor până în momentul dumnezeieștii împărtășiri, și o întrerupeau pentru puțin timp, desigur în timpul prefacerii Darurilor.

Aceasta se întâmpla până și în vremea lui Filotei și se întâmplă și până astăzi în Bisericile slave. Nevoia însă, ca preotul să slujească singur, care a devenit poruncă în anii dominației turcești, a limitat ocrotirea Cinstitelor Daruri la foarte puțin, adică de la descoperirea lor până la începutul rugăciunii anaforalei, așa cum am spus la început, și se făcea la nevoie de către preot prin mijlocul cel mai la îndemână, adică cu acoperământul, Sfântul Aer.

În puține cuvinte, aceasta este istoria și scopul ocrotirii Cinstitelor Daruri. Ocrotirea cu crucea, așa cum rău se întâmplă, nu are niciun fundament în Tradiție și nu poate să se împace nici cu scopul inițial al acestei practici. A provenit, poate, din înțelesul greșit al mișcărilor ripidei, care erau văzute ca binecuvântări crucișe ale Darurilor. Urmarea acestei înțelegeri greșite a fost introducerea și a crucii, pentru ca binecuvântarea să fie mai desăvârșită, decât atunci când s-ar fi făcut doar cu Aerul.

46

Locuitorii satului unde slujesc păstrează obiceiul să postească în toate vinerile Postului Mare, de dimineată până seara, fără să pună în gura lor nici apă, iar seara, după sfârșitul slujbei Acatis-tului, cer anafură de la preot. Nu cinstesc celelalte zile ale postirii, mulțumindu-se cu postul de fiecare vineri, socotind că aceasta înseamnă totul. Am aflat că obiceiul acesta provine din Ramadanul turcesc. Obiceiul trebuie păstrat sau nu?

Postirea de vineri, așa cum se păstrează din tradiție în satul preotului care pune întrebarea, oricât ni s-ar părea de ciudat, păstrează vechea formă a postirii creștine.

Creștinii din vechime se țineau departe de orice fel de mâncare în zilele ajunării, și „mâncau hrană uscată în jurul ceasului al nouălea”, adică mâncau mâncăruri de post, spre sfârșitul zilei. Țineau și post negru, adică nu mâncau deloc o zi, două, trei sau mai multe zile, după râvna și rezistența lor trupească.

Dacă cineva ia seama la slujbele din Postul Mare, în special la cele din Săptămâna Mare, și la alte zile cu ajunare aspră, precum Ajunul Crăciunului și al Bobotezei, la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite sau a sfântului Vasile cel Mare, care sunt prevăzute în aceste zile, aceste rânduieli sunt unite cu slujba Vecerniei și la început nu se săvârșeau dimineata, așa cum este astăzi, ci după-amiaza, la ora rânduită a Vecerniei. Atunci se împărtășeau credincioșii, după ce toată ziua rămâneau în stare de ajunare.

După împărtășanie, se dezlega postirea, prin hrana uscată la care ne-am referit.

Mai târziu, practica aceasta a devenit impracticabilă, pentru că și râvna oamenilor s-a îpuținat și lucrările și grijile credincioșilor care trăiau în lume îi sileau să întrerupă postirea dimineata devreme, sau cel puțin la amiază.

Astfel Liturghiile de după-amiază s-au mutat dimineata,

dar a rămas legătura cu Vecernia, ca o amintire a vechii practici. În mănăstiri, însă, și în special la Sfântul Munte, unde nu lipsește râvna și condițiile de viață sunt în ritm cu viața liturgică a Bisericii, se păstrează până astăzi și postirea de toată ziua și postul negru și liturghiile de după-amiază și împărtășirea la ceasul al nouălea în zilele de post. Atunci se pune doar o singură masă, după slujba Vecerniei.

În satul preotului care întreabă și în care se păstrează acest vechi obicei de postire, cert este, așa cum corect a observat, că postirea de toată ziua provine din influența Ramadanului turcilor cu care au conviețuit de veacuri, până astăzi. Și turcii, la rândul lor, fără să o știe astăzi, au imitat și păstrează, desigur în felul lor, vechiul mod al postirii creștine.

Deci, nu cred că trebuie să fie condamnat obiceiul acestor creștini, de vreme ce nu-l păstrează ca obicei musulman, ci ca postire creștină curată. Desigur, că ar fi bine ca postirea să nu se limiteze doar la zilele de vineri ale Postului Mare. Nici nu trebuie să uităm că zilele de ajunare ale creștinilor, așa cum au apărut sub influența monahală, depășesc jumătate din zilele anului.

Biserica nu va înceta să propună acest ideal desăvârșit și să-i cheme pe fiii ei să țină ajunarea după putere, dar, ca să fim cu picioarele pe pământ, trebuie să știm înainte de toate că acesta este realizabilă doar pentru puțini. Lupta aspră a vieții și munca istovitoare, bolile, neputințele trupești, subnutriția generală a familiilor sărace și, să fim sinceri, credința căldicică a multora dintre noi, silesc Biserica să treacă multe cu vederea și să facă și în chestiunea postirii toate pogorământele cu putință.

Deci, să nu-i descurajăm pe acești oameni care continuă să aibă dispoziția jertfei și a nevoinței, pentru că nu este puțin lucru să rămână flămânzi și însetați toată ziua, ca să fie bineplăcuți lui Dumnezeu în modul pe care l-a păstrat tradiția lor.

47**Femeile creștine ale satului meu merg la hoge¹¹ și-i cer binecuvântare. Este îngăduit acest lucru?**

Cu certitudine acest lucru nu este permis. Dacă sfintele canoane interzic credincioșilor să primească binecuvântări de la eretici, pe care nici nu le numesc „binecuvântări,” ci „nerozii”, cu mult mai mult trebuie să fie osândită atitudinea acelor femei care, poate din evlavie, cer să fie binecuvântate de către slujitorul unei alte religii.

Desigur că aceasta se explică prin îndelunga conviețuire a celor două comunități religioase și din respectul înnăscut al omului față de orice lucru sacru, chiar dacă acesta nu aparține religiei în care crede. Astfel, s-au păstrat și la noi multe obiceiuri ale cultului precreștin, care au primit însă un nou conținut creștin, sau și-au pierdut caracterul lor idolatru, sau le-au moștenit locurile sfinte, izvoarele, peșterile și templele care s-au transformat în locuri creștine de slujire, de vreme ce s-au sfințit și s-au afierosit cinstirii lui Hristos și sfinților Săi.

Din aceleași rațiuni, musulmanii, la rândul lor, au arătat de multe ori o evlavie asemănătoare față de bisericile și preoții noștri.

Lucrarea preotului este să-i lumineze pe creștini și să-i sfătuiască, în modul cel mai potrivit, să nu primească binecuvântările unui slujitor de altă credință.

Desigur, aceasta nu înseamnă că trebuie să ajungă la extremă, să-l urască sau să-l batjocorească. În nici un caz așa ceva! Respectul și purtarea nobilă sunt trăsăturile omului educat creștinește, iar fanatismul religios și pornirile dușmănoase pe care le naște sunt străine credinței în Hristos. Acestea, ori de câte ori l-au stăpânit, fie din neputință omenească, fie dintr-o râvnă exagerată, l-au păgubit mult, și de multe ori, au stigmatizat creștinismul.

---

¹¹ Hogele este preotul musulman, imamul

48

Câte ceasuri după dumnezeiasca Împărtășanie nu trebuie să scuipe omul?

Referitor la acest aspect, nu există nici o dispoziție și niciun canon. Din evlavie față de Sfintele Taine, s-a impus obiceiul ca cel care se împărtășește să nu scuipe în acea zi. Și, cu siguranță că este lăudabil și însemnat obiceiul acesta.

Dacă sfântul Ioan Postitorul canonisește cu patruzeci de zile oprire de la Dumnezeiasca Împărtășanie și alte epitimii pe cel care va voma fără de voie după Dumnezeiasca Împărtășanie, cu mult mai mult trebuie să fie socotită vinovată o faptă, săvârșită în mod clar cu voie, a omului care, cu siguranță, arată lipsă de evlavie și care, foarte probabil, poate să devină pricină de pângărire a mărgăritarelor care, din întâmplare, au rămas înlăuntrul gurii lui.

49

Trebuie să-i împărtășim pe oamenii tâmpi și întârziți mintal?

Fără îndoială, de vreme ce aceștia au fost botezați și sunt mădulare ale Trupului lui Hristos, ale Bisericii. Harul Sfintelor Taine lucrează și în aceștia, poate chiar mai concret decât în noi cei care suntem împovărați cu răutăți și patimi. Chiar și celor demonizați li se îngăduie împărtășirea cu Sfintele Taine, după *Canonul 3* al Sfântului Timotei al Alexandriei și *Canonul 4* al lui Nicolae al Constantinopolului, plecând, însă, de la prezumția că aceștia nu vor batjocori și nu vor „întina” Taina, adică, după tâlcuirea Sfântului Nicodim Aghioritul, „Nu socotesc că este pâine și vin comun, cred că într-adevăr este Trupul și Sângele lui Hristos”.

50

Poate preotul să săvârșească Dumnezeiasca Liturghie fără cântăreț?

În timpul săvârșirii Dumnezeieștii Liturghii este indispensabilă prezența poporului. Preotul singur nu poate să săvârșească Liturghia. Aceasta nu mai este nevoie să ne-o spună cineva. O simplă privire asupra textului Dumnezeieștii Liturghii este suficient să ne arate că orice moment al ei presupune prezența poporului. Acesta va răspunde „Amin!” la ecfonisele preotului, „Doamne miluiește!” la ectenii, „Dă, Doamne!” la cereri, „Și cu duhul Tău!” la binecuvântări, va cânta diferitele cântări care se introduc în diferitele momente, precum „Vrednică ești...”, „Am văzut lumina cea adevărată...”, „Fie numele Domnului binecuvântat...” etc.

Pe de altă parte, prin cuvintele „Domnului să ne rugăm!” și „La Domnul să cerem!”, preotul sau diaconul cheamă poporul să se roage și așează în gura lui cererile rugăciunii.

De asemenea, binecuvântările se adresează poporului și nu obiectelor care se află în biserică. Și rugăciunile vorbesc îndeajuns despre „poporul care stă înaintea”.

Dumnezeiasca Liturghie este dialogul dintre preot și popor, jertfa care se aduce de întreaga comunitate creștină sau de o parte a acesteia, în care preotul și poporul au rolurile foarte bine precizate, iar, fără prezența unuia dintre aceștia, dialogul încetează și devin neînțelese toate cele spuse de cealaltă parte.

Cât de indispensabilă este participarea poporului transpare și din această rugăciune a Sfintei Anaforale, care se întrerupe pentru ca poporul să spună ceea ce i se cade, căci, fără aceasta, se pierde continuitatea întregii rugăciuni. De exemplu: „Cântarea de biruință cântând, zicând, glas înălțând și grăind!”, și poporul zice în continuare: „Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Savaot”. Și preotul continuă: „Cu aceste fericite puteri și noi...”. Sau „Ale Tale, dintru ale Tale, Ție Ți aducem de toate și pentru toate” (Manuscrisele au „oferindu-

Ți”), și poporul cântă: „Pe Tine Te lăudăm...”, iar preotul continuă: „Încă aducem Ție această jertfă fără de sânge”.

Zicând „popor”, astăzi, înțelegem pe cântăreți, căci, fie membrii corului au devenit cu timpul greu de găsit, fie, din lipsa pregătirii liturgice sau muzicale, poporul a încetat să participe activ la Dumnezeiasca Liturghie și să cânte ceea ce i se cuvenea, lăsându-i pe cântăreți să monopolizeze drepturile lui.

În sensul acesta, fără psalt – adică fără o persoană care să reprezinte poporul în cor – nu se îngăduie săvârșirea Dumnezeieștii Liturghii.

De altfel, bună-cuviința elementară, la vremea Dumnezeieștii Jertfe, impune pe cineva ca responsabil și vrednic după putere, să cânte cântările care se cuvin poporului.

În Apus, unde în fiecare zi slujesc toți preoții, câteodată și fără prezența poporului, n-au lipsit asemenea gen de abateri, adică să slujească doar preotul, fără niciun credincios, dar și acolo s-a impus ca cel puțin unul să se afle de față, să slujească și să răspundă preotului.

Și în Răsărit sunt mărturii despre asemenea gen de Liturghii săvârșite în special de asceți, fără prezența poporului, sau cel puțin a unui credincios, dar aceasta este o excepție care s-a întâmplat în caz de nevoi speciale.

Cei care au scris viețile acestor sfinți, simțind că lucrul acesta nu este la locul lui, consemnează că îngerii slujeau împreună cu ei și răspundeau cele de cuviință liturghisitorului. Aceasta, în teorie, dar, în fapt, este adevărat că preoții noștri se găsesc, de multe ori, în situația să împlinescă ei înșiși și lucrarea cântărețului.

Există parohii mici, în sate îndepărtate, în care biserica și satul nu dispun de o persoană care să poată, cât de cât, să slujească împreună cu poporul, așa cum se obișnuiește. În afară de această situație, și la Liturghiile particulare, în special în satele mici și în paraclise, rareori există posibilitatea să participe la Dumnezeiasca Liturghie și cântărețul. Preotul este silit, din nou, să se confrunte cu aceeași problemă.

În cele două situații, preotul trebuie să știe, mai întâi de toate că niciodată nu poate să sară peste cele care se cuvin

poporului, deoarece acestea constituie, așa cum am văzut mai sus, parte indispensabilă a întregii Liturghii Dumnezeiești. Dar nici nu se potrivește statutului special al preotului, ca acesta să rostească și răspunsurile poporului.

Sub anumite aspecte, rolul acesta naște ciudățenii. De exemplu, poate să binecuvânteze cu pace poporul, „Pace tuturor!”, și să răspundă el însuși, pentru sine, „Și cu duhul tău!”.

În alte momente, precum antifoanele, troparele Vohodului, cântarea întreită, cântarea de biruință „Am văzut lumina cea adevărată...”, această antiteză este mai mică, dar, din nou, preotul va fi pus în dificultate, pentru că nu va ști când să spună rugăciunile și când va rosti cele ale cântărețului, la vremea Dumnezeieștii Liturghii.

În situația satelor mici, preotul va trebui, în orice chip, să-i încurajeze pe credincioși, pentru ca aceștia să se apropie și să-l ajute la săvârșirea Dumnezeieștii Liturghie. Nu este neapărată nevoie de multe cunoștințe gramaticale, nici de glasuri melodioase de excepție. Zelul și nevoința pot cu ușurință să le suplinească. Sub acest aspect, pot să ajute și învățătorii și copiii de școală. Dacă își ia rolul în serios, preotul poate să dobândească treptat cântăreți buni, formați din oameni evlavioși și copii bine intenționați, care, se găsesc, cu siguranță, și în cel mai mic sat.

Strădania aceasta, pentru Liturghia lui Dumnezeu Cel preaslăvit, va fi binecuvântată și de Acela și va găsi în egală măsură răspuns și la popor. Există exemple de preoți buni, care, din nimic, au creat în satele lor coruri adevărate și cântăreți buni și au încurajat participarea poporului la Dumnezeiasca Liturghie, așa cum există și exemple de preoți nepăsători și indiferenți, care, nu numai că i-au îndepărtat de analog¹² pe cei care erau, ci i-au înstrăinat și pe popor și pe copii de slujirea dumnezeiască. La Liturghiile particulare,

---

¹² Analogul sau tetrapodul este un fel de pupitru mobil, pe care se așează o icoană sau cărțile de slujbă și este folosit îndeosebi de cântăreții bisericești.

unde, de obicei, participă femeile evlavioase, acestea pot fi încurajate să dea răspunsurile cele mai simple și cântările cele mai cunoscute, precum „Amin!”, „Doamne miluiește!”, „Dă, Doamne!”, „Ție Doamne!”, antifoanele, „Sfinte Dumnezeule...”, unele tropare cunoscute, Crezul și Tatăl nostru, citite sau cântate după melodiile cele mai simple și mai ușoare. Acest lucru va avea un rezultat îndoit, ele vor participa mai viu la cult și, astfel, îl vor cunoaște mai bine, îl vor iubi și se vor obișnui, efectiv, să se roage în acest moment, iar preotul va fi ușurat de responsabilități, Dumnezeiasca Liturghie fiind săvârșită în duhul și rânduiala ei.

Preotul poate să cânte un tropar mai greu, un Heruvic, sau „Cuvine-se cu adevărat”, dacă credincioșii nu pot să-l cânte într-un mod mai simplu. El, însă, nu trebuie să uite că psalmodierile simple sunt mai conforme cu tradiția Bisericii.

De exemplu, la Sfântul Munte, unde se țin cu acrivie vechile tradiții, răspunsurile „Amin!”, „Doamne miluiește!”, „Dă, Doamne!”, „Și cu duhul tău!”, „Avem către Domnul!”, „Cu vrednicie și cu dreptate...”, „Sfânt, Sfânt, Sfânt...”, „Pe Tine Te lăudăm...” și altele sunt cântate nu de către cor, ci de un călugăr simplu, de citeț, într-o melodie simplă, aproape de linia melodică a omiliei sau a Evangheliei.

În concluzie, din toate câte am scris plecând de la întrebare, putem să spunem că este îngăduită săvârșirea Dumnezeieștii Liturghii fără participarea cântărețului, atunci când nevoile o impun, dar, este indispensabil poporul, care trebuie să fie prezent la Liturghie în număr cât de mic, să ia parte la aceasta cu încurajarea și ajutorul preotului, cât mai mult și cât poate mai bine.

51

Când și de ce se închid Sfintele Uși?

52

Preotul trebuie să se împărtășească cu Ușile Împărătești deschise sau închise?

Închiderea Ușilor Împărătești la vremea Chinonicului nu are nici o legătură cu împărtășirea preotului la acest moment.

Explicația care circulă astăzi, faptul că Ușile Împărătești se închid în timpul împărtășirii preotului, fie din motive de bună-cuviință, fie ca preotul să se concentreze mai bine, este cu desăvârșire greșită. Ușile Împărătești deschise nu distrag atenția preotului, de vreme ce nu are privirea îndreptată spre acestea, și de vreme ce rămân deschise și în alte momente ale Dumnezeieștii Liturghii. De asemenea nu este necuviincioasă priveliștea preoților care se împărtășesc. Dimpotrivă, poate să provoace și sentimente sfinte, îndemnându-i pe credincioși să ia exemplu, să le amintească ceva de care uită de multe ori, faptul că Dumnezeiasca Liturghie se săvârșește ca să se împărtășească creștinii, și nu să privească pur și simplu la cele săvârșite.

Închiderea Sfintelor Uși se datorează unor rațiuni tainice și simbolice, care, astăzi, au slăbit în intensitate, dar care, în vechime, erau foarte răspândite și jucau un rol important în formarea și evoluția cultului divin.

Astfel, catapeteasma era simbolul „reprezentării cerești despre Dumnezeu, despre îngeri, în care, popoarele și sfinții își găsesc odihna”, după sfântul Simeon al Tesalonicului (*Erminia a VI-a, Dialoguri, cap. 133 și 139*), adică era peretele despărțitor dintre tronul lui Dumnezeu, cerul, pe care-l reprezintă altarul, și lumea pământească, preînchipuită în principal de naos, sau dintre cele mai presus de ceruri și cele din ceruri, despărțitura dintre „cele mai presus de simțiri” și cele „sensibile”, după același sfânt părinte.

Catapeteasma amintea și de cealaltă despărțitură a Cortului mărturiei și a Templului iudaic, care-L separa pe Sfântul Cel de nepătruns al sfinților de cele sfinte. Primul era locașul lui Dumnezeu și „odihna” chivotului Său și doar arhiereul, o dată pe an, avea voie „să intre, nu fără jertfă sângeroasă” (*Evrei 9, 7*).

Astfel, în Biserica creștină, catapeteasma separa cerul de pământ și ascundea Sfintele Taine „ca poporul să nu-i vadă pe preoți slujind”, după mărturisirea lui Critopulos. De aceea, a se învrednici cineva să intre „înăuntrul catapetesmei”, în Sfânta Sfintelor, în care „sfinții îngeri doresc să se închine... și să vadă cu ochii lor chipul Sfintei Jertfe”, după rugăciunea Evangheliei a VI-a a Tainei Sfântului Maslu, sau „a se învrednici să intre în locul sălășluirii slavei lui Dumnezeu, să se afle înăuntrul catapetesmei și să privească cu ochii Sfintele sfinților”, conform cu rugăciunea catapetesmei din Liturgia sfântului Iacov - era considerat cu adevărat, ca cea mai înaltă cinstire pe care omul putea să o primească în lumea aceasta.

În epoca veche, catapeteasma (perdeaua) se închidea imediat după aducerea Cinstitelor Daruri la altar, în timpul Vohodului Mare „căci nu toți sunt vrednici să vadă Sfintele Taine, ci doar cei care lucrează preoția”, așa cum observă sfântul Simeon al Tesalonicului (*Erminia 83*), sau, așa cum completează el însuși, „căci ordinea aceasta se va păstra și în viitor, nu se vor da cele contemplative celor inferiori și cele înalte celor mai de jos, nici Tainele nu vor fi cunoscute de toți, pentru că Iisus va fi ascuns multora și descoperit doar în mică măsură”. (*Dialoguri*, cap. 98).

Sfintele Uși se deschideau după sărutare păcii și rostirea Simbolului credinței, pentru că, dacă ne referim din nou la cuvintele sfântului Simeon, „și atunci (adică în veacul viitor) vederea celor îmbunătățiți și a celor desăvârșiți va fi pe măsură. Și după proclamarea mărturisirii și rostirea simbolului credinței de către toți, se vor săvârși și se vor arăta cele ale iubirii și ale unirii către îngeri și oameni prin sărutare, căci și bunăînțelegere va fi atunci și toți vor fi prieteni și iubiți, și Iisus

va fi mare Arhiereu mijlocitor între sfinții Săi, pacea și unirea tuturor arătându-se, fiind și preot și săvârșitor. și unindu-i pe toți și unit cu toți, cu excepția celor care nu sunt pe măsură. Căci nu toți vor lua parte la aceasta în mod direct” (*Dialoguri*, cap. 98).

Ele rămâneau deschise până la sfârșitul Liturghiei, ca „tot poporul să poată să vadă (după mărturisirea dreptei credințe și a sărutării preoților) pe cei ce slujeau și cele sfinte săvârșite” (*Mărturisirea lui Critopulos*).

Dimpotrivă, în mănăstiri, unde, așa cum am scris în repetate rânduri, sunt păstrate cu evlavie vechile tradiții liturgice, Ușile Împărătești se închid după Vohodul Mare, am mai spus deja, dar rămân închise tot răstimpul Sfintei Liturghii, până la sfârșitul Chinonicului. Binecuvântările preotului se dau cu Ușile Împărătești închise, după ce dvera a fost trasă, pe moment, la vremea binecuvântării.

Preoții noștri din vechime, care învățaseră să slujească de la alții mai bătrâni decât ei și erau influențați puternic de practica liturgică monahală, făceau la fel, cu deosebirea că deschideau Ușile Împărătești în timpul rostirii Simbolului de credință și le închideau după cuvintele „Să mulțumim Domnului!”, înainte să înceapă rugăciunea Sfintei Anaforale.

Practica aceasta a mănăstirilor nu trebuie considerată o inovație, din mai multe motive. Este știut faptul că ea se distinge prin conservatorismul ei. Deci, se pare că, și în situația aceasta, mănăstirile țineau o tradiție foarte veche, care dăinuia, poate, în paralel cu aceea despre care ne mărturisesc sfântul Simeon și Critopulos, și care era păstrată de cei mai conservatori. De altfel, aceasta este și practica ținută de Bisericile Ortodoxe slave, foarte conservatoare în problemele cultului divin. La fel se întâmplă și la mănăstiri și la bisericile de mir, la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite: Sfintele Uși se închid după Vohodul Darurilor mai înainte sfințite și se deschid doar la cuvintele „Cu frică de Dumnezeu...”.

La fel și în Biserica Armeană, mica ușă a chivotului de pe Sfânta Masă se trage în timpul împărtășirii slujitorului.

Din toate acestea, concludem că închiderea Sfintelor Uși în timpul Chinonicului, care s-a păstrat până astăzi în

parohii, își are originile în vechiul obicei liturgic, așa cum este mărturisit de practica mănăstirilor, a Bisericii slave, chiar de Biserica Armeană și de anumiți codici vechi. S-a arătat mai autentică în evoluția liturgică, pentru că este legată de un simbolism liturgic impresionabil.

Deschiderea Sfintelor Uși la cuvintele „Cu frică de Dumnezeu...”, a fost considerată ca preînchipuire a prăvălirii pietrei de la mormântul Domnului, în timpul Învierii, iar arătarea Sfântului Potir a fost considerată ca apariție a lui Hristos cel înviat.

Închiderea Sfintelor Uși după Vohodul Mare, până la rostirea Simbolului de credință, așa cum s-a păstrat în mănăstiri, în Bisericele slave, la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite și așa cum este mărturisit și de anumiți codici, de Simeon al Tesalonicului și de Critopolus, își are și aceasta începutul în vechea practică liturgică a Bisericii.

În momentul săvârșirii Tainei, adică de la Simbolul de credință până la înălțarea Sfintelor, se pare că aceste două practici existau în paralel, ca și astăzi.

Astfel, putem spune pe de o parte, că închiderea Sfintelor Uși întărește mai mult caracterul tainic al Dumnezeieștii Liturghii, iar, pe de altă parte, săvârșirea ei cu Ușile deschise ușurează mult participarea poporului și întărește caracterul obștesc al Dumnezeieștii Liturghii.

În perioada veche, preotul slujea privind spre popor, așezat în spatele Sfintei Mese, lucru care înlesnea mult participarea poporului. Deci, n-ar fi recomandabil, cel puțin în parohii, imitarea practicii monahale pe care, în perioada dominației turcești, așa cum se pare, au urmat-o și preoții de mir.

Prin închiderea Sfintelor Uși în timpul Chinonicului și de la Vohodul Mare până la Crez, așa cum îl ține tradiția aceasta, se întărește caracterul tainic al Dumnezeieștii Euharistii.

Prin deschiderea lor în intervalul de mijloc se plinește cererea participării poporului, într-un mod mai direct, la Taina săvârșită. Astfel, pot fi împăcate cele două tradiții, care așa cum am spus, sunt la fel de vechi și demne de respect.

53

Preoții au obiceiul să citească celor care urmează să se împărtășească rugăciunea de iertare, „Doamne, Iisuse Hristose, Fiul lui Dumnezeu Celui viu, Păstorule și Mielule...”. Este îngăduit acest lucru, de vreme ce nu sunt duhovnici?

Preoții din vechime, fie că erau duhovnici fie că nu erau, citeau neapărat, înainte de Dumnezeiasca Împărtășanie, celor care veneau să se cuminece rugăciunea „Doamne, Iisuse Hristose, Fiul lui Dumnezeu Celui viu, Păstorule și Mielule...”, indiferent dacă aceștia erau mărturisiți sau nu.

Această rugăciune continuă să o ceară mulți dintre credincioșii care vin la Dumnezeiasca Împărtășanie și cei mai mulți dintre preoți o citesc. Totuși, există și mulți preoți tineri care refuză să citească rugăciunea aceasta celor care urmează să se împărtășească, motivând fie că nu sunt duhovnici fie că nu vor să cultive în popor pseudo-sentimente, întărindu-le convingerea că prin citirea ei li se iartă păcatele și îi trimit pe cei care cer „citire” la duhovnici, pentru mărturisire. Adică, socotesc rugăciunea aceasta ca rugăciune de iertare a păcatelor, care trebuie să fie citită în scaunul mărturisirii, după spovedanie, de către părintele duhovnic.

Într-adevăr, mulți duhovnici citesc rugăciunea aceasta la spovedanie ca pe o rugăciune de iertare a păcatelor și în anumite manuscrise ea este caracterizată drept „rugăciunea prin care părintele duhovnic se roagă pentru fiul său duhovnicesc, care-i mărturisește păcatele sale”.

Cercetarea textelor și a practicii vechi a Bisericii ne vor arăta, însă, care este rânduiala corectă pe care trebuie să o țină preoții noștri.

Dar, mai întâi, să vedem textul rugăciunii. Primul lucru care ne miră este că nu se vorbește nicăieri despre Spovedanie și iertarea păcatelor mărturisite.

Dimpotrivă, în altă rugăciune: „Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce pe Petru și pe desfrânata...”, se vorbește clar despre

mărturisirea păcatelor („primește mărturisirea robului tău”).

Cealaltă rugăciune, citită celor care s-au mărturisit: „Doamne, Dumnezeul nostru, Care pentru noi Te-ai întrupat...”, menționează și aceasta în același fel: „Și pe toate acestea primește-le, pe care nevrednicia mea le-a săvârșit...”.

La fel și „Rugăciunea care se citește celor care se mărturisesc”: „Dumnezeule, Mântuitorul nostru, care prin proorocul Tău Natan l-ai iertat pe proorocul David...”, menționează: „Însuți pe robul Tău acesta (N), care se căiește de păcatele pe care le-a făcut...”.

După aceea și „Rugăciunea mărturisirii”, „Dumnezeule cel drept, Care pentru noi ai purtat trup...”, „toate câte ai spus nevredniciei mele...”.

În sfârșit „Rugăciunea de iertare citită asupra celor ce se mărturisesc”, care este pusă pe seama sfântului Ioan Gură de Aur „Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce prin proorocul tău, Natan...”, vorbește clar despre iertarea păcatelor celor ce se mărturisesc („...iartă toate câte a mărturisit înaintea nimicniciei mele, cu inimă zdrobită fiul meu duhovnicesc...”).

Toate aceste rugăciuni se află în uz, în diferitele noastre Molitfelnice și manuscrise.

În al doilea rând, în toate manuscrisele și în edițiile Molitfelnicelor, rugăciunea aceasta presupune prezența mai multor penitenți, este scrisă la plural („care s-au făcut de robii Tăi aceștia... Și în orice chip, ca oameni purtând trup și locuind în lume, au fost înșelați de diavol..., ...s-au făcut..., ...au călcat..., ...au căzut robii Tăi aceștia... ...și treci cu vederea toate păcatele lor..., ...izbăvește-i pe ei de chinurile veșnice...”).

Și nu numai aceasta, dar este scrisă într-un asemenea mod, ca și cum ar fi o cerere comună a mai multor preoți rugători în același timp: „Auzi-ne pe noi, care ne rugăm Ție...”. Știm însă, că mărturisirea și iertarea păcatelor se face în Biserică, din cele mai vechi timpuri în același fel, de către un preot în prezența unui singur credincios care se mărturisește.

Să vedem acum când se rostea această rugăciune.

În edițiile molitfelnicelor este caracterizată drept „Rugăciunea celor care se pocăiesc.” Ea se găsește în rânduiala Mărturisirii, ca rugăciunea întâi, rostită înainte ca penitentul să-și mărturisească păcatele. Prin urmare, nici în prima nici în cealaltă situație nu are caracterul de rugăciune componentă a Tainei Pocăinței, deoarece se rostește înainte de spovedanie și este urmată de alte rugăciuni speciale de iertare.

În manuscrise, rugăciunea aceasta este întâlnită de multe ori și este atribuită sfântului Vasile cel Mare. În foarte multe dintre ele este cunoscută ca „Rugăciunea de iertare pentru cel care urmează să se împărtășească cu Dumnezeuiștile Taine”, sau „Rugăciunea împărtășirii”. (Manuscrise: *Patriarhia Ierusalimului* 73, *Patriarhia Alexandriei* 371, *Sinai* 977, 978, 980, 986, *a Cinstitei Cruci*, 615, *Vatoped* 134, *Karakalou* 163 ș.a.). În multe alte manuscrise există rugăciuni care se rostesc în locul acesteia „pentru cei care urmează să se împărtășească”.

Din toate acestea, conchidem că exista vechiul obicei să se citească rugăciunea de iertare credincioșilor care urmau să se împărtășească, fie cea despre care este vorba, fie alta.

Cine o citea? Manuscrisele ne spun, din nou, că era citită de către arhieru, de către părintele duhovnic sau de către preot. Această precizare întărește faptul că dacă nu era de față arhieru sau părintele duhovnic, ci un preot simplu care nu avea hirotesia duhovniciei, acesta putea fără nici un fel de opreliști să citească rugăciunea. Cele mai multe dintre manuscrise nu vorbesc despre arhieru sau părinte duhovnic, ci spun în mod simplu: „rugăciunea pe care o rostește preotul” sau „cea rostită de către preot pe capul celui care urmează să se împărtășească” sau „cea rostită de către preot” etc.

Și concluzia este evidentă: rugăciunea „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu Celui viu, Păstorule și Mielule...” este, în general, o rugăciune de iertare a păcatelor, care se citește, după vechiul obicei, tuturor credincioșilor care se vor împărtăși de preotul care le va da împărtășania, fie el duhovnic sau nu.

Și este foarte firesc, ca cel care vine la Sfânta Împărtășanie să simtă nevoia să ceară preotului să se roage pentru

iertarea păcatelor lui, ca să devină mai vrednic la Sfânta Împărtășanie, de asemenea și ca preotul să se roage pentru iertarea păcatelor credincioșilor care urmează să se apropie de Sfântul Potir.

Acum, dacă unii dintre credincioși se mulțumesc cu rugăciunea aceasta și conștiința le spune că nu au nevoie de mărturisire, pentru aceasta nu greșesc nici ei, nici rugăciunea. A desființa ceva pentru că devine pretextul anumitor nesăbuite sau interpretări greșite este rezolvarea cea mai ușoară, dar și cea mai rea cu putință.

Foarte multe lucruri în cultul nostru divin, fie din neștiință, fie din superstiție, fie din credință neiluminată au fost interpretate greșit sau au fost legate de mii de prejudecăți. Așadar, din pricina aceasta trebuie să le distrugem sau să luminăm poporul, care este ultimul responsabil pentru acestea, să creadă corect și să cunoască rațiunea și sensul cel mai adânc al celor săvârșite în Biserica noastră?

54

Copiii nebotezați li se citește rugăciunea de deochi?

55

Copilul nebotezat se înmormântează în cimitir sau în jurul paracliselor?

Copiii nebotezați, deoarece sunt născuți din părinți creștini care aveau intenția să-i boteze, desigur că nu sunt creștini de vreme ce n-au intrat în comunitatea creștină prin Sfântul Botez, dar într-un mod indirect sunt mădulare ale Bisericii, am putea să spunem „catehumeni”.

În rugăciunile care se citesc în ziua nașterii se vorbește în mod special și se face o rugăciune pentru copil. Astfel, în

prima rugăciune se spune: „Și pe acest prunc născut dintr-înșa ferește-l de toată fermecătura, de toată răutatea, de tot viforul potrivnicului, de duhurile viclene, cele de peste zi și cele de peste noapte”.

În ziua a opta, este dus la biserică și este „pecetluit”, i se dă nume și i se citește vechea rugăciune a înscrierii în rândul catehumenilor: „Doamne, Dumnezeu nostru, Ție ne rugăm și pe Tine Te chemăm, să se însemneze lumina feței Tale peste robul Tău acesta...”. Și preotul face cu pruncul semnul Sfintei Cruci înaintea Ușilor Împărătești sau a icoanei Născătoarei de Dumnezeu.

Cu mult mai mult, în timpul slujbei care se face la patruzeci de zile, când copilul este îmbisericit, se citesc rugăciuni speciale pentru acesta, care deja din ziua a opta se numește „robul lui Dumnezeu” și este dus în biserică și în Sfântul Altar.

Așadar, prin analogie, poate să ia parte și la celelalte binecuvântări și rugăciuni ale Bisericii, de vreme ce acestea nu au caracter de Taină. De altfel, rugăciunea de deochi este un fel de exorcism și exorcismele se citeau și se citesc și astăzi catehumenilor. În afară de aceasta, așa cum am văzut, despre deochi se pomenește, în mod special, în rugăciunea a doua care se citește în prima zi de la nașterea copilului. Deci, cu siguranță, poate să fie citită rugăciunea de deochi și copiilor nebotezați.

Înmormântarea acestor prunci nu se face după rânduiala bisericească, deoarece nu sunt creștini. Ei sunt înmormântați fie în jurul paracliselor, așa cum se obișnuiește, fie într-un colț al cimitirului, care se preferă din motive de siguranță și, într-un fel anume, ei se odihnesc sub acoperământul și mila lui Dumnezeu de vreme ce, în amândouă împrejurările înmormântarea se face într-un spațiu închinat Domnului.

56

În Duminica Floriilor se dă dezlegare la pește?

Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Floriilor se găsesc în afara perioadei Postului Mare, care se încheie în ziua de vineri, înainte de Florii, așa cum amintesc cele două tropare cunoscute, care se cântă la vecernia acestei zile și încep amândouă cu aceeași frază: „Împlinind postul cel folositor de suflet...” (prima stihiră de la „Și acum...”, de la „Doamne, strigat-am...”).

Aceste două zile au caracter sărbătoresc și de bucurie, sâmbăta și duminica praznicului împărătesc, dar se află, totuși, în cadrul acestei perioade a Postului. Așa cum știm, la Praznicile Împărătești și la cele închinare Maicii Domnului, chiar dacă ele cad în perioada Postului Mare, ca de exemplu Bunavestire, sau în zilele de post ale săptămânii (miercuri și vineri), se face dezlegare la pește. Tocmai aceasta se întâmplă și în Duminica Floriilor. După Teodor Studitul, din același motiv se mânca pește și în Sâmbăta lui Lazăr. (*Învățătură privitoare la timp* a mănăstirii Studion). De asemenea, și tipicul monahicesc al sfântului Sava și Triodul rânduiesc ca în Duminica Floriilor să se dea pește la masa călugărilor. („Și se face mare mângâiere, fraților, căci mâncăm pește”).

Tipicele monahale, mai austere însă, interzic dezlegarea la pește în Duminica Floriilor și îngăduie dezlegarea doar la vin și untdelemn, lăsând dezlegarea la pește doar pentru sărbătoarea Bunei Vestiri. Aceasta o poruncesc: tipicul mănăstirii Studion, Patriarhul Nicolae al Constantinopolului, în scrierile sale către Anastasie, egumenul mănăstirii Sinai, și tipicele mănăstirilor din Sfântul Munte. Ca motivație a acestei interdicții la dezlegare la pește, aceste tipice aduc faptul că Duminica Floriilor are un caracter triumfător dar, în același timp, înseamnă și înainte-prăznuirea Patimilor Domnului.

Sfântul Nicodim Aghioritul, urmând acestor tipice, în „Pidalionul” său osândește mâncarea de pește în Duminica Floriilor și consideră dispozițiile referitoare la acestea drept „născocirile cele noi ale ereticilor dăruiți pântecelui”.

Așa cum am văzut, și în epoca bizantină exista în aceste mănăstiri o tradiție dublă, una mai elastică, ce îngăduia dezlegarea la pește în Duminica Floriilor și una mai austeră, care o interzicea. Astăzi, în general, în lume s-a impus dezlegarea la pește, în timp ce la Sfântul Munte s-a păstrat tipicul mai auster. Din această tradiție dublă s-a inspirat și cunoscuta zicală „fericit cel care va mânca, dar de trei ori mai fericit cel care nu va mânca pește în Duminica Floriilor”. Acest aforism simplu, dar înțelept, poate să ne dea și regula în situația noastră. Deoarece s-a împământenit dezlegarea la pește, care-și are originea în practica veche, ar fi bine să nu impunem „altă povară” poporului, după preceptele apostolice cumpătate (*Fapte 15, 28; Apocalipsa 2, 24*), lăsându-le „pe cele mai grele” celor mai nevoitori și mai zeloși.

57

În sâmbetele pomenirii morților și la parastase se obișnuiește în anumite parohii să se împartă bucăți de prescuri rudeniilor mortului, care au adus darurile pentru Liturghie. Este corect acest obicei sau trebuie să se împartă doar la Liturghiile care se fac pentru cei vii?

Împărțirea bucăților de prescură rudeniilor morților, pentru odihna cărora s-a săvârșit Dumnezeiasca Liturghie se obișnuiește în multe locuri. Personal, socotesc că nu trebuie să fie considerat ca ceva necanonic. Ceea ce are importanță este aducerea darurilor de prescuri la proskomidie pentru cel mort, care este și scopul aducerii jertfei.

De vreme ce s-a făcut aceasta, scopul jertfei este împlinit. Părticica este în mod simplu o parte aleasă din prescura care a rămas și se dă ca anafură celor care au adus-o. Firește, au adus-o cei vii pentru binecuvântarea și sfințirea lor și a căsniciilor lor și li se dă în schimb părticica aceasta de pâine binecuvântată și sfințită.

De altfel, și la Proskomidie și la Liturghie sunt pomeniți întotdeauna fie cu numele, fie în general nu doar cei pentru care s-a adus jertfa, ci și cei care au adus-o. Acest lucru reiese și din rugăciunea punerii înaintea: „Doamne, Dumnezeul nostru, pomenește-i ca un bun și iubitor de oameni pe cei care au adus și pe cei pentru care s-au adus...”, precum și rugăciunea Anaforalei de la Liturghia sfântului Vasile: „Pomenește, Doamne, Darurile acestea, care s-au adus, și pe cei pentru care s-au adus și pe cei care le-au adus pe acestea”.

Dumnezeiasca Liturghie se face, în special, pentru una sau mai multe persoane, vii sau adormite, și nu încetează să fie jertfa tuturor celor prezenți și a celor care nu sunt de față, ai Bisericii locale, dar și al celei universale. Și, prin aceasta, într-un mod sau altul, se sfințesc toți, îndeosebi cei pentru care se face în mod special jertfa cea fără de sânge, și cei care aduc pentru aceștia daruri. Unul dintre modurile pentru părtășia la sfințirea aceasta este și consumarea părțicelei sfințite care se oferă, în acest scop de cinste, de către preot, acelor care au adus darurile pentru cei vii sau pentru cei morți.

58

Pâinea slujită la Proskomidie se dă ca anafură și nu se pierde. La Liturghiile din zilele de rând, însă, la care nu participă mulți creștini, ce trebuie să se facă cu resturile de prescură?

Pâinea înălțată la Proskomidie, „întru pomenirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos”, din care se va scoate Sfântul Agneț, este considerată sfințită tocmai datorită acestei jertfe.

Sfântul Nicolae Cabasila în lucrarea sa, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, spune că pâinea oferită la Proskomidiar devine „sfântă”, „se dăruiește lui Dumnezeu și se sfințește”. La fel, mai pe larg scrie și sfântul Simeon al Tesalonicului: „Astfel, și pâinea pecetluită cu sulița este sfințită, căci a și

primit asupra ei cuvintele sfinte, dar nu este Împărtășirea cu Trupul lui Hristos, căci acelea sunt Sfinte Taine, pe când aceasta doar pâine împărtășită și darul Sfintei Jertfe, prin cuvintele punerii înainte (*Dialoguri*, cap.100, *Eriminia 101*). Deoarece din pâinea aceasta se taie Sfântul Agneț, ea este considerată și simbol „al trupului feciorelnic”, al Născătoarei de Dumnezeu (Teodor al Andidelor, *Înaintevederea*; Gherman, *Vederea Tainică*) și de aceea oferă o binecuvântare specială.

În timpurile vechi, așa cum reiese din cuvintele lui Cabasila și ale sfântului Simeon la care ne-am referit, nu se dădea o binecuvântare specială părțicelilor tăiate după sfințirea Cinstitelor Daruri, așa cum se face astăzi, ci doar aducerea lor la Proscomidiar și întreaga rânduială a Proscomidiei le dădea acestora binecuvântarea.

Astfel, conform acestora, pâinea din care s-a săvârșit Proscomidia, binecuvântată sau nu ca anafură, nu trebuia să fie socotită o pâine obișnuită. Și dacă poporul este numeros în biserică, va primi din aceasta ca anafură. Dacă cei prezenți sunt însă puțini, preotul va trebui să se îngrijească să o taie în bucăți mai mari sau dacă și în acest fel mai este de prisos, să o consume el însuși după potrivirea Sfintelor sau să o împartă copiilor care slujesc la altar, așa cum se făcea în Biserica veche și cu cele de prisos de la Sfânta Euharistie.

Dacă urmează să slujească în aceeași biserică a doua zi sau într-o altă zi apropiată, poate să o păstreze într-un loc ferit și să o împartă la Liturghia următoare. La Sfântul Munte și în Bisericile slave se folosesc prescuri mici, în funcție de mulțimea credincioșilor din biserică. Astfel, probabilitatea să rămână în plus este foarte mică.

Poate este considerată exagerată grija aceasta pentru prisosul de anafură. Eu, însă, o consider lăudabilă și o dovadă de evlavie și grijă, dar și de chivernisire a preotului. Când lasă în Sfântul Altar sau la pangar tăvi sau coșuri cu firimituri și prescuri binecuvântate, la îndemâna muștelor și a șoarecilor, nu dă dovadă că este evlavios, nici că arată respect și interes pentru bunul mers și pentru curățenia casei lui Dumnezeu.

59

Preotul poate să citească la sfârșitul înmormântării cele două rugăciuni de iertare, referitoare la toată afurisenia și blestemul, în lipsa arhierelui, sau nu?

Desigur că este vorba despre cele două rugăciuni din Molitfelnicele noastre „Doamne, Dumnezeuul nostru, Cel ce cu înțelepciunea Ta cea de negrăit, ai zidit pe om din țărână...”, și „Stăpâne mult-îndurate, Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru, Care ai dat sfinților ucenici și apostoli cheile Împărăției Cerurilor...”. Acestea, așa cum spune clar rânduiala pe care o întâlnim în manuscrise sau în Molitfelnicele tipărite, sunt citite în mod special pentru odihna sufletului celui adormit la Liturghie și, în timpul slujbei Proscomidiei, de toți preoții care urmează să liturghisească, în timpul Vohodului Mare, însuși de arhieriu, cel care, în timp ce preoții țin Sfintele „înclinându-și genunchii, rostește aceste rugăciuni cu glas înalt, cu cucernicie și lacrimi și, după ce le încheie pe acestea, ridicându-se, primește Sfintele”.

În alte Molitfelnice se spune că rugăciunile acestea „trebuie să fie citite de către arhieriu”. Dar și conținutul acestora arată clar că este vorba despre rugăciuni arhieresti.

Astfel, la sfârșitul primei rugăciuni și la începutul celei de-a doua rugăciuni se vorbește despre puterea „de a lega și a dezlega” care s-a dat de Domnul lui Petru, corifeul apostolilor și urmașilor acestuia, adică arhierilor. Și unul dintre acești arhierii este cel care citește rugăciunea, așa cum menționează clar prima dintre ele („...Care ai dat sfinților Tăi ucenici și apostoli această putere, ca să dea iertare de păcate...”), și a doua rugăciune („Cel ce prin nespusa Ta iubire de oameni ne-ai învrednicit și pe noi, smeriții și nevrednicii robii Tăi, să fim moștenitori ai aceluiași preasfânt dar și har, ca și noi, de asemenea, să legăm și să dezlegăm ceea ce se întâmplă în poporul Tău...”).

În afară de aceasta, în cele două rugăciuni se vorbește despre iertarea și dezlegarea „grelei afurisanii”, care se dezleagă, conform rânduielilor ținute de Biserică, doar de arhiereul însuși sau, când a murit acesta, de către urmașul său sau, în caz de nevoie, de alt arhiereu.

Din pricinile acestea, este clar că cele două rugăciuni de iertare „la toată nevoia și blestemul” nu se spun de către preot, ci doar de către arhiereu.

Există, însă, o consemnare înaintea acestei rugăciuni, conform căreia ele pot să fie citite la nevoie de către părintele duhovnic, dacă arhiereul nu este de față. Pe baza acestei dispoziții, din iconomie, uneori, rugăciunile acestea sunt citite de către preot. Trebuie, însă, să se împlinescă trei motive care îngăduie excepția, adică: să existe nevoia, să nu fie de față arhiereul, iar preotul să aibă hirotésie în duhovnic. Acestea, pentru prima parte a întrebării, adică, dacă preotul poate să citească aceste două rugăciuni de iertare.

Cât despre timpul citirii lor va trebui, de la început, să se clarifice că nu au nici o poziție în slujba de înmormântare. Așa cum am văzut în dispoziția tipiconală la care ne-am referit la început, aceste două rugăciuni se rostesc la Liturghiile de sâmbătă sau, în general, la parastase, și nu la înmormântări.

Din referirile care se fac în cele două rugăciuni: „...iar trupul să se desfacă în cele dintru care a fost alcătuit..., ...și a luat de la el legătură nedezlegată..., ...dezleagă pe adormitul robul Tău de păcatul sufletesc și trupesc”; (Rugăciunea întâia), „...dezlegându-l și de legătura pusă în orice chip asupra lui..., ...iar trupul să se dea firii celei zidite de Tine”, (Rugăciunea a doua) se pare că se are în vedere risipirea trupului care s-a găsit neputrezit, sau există temerea să fie găsit în timpul dezgropării neputrezit, tocmai din pricina blestemului sau a altor păcate grele, a căror iertare este cerută prin rugăciunile acestea.

Prin urmare, ar trebui să treacă destul timp, de când omul care a păcătuit a murit. Pentru slujba de înmormântare este prevăzută doar scurta rugăciune, cea mai veche și mai frumoasă „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul..”, care are și aceasta caracter de iertare, de vreme ce se cere iertarea oricărui

păcat săvârșit, înainte, de cel adormit, în care a căzut „cu cuvântul, cu fapta sau cu gândul”. Adăugarea altor rugăciuni constituie exagerare și nu este conformă cu dispoziția tipiconală, cu menirea și conținutul celor două rugăciuni de iertare.

60

Câte zile trebuie să postească creștinii înainte de Dumnezeiasca Împărtășanie? Pot să primească Împărtășania fără postire?

Pentru a se împărtăși omul credincios, cu Trupul și Sângele Domnului cu vrednicie, pe cât este cu putință, desigur că are nevoie de o pregătire specială. Apostolul Pavel (*I Corinteni 11, 27-32*) menționează consecințele unei apropieri lipsite de vrednicie de Masa Stăpânului.

Din pricina acesteia vin bolile, moartea și alte pedepse asupra oamenilor care se împărtășesc cu nevrednicie, „...căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, osândă lui își mănâncă și bea, nesocotind Trupul Domnului”. Și Apostolul recomandă ca cel care urmează să se împărtășească să se cerceteze mai întâi pe sine și după aceea să se apropie: „Să se cerceteze omul pe sine și astfel să mănânce din pâine și să bea din potir... Căci, dacă ne cercetăm pe noi înșine, nu vom fi judecați”.

În ce constă cercetarea și discernământul acesta? Apostolul Pavel nu ne spune, dar, din practica Bisericii acelei epoci, reiese cu siguranță că era vorba despre o viață în frica de Dumnezeu, de o credință adâncă și de evlavie adâncă față de Taină, despre împăcarea și iertarea reciprocă, cât și despre cercetarea conștiinței. Adică, este vorba, pe scurt, despre trei cuvinte pe care le cere și astăzi Biserica de la cel care se apropie, spunându-i: „Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste, apropiați-vă!”.

Postirea nu era socotită o condiție pentru Dumnezeiasca Împărtășanie. Sfânta Liturghie se săvârșea seara, în timpul cinelor obștești, în timpul „agapelor”, după ce, mai înainte,

toți se împărtășiseră din masa obștească. Adică, repetau întocmai practica Domnului, care a întemeiat Taina „după cină”, în foișorul din muntele Sion.

După aceea, din motive de evlavie, Dumnezeiasca Liturghie s-a despărțit de cină și s-a săvârșit dimineața. Atunci a început treptat să apară și obiceiul ajunării de orice mâncare, de la miezul nopții până la vremea împărtășirii. Aceasta a fost și este și până astăzi postirea oficială și consacrată, pregătitoare pentru Dumnezeiasca Euharistie. Este vorba despre postirea și înfrânarea pe care o fac credincioșii, așteptându-L pe Mirele sufletului lor, pe care o leagă cu rugăciunea, cu cercetarea de sine și cu curățirea sufletească și trupească.

Când Dumnezeiasca Liturghie se săvârșea după-amiaza, ca în zilele Postului Mare, (Liturghiile Darurilor mai înainte sfințite), sau în Ajunurile Crăciunului și Bobotezei și în Sâmbăta Mare, postirea se prelungea de la miezul nopții până după amiaza, adică până la ceasul împărtășirii. Doar în Joia Mare se păstra vechea practică și credincioșii se împărtășeau după-amiaza, fără să postească toată ziua. Această „postire euharistică” o impun multe canoane, precum *Canonul 41* al Sinodului din Cartagina („...astfel încât Sfintele jertfelnicului să nu se săvârșească de către oameni nepostitori, cu excepția unei zile pe an, în care se săvârșește Cina Domnului”, adică Joia Mare), *Canonul 47* al aceluiași sinod („Sfintele Sfinților să fie aduse cu vrednicie de către cei postitori”), *Canonul 29* al sinodului Quinisext și *Canonul al 9-lea* al sfântului Nichifor al Constantinopolului. Aceasta o înțelege și sfântul Ioan Gură de Aur, zicând: „Cei ce urmează să se apropie de înfricoșătoarea și Dumnezeiasca Masă și de Sfânta Taină s-o facă cu frică și cu cutremur, cu conștiință curată, cu postire și rugăciune” (*Omilie la ziua Nașterii Domnului*).

Ajunarea de mai multe zile, adică mâncarea de hrană uscată și nu abținerea totală de la mâncare, ca pregătitoare pentru Dumnezeiasca Împărtășanie, era necunoscută în Biserica veche. Dovada cea mai caracteristică este Liturghia de duminică. Săvârșirea Liturghiei presupune că se vor împărtăși credincioșii,

dar cum puteau s-o facă dacă era obligatorie ajunarea înainte de împărtășanie, de vreme ce postirea în ziua de sâmbătă, în afară de Sâmbăta Mare, era interzisă cu epitimii aspre de către sfintele canoane? (*66 Apostolic, Sinodul Quinisext 55*).

La fel, și în timpul Săptămânii Luminate, *Canonul 66* al Sinodului Quinisext stabilește ca în fiecare zi creștinii „să se împărtășească” cu Sfintele Taine, în timp ce în toate aceste zile se face dezlegare „la toate”.

Deoarece postirea este socotită de către Biserica noastră ca mijlocul cel mai bun de pregătire, curățire și îngrijire al credinciosului, de aceea recomandă celor care se împărtășesc la intervale mari, sau să vină la Dumnezeiasca Împărtășanie după postirile bisericesti rânduite (Postul cel Mare, Postul Sfinților Apostoli, Postul Adormirii, Postul Crăciunului), sau să țină după putere trei, sau mai multe, sau și mai puține zile înainte de Dumnezeiasca Împărtășanie.

Chestiunea aceasta este la latitudinea duhovnicului iluminat care, știind adâncul inimii și condițiile de viață ale fiilor săi duhovnicești, va hotărî dacă este indispensabilă pregătirea prin postire și durata ei.

În tot cazul, postirea consacrată înainte de Dumnezeiasca Împărtășanie, repetăm, este înfrânarea totală de la mâncăruri începând cu miezul nopții, care doar în situația primejdiei morții poate fi încălcată, conform *Canonului 9* al sfântului Nichifor al Constantinopolului („Trebuie să se dea Dumnezeiasca Împărtășanie celui bolnav care este în primejdie de moarte, și după ce a gustat mâncare”).

61

Trebuie să se dea brâul veșmintelor preoțești viitorilor miri?

Cel care scrie rândurile acestea nu are părerea că este ceva greșit. Înainte cu un an s-a însărcinat să răspundă nenumăraților preoților care vizau, în principal, probleme liturgice,

a ghicit din puținele întrebări pe care le avea în fața lui că multe dintre acestea îl vor pune într-o situație dificilă și că răspunsul la toate nu putea să fie întotdeauna convingător. De aceea, presimțind, a cerut să audă și diferitele păreri ale cititorilor și să discute împreună cu aceștia eventualele lor reacții.

Scopul nostru comun este să găsim calea cea mai dreaptă și mai adevărată, cercetând în izvoarele curate ale credinței și ale practicii Bisericii noastre, evitând capcanele înșelăciunii și întunericul neștiinței.

Acum autorul are înaintea lui un plic imens cu scrisori, din care poate să constate că nedumeririle depășesc numărul întrebărilor cărora le-a dat răspunsul, după putere. Cele mai multe dintre acestea se referă la probleme dificile, la nedumeriri reale. Părți dintre acestea revin la întrebările mai vechi și formulează reacții la răspunsuri care au fost deja publicate. Două dintre ele se referă la problema răspunsului dat la întrebarea numărul 34.

Una este scrisoarea prea cuviosului arhimandrit G. Paraschivopoulos care este publicată mai jos.¹³ O alta, a prea cucernicului preot Ev. Teriaki, care pune cu multă delicatețe o întrebare la răspunsul scriitorului la aceeași întrebare și-i explică motivele.

Preotul care a pus atunci întrebarea, dacă trebuie să se dea logodnicilor și nuntașilor brâul sfintelor veșminte, nu spunea exact în ce consta obiceiul acesta și am presupus că este vorba despre ceva ca „dezbrăcatul” care se face peste credincioși după Dumnezeiasca Liturghie și întrezăream doar că exista în acesta „o oarecare dispoziție magică ascunsă”.

Noile scrisori au arătat că era ceva mult mai serios. Într-adevăr, nu se potrivește nici cu rostul sfintelor veșminte și nici cu sfințenia acestora să se dea unul dintre acestea, în cazul nostru brâul, ca mirii să-l poarte pentru „îndepărtarea” puterilor demonice. Autorii scrisorilor au dreptate, nu trebuie să se dea brâul, nici substitutul brâului, în situații asemănătoare.

---

¹³ Vezi *Efimerios* vol. 15 (1966), pag. 1017-1019

Ar trebui, însă, să spunem două lucruri despre adevărului. În primul rând, faptul că acești creștini superstițioși nu fac magie cu veșmântul sfânt, ci se străduiesc ca, printr-un mijloc sfânt, să alunge lucrările vrăjitoarești și diavolești. Oare Biserica nu face la fel în mod oficial cu rugăciunile de exorcizare, cu rugăciunile de deochi ale sfântului Trifon, cu însemnarea cu sulița (Sfânta Copie) și, neoficial, prin florile, filacteriile, bucățile de bumbac care vin în legătură cu sfintele moaște, apele sfințite, scutecele nașterii etc?

De cele mai multe ori, oamenii care cer aceste lucruri și le folosesc, sunt mai evlavioși decât noi care, chipurile nu le cerem, chiar dacă evlavia lor și felul manifestării ei sunt simpliste, naive, și chiar, câteodată, mult prea puțin creștinești.

Toți știm mulțimea nemărginită a unor asemenea practici și obiceiuri. Am în față o carte recentă a profesorului G. Mega cu titlul: *Sărbătorile grecești și obiceiurile cultului laic*, care, în 250 de pagini enumeră mii de manifestări asemănătoare. Unele dintre acestea sunt moșteniri precreștine, dar condamnabile, altele tolerabile, altele evlavioase, însă, toate arată pătrunderea adâncă a creștinismului în evlavia poporului nostru. Și aceste obiceiuri, evident idolatre, au primit o nouă haină creștină. Purificarea nu se face cu blesteme și anateme, ci va fi rezultatul unei îndelungi, sistematice și serioase iluminări a poporului nostru care, cultivat duhovnicește, va afla în modul autentic creștinesc dezlegarea temerilor și a superstițiilor lui.

În al doilea rând, *Canonul 73 al Sfinților Apostoli* nu flutură epitimia blestemului asupra creștinilor simpli care cer brâul și îl poartă câteva ore ca să alunge „farmecele” și-l întorc, ci asupra celor care utilizează „sfintele vase și veșmintele” spre folosul obișnuit. Adică, așa cum explică Canonul acesta și *Canonul 10 al Sinoadelor I și II ecumenic*, sunt vizați cei care iau Sfintele Potire, Discurile și alte vase și veșminte și le folosesc „pentru aceeași trebuință” și „spre același câștig” le răpesc și le întinează „prin folosirea necuviincioasă”, și cei care confecționează veșmintele Sfintei Mese sau ale preotului și le poartă „ca pe o haină obișnuită”.

Desigur, acestea nu îndreptăţesc purtarea brâului sfânt, chiar şi pentru scopuri de îndepărtare a vrăjilor, chiar şi pentru un interval mic de timp de credincioşi. Brâul are destinaţia să fie purtat de preot şi doar de acesta în timpul Dumnezeieştii Liturghii. O altă întrebuintare în afara destinaţiei lui nu este îngăduită. Preotul trebuie să aibă curajul să refuze cedarea lui după ce, în modul cel mai potrivit, explică oamenilor.

62

În timpul citirii Sfintei Evanghelii, multe femei au obiceiul să cumpere şi să aprindă lumânări. Deoarece aceasta provoacă tulburare, nu credeţi că trebuie desfiinţat?

Într-adevăr, credincioşii, şi în special femeile, obișnuiesc în anumite momente sfinte ale Jertfei Dumnezeieşti să aprindă în sfeşnice lumânări şi să le ţină aprinse. Lucrul acesta se întâmplă în multe părţi, în timp ce se cântă „Ceea ce ești mai cinstită...”, la Utrenie, în timpul Evangheliei şi al imnului Heruvimic, la Sfânta Liturghie.

Faptul că obiceiul acesta se face pricină de tulburare printre cei aflați în biserică şi că le distrage atenția, nimeni nu poate să-l pună la îndoială. Forfota de la pangar, pentru sfeşnice, aprinderea lumânărilor, întoarcerea fiecăruia mai mult sau mai puțin la locul lui, desigur că nu ajută la concentrarea atenției impusă de preoți în aceste momente ale Sfintei Jertfe.

Mult mai intens apare acest aspect la vremea citirii Evangheliei, la care se referă şi cel care întreabă, când cei care întârzie cu aprinderea lumânării, împiedică prin mişcările lor ascultarea cuvintelor dumnezeieşti.

Cunosc anumiți preoți care au îndepărtat sistematic şi în parte au reuşit să limiteze această tulburare. Dar aprinderea lumânării, în special în timpul Evangheliei, constituie un obicei adânc înrădăcinat înlăuntrul poporului creştin. Este,

așa cum se pare, un obicei foarte vechi și nu a apărut fără motiv. În afară de faptul că aprinderea lumânării constituie cinstirea Mântuitorului, Care grăiește prin Evanghelie, simbolizează și lumina lui Hristos care strălucește în inimile noastre prin Evanghelie, așa cum mărturisește rugăciunea ce se rostește înainte de Evanghelie: „Strălucește în inimile noastre, Iubitorule de oameni, Stăpâne, lumina cea curată a cunoașterii dumnezeirii Tale...”, sau în timpul cuvintelor „Lumina lui Hristos luminează tuturor”, care se spun între cele două paremi ale Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite.

Întotdeauna, citirea Sfintei Evanghelii era însoțită de aprinsul lumânărilor, care se prelungea și la poporul din biserică. Nu cred că poate fi lesne dezrădăcinat un obicei atât de vechi. Oricum, ar putea să fie limitată mult dezordinea, aprinsul lumânării făcându-se înainte de citirea Apostolului și a Evangheliei, în timpul cântării „Sfinte Dumnezeule...”, cu evlavie și atenția cuvenită, astfel încât să se tulbure cât mai puțin ordinea și să nu deranjeze citirea textelor sfinte.

Să nu uităm și faptul că cei care sunt de față la sfintele slujbe nu sunt ființe neînsuflețite, nici statui. Participarea lor activă la Dumnezeiasca Jertfă le impune să cânte, să-și schimbe poziția, să se miște, să se apropie de Dumnezeiasca Împărtășanie, să sărute Sfânta Cruce și Dumnezeiasca Evanghelie; în ajunul Floriilor să aducă flori, să folosească untdelemn, să urmeze procesiunile ș.a.

Când, printr-o povățuire sistematică și continuă, credincioșii noștri ajung în punctul acesta să se poarte astfel în biserică și să-și împlinească îndatoririle lor în mod civilizată și cu cuvenita evlavie și reținere, lucrurile se vor îmbunătăți mult și jertfa noastră dumnezeiască se va apropia mult de forma și rânduiala ei ideală.

63

Unii dintre cei care vin la biserică, mai ales femeile, sărută icoanele în timpul Dumnezeieștii Liturghii, provoacă tulburare și murdăresc marginile catapetesmei. Ne este îngăduit să-i împiedicăm, fie și cuviincios?

Icoanele mobile ale sfintei biserici, fie că se găsesc așezate pe catapeteasmă, fie la iconostase sunt așezate într-o asemenea poziție tocmai ca să poată fi sărutate de către credincioși.

Amintiți-vă și din istoria luptei împotriva icoanelor câtă tulburare s-a produs în sânul poporului credincios când s-a poruncit înălțarea icoanelor în locuri mai înalte, încât să nu poată fi sărutate de către credincioși.

Deci, de la început trebuie să spunem că nu putem să-i împiedicăm pe credincioși să arate, și prin sărutare, cinstea datorată sfintelor icoane, chiar dacă murdăresc cu picioarele lor treptele catapetesmei.

Biserica dispune pentru curățarea podelei de un personal special de slujitori, care este răsplătit mai ales prin obolul credincioșilor. Ar fi de prisos să scriu că rațiuni de bună-cuviință și curățenie impun și curățirea deasă a gemurilor sfintelor icoane de urmele sărutărilor, nu numai după sfârșitul sfintelor slujbe, dar și în răstimpul acestora, la intervale dese.

Este adevărat, însă, faptul că sărutarea aceasta provoacă multă dezordine la sfintele slujbe, când orice nou venit, în orice moment al slujbei, începe să sărute toate icoanele, nepăsându-i dacă în felul acesta se face pricină de tulburare sau dacă distrage atenția celor din biserică de la cele care se săvârșesc. Tocmai pentru acest motiv, în multe biserici, iconostasele se pun lângă intrare, încât cel care vine să aprindă lumânare și să sărute icoana expusă spre închinare, să o facă la intrarea în biserică, fără să deranjeze pe cei din biserică și să-și ocupe în liniște locul său în sfântul lăcăș.

Grav este, însă, că nu au purtarea cuvenită și discernământ la vremea sfântă a Jertfei Dumnezeiești. În mânăstiri, închinăciunea se face la laudele de la Utrenie și la Chinonicul Dumnezeieștii Liturghii, dar în ordine desăvârșită, cu toate că această sărutare constituie partea cea mai frumoasă și mai cucernică a rânduiei.

Deoarece aceste lucruri nu se pot realiza în bisericile de mir, singura rezolvare este să fie spuse de către preot, într-un mod părintesc, motivele care impun să se limiteze închinăciunea la icoana de la iconostas și să-și amâne manifestarea stării de evlavie față de celelalte icoane la sfârșitul slujbei sau în timp ce se împarte anafura, așa cum se întâmplă în alte părți.

Este bine, însă, ca această recomandare să nu se facă de către preot în timpul slujbei, căci ea va fi pricină de tulburări și mai mari și, posibil, de și mai multe neînțelegeri.

În orice caz, experiența a demonstrat că așezarea iconostasului la intrarea în biserică diminuează foarte mult zgomotul și rezolvă jumătate din problemă.

64

Când, de câte ori și pe care părți ale trupului, preotul trebuie să-l ungă pe credincios în timpul slujbei Sfântului Maslu?

Asupra acestor probleme nu există înțelegere nici între manuscrise, nici între alte izvoare, nici în practica diferitelor Biserici locale.

Întâi de toate, față de timpul ungerii, căci manuscrisele așează ungerea după rugăciunea sfințirii untdelemnului: „Cel ce ești fără de început și fără de sfârșit, Sfinte al sfinților...”.

Atunci toți preoții îl ungeau pe cel bolnav în ordine, rostind rugăciunea: „Părinte Sfinte, doctorul sufletelor și al trupurilor noastre...”. După sfântul Simeon al Tesalonicului, ungerea se făcea după rugăciunea „Părinte Sfinte...”, în timp

ce la fiecare ungere, fiecare dintre preoți spunea: „Ajutorul nostru de la Domnul, Cel ce a făcut cerul și pământul” (*Dialoguri*, cap. 290), lucru care este mărturisit și de alte manuscrise.

Conform altor scrieri, preoții spuneau după ungere: „Auzi-mă Doamne, auzi-mă Stăpâne, auzi-mă Sfinte!”, sau troparul „Doamne, armă asupra diavolului, crucea Ta ai dat-o nouă...!”.

Alte manuscrise așează ungerea în șapte momente diferite ale slujbei, adică după cele șapte rugăciuni care însoțesc cele șapte citiri din Apostoli și cele șapte Evanghelii. În sfârșit, altele o așează la sfârșitul slujbei.

La întrebarea de câte ori se face ungerea, se pare că practica consacrată era să se facă de șapte ori, adică o dată de fiecare preot dintre cei care săvârșeau Maslul. Acest aspect îl mărturisesc multe manuscrise și sfântul Simeon al Tesalonicului. Practica se pare că a apărut influențată de textul respectiv al Epistolei sfântului Iacob, unde se arată că, nu numai să fie chemați mulți preoți să săvârșească Taina, ci și mulți să-l ungă pe cel bolnav („...ungându-l pe acesta cu untdelemn”, *Iacov 5, 14*).

În vechime însă, înainte să evolueze slujba untdelemnului la rânduiala lărgită de astăzi, se pare că se săvârșea o singură ungere, după rugăciunile de sfințire.

Cât despre locurile trupului în care trebuie să fie uns bolnavul, sunt valabile aceleași lucruri.

Codexul Barberin, manuscrisul molitfelnic bizantin, cel mai vechi care s-a păstrat, amintește cele trei mădulare, fruntea, urechile și mâinile. Sfântul Simeon al Tesalonicului precizează ca puncte de ungere fruntea, „pentru cugetele lăuntrice” sau pentru ca să se sfințească mintea, fața, „pentru simțuri” și mâinile, ca să se curățească de faptele viclene.

Alte manuscrise menționează în mod simplu capul, deci fruntea, barba, obraji și mâinile. Alți scriitori adaugă „ochii, urechile, gura și picioarele”, în timp ce alte manuscrise extind ungerea la tot trupul: bolnavul era uns de către preoți „din cap până-n picioare”.

Dar ungerea nu se limita doar la acel bolnav. După

sfârșitul slujbei, preoții ungeau cruciș nu doar pe toți cei prezenți, ci și casa întreagă a celui căruia i se făcea Maslu, „fiecare ușă, și fereastră, și foișor, și stâlp, și fundal până la bucătărie și grajd, dacă există.”

După o asemenea confuzie și pluralitate de tradiții liturgice, cu ușurință sesizăm rațiunea căreia se datorează varietatea care se păstrează și astăzi printre preoți, conform cu tradițiile locale pe care le urmează fiecare dintre aceștia.

Astfel, astăzi se întâlnește ungerea și după sfințirea untdelemnului și la sfârșitul slujbei, și de către toți preoții și de unul singur, și de șapte ori și o singură dată, și în timpul rostirii rugăciunii „Părinte Sfinte...”, și a altor rugăciuni (precum: „Spre vindecarea sufletului și a trupului...”, pe care am auzit-o spusă de către un preot bătrân), în sfârșit, doar la frunte sau și în alte locuri ale trupului.

În tot cazul, practica consacrată, probabil cea mai corectă din punct de vedere istoric, este să fie unse în chipul crucii fruntea, barba, cei doi obraji și cele două mâini, în interior și în partea exterioară.

Singurul lucru pe care poate să-l recomande cineva, aflându-se în fața acestei varietăți pe care o prezintă slujba Maslului, este ca preoții să urmeze cu evlavie tradițiile lor locale, aplicând cu acrivie tradiția pe care au primit-o și care se păstrează de veacuri în biserica lor locală.

65

În anumite părți există obiceiul ca preoții, să ofere mirilor, împreună cu vinul din paharul de obște, și bucăți de prescură îmbibate în acesta. Este corect acest obicei?

Rânduiala Nunții se săvârșea în vechime unită cu Sfânta Liturghie a sfântului Ioan Gură de Aur sau cu Liturghia Darurilor mai înainte sfințite și, în timpul acesteia, mirii se împărtășeau. Și până astăzi se disting urmele acestei legături,

Rugăciunea Domnească și Chinonicul „Paharul mântuirii voi lua și numele Domnului voi chema!”.

Din multe motive, în epoca ulterioară, nunta a încetat, însă, să se săvârșească împreună cu Sfânta Liturghie și a constituit astfel o slujbă separată.

Paharul de obște, care se oferă astăzi mirilor, se oferea și atunci după Sfânta Împărtășanie, care, așa cum apare din codici, când se săvârșea Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, se dădea acestora doar sub forma pâinii sfințite, adică a Sfântului Trup.

Când mirii au încetat să se împărtășească, paharul de obște a rămas ca o amintire a acelei practici vechi. Atunci, așa cum mărturisesc anumite manuscrise, se oferea mirilor, în afară de potirul de obște și o bucată de artos, tocmai ca amintire a împărtășirii cu Sfântul Trup. Într-unele dintre manuscrise, imitarea Dumnezeieștii Împărtășanii este mai puternică. Preotul, după ce rostea: „Pace tuturor! Capetele noastre Domnului să le plecăm!”, intra în Sfântul Altar, împărțea prescura în trei părți și le așeza în paharul cu vin. După aceea rostea: „Să luăm aminte, Sfintele, Sfinților”, iar poporul cânta „Unul Sfânt, Unul Domn, Iisus Hristos...”, și Chinonicul „Paharul mântuirii voi lua...”.

Preotul rostea dinlăuntrul Sfântului Altar, deasupra Sfântului Potir, rugăciunea „Dumnezeule cel Atotputernic, care ai făcut toate prin tăria Ta...”, și ieșea și-i împărtășea evident cu lingurița sau cu cleștișorul pe miri.

În cele din urmă, s-a consacrat doar potirul de obște, împreună cu rugăciunea binecuvântării, care exista și înainte de despărțirea Cununii de Liturghie.

Nu trebuie să ne mire faptul că în anumite părți s-a păstrat chiar împărtășirea cu pâine. Acele Biserici s-au arătat mai conservatoare în practica liturgică.

De dorit ar fi să revenim la vechea practică, la unirea Cununii cu Liturghia, iar substitutele să lase loc Sfintei Împărtășanii care, după sfântul Simeon al Tesalonicului, constituie pecetea, „sfârșitului întregii slujbe și al deplinătății tainei dumnezeiești”; „Și Biserica, bine făcând, pregătește

Darurile Dumnezeiești spre ispășirea și binecuvântarea celor uniți, deoarece Acesta este prezent la nuntă și dă darurile, afându-Se în unire și armonie cu aceștia”. (*Dialoguri*, cap. 282).

Până când se va întâmpla aceasta, însă, să rămână așa cum se păstrează și jertfa de pâine, ca să amintească mirilor și poporului, împreună cu paharul de obște, necesitatea participării lor la pâinea cerească și la adevăratul potir al vieții, Trupul și Sângele Domnului.

66

În anumite locuri, preotul oferă mirilor, nașului și părinților lor, după paharul de obște, și bucăți de rahat. Este canonic acest lucru?

Practica aceasta, sau ceva asemănător cu aceasta, este mărturisită și de anumite *Manuscrise din secolele XV – XVI, precum cele ale Lavrei celei Mari, 21, 105 și ale Bibliotecii Naționale din Atena 64.*

Primul consemnează că după paharul de obște „de multe ori unii dau mirilor bucăți de pâine cu miere”.

Al doilea manuscris, după ultimul tropar al ocolirii sfinte, „Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule...”, consemnează: „deoarece sunt pregătite miere și nuci, preotul le dă să guste pe îndelete de trei ori...”, în timp ce se cântă troparul „Bucură-te, ceea ce ești plină de dar...”.

În sfârșit, al treilea manuscris prezintă ofranda și mai evoluată. Înainte de paharul de obște, se oferă un pahar cu miere și migdale „și preotul ia o migdală cu miere și îi dă mai întâi bărbatului, de trei ori, după aceea și femeii, de trei ori, în așa fel încât migdala să fie în întregime consumată, de bărbat și de femeie. Și, în timp ce le dă să consume migdala, preotul spune: „În numele Tatălui” prima dată „Și al Fiului”, a doua oară, „Și al Sfântului Duh” a treia oară.

Conform mărturiei scriitorilor vechi, precum cea a lui Tertulian și a autorului de canoane, Ipolit, în Biserica veche

se păstra un obicei asemănător și după Botez și după prima împărtășanie a celor nou luminați. Atunci se oferea acestora un potir cu lapte și miere, ca să se arate astfel renașterea lor și dulceața bunurilor veșnice.

Și în practica referitoare la nuntă, proveniența și simbolismul trebuie să fie aceleași. Prin miere și migdale se arăta dulceața și fericirea vieții pe care o vor gusta împreună mirii prin căsătorie. Oferirea bucăților de rahat este cu siguranță aceeași practică, ce se continuă în anumite părți sub forma actualizată, ca și punerea pe disc împreună cu cununiile, sau împărțirea de bomboane celor prezenți, făcute și acestea din ingrediente asemănătoare.

La prima vedere un obicei simplu, asupra căruia cineva poate că ar arunca anatema, are istoria și simbolismul lui și poate fi salutată cu bucurie dănuirea lui în anumite părți, în ciuda trecerii atâtor ani, datorată conservatorismului preoților noștri.

67

Când se cântă Vecernia mică? De ce se numește mică? Întotdeauna se cântă Vecernia Mare și în nici un loc, Tipicul nu menționează e folosirea celei mici.

De la început trebuie să amintim că slujbele de zi și de noapte care se săvârșesc astăzi în locașurile Bisericii Ortodoxe sunt rânduieli monahale, iar cărțile liturgice care le conțin (Ceaslovul, Mineiul, Triodul și Penticostarul) sunt, în mod clar, cărți liturgice monahale.

În bisericile de mir se săvârșeau diferite slujbe ale Vecerniei, Panihidei, Utreniei și ale Ceasurilor 3 și 6, care nu s-au păstrat decât în manuscrise. Acestea sunt slujbele Tipicului „lumesc”, sau „al Tipicului cântat”, așa cum se numea.

În paralel, în mănăstiri se folosea un alt Tipic, care avea rânduieli diferite ale Vecerniei, Pavecerniței, Miezonopticii

și a celor patru Ceasuri (1, 3, 6, 9), chiar și slujbe intermediare între Ceasuri și pravile.

Slujbele acestea își au originea în Palestina, în special la mănăstirea sfântului Sava, de aceea și tipicul monahal se numește „ierusalimitean”, sau „Tipicul sfântului Sava”. Celelalte tipice cântate s-au format în Antiohia și mai ales la Constantinopol, de aceea și tipicul mirenesc se numește și constantinopolitan. Până în perioada iconomahă, cele două tipice au coexistat în paralel, cel cu cântări la bisericile de mir, iar cel monahal în mănăstiri. Din perioada iconomahă și până în zilele noastre, din diferite motive, treptat, tipicul mirenesc a fost înlăturat și cel monahal s-a impus și la bisericile de mir. Acest lucru este valabil până astăzi în toată Biserica Ortodoxă.

Revenind la întrebarea noastră, Vecernia mică este o vecernie nepraznicală care se cântă în mănăstiri la vremea rânduită a vecerniei, unită cu Ceasul al nouălea, în acele zile de sărbătoare care sunt prevăzute de tipic cu priveghere de toată noaptea. În cadrul privegherii se săvârșește și Vecernia Mare, adică vecernia praznicală a sărbătorii, dar după slujba Pavecerniței, și este urmată de slujba Utreniei.

Astfel, zilele acestea au două Vecernii, cea mică și cea mare. Asemenea zile sunt duminicile din timpul anului, praznicele împărătești și cele închinat Maicii Domnului și sărbătorile sfinților mari, adică situațiile în care tipicele mănăstirești prevăd de la început slujba privegherii.

Așadar, Vecernia mică nu are nici o legătură cu practica bisericilor de mir și se pare că nici nu se săvârșește slujba aceasta în bisericile de enorie. Se găsește însă în cărțile noastre liturgice pentru că, așa cum am spus la început, acestea sunt cărțile liturgice ale mănăstirilor și doar acolo se aplică în mod desăvârșit. De aceea, și astăzi este posibil ca Tipicul Bisericii celei mari să nu menționeze niciodată despre Vecernia mică, ci doar despre cea mare, care abuziv se numește „mare”, de vreme ce nu există și nici nu a existat în practica bisericilor de mir și cea mică, ca să facem această comparație între cele două.

68

De ce în timpul citirii Evangheliei Utreniei ne întoarcem cu fața spre nord¹⁴? Pe ce se sprijină această rânduială?

Rânduiala citirii Evangheliei Utreniei a apărut imitând evenimentele care sunt legate de Învierea Domnului. Evanghelia Utreniei se citește duminica, ziua Învierii, aproape la ceasul la care s-a auzit prima dată vestea Învierii, adică „dimineața devreme” (*Luca 24, 1*).

Pericopele se referă la evenimentul Învierii și preotul care le citește joacă rolul îngerului care, de la mormântul Domnului, preînchipuit de Sfânta Masă, vestește femeilor mironosițe Învierea (*Matei 28, 5-7; Marcu 16, 6-7; Luca 24, 5-6*).

De aceea, conform spuselor sfântului Simeon al Tesalonicului, se citește de către preot „înfățișând rânduiala desăvârșită a îngerilor” (*Dialoguri cap. 351*). Conform cu dispozițiile codicilor, preotul poartă în timpul citirii epitrahil și felon alb, ca să preînchipuie și în felul acesta pe îngerul care purta veșminte albe strălucitoare (*Matei 28, 3; Marcu 16, 5*). După aceea, în timpul rostirii Psalmului 50, preotul iese cu Evanghelia, cântând „Învierea lui Hristos...”, în mijlocul bisericii și credincioșii se închină acesteia, așa cum Domnul, după Înviere, a stat „în mijlocul” ucenicilor în foisorul de pe muntele Sion și a primit închinarea acestora (*Luca 24, 36 ș.u. Ioan 20, 19 ș.u.*) ca și imediat după Înviere, când a primit închinarea femeilor mironosițe (*Matei 28, 9*).

Schimbarea „rânduiei Evangheliei Utreniei” din momentul în care se citea inițial, adică înainte de canoane, după canoane, așa cum se face în bisericile de mir astăzi, ca să fie de față mai mulți credincioși, și unirea slujbei Utreniei cu Dumnezeiasca Liturghie au adus oarecare tulburare și confuzie în simbolismul

---

¹⁴ În Biserica greacă, Evanghelia învierii la Utrenie se citește din partea de miazăzi a Sfintei Mese, spre deosebire de practica din Biserica noastră, românească, unde aceasta se citește din partea de miazănoapte a Sfintei Mese.

slujbei. Astfel, nu se citește cu puțin după miezul nopții, căci Utrenia se face în primele ceasuri ale dimineții, nici preotul nu poate să-și schimbe veșmântul alb, de vreme ce este deja îmbrăcat cu veșmintele Dumnezeieștii Liturghii.

Așadar, în tot acest cadru al Învierii, al „rânduiei Evangheliei Utreniei”, trebuie să fie cercetat și motivul locului șederii preotului în timpul citirii. Conform relatării sfântului evanghelist Marcu, când femeile au intrat în mormânt „au văzut un tânăr șezând în partea dreaptă” și din gura acestuia au auzit cuvintele: „Nu vă înspăimântați, pe Iisus Nazarineanul, Cel răstignit îl căutați? S-a sculat, nu este aici, iată locul unde L-au pus” (*Marcu 16, 5-6*). Aceasta este exact poziția pe care o are preotul lângă Sfânta Masă – mormântul Domnului - în partea dreaptă a Sfântului Altar.

Din același motiv, în epoca veche, Evanghelia Utreniei se citea de către preot din amvon, care atunci se găsea în mijlocul bisericii, în fața Ușilor Împărătești ale Sfântului Altar. Amvonul preînchipuia „piatra prăvălită” de la mormânt (sfântul Simeon al Tesalonicului, *Tâlcuire despre lăcașul divin 23*). Acolo stătea, conform povestirii paralele a sfântului evanghelist Matei, îngerul cu veșmânt „alb ca zăpada” și de acolo a propovăduit mironosițelor Învierea (*Matei 28, 2 ș.u.*).

69

Este îngăduit în biserică, în timpul citirii pericopelor evanghelice, sărirea sau înlocuirea frazelor sau cuvintelor, ca în pericopa de la *Matei 22, 25-30*, sau nu?

Este adevărat că în timpul citirii acestei pericope, la Utrenia de marți din Săptămâna Mare, adică slujba Mirelui din ziua de luni a acestei săptămâni, preoții noștri se confruntă cu anumite probleme. Sunt cunoscute șușotelile și vorbele ironice ale unora dintre cei nou veniți în biserică, care

urmăresc rostirea anumitor fraze ale acestei pericope, ca și anumite anecdote necuviincioase, care circulă în popor referitor la aceste expresii.

De asemenea, este cunoscut faptul că unii dintre preoții noștri, din motivele acestea, sau le sar, sau parafrazează respectivele cuvinte. În epoca în care au fost scrise textele sfinte, cuvintele acestea nu aveau conotația de astăzi, și scriitorii sfinți scriau diferit față de cei care scriu astăzi.

Aceeași problemă apare și în cazul altor pericope, precum cea a Tăierii capului sfântului Ioan Botezătorul (29 august), din pricina textului *Marcu 6, 17*, și în alte Evanghelii din zilele de rând, precum cea de Joi, din prima săptămână, a sfântului Matei¹⁵ (*Matei 5, 22*), a zilei de vineri din săptămâna a noua a Sfântului Luca (*Luca 16, 18*), a zilei de luni a săptămânii a douăsprezecea din Evanghelia Sfântului Luca (*Luca 20, 34-35*), a zilei de marți din săptămâna a paisprezecea a Sfântului Luca (*Marcu 10, 11-12*), a zilei de marți din săptămâna a șaisprezecea a Sfântului Luca (*Marcu 12, 25*), într-o măsură mai mică, Evanghelia duminicii a unsprezecea la Sfântul Luca (*Luca 14, 20*), a duminicii a șaptea a Sfântului Matei (*Matei 9, 35*), a zilei de marți din săptămâna întâia de la Sfântul Matei (*Matei 4, 23*) și în alte locuri. Ca să nu mai vorbim și de pericopele din Apostol, precum cea din ziua de joi din săptămâna întâia (*Romani 1, 26-27*), din ziua de marți, joi și vineri din săptămâna a șaptea (*I Corinteni VII, 9-10; 28; 33-34; 36-39*), din ziua de marți din săptămâna a douăzeci și șaptea (*I Timotei 5, 1-14*), precum și de anumite tropare, precum Slava glasului al patrulea de la Laudele sfinților cei fără de arginți (1 noiembrie și 1 iulie): „Izvorul tămăduirilor având, sfinților cei fără de arginți...”, care se cântă și la sfârșitul slujbei Aghiasmei mici și al

---

¹⁵ În Biserica Greciei, săptămânile sunt numite în calendar după Evanghelistul care se citește în acea perioadă: prima săptămână a lui Matei, a doua a lui Matei...; prima a lui Marcu ș.a.m.d. La noi săptămânile sunt numite în funcție de perioada liturgică respectivă și majoritatea în ordinea de la Rusalii: Prima săptămână după Rusalii... etc

slujbei Maslului, și la Slava glas 2, de la Înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie): „Astăzi se arată crucea Domnului...”, precum și de mulțimea sărbătorilor închinată Maicii Domnului.

Lista aceasta ar putea fi completată și cu alte exemple de pericope, tropare, chiar și rugăciuni, multe dintre acestea de la slujba Sfântului Maslu și multe rugăciuni de iertare, dar scopul nostru nu este să adunăm aceste texte, ci să arătăm cum pot fi îndreptate și ce urmări poate să aibă o diortosire arbitrară a frazelor, care poate să-i smintească pe credincioși.

De aceea, cred că trebuie să înceteze intervenția lipsită de evlavie asupra textelor sfinte, pentru a nu interpreta greșit simplitatea textului sau pentru a evita eventualele comentarii superficiale.

Preotul conștiincios nu este în primejdie să piardă nimic din sobrietatea rostirii textului sfânt, așa cum și urechile creștinilor evlavioși nu sunt în pericol să fie deranjate de cuvintele arhaice ale textului sfânt, căci și el, și aceia înțeleg exact ce vor să însemne.

Și, separat de îndrăzneala și pervertirea vrednică de condamnat a textului sfânt, preotul este în primejdie mai mult să devină ținta explicațiilor celor care le caută, dacă se întâmplă concret să evite aceste cuvinte sau să le înlocuiască, din nefericire, în timp ce credincioșii știu exact textul original al pericopelor, datorită deseori lor repetări, mai ales cel al cunoscutei pericope din ziua de marți din Săptămâna Mare.

70

La Liturghiile, particulare este îngăduit, și indicat, în timpul primelor ectenii și la Vohodul Mare, ca preotul să pomenească și „pe cei pentru care se săvârșește Liturgia aceasta...” sau nu?

Așa cum știm cu toții, la ecteniile diferitelor slujbe și ale Sfintelor Taine, precum cea a Sfântului Botez, a Nunții, a Hirotoniei, a Maslului, a Sfeștaniei, a plecării genunchilor, la

sărbătoarea Rusaliilor etc., se introduc cereri speciale pentru cei care săvârșesc acestea sau pentru situațiile speciale la care se referă acestea.

Ecteniile Vecerniei, Utreniei și ale Sfintei Liturghii sunt statornice și întotdeauna aceleași. Sunt pomeniți cu numele doar arhiereul, împărații și egumenii mănăstirilor, dacă slujbele acestea se fac la mănăstiri, și alte categorii de credincioși, care sunt prezenți sau lipsesc, cei care intră în biserică, preoții, diaconii, clerul și poporul, cei care locuiesc în mănăstire sau în orașul în care se săvârșește slujba, precum și creștinii care se află în împrejurări deosebite, adică cei ce călătoresc pe ape, cei ce sunt pe cale, bolnavii, cei care pățimesc, cei care sunt în robie etc.

Nici în manuscrisul tradițional se menționează inserarea cererilor pentru alte persoane, și nici pomenirea cu numele pentru care se săvârșește Sfânta Liturghie. Prin urmare, nu este permisă introducerea unor asemenea cereri.

Dimpotrivă, Ectenia întreită de după citirea Evangheliei este locul indicat unde se va introduce cererea pentru cei pentru care se săvârșește Dumnezeiasca Liturghie. Mai exact, cererea: „Încă ne rugăm pentru mila, viața, pacea...”, este locul în care se introduce pomenirea numelor acestora. După aceasta, conform tradiției, se introduce cererea: „Pentru fericiții și pururea pomeniții...”, a celor adormiți, pentru care se face Sfânta Liturghie, și se face pomenirea numelor lor.

În Molitfelnicele de astăzi și în Liturghiere, nu există această cerere, dar se găsește în manuscrisele și în cărțile liturgice slavone, mai ales în Liturghiile speciale pentru adormirea sufletelor celor adormiți, unde are forma cererii care se rostește la parastase („Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule..., „Încă ne rugăm pentru odihna sufletelor...”, „Ca Domnul Dumnezeul nostru să așeze sufletele lor...”), însoțite de rugăciunea „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul...” și de jertfa de tămâie.

Să consemnăm faptul că ectenia este trecută cu vederea sau se rostește astăzi „în taină”, la liturghiile de duminică și în sărbători, în bisericile noastre, ca să se evite, oarecum, lungimea slujbei, dar, la liturghiile particulare, unde nu

există motiv de prescurtare, trebuie să se rostească, ca să nu mai vorbim și de celelalte situații la care ne-am referit, în care se obișnuiește, în mod greșit să se sară.

Cât privește pomenirea numelor celor pentru care se săvârșește Liturghia, vii și adormiți, în timpul Vohodului Mare se aplică cele pe care le-am spus, răspunzând la întrebarea numărul 11.

De vreme ce este vorba despre Liturghie particulară, ar fi bine să fie pomenite numele celor care aduc daruri și la ectenie și la Vohodul Mare, așa cum sunt pomenite neapărat la Proscomidie și după sfințirea Cinstitelor Darurilor.

La Liturghiile de duminică și din sărbători, însă, unde jertfa este adusă de toată și pentru toată comunitatea creștină, nu trebuie vreodată, prin pomenirea publică a numelor, să se arate că jertfa Sfintei Liturghii este revendicată doar de anumite persoane privilegiate.

71

În timpul Sfintei Liturghii, trebuie să se citească (în taină) și ecteniile și rugăciunile pentru catehumeni sau doar pentru cei credincioși?

Cererile pentru catehumeni, cu rugăciunea plecării capetelor care le însoțește („Doamne, Dumnezeul nostru, Cea ce întru cele înalte locuiești...”), constituie o parte indisolubilă a Sfintei Liturghii și, în mod necesar, se rostesc în timpul acesteia.

La parohiile noastre, s-a obișnuit, din motive de economie de timp, să se spună cu glas tare cererile și în taină doar rugăciunea de la Liturghiile Darurilor mai înainte sfințite din Postul Mare, care păstrează forma cea mai veche.

La acestea se adaugă și se rostesc, în același fel, cererea și rugăciunea respectivă din săptămâna a patra a înjumătățirii Postului și cele pentru „cei luminați” sau „spre sfânta luminare...”, adică pentru catehumenii care se pregăteau să fie botezați în Sâmbăta Mare, în timpul Praznicului Paștilor.

La mânăstiri și în Bisericile slave, care, așa cum am scris în repetate rânduri, se disting prin practica liturgică conservatoare, cele pentru catehumeni sunt spuse neapărat la fiecare Liturghie.

Este adevărat că cererile pentru catehumeni apar în zilele noastre anacronice. Gruparea catehumenilor nu mai există, nici nu mai sunt la Sfânta Liturghie catehumeni, însă aceștia sunt chemați de către diacon sau de către preot să se roage, să-și încline capetele și să se apropie. Dar anacronismul acesta, care, în mod logic, ne deranjează astăzi și care nu este singurul în cultul nostru divin, este exterior, pentru că vizează doar forma și modul în care sunt introduse cererile acestea.

Biserica dintotdeauna a avut și are catehumeni. Ei sunt pruncii nebotezați și toți cei care, de la marginile lumii, aud cuvântul lui Dumnezeu și se pregătesc să devină mădulare ale Bisericii. Pentru aceștia ne rugăm să se învrednicească „la vremea potrivită de baia nașterii din nou, de iertarea păcatelor și de îmbrăcămintea în nestrucăciune”, și să se unească cu sfânta, sobornicească și apostolească Biserică, să se numere în turma aleasă a Domnului.

Într-un sens aparte, „catehumeni” nu pot să fie numiți și copiii care învață după Botez cateheza creștină? Și pentru acest fel de catehumeni nu trebuie să se facă cereri, „ca Domnul Dumnezeu să-i miluiască, să-i învețe cuvântul adevărului, să le descopere lor Evanghelia dreptății”?

Sfânta Liturghie cuprinde cereri pentru toate stările existente și posibile ale credincioșilor prezenți sau absenți. Credincioșii noștri și preoții noștri, trebuie să învețe să se roage pentru toți și, mai ales, pentru cei care se pregătesc să devină creștini. Și aceștia există și trebuie să ne rugăm să existe mai mulți, ca să se înnoiască „sângele” Bisericii și ca noi popoare să intre în sânurile ei.

Se poate ca această cerere să fie oarecum anacronică în formă. În fond, însă, chiar dacă se face doar de preot, pentru că, în părțile noastre, s-a obișnuit să se spună în taină, cel puțin în duminici, ea rămâne o cerere a Bisericii noastre pentru catehumenii ei, care, fiind rostită, pe de o parte, ne amintim

de datoria noastră sfântă de a răspândi credința și la popoarele din afara Bisericii, iar pe de altă parte, ne rugăm pentru noii creștini care sunt catehizați și se pregătesc pentru Botez, în Africa sau în orice loc al lumii, în care Dumnezeu va binevoi să se propovăduiască Evanghelia adevărului Său.

72

Unde pot să fie folosite fețele de masă care au fost folosite ca acoperăminte pentru Sfânta Masă?

De la început, trebuie să se evite așezarea multor acoperăminte și mai ales cele nepotrivite pentru Sfânta Masă.

În acest fel, și înfățișarea lor va fi frumoasă și rareori ne vom confrunta cu problemele la care se referă întrebarea. Așa cum este știut, îmbrăcămintea Sfintei Mese este alcătuită din trei acoperăminte: „catasarcosul”¹⁶, adică pânza albă care este așezată de către arhieru la târnosire direct pe marmura Sfintei Mese și este legată deasupra stâlpului care o susține, „enditonul”¹⁷, adică acoperământul, cât mai frumos cu putință, care acoperă întregul jertfelnic și de obicei coboară din cele patru unghiuri spre pardoseală, și „ilitonul”, adică antimisul, care se întinde doar la Sfânta Liturghie și rămâne în restul timpului împachetat sub Sfânta Evanghelie¹⁸.

Dacă rânduim astfel îmbrăcămintea Sfintei Mese, ne rămâne să ne gândim doar la enditon, pentru că catasarcosul nu se schimbă niciodată, iar ilitonul, când se distruge, îl putem așeza într-un dulap din osuar. De altfel, enditonul, rareori se strică, și pentru faptul că nu se folosește foarte mult și pentru că este confecționat dintr-o stofă bună.

Când apar noi donatori, este bine ca preotul să să-i îndrume cum să-l confecționeze și culoare să aleagă pentru

---

¹⁶ Cămașa.

¹⁷ La noi numit „endotion”.

¹⁸ Ilitonul servește, de fapt, ca învelitoare pentru antimis.

enditon, astfel încât să se potrivească în chip desăvârșit cu dimensiunile jertfelnicului și cu diferitele culori care sunt în biserică, și să poată fi schimbat după perioadele anului, să pună negru în timpul Postului Mare, alb în perioada Paștelui și alte culori în timpul celorlalte sărbători, precum și în perioadele nepraznicale ale anului liturgic.

Dacă se face schimbarea aceasta și sunt păstrate curate în restul timpului, călcate și împăturate cu atenție, nu ne vom întreba decât foarte rar, ce trebuie să facem cu ele?

Dacă totuși se întâmplă aceasta, trebuie să știm că sub niciun motiv nu se îngăduie folosirea lor în afara bisericii, transformarea lor în veșminte lumești, sau folosirea lor în uzul comun.

Sfintele canoane interzic cu asprime acest lucru, precum *Canonul 73* al Sfinților Apostoli și *Canonul 10* al Sinoadelor I și II Ecumenic. Dispoziția Molitfelnicului „Despre veșmintele Sfintei Mese care s-au distrus”, precizează să se pună acestea „în vase noi”, dar nu spune ce trebuie exact să se facă după aceea. În tot cazul, există obiceiul să se ardă sau să se îngroape cele care nu mai pot fi folosite în viitor.

Dacă nu sunt distruse cu desăvârșire, ele pot să fie prelucrate și folosite sau ca acoperăminte la proscomidiar, a cărui sfințenie este asemănătoare cu cea a Jertfelnicului, sau ca acoperăminte ale Sfintelor Mese din paraclise sau schituri. În felul acesta, își vor împlini menirea, și nici nu vor fi pângărite.

73

Este îngăduit ca cei prezenți să arunce asupra mirilor în timpul cântării „Isaie, dănțuiește” cu bomboane, lucru care provoacă dezordine și uneori episoade neplăcute?

Obiceiul ca cei prezenți la slujba cununiei să arunce asupra mirilor cu flori, orez, bomboane, chiar și cu bani, este destul de vechi, poate precreștin.

Există mărturii din epoca bizantină când se aruncau asupra cuplului, în timpul dansului sfânt al slujbei cununiei, cu „susan și orz, sortindu-i să aibă mulți copii”. Exact sensul acestei obicei se arată în expresia de mai sus. Adică este un fel de urare pentru „întremarea” mirilor, pentru mulți copii buni, pentru înmulțirea bunurilor materiale, dar și o manifestare a bucuriei.

Nu cred că este cu putință să reușească cineva să dezhădăcineze acest obicei, interzicându-l. Se poate, însă, și trebuie să se facă cu mai multă bună-cuviință, fără să se arunce, bomboane și monede, mai ales într-un mod nepotrivit. Aceasta se întâmplă când cei prezenți la nuntă au sentimentul sfințeniei Tainei și al spațiului bisericii în care se săvârșește. În această direcție trebuie să se îndrepte strădania preoților noștri.

Despre istoria acestui fapt, consemnez că mitropolitul Ambrozie Stavrinov al Cezareei, într-un studiu de-al său (*Slujba nunții*, Constantinopol, 1923, pag. 159), propune desființarea dansului sfânt în jurul mesei, deoarece „obișnuita aruncare cu flori în timpul acestuia asupra celor care dansează și a mirilor care intră în horă și, în special cu monede, devine pricină de tulburare, provocând deghust, ca multe altele”.

Amintesc această lucrare, ca să se vădească la ce exagerări poate să îndemne un zel prisoselnic față de o rânduială ideală în slujbele noastre și cum câteva exagerări și texte nepotrivite pot să tragă după ele și textele bune și să provoace pierderi irecuperabile, așa cum s-ar fi întâmplat dacă era acceptată propunerea îndrăzneată a întâistătorului Cezareei.

74

Cum trebuie să lucrăm ca să-l trecem la ortodoxie pe un german protestant?

Chestiunea trebuie să fie adusă la cunoștință arhierului eparhiei voastre, care, este în măsură, este responsabil și va preciza dacă, catehumenul vostru, va fi primit în Biserica Ortodoxă prin Sfântul Botez sau doar prin Mirungere.

Acela va cerceta dacă botezul s-a făcut în numele Sfintei Treimi sau dacă învățătura căreia îi aparține credea în Sfânta Treime, căci există și astfel de protestanți, care oricum trebuie să fie botezați.

Acesta este criteriul valabil, în general, chiar dacă hotărârea Bisericilor Ortodoxe nu este oficială și omogenă sub acest aspect. Condiția indispensabilă pentru intrarea lui în Biserica Ortodoxă este să i se facă o cateheză sistematică înainte de botez, de voi și de un teolog cleric, fie în limba lui, fie în grecește, însă, de vreme ce învață destul de bine limba noastră, poate să înțeleagă cât de puțin cele care i se predau.

Cercetați înainte de toate și dacă intențiile lui sunt sincere și dacă hotărârea lui de a deveni ortodox este conștientă, statornică și nezdruincată. În situații ca aceasta cu care vă confrunțați, principala voastră grijă trebuie să fie, să faceți credincioși buni și devotați Bisericii, care vor purta cu vrednicie numele de creștin-ortodox în mediul altor credințe în care vor viețui, și nu mulți, ci „fierbinți” în mărturisirea credinței ortodoxe.

75

Când o femeie se află în perioada ciclului, poate să vină la biserică să ia anafură și să sărute icoanele?

Acest lucru este interzis de *Canonul al II-lea* al sfântului Dionisie al Alexandriei, care ne sfătuiește următoarele: „Despre femeile aflate la vremea menstruației, dacă intenționează să intre în casa lui Dumnezeu în această stare, socotesc că este de prisos și a întreba. Căci nu cred că acestea, credincioase și evlavioase fiind, să îndrăznească, aflându-se în această stare, să se apropie de Sfânta Masă sau să se atingă de Trupul și Sângele lui Hristos, căci nici cea cu scurgere de sânge de doisprezece ani nu s-a atins ca să se vindece, ci de poala veșmintelor Lui. Iar dacă se roagă cineva și intenționează să facă aceasta, să-și amintească de Stăpânul și i se va da ajutor, fără să cadă în greșală. Căci se va opri să se

apropie de cele sfinte și de Sfintele Sfinților cel ce nu este întotdeauna curat și cu sufletul și cu trupul”.

Canonul interzice în principal apropierea de Sfânta Împărtășanie, dar nu numai aceasta, ci și intrarea în biserică și participarea la orice fel de mijloc de sfințire. Asemănătoare sunt și *Canoanele 6 și 7* ale lui Timotei al Alexandriei, care poruncesc în primul rând amânarea botezului catehumenei „în perioada menstruației”, până nu se va curăți și, în al doilea rând neapropierea de Sfânta Împărtășanie în aceste zile.

Mult mai multe poate să afle cineva despre acest subiect din explicațiile sfântului Nicodim Aghioritul, în *Canonul al II-lea* al sfântului Dionisie, în *Pidalion* și în cartea părintelui Ghervasie Paraskevopoulos *Probleme contemporane*, Atena, 1954, pag. 44 – 46¹⁹.

76

Când trebuie să se pună numele pruncului? Să se citească rugăciunea la opt zile de la naștere, înainte de Botez, sau să se pună numele la prima rugăciune a catehumenilor, sau la ultima rugăciune?

Conform concepției laice foarte răspândite, punerea numelui și botezul sunt două lucruri aproape similare, de aceea, și cuvântul „a boteza” a ajuns în mod obișnuit să însemne „a da nume” (vezi și numele de botez). Urmarea acestei concepții sunt certurile familiale și încercările de rebotezare, care au apărut în țara noastră în ultimii ani, așa cum s-a scris și în presă, pentru că părinții nu erau de acord cu numele pe care-l vor da copiilor lor. Dar poate că toți știm asemenea situații care au de obicei ca rezultat amânarea Sfântului Botez, până când se va găsi o rezolvare acceptată de către toți membrii interesați

---

¹⁹ O părere diferită a formulat prea cuviosul arhimandrit E. Stilios (*Efimerios*, vol. 16, 1967, pag. 234 – 235) și prea cucernicul părinte iconom K. Papaghianis (editorialul de mai sus, pag. 357).

ai familiei. Nu este nevoie să consemnăm faptul că legarea punerii numelui de cea a rânduiei Botezului este greșită.

În toate rugăciunile slujbei Botezului, apare numele celui botezat, chiar și în formula „se botează robul lui Dumnezeu (N), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”. Intercalarea se face nu ca să se dea numele, ci ca să se afle numele persoanei botezate, care deja este cunoscut în locașul sfânt ca fiind numele lui. Adică, se întâmplă și aici exact ca în formula „Se logodește sau se cunună robul lui Dumnezeu (N)” sau „Se împărtășește robul lui Dumnezeu (N)” sau „Încă ne rugăm pentru odihna sufletului robului lui Dumnezeu (N)”, ca și în alte rugăciuni și slujbe ale Bisericii noastre.

Din același motiv, se inserează numele catehumenului și în rugăciunea „facerii catehumenului”, care precede exorcizările („În numele Tău Doamne, Dumnezeul adevărului și al Unuia Născut Fiului Tău și al Duhului Tău Celui Sfânt, pun mâna mea pe robul Tău acesta (N)...”), de asemenea și în rugăciunea „Stăpâne, Doamne, Dumnezeul nostru, cheamă pe robul Tău (N) către lumina Ta cea sfântă”, care se citește după sfârșitul lepădării, și al mărturisirii credinței. Prin urmare, în mod greșit se asociază punerea numelui cu aceste rugăciuni.

Dacă urmărim și slujba îmbisericii pruncului în a patruzecia zi de la nașterea lui, și acolo se presupune că pruncul poartă nume („Se îmbisericește robul lui Dumnezeu (N)...”).

Conform cu tradiția bisericească, numele copilului se pune în ziua a opta de la nașterea lui și, precum știm, în *Molitfelnicele* noastre există o rugăciune specială „a pecetluirii copilului, când i se pune numele, a opta zi după naștere”, care începe cu formula: „Doamne, Dumnezeul nostru, Ție ne rugăm și pe Tine Te chemăm, să se însemneze lumina feței Tale peste robul tău acesta (N)...”. După regulile tipiconale, pruncul este adus la biserică de către moașă „pentru a primi nume”. Astfel, înaintea ușilor bisericii, se săvârșește mica rânduială, care cuprinde „Sfinte Dumnezeule”, troparele, rugăciunea, „însemnarea” pruncului, în anumite manuscrise și Psalmul 50, „Cuvintele mele pricepe-le, Doamne...” și Apolisul.

Principala componentă a rânduielii este „suflarea” în chipul crucii și „însemnarea” prin mâna preotului la frunte, la gură și la piept, precum și rugăciunea, care este foarte veche și se găsește în cele mai vechi manuscrise. Se făcea „însemnarea” și se citea rugăciunea aceasta atunci când un necreștin venea și-și exprima dorința decisivă să devină mădular al Bisericii. Atunci, numele lui se și înscria în catalog și aparținea grupării creștinilor catehumeni.

De aceea și rugăciunea face referire specială la sfântul nume al lui Hristos, pe care-l va purta în continuare, numindu-se creștin. După consacrarea botezului copiilor, prezentarea pruncului la biserică avea loc în ziua a opta și atunci i se dădea și numele, exact așa cum s-a întâmplat cu Domnul (*Luca 2, 21*) și cu sfântul Ioan Botezătorul (*Luca 1, 59-63*) și în general, așa cum făceau evreii în epoca lui Hristos.

Practica aceasta s-a păstrat în toată perioada bizantină. Sfântul Simeon al Tesalonicului, care scrie cu puțin înainte de cucerirea Constantinopolului (†1429), menționează punerea numelui în ziua a opta ca pe o practică, care atunci se aplica în mod obișnuit: „În ziua a opta se aduce pruncul lui Dumnezeu și, înaintea ușilor bisericii, căci nu este încă sfințit prin botez, preotul îl însemnează pe acesta (prima însemnare se făcea în ziua nașterii), la frunte, la gură și la piept și-i dă lui nume prin rugăciune sfântă, nume pe care nu-l aveau cei născuți, cu care se și botează, căci aceasta s-a făcut și Domnului, în ziua a opta a fost tăiat împrejur și a primit numele Iisus... Căci, în ziua a opta, pruncul primește și numele, ca și Mântuitorul, Care a fost numit cu numele Mântuitor, Iisus. Este pecetluit cu rugăciune sfântă, ca să fie adus Domnului și însemnat cu semnul crucii la frunte, pentru minte, la gură, pentru cuvânt și suflare și la inimă pentru puterea viețuirii, scris în cartea vieții, prin punerea numelui, apoi se înapoiază mamei” (*Dialoguri, cap. 59-60*). Teoretic, lucrul acesta este valabil și trebuie să se facă și astăzi. Adică, în ziua a opta pruncul este adus la biserică, ca și Domnul, să primească numele și să i se citească rugăciunea respectivă de către preot.

Este, însă, cunoscut de toți, că rânduiala aceasta a căzut în desuetudine. Nimeni nu-și mai aduce pruncul la biserică în ziua a opta, nici nu-i dă numele în această zi. Desigur, că ar fi o lucrare minunată să se depună un efort pentru reînvierea acestei practici vechi și minunate și, dacă în vreun loc se întâmplă, să se țină. Va trebui să fie întărită și să i se dea vechiul ei conținut biblic.

Orice altă soluție constituie o lucrare anticanonică, care nu este conformă nici cu forma, nici cu duhul punerii numelui. Ca să fim, însă, realiști trebuie să mărturisim că întoarcerea la practica corectă nu se va întâmpla într-un viitor apropiat. Dimpotrivă, noile condiții de viață împing lucrurile într-o direcție opusă. Întoarcerea la rânduiala corectă necesită osteneli, lucrare sistematică, corelarea acțiunilor, pregătirea specială a clerului și catehizarea specială a poporului, lucruri care nu pot să se întâmple astăzi și mâine, iar primirea numelui nu va fi primul lucru care va preocupa Biserica, dacă dorește să-și asume un asemenea efort. Pentru moment, trebuie să se găsească soluția cea mai puțin anticanonică pe care ar putea s-o aplice preoții noștri, în circumstanțe grăbite. S-o cercetăm aplicând-o prin reducerea la absurd.

Slujba primirii numelui nu poate să fie unită cu rugăciunea „la femeia lăuză”, care se citește în ziua nașterii, pentru că presupune prezența pruncului în biserică, în timp ce rugăciunea se citește în casă. Dar nici nu poate să fie considerată ca având loc în prima și ultima rugăciune a catehumenilor și nici la botez, pentru motivele la care ne-am referit. Cel mai puțin anticanonic ar fi să fie pusă înaintea rânduiei de patruzeci de zile, dacă până atunci pruncul nu a fost botezat, căci se împlinește mai întâi condiția aducerii pruncului în biserică și, în al doilea rând, ne găsim mai aproape de ziua a opta, decât de naștere.

În câteva manuscrise ulterioare (*Marea Lavră 189*, *Metocul Sfântului Mormânt, Constantinopol 8*, *Biblioteca Națională din Atena 781 și 851*), aceste două rânduieli sunt legate. Astfel, în timp ce rostește „Se îmbisericește robul lui Dumnezeu...”, preotul ar putea să introducă și numele copilului

și nu să-l evite, așa cum de obicei se întâmplă astăzi. Mă tem, însă, că rezolvarea aceasta care este mai puțin greșită, așa cum am spus, va fi neaplicabilă, pentru motivul că la întrebarea preotului cu ce nume va fi numit copilul, va primi în cele mai multe dintre situații, răspunsul că nu s-a hotărât încă ce nume i se va da. Astfel, rămâne ca unică rezolvare a prezentei probleme să se plaseze înaintea Sfântului Botez rugăciunea punerii numelui, adică să fie citită înainte de rugăciunea „facerii catehumenului”. Astfel, se va împlini dacă nu în duh, cel puțin în parte, rectificarea rânduiei punerii numelui.

77

Le este îngăduit predicatorilor mireni să îmbrace rasă când vorbesc în biserică și după aceea s-o scoată?

Predicatorului mirean care propovăduiește cuvântul lui Dumnezeu în biserică socotesc nu numai că i se îngăduie, dar i se și impune să poarte rasa în timpul predicii dumnezeiești.

Dacă se înveșmântează cu haina aceasta psaltii și paraclisierii, care săvârșesc în biserică lucrări mai mici, cu mult mai mult cel care, împreună cu preotul liturghisitor, împlinește slujirea sfântă în adunarea creștină, adică vestirea voii lui Dumnezeu, această demnitate profetică a Domnului.

Astfel, înfățișarea lui devine serioasă, plină de respect și potrivită cu înalta lucrare pe care o săvârșește. Înveșmântarea vorbitorului cu haina sfântă, arată în mod expresiv că predicatorul nu vorbește de la sine, nici nu-și propovăduiește învățăturile proprii, ci este organul Bisericii, care, la porunca și cu voia episcopului, învață poporul și tâlcuiește cuvântul lui Dumnezeu, slujind astfel, după apostolul Pavel, Evanghelia lui Dumnezeu (Romani 15, 16).

78

I se îngăduie predicatorului mirean să se urce și să propovăduiască din tronul arhieresc sau să stea doar pe prima treaptă a acestuia, și aceasta cu pogorământ?

Înainte să răspundem la această întrebare a prea cucernicului preot, este nevoie să clarificăm anumite lucruri.

Tronul canonic al episcopului nu este cel care, se găsește în partea dreaptă a bisericii, ci cel care se înalță în fundul absidei Sfântului Altar, exact în spatele Sfintei Mese. Adică este „scaunul cel de sus”, tronul central, care după ermineuții bizantini ai Sfintei Liturghii, preînchipuie tronul slavei Domnului sau pe Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, care, prin nașterea mai presus de fire, s-a făcut tronul Împăratului slavei.

În bisericile vechi, mai ales în catedralele mitropolitane, exista și mai există încă acest tron. În acesta urcă arhierul după Vohodul Mic al Sfintei Liturghii și aici rămâne și astăzi în timpul cântării „Sfinte Dumnezeule...”. În acesta este interzisă urcarea nu doar a preoților slujitori, ci și a arhierului din altă eparhie, când slujește episcopul locului în biserica eparhiei lui.

În mod special, el este legat și de întronizarea, după tradiție, a noilor arhierii, care, împreună cu celelalte prerogative pe care le au în eparhia lor, au și „înscăunarea în tronul cel sfânt”. Cu mult mai mult este interzisă urcarea pe tron a oricărui mirean.

Celălalt tron care se află în partea centrală a bisericii este mult mai nou și a fost pus acolo după înălțarea catapedesmei, pentru ca arhierul să se urce la adunările liturgice, astfel încât să fie văzut de popor.

În izvoare este numit „strana arhierului” sau „strana stăpânului”. După o altă versiune era tronul împăratului bizantin, pe care într-un mod oarecare îl moșteneau arhierul eparhiot după căderea împărăției, chiar dacă este știut că și înainte de cucerire aveau un asemenea tron, în naos, și arhierii.

La mănăstiri, îl folosește egumenul la marile sărbători și, când este prezent suveranul, îi cedează acestuia locul de cinste. În Bisericile slave nu există un asemenea gen de tron arhieresc. Prin ceea ce am scris, nu vrem să subestimăm sfîntenia lui. Acesta este tronul episcopului și chiar în lipsa lui este tămâiat de preot și diacon, înaintea lui înclinându-se slujitorii, la vremea potrivită.

Deoarece acum predicatorul, cleric sau mirean, învață poporul în timpul Sfintei Liturghii sau în timpul altor slujbe cu permisiunea și la porunca episcopului, nu este păcat dacă folosește și strana arhierescă pentru rostirea predicii sfinte.

De altfel, în multe biserici, scaunul arhieresc este doar semnul locului sfânt, căci din pricina poziției lui și a înălțimii, poate să fie folosit ca scaun. Este de la sine înțeles că predicatorul se va urca și va sta în acesta cu evlavia și reținerea cuvenită. Dacă va sta pe trepte sau va păși pe pardoseala tronului, depinde de înălțimea scaunului arhieresc și de înălțimea treptelor, care de multe ori sunt mai puțin practice, încât vorbitorul să simtă un confort elementar în starea și în mișcările lui. Această chestiune, însă, este pe planul doi. Esențialul este să se audă cuvântul lui Dumnezeu cât mai des cu putință și să se folosească drept amvon și strana arhierelui, lucru care, de altfel s-a impus aproape peste tot.

79

Este îngăduit creștinilor la vreme de boală să folosească Aghiasma Mare, pe care o păstrează în casă?

Obișnuința să se păstreze Aghiasma Mare de la Bobotează în casele creștinilor sau în biserici și să se dea în locul Sfintei Împărtășanii oamenilor care au căzut în păcate grele și sunt opriți de către duhovnic să se împărtășească, se pare că este destul de veche.

Astfel, sfântul Ioan Gură de Aur, în cuvântarea sa la Botezul Domnului, vorbește despre creștinii epocii sale, care aveau obiceiul să scoată din apa sfințită în timpul acestei sărbători și să o păstreze în casele lor pe tot parcursul anului, sau chiar pentru doi sau trei ani. Cu siguranță scopul lor era să bea din aceasta sau să se ungă și să sfințească, dacă în decursul anului se găseau în neputință sufletească sau trupească.

Manuscrisul Molitfelnic, nr. 978 al Mănăstirii Sinai, din secolul al XVI-lea, după Slujba Aghiasmei Mari, are următoarea însemnare, valabilă pentru preot: „Ia aminte la tine însuși, o, preote, să nu dai să bea Aghiasmă celui care nu postește, ca cei care o fac din neștiință..., după Liturgia de mâine (a Bobotezei), Aghiasma nu se consumă în totalitate, ci se cinstește și se ia aminte la ea și se socotește ca a doua Împărtășanie”.

Împărtășania cu Aghiasma Mare, însă, despre care se face aluzie în manuscrisul de mai sus, nu exclude primirea ei de către bolnavi „spre vindecarea” neputințelor trupești.

Dimpotrivă, o utilizare asemănătoare presupune și mărturia sfântului Ioan Gură de Aur, la care ne-am referit, dar și rânduiala însăși a Aghiasmei Mari.

De exemplu, în ecteniile slujbei există două cereri referitoare la vindecarea bolilor sufletelor și a trupurilor credincioșilor: „Pentru ca să se facă apa ceasta dar de sfințire, izbăvire de păcate, spre vindecare trupului și a sufletului și a toată folosința” și „pentru ca să fie apa aceasta spre curăția sufletelor și a trupurilor, a tuturor celor care o vor lua cu credință și se vor împărtăși din ea”.

Spre sfârșitul rugăciunii de sfințire a apei: „Mare ești, Doamne, și minunate sunt lucrurile Tale...”, există cererea: „Și dă celor care se vor atinge sau se vor unge sau se vor împărtăși sfințire, binecuvântare, curățire, sănătate...”.

La sfârșitul rugăciunii plecării capetelor: „Apleacă-Ți, Doamne, urechea Ta și ascultă-ne pe noi...”, preotul se roagă ca împărtășirea și stropirea cu apă sfințită să aducă sănătate sufletească și trupească creștinilor bolnavi.

Biserica are o Taină specială, Sfântul Maslu, și rugăciuni speciale și slujbe de cerere pentru vindecarea bolilor sufletești

și trupești ale oamenilor. Acest lucru însă nu împiedică și primirea de către aceștia a Aghiasmei Mari, deoarece ei înșiși cu credință cer aceasta și, prin aceasta, caută la „Doctorul sufletelor și al trupurilor noastre” tămăduirea și vindecarea sufletului și a trupului lor, despre care vorbesc în mod special atâtea locuri ale slujbei Aghiasmei Mari, pe care le-am amintit mai sus.

80

De ce nu este îngăduită mutarea Darurilor mai înainte sfințite dintr-o biserică în altă biserică, pentru săvârșirea Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, în timp ce se îngăduie purtarea Sfintei Împărtășanii din Joia Mare, pentru împărtășirea bolnavilor?

Într-adevăr, se interzice mutarea Darurilor mai înainte sfințite dintr-o biserică în alta, pentru săvârșirea Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite. Când este vorba să se săvârșească această Liturghie în altă biserică sau în paraclis, se săvârșește aici Liturghia sâmbătă sau duminică și Sfintele se păstrează în artoforul acestei biserici, pentru slujbele din timpul săptămânii ale Liturghiei Darurilor.

În situația aceasta, însă, preotul trebuie să se asigure că împlinește condițiile care se cer pentru siguranța Darurilor, pe care nu le oferă întotdeauna paraclisele din afara satelor. De aceea, în general trebuie să se evite săvârșirea Liturghiei Darurilor în aceste paraclise din afara satelor, numai dacă sunt motive speciale, dacă, de pildă, se face pomenirea sfinților patruzeci de martiri sau a altui sfânt, a cărui prăznuire cade în zilele de rând ale Postului Mare.

Motivul pentru care este interzisă mutarea Darurilor mai înainte sfințite nu-l cunoaștem exact.

Exemplul purtării Sfintei Împărtășanii la bolnavi nu poate să aibă o aplicare absolută în situația Darurilor mai înainte sfințite, pentru că aceasta se face din motive speciale

și serioase. Faptul arată, însă, că Biserica noastră nu a considerat niciodată purtarea Sfintelor în afara bisericii ca pe o pângărire a lor.

Avem mărturii foarte vechi că Sfintele Daruri erau purtate de către diaconi spre a-i împărtăși pe cei absenți, de asemenea și alte mărturii conform cărora Sfânta Împărtășanie se păstra și în casele creștinilor și în chiliile călugărilor, pentru ca să se împărtășească în fiecare zi, credincioșii, din Acestea.

Poate că interzicerea mutării Darurilor mai înainte sfințite se datora grijii pentru prevenirea diferitelor abateri, care probabil că aveau loc dacă Dumnezeuiasca Împărtășanie se purta din biserică în biserică, fără restricții. Se poate însă să-și aibă începutul în practica mănăstirească, de unde a provenit Liturghia Darurilor mai înainte sfințite. Adică, în mănăstiri Vecernia se săvârșește în fiecare zi, nu în paraclise, ci în biserica centrală a mănăstirii, numită Catolicon.

Liturghia Darurilor a fost dintotdeauna unită cu Vecernia și, prin urmare, se săvârșea întotdeauna în Catolicon și niciodată în paraclis. Adică, nu se simțea din firea lucrurilor nevoia mutării Darurilor. Aceeași practică s-a impus și în bisericile de mir. Adică, s-a păstrat legătura cu Vecernia și împreună cu aceasta, ca un ecou al practicii mănăstirești, nu se îngăduie mutarea în altă biserică, deoarece aceasta nu se întâmpla în mănăstiri, unde împreună cu Vecernia se săvârșea și Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, în biserica centrală a mănăstirii.

81

Atunci când săvârșește Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, când poate face preotul rânduiala închinării pe care o face de obicei înainte de îmbrăcarea cu sfintele veșminte? Sau nu mai face această închinare pentru că Darurile sunt deja sfințite?

În timpul Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite preotul și diaconul (dacă slujește și acesta), nu se închină precum la Liturghiile sfântului Ioan Gură de Aur și ale sfântului Vasile cel Mare. Aceasta pentru că nu urmează să săvârșească Sfânta Liturghie, ci, în mod simplu, să pună înainte, spre împărtășire, Darurile deja sfințite. Tocmai de aceea nu se rostește nici rugăciunea cântării Heruvimice „Nimeni din cei legați cu pofte trupești nu este vrednic...”, pe care o recomandă în mod special rugăciunea slujitorului pentru săvârșirea cu vrednicie a Tainei, chiar dacă în anumite manuscrise ulterioare se întâlnește această rugăciune sau alta, referitoare la acest aspect.

La fel și rugăciunea pe care preotul o rostește când se închină: „Stăpâne, Doamne, trimite mâna Ta din Sfânt lăcașul Tău...”, care constituie aspectul principal al acestei mici rânduiei, nu are niciun sens ca pregătire pentru săvârșirea Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite.

În manuscrisele care conțin „Explicațiile” despre săvârșirea Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, preotul și diaconul vin în mijlocul bisericii, „fac trei închinăciuni, o metanie întâistătătorului și una la scaunul cel mai de sus și, astfel intră în Altar ”.

Conform altor manuscrise, „când vine vremea închinării, preotul împreună cu diaconul merg și fac o metanie celui mai mare, vin în fața Ușilor Împărătești și fac trei închinăciuni, zicând: „Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului!”, intră în Sfântul Altar, se îmbracă în veșmintele preotești sau „preotul vine în fața Sfintelor Uși, închinându-se de trei ori și zicând: „Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului!”. Apoi sărută cu

evlavie Sfintele icoane a lui Hristos și a Născătoarei de Dumnezeu, intră în Sfântul Altar și doar se închină”.

Sau „preotul și diaconul bat împreună metanie egumenului ori în dreptul stranei acestuia. Și, astfel, fac în mijloc trei metanii și în locul cel mai de sus una și, întrând în Sfântul Altar, se îmbracă cu veșmintele obișnuite”.

Adică, închinăciunea, conform mărturiilor acestor manuscrise, se făcea într-un mod simplu și arhaic, atât de potrivit cu caracterul „cernit și tânguitor” al Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, așa cum spune sfântul Teodor Studitul, doar prin metanie la întâistătător (Erminiile acestea se referă la săvârșirea Liturghiei Darurilor în sfintele mănăstiri) și către popor, trei închinăciuni înaintea Sfintelor Uși, în tăcere sau cu rostirea cuvintelor: „Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului...!”, urmate de sărutarea Sfintelor Icoane.

Această rânduială se păstrează din tradiție și astăzi la Sfântul Munte și în bisericile de mir, chiar dacă *Molitfelnicele* și *Liturghierele* în circulație trec cu vederea acest aspect, pricinuind astfel nedumeriri preoților noștri care, din întâmplare, n-au învățat de la preoții mai bătrâni sau nu au văzut săvârșindu-se Liturgia Darurilor mai înainte sfințite.

Cât despre momentul slujbei la care se fac închinăciunile descrise mai sus, *Constituțiile* și *Erminiile* manuscris ale Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite precizează, de obicei, timpul în care frații cântă Ceasul al nouălea sau în special după Fericiri, la „Pomenește-ne pe noi, Doamne, când vei veni întru Împărăția Ta!” sau după „Pomenește-ne pe noi, Doamne, ceata cea cerească ce-Ți cântă”.

Alți codici scriu neclar, „când vine timpul” sau, în mod simplu, „când urmează să se slujească Liturgia Darurilor mai înainte sfințite”, fără o precizare exactă a timpului.

După *Manuscrisul 758* al Bibliotecii Naționale din Atena, care nu se referă la practica mănăstirilor, ci a bisericilor de mir, preotul citea el însuși, „la vremea amiezii”, ceasurile trei, șase și nouă, după aceea Slujba Împărtășirii, apoi intra în sfântul altar, pregătea Proscomidiarul, trăgea clopotul și după aceea se închina.

Astăzi s-a obișnuit ca preotul să se închine imediat după începutul citirii psalmilor Ceasului al nouălea, astfel încât să fie îmbrăcat ca să tămâieze în timpul cântării Fericirilor sau după „Dumnezeule, milostivește-te spre noi...”. Dacă preotul consideră insuficient timpul acesta pentru a se închina, a se îmbrăca și a tămâia, desigur că se poate închina și mai devreme.

Însemnările care precizează ca timp de închinăciune Ceasul al nouălea sunt mănăstirești, la mănăstiri, în afară de faptul că a intervenit o pauză între Ceasul al șaselea și Ceasul al nouălea (Ceasul șase se citea împreună cu Ceasul trei, după ora nouă dimineața, în timp ce Ceasul al nouălea după ora trei după amiaza, împreună cu Vecernia și Liturghia Darurilor mai înainte sfințite). Acesta din urmă (Ceasul nouă) dura mult mai mult decât astăzi, deoarece se cântau Psalmii și troparele care îl alcătuiesc și se intercala Stihologia întregii catisme a Psaltirii. Prin urmare, preotul avea tot timpul la dispoziție să se pregătească, lucru pe care cu greu îl poate realiza astăzi.

82

După Logodnă trebuie să se rostească „Ectenia întreită și Apolisul” așa cum îndeamnă Molitfelnicele, sau se intră direct în Fericiri?

După ultima rugăciune a slujbei Logodnei: „Doamne, Dumnezeul nostru, care împreună cu sluga patriarhului Avraam ai călătorit în Mesopotamia, trimițându-l să logodească femeia stăpânului său Isaac...”, și Ecfonisul, manuscrisele și Molitfelnicele consemnează „apoi Ectenia și Apolisul sau doar Apolisul”.

În perioada în care s-a alcătuit această sfântă slujbă, Logodna se făcea în cea mai mare parte separat de slujba Cununiei sau, dacă se săvârșeau împreună, rânduiala Logodnei se făcea în Pronaos și Cununia înaintea Ușilor Împărătești, așa cum se face astăzi.

Prin urmare, și în prima și în a doua situație, cele două rânduieli nu erau unite nici ca timp, nici ca spațiu. Deci, Ectenia întreită și Apolisul însemnau încheierea firească a slujbei Logodnei.

Astăzi, cele două rânduieli se săvârșesc întotdeauna unite, în mijlocul bisericii. Din această cauză s-a impus obiceiul să fie sărite Ectenia și Apolisul, care încheie prima slujbă. Deși tipicul slujbei nu amintește această omisiune, cu toate acestea, alte situații asemănătoare arată că este vorba și aici de o regulă devenită generală, nu de o prescurtare.

Astfel, când Sfânta Liturghie este unită cu slujba Utreniei, se sare peste Ectenia și Apolisul care o încheie. La fel și când se unesc slujbele Ceasurilor, iarăși slujbele acestea nu sunt despărțite de Apolis. Și la slujba Sfântului Maslu, nimeni nu știe că prima parte a ei, adică până la troparul „Unule, Cel ce ești grabnic spre ajutor...”, este despărțită de a doua parte, care începe cu Ectenia Mare, având Ectenie întreită și Apolis.

La rânduiala Logodnei și a Cununiei, sărirea peste Ectenie și Apolisul care le despart, este mărturisită încă de sfântul Simeon al Tesalonicului. După cum ne spune acesta, imediat după rostirea ultimei rugăciuni a Logodnei, pe care am amintit-o, preotul „conduce pe miri din Pronaos, unde s-a săvârșit slujba Logodnei, în mijlocul bisericii..., înaintea Sfântului Altar, în fața Sfintelor Uși..., cântându-se Psalmul potrivit pentru acest eveniment: Fericiți toți cei ce se tem de Domnul!” (*Dialoguri*, cap. 268).

Prin urmare, sărirea Ecteniei și a Apolisului la sfârșitul slujbei logodnei poate să se facă cu conștiința împăcată de către preotul cel mai râvnitor, deoarece nu numai că se prescurtează oarecum slujba, dar nici nu se repetă lucrurile care se vor relua și la sfârșitul slujbei Cununiei, suficient de vechi și conforme cu altele asemănătoare, petrecute mai înainte.

83

Care este rugăciunea care se spune la Vohodul Mic al Vecerniei unite cu Liturghia sfântului Vasile Cel Mare, pentru că părerile sunt împărțite?

Diferitele manuscrise, Molitfelnice și Liturghiere care conțin Liturghia sfântului Vasile cel Mare nu consemnează exact ce rugăciune trebuie să se spună în timpul Vohodului acestei Liturghii, când se face unită cu Vecernia, ca în ajunul Crăciunului și al Bobotezei sau în Joia și Sâmbăta Mare. În mod tacit, lasă să se înțeleagă că se va spune rugăciunea Vohodului Vecerniei „Seara, dimineața și la amiază...”, deoarece până la sfârșitul Paremiilor din Vechiul Testament se urmează rânduiala obișnuită a Vecerniei și, de la cântarea „Sfinte Dumnezeule...” începe Liturghia propriu-zisă a sfântului Vasile cel Mare.

Aceasta se subînțelege și în Tipic, Minei, Triod, când doar după citirea Evangheliei, în contextul cunoscut, se consemnează stereotipic: „și, în continuare, Liturghia sfântului Vasile cel Mare”. Cei mai mulți dintre preoți rostesc rugăciunea Vohodului Vecerniei și aceasta se pune și la Sfântul Munte.

Se pare, însă, că mai corect ar fi să se spună rugăciunea Vohodului de la Liturghie, care nu este diferită de cea a Liturghiei sfântului Ioan Gură de Aur („Stăpâne, Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce ai așezat în ceruri cetele îngerilor și arhanghelilor...!”). Și aceasta pentru următoarele motive: în primul rând, Vohodul acesta se face în timpul Vecerniei, dar este Vohodul Liturghiei, și de aceea este caracterizat ca „Vohodul Mic”, lucru care presupune că există și „Vohodul Mare”, adică al Cinstitelor Daruri, în timp ce la Vecernie nu există nici Vohod Mic, nici Vohod Mare, ci pur și simplu: Vohod.

În al doilea rând, rugăciunea Vohodului Vecerniei provine din cântarea de seară, care alcătuia rugăciunea Antifonului al optulea sau rugăciunea „Doamne, strigat-am...”, adică a Psalmului 140, în timpul căreia avea loc Vohodul Vecerniei. Frazele rugăciunii „Să se îndrepteze rugăciunea mea ca

tămâia înaintea Ta” și, „Să nu abați inima mea spre cuvinte sau cugete viclene..., ...că spre Tine, Doamne, sunt ochii noștri și spre Tine am nădăjduit...”, sunt spicuri din Psalmul acesta (*Psalmul 140, 2, 4, 8*). Se face, însă, aluzie clară la jertfa de tămâie care însoțește Vohodul Vecerniei („Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înaintea Ta!”), în timp ce în situația noastră nu se aduce tămâie, ci Vohodul se face „cu Evanghelia”.

În al treilea rând, în timpul Vohodului Mic, preoții intră în Sfântul Altar ca să săvârșească Dumnezeiasca Liturghie, prin urmare rugăciunea cea mai potrivită este rugăciunea Vohodului Liturghiei, în care preotul cere Sfinților îngeri să intre, să slujească și să preamărească împreună bunătatea lui Dumnezeu, în comparație cu cealaltă, care amintește fără legătură cererile pentru Liturghia care urmează să aibă loc.

În sfârșit, în al patrulea rând, există anumite dispoziții în Tipicele vechi, din care cineva poate să concludă cu certitudine că mărturisesc despre citirea rugăciunii „Stăpâne, Doamne, Dumnezeul nostru...”.

Astfel, Tipicul vechi cântat, al Sfintei Sofia din Constantinopol, care se păstrează în Codicele 266 din Patmos, din secolele IX – X, vorbește clar că în timpul Liturghiei din Joia Mare „se face rugăciunea Vohodului Liturghiei și Patriarhul intră cu Evanghelia, fără cădelniță și sfeșnice, și urcă în scaunul cel mai de sus”.

Rânduiala sinaitică (*Sinaitikon Kanonarion*) din secolele X – XI (*Codicele Sinaitic 150*) și *Tipicul din anul 1292*, care este cuprins în *Codicele Bibliotecii Vaticanului, numărul 1877*, menționează două vohoduri în prima parte a Liturghiei sfântului Vasile cel Mare, în Sâmbăta cea Mare. Primul este „Vohodul Vecerniei”, înainte de citirea Apostolului și a Evangheliei și, al doilea, după Cântarea a noua („Binecuvântați toate lucrurile Domnului pe Domnul...”), și înainte de cântarea „Sfinte Dumnezeule...”.

În timpul acestui al doilea Vohod se rostea „Rugăciunea Vohodului Liturghiei”. Intercalarea acestui al doilea Vohod arată că, în conformitate cu aceste Tipice, Vohodul Mic și

rugăciunea lui erau considerate ca un element indispensabil pentru începutul Dumnezeieștii Liturghii.

În sfârșit, cea mai clară este dispoziția consemnată în Tipicul Mănăstirii sfântului Nicolae al Kasulelor, din secolele XII-XIII, despre Vecernia și Liturghia din ajunul Bobotezei: «trebuie să se știe că, fiind postire (adică atunci când ajunul Bobotezei nu cade sâmbăta sau duminica și, prin urmare, la Vecernia sărbătorii se săvârșește Liturghia sfântului Vasile cel Mare), la Vohodul Liturghiei preotul spune rugăciunea: „Doamne, Dumnezeu nostru, Cel ce ai așezat în ceruri...”, iar dacă nu este postire (adică atunci când ajunul cade sâmbăta sau duminica, Vecernia se săvârșește fără Liturghie) se pune rugăciunea Vohodului Vecerniei: „Seara și dimineța...”».

În aceste situații, Vecernia nu este o slujbă aparte care se unește cu Sfânta Liturghie, așa cum se întâmplă cu slujba Utreniei din parohii sau cu rânduiala Ceasurilor trei și șase în mănăstiri, ci într-un mod oarecare, devine parte indisolubilă cu Liturghia și alcătuiește prima ei parte, precum antifoanele la Liturghia obișnuită.

De aceea și preotul se închină înainte de începutul întregii rânduiei, cerând prin rugăciune să fie întărit de Mâna atotputernică a Mântuitorului, ca să săvârșească „Jertfa cea fără de sânge”, se îmbracă înainte de începutul ei și dă Binecuvântarea Mare, „Binecuvântată este Împărăția...”, ca la Liturghia obișnuită, și nu „Binecuvântat este Dumnezeu nostru...”, ca la Vecernie.

Exemplul rugăciunii Vohodului de la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, care este rugăciunea Vecerniei, „Seara și dimineța...”, nu poate să constituie un argument pentru practica asemănătoare cu Vecernia unită cu Liturghia sfântului Vasile cel Mare, pentru că la aceasta nu este vorba de săvârșirea așa-zisei Liturghii, ci a Vecerniei cu punerea înainte a Darurilor mai înainte sfințite, pentru împărtășirea credincioșilor.

84

Din punct de vedere tipiconal, este considerată greșeală săvârșirea Slujbei Învierii înlăuntrul bisericii, pentru evitarea diferitelor tulburări, și nu în afara bisericii?

În toate Tipicele mai vechi și mai noi, rânduiala Învierii se săvârșește în afara Bisericii, „la locul rânduit”, sau în Pronaos, înaintea ușilor închise ale bisericii. Aceasta se explică și ca reminiscență a vechii practici a bisericilor de mir în care, prima parte a slujbei Utreniei cântate se săvârșea într-un mod asemănător în Pronaos și după aceea se făcea intrarea în Naos, cel mai probabil ca să preînchipuie, mai expresiv, Învierea Domnului, care a avut loc la mormântul Său, ce se găsea într-o grădină (*Ioan 14, 41; 20,15*) sau faptul că Învierea Domnului este trecerea oamenilor de pe pământ (Pronaosul) la cer (Naosul).

Neorânduiala care poate să apară în timpul ieșirii și a intrării din nou a credincioșilor în biserică sau diferitele nereguli care apar în parohiile noastre în timpul slujbei Învierii, care cu siguranță nu s-ar fi întâmplat dacă aceasta se săvârșea în Naos, nu este un motiv atât de puternic ca să se gândească cineva la schimbarea acestui obicei vechi și frumos. În vechime se întâmplau mai multe neorânduieli. Aducerea la zi a obiceiurilor, ridicarea gradului de cultură a poporului nostru și cultivarea lui religioasă le-au limitat treptat și starea se îmbunătățește din ce în ce mai mult. Doar în situații de necesitate extremă, ca de exemplu în timpul războiului sau în timpul ocupației, s-a poruncit săvârșirea Slujbei Învierii, ca excepție, în biserică.

85

Ultima rugăciune a Rânduiei la patruzeci de zile făcută femeii spune următoarele: „...Și învrednicit fiind de nașterea cea din apă și din duh, numără-l pe el cu turma cea sfântă a oilor Tale cele cuvântătoare...”, iar rânduiala tipiconală, puțin mai jos, precizează: „...Și de va fi de parte bărbătească, îl duce pe dânsul în Sfântul Altar...”. De vreme ce din rugăciunea de mai sus se pare că pruncul este nebotezat, cum este îngăduită aducerea lui în Altar?

Conform sfântului Simeon al Tesalonicului, „dacă pruncul este botezat, este dus în Sfântul Altar și purtat în jurul acestuia, făcându-se și închinăciune, aducându-l ca afierosire lui Dumnezeu și închinându-l Lui. Dacă copilul nu este botezat, închinăciunea se face înaintea porților și îl dă mamei lui, slobozind-o” (*Dialoguri, cap. 60*).

Sfântul Simeon este, însă, singurul care mărturisește că o asemenea distincție avea loc în vremea lui cu pruncii nebotezați.

În toate manuscrisele care conțin rânduiala, consemnată nu numai în una, ci în două rugăciuni, în prima și în a treia, se presupune că este nebotezat copilul, vorbindu-se despre aducerea pruncilor la Sfântul Altar, de cele mai multe ori, fără diferență de sex. Astăzi sunt aduși la Sfântul Altar doar bărbații, fie că sunt botezați, fie că nu.

Sensul rânduiei înbisericii pruncului este că acesta este adus și afierosit lui Dumnezeu. Așadar, chiar dacă practica despre care dă mărturie sfântul Simeon nu este lipsită de suport logic, nu avea ca scop să atace o distincție atât de subtilă, de vreme ce intrarea în Sfântul Altar avea ca sens afierosirea pruncului în Biserică și închinarea lui, și nu se săvârșea în timpul Sfintei Liturghii.

86

Este corect ca slujba Învierii să se săvârșească după miezul nopții Sâmbetei celei Mari, spre Duminică, conform Evangheliei („În vremea aceea, după ce a trecut ziua Sâmbetei, dis-de-dimineată, în prima zi a săptămânii, pe când răsărea soarele, au venit la mormânt...”) și pentru evitarea părăsirii bisericii de către credincioși după Înviere?

În noaptea Paștelui, aproape de primele veacuri ale Bisericii creștine, rânduiala se săvârșea pe larg toată noaptea, căci începea de la Vecernia Sâmbetei și se încheia Duminică dimineața. Aceasta este practica creștină cea mai veche.

Conform Tipicului liturgic bizantin ea cuprindea Vecernia Sâmbetei celei Mari și, în timpul Paremiilor acesteia, se săvârșea botezul catehumenilor, Liturghia sfântului Vasile cel Mare, citirea pe larg din Faptele Apostolilor, slujba Miezonopticii din Duminica Paștelui, la care, în loc de canonul obișnuit al Triodului se cânta Canonul Sâmbetei celei Mari, „În valurile mării...”, rânduiala Utreniei și Liturghia Învierii.

În bisericile de mir, din motive pastorale, rânduiala pe larg s-a separat în două și, astfel, Vecernia cu Liturghia sfântului Vasile cel Mare s-au mutat în dimineața Sâmbetei celei Mari, ca să se ușureze împărtășirea credincioșilor, botezul catehumenilor a încetat să se mai săvârșească, citirea pe larg din Faptele Apostolilor, care era unită cu Liturghia sfântului Vasile cel Mare, împreună cu Miezonoptica nu se mai săvârșește, prin urmare rânduiala sărbătorii s-a limitat doar la Miezonoptică, Utrenie și Liturghie.

Slujba Învierii, în cadrul liturgic al acestor rânduieli, se găsește după Apolisul Miezonopticii și la începutul Utreniei, fiind de fapt începutul acesteia, într-un mod cam nepotrivit.

Exact această poziție liturgică a slujbei Învierii arată că ea se săvârșea în primele ceasuri după Miezonoptică, adică atunci când începea și slujba obișnuită a Utreniei. De altfel, aceasta o rânduiesc clar și anumite tipice vechi, cu expresiile

caracteristice: „La ora potrivită a începutului Utreniei ieșim...” etc. Sau „în jurul timpului Utreniei,” așa cum consemnează tipicul Penticostarului în uz.

De altfel, celelalte tipice așează începutul Slujbei Învierii după Ceasul al optulea sau al nouălea al nopții, adică în jurul orelor două sau trei, după miezul nopții. Deci, o așează cu puține ore înainte. Conform acestora, Apolisul de dinaintea Slujbei Învierii avea loc în jurul Ceasului al șaptelea din noapte, adică la miezul nopții.

Cu toată varietatea pe care o prezintă la prima vedere, mărturiile acestor tipice vechi au ca trăsătură faptul că se pun de acord că Învierea are loc după miezul nopții și înainte să se sfârșească noaptea, adică în zorii zilei „Duminicii”.

Practica aceasta este motivată într-un manuscris tipic ulterior (din anul 1813) al Mănăstirii Filotei, din Sfântul Munte, prin următoarele: „Când are loc Învierea, ea trebuie să fie trecută de ceasul al șaptelea al nopții, pentru că Domnul nostru a înviat după miezul nopții”.

A existat însă, în paralel, și o altă tradiție, că Domnul a înviat la miezul nopții. De exemplu, în Sinaxarul Duminicii Paștelui, cuprins în Penticostar și scris de către Nichifor Xantopoulos, se spune că „la miezul nopții” îngerul a coborât și a prăvălit piatra de la mormânt. Tradiția aceasta, precum și tendința să se grăbească încheierea întregii Slujbe a influențat și practica de astăzi și Învierea se săvârșește exact la miezul nopții.

Cu toate acestea, în anumite părți ale țării noastre, Învierea se săvârșește după miezul nopții, la ora trei dimineața, adică la ceasul nouă din noapte, așa cum am văzut în anumite tipice vechi. Aceasta nu se face doar din pricini de necesitate, adică atunci când un preot slujește în două sate, ci și în condiții obișnuite, după vechea tradiție.

Este adevărat că săvârșirea slujbei Învierii la miezul nopții are două urmări neplăcute: plecarea multor creștini aproape imediat după aceasta și săvârșirea Utreniei Învierii și a Sfintei Liturghii în grabă. Este vorba despre două plăgi care se vindecă greu. În grabă se săvârșea Liturghia Învierii,

chiar și la sfârșitul secolului al IV-lea, la Locurile Sfinte, atunci când închinătoarele Aeteria și Mauritania le-au vizitat și au descris în „Jurnalul” lor slujbele care se săvârșeau acolo.

De altfel, mulți creștini, aproape din cele mai vechi timpuri, nu aveau mare râvnă să urmărească întreaga priveghere pascală. Aceasta nu înseamnă că vom înceta să lucrăm pentru îndepărtarea acestor două neajunsuri și vindecarea lor depinde în primul rând de preoții înșiși.

Catehizați de preotul lor, creștinii conștienți, cu greu și doar din motive serioase vor părăsi biserica după Înviere. Săvârșirea pe fugă și în grabă a celorlalte rânduieli ar putea, cu puțină bunăvoință, râvnă și zel, să lase locul unei slujbe praznicale strălucitoare, pe măsura sărbătorii, întotdeauna în limite raționale de timp.

Nu știu dacă doar mutarea întregii slujbe după miezul nopții ar putea să aducă vreo îmbunătățire substanțială a situației. Creștinilor leneși din nou le-ar veni greu să urmărească slujba pe larg, chiar după miezul nopții. În afară de aceasta a devenit un obicei consacrat săvârșirea slujbei Învierii la miezul nopții. În acest fel se păstrează, chiar și prescurtată, vechea mare sărbătoare pascală.

87

După cele trei cufundări și înălțări ale pruncului la Botez și primirea lui de către naș, acesta trebuie să aștepte cu pruncul botezat în brațe să se citească Psalmul 31, Rugăciunea Ungerii cu Sfântul Mir, Ungerea cu Sfântul Mir, Apostolul, Evanghelia, rugăciunile de spălare și de tăiere a părului? Sau pe toate trebuie să le citească preotul înainte, când are prilejul, ca, de exemplu, atunci când îl dezbracă pe catehumen sau atunci când îl unge cu untdelemn, și să lase doar „Pecetea Darului Sfântului Duh”, „Îndreptatu-te-ai...”, „Se tunde robul lui Dumnezeu” și „Miluiește-ne pe noi,” cu Apolisul?

Săvârșirea slujbei Sfântului Botez ridică o mulțime de probleme pe care preoții sunt nevoiți să le rezolve în mod personal sau să urmeze tradițiile locale, deoarece Biserica nu s-a decis niciodată să traseze o linie directoare autentică, așa cum s-a întâmplat cu alte Taine sau ierurgii, precum târnosirile, rânduiala înmormântării etc.

Cauza tuturor acestor dificultăți este faptul că slujba Botezului, așa cum se găsește astăzi în Molitfelnicele noastre, păstrează o formă arhaică și presupune două realități care nu mai există astăzi și nici nu este vorba să se repete în viitor.

Prima este botezul la o vârstă mare și a doua despărțirea pe părți a multelor slujbe care intră în alcătuirea slujbei de astăzi a Botezului.

În primul rând, în dispozițiile tipiconale ale acestei slujbe, de cele mai multe ori, se vorbește despre „prunc, copil”, dar rânduiala în liniile ei fundamentale a rămas la forma pe care o avea în perioada în care nu se impusese cu desăvârșire botezul pruncilor.

Astfel, acum, din motive de ocrotire a sănătății copilului, acesta nu poate fi ținut mai mult de câteva minute fără haine, în timp ce rânduiala presupune cântarea întregului psalm și citirea pe larg a rugăciunii dezbrăcării lui, până la ungere, în afară de timpul care se cere pentru ungerea cu untdelemn sfințit, botezare și mirungere.

În al doilea rând, rânduiala Botezului, așa cum este astăzi, cuprinde mai puțin părțile slujbei care se săvârșeau separat în perioada veche sau una după alta în zile diferite. La acest aspect al slujbei la care se referă întrebarea s-a comprimat o parte a slujbei Botezului, Taina Mirungerii, părți din Sfânta Liturghie cu care era unit Botezul, spălarea și tunderea.

Și tocmai mulțimea acestor rânduieli creează o dereglare în săvârșirea întregii slujbe. Soluțiile care se dau sunt în mare parte un obstacol pentru săvârșirea exactă și după cuviință a mării Taine, care în acest fel s-a limitat la aspectele ei cele mai impresionante. Diferite tentative de adaptare a slujbei Botezului au avut loc și în vechime. Distingem

urmele lor în multe manuscrise și la sfântul Simeon al Tesalonicului (*Dialoguri*, cap. 61-68).

Cea mai bună soluție sau răul cel mai mic, care este urmat de cei mai mulți preoți, este următorul: după întretaia cufundare se aplică imediat Mirungerea, fără rugăciunea care o însoțește („Binecuvântat ești Doamne, Dumnezeule Atotțiitorule, Izvorul bunătăților...”), se face tundera, din nou fără cele două rugăciuni („Stăpâne, Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce cu chipul Tău l-ai cinstit pe om...” și „Stăpâne, Doamne, Dumnezeul nostru, care prin spălarea botezului dai strălucire cerească celor botezați...”) și urmează îmbrăcarea noului botezat cu principalele haine ale luminii, costumul și căciulița, cântându-se: „Dă-mi mie haină luminoasă...” și îndepărtează pruncul.

Atunci se cântă Psalmul 31 întreg („Fericiți căroră li s-au iertat fărădelegile...”) sau, după tradiție, Catavasiile Înălțării Sfintei Cruci sau ale Paștelui, dacă este perioada pascală.

Astfel, cei prezenți au timp să îmbrace pruncul, iar preotul să se spele și să citească rugăciunile pe care le-a sărit, adică cea a mirungerii și a tunderii. În acest fel rămân, după întoarcerea copilului: „Câți în Hristos v-ați botezat...”, Apostolul și Evanghelia, Ectenia și spălarea cu cele trei rugăciuni care o însoțesc. De obicei, însă, primele două rugăciuni ale spălării se citesc înainte, împreună cu celelalte, rămânând la sfârșitul Slujbei doar „Cel ce s-a îmbrăcat întru Tine...”.

Mai corect poate că ar fi să lase să fie citită și rugăciunea a doua, a tunderii, la sfârșitul întregii slujbe, deoarece presupune prezența pruncului și încheie frumos, prin binecuvântarea capului celui nou botezat, toate rânduielele baptismale.

În tot cazul, rugăciunile nu pot și nici nu trebuie să fie citite la vremea dezbrăcării pruncului, pentru că aceasta are loc în timpul sfințirii apei sau al ungerii cu untdelemn sfințit, spre paguba acestui aspect atât de simbolic și de frumos al rânduiei și al rugăciunilor care, de nevoie, se vor spune în grabă atunci, fără ca cineva să ia seama.

Ar fi de prisos să scriem că în Molitfelnic se prevede o rânduială total diferită: botezarea, Psalmul 31, îmbrăcarea,

rugăciunea mirungerii și Mirungerea, „Câți în Hristos...”, Apostolul, Evanghelia, Ectenia, trei rugăciuni de spălare și spălarea („în ziua a opta...” de la Botez), două rugăciuni de tundere și tunderea. În tot cazul, ar fi de dorit ca rânduiala Botezului să fie în atenția specială a Bisericii și, după ce se va despovăra de mulțimea rânduielilor pro și post baptismale, care pot să se săvârșească separat, să rămână doar slujba centrală a Sfântului Botez, care să se săvârșească cu toată tihna și strălucirea care i se cuvin, mai ales unită cu Sfânta Liturghie, ca în epoca clasică a Bisericii creștine.

În acest fel, prima împărtășanie a pruncului nu va trece aproape neobservată, ci va fi, conform învățăturii noastre și cuvintelor sfântului Simeon al Tesalonicului „încununarea întregii Taine” și apogeul inițierii creștine.

88

Unii preoți obișnuiesc ca, după slujba Învierii, să rostească înaintea ușilor închise ale bisericii „Ridicați, cârmuitori, porțile voastre...”, ca să intre după aceea în locașul sfânt. Adică biserica reprezintă iadul în care a coborât Hristos. Nu este blasfemie să considerăm Biserica iadul și locul satanei?

Dialogul „Ridicați, cârmuitori, porțile voastre..., Cine este Împăratul Slavei?” ș.a. este luat din ultimele stihuri (7-10) ale Psalmului 23. După Sfinții Părinți, stihurile acestea sunt tâlcuite când ca un dialog al Împăratului slavei, adică al Domnului, sau al îngerilor care Îl însoțesc cu iadul sau cu puterile întunericului în timpul coborârii lui Hristos în iad, când ca un dialog al Domnului cu îngerii sau al îngerilor care Îl slujesc pe Domnul cu alți îngeri care se găseau în ceruri, sau al Sfântului Duh cu îngerii, în timpul Înălțării Domnului.

Conform Evangheliei apocrife a lui Nicodim, dialogul are loc în timpul intrării lui Hristos în iad. În imnografia creștină

aflăm ecouri ale tâlcuirilor patristice sau ale Evangheliei lui Nicodim la slujbele Paștilor, ale Duminicilor, ale Înălțării și ale Adormirii Maicii Domnului.

La slujba târnosirii bisericii, așa cum se spune, are loc acest dialog între arhiereu și un preot. În situația aceasta, ele au înțelesul cuceririi bisericii de către Împăratul Slavei, biruința și alungarea puterilor potrivnice din aceasta. În vechime se rostea și la pomenirile târnosirii bisericilor, care se săvârșeau în fiecare an, în ziua sfințirii lor. Dialogul acesta, însă, nu se spunea doar atunci. Conform Molitfelnicelor și Tipicelor bizantine vechi, la întoarcerea din diferitele proce-siuni în biserică se repetau cuvintele „Ridicați porțile...”, înaintea ușilor. De asemenea, în vechile Molitfelnice există indicii că dialogul avea loc între slujitori și în timpul ieșirii la Vohodul Mare, dar și la Vohodul mic, fața Ușilor Împărătești ale Altarului.

Dar din toate aceste situații nu se poate afirma corect că Biserica sau Sfântul Altar erau considerate iadul. Trebuie oricum să fie corelate cu a doua explicație patristică și să fie percepute ca un dialog înaintea porților cerului între Domnul și sfinții îngeri, sau între sfinții îngeri.

Aceste explicații prealabile sunt indispensabile ca să înțelegem sensul respectivei practici și în timpul Slujbei Învierii.

Conform tuturor tipicelor, după Apolisul slujbei Miezonopticii, preoții și tot poporul vin în pronaos sau „la locul rânduie”, unde urmează să se săvârșească slujba Învierii. În Biserică, cea care până atunci a rămas întunecată, rămâne doar paraclisierul, care, după ce s-au închis Ușile Împărătești aprinde toate candelarele și candelabrele și umple Biserica cu miros de tămâie. Slujba Învierii prezintă multe diferențe, care nu ne interesează aici. În tot cazul, forma de astăzi este mai puțin mărturisită. Conform rânduiei mai vechi, pe care o întâlnim în mai multe manuscrise, nu cuprindea citirea Evangheliei, nici Ectenia. Începea cu cădire și „Slavă Sfintei și Celei de o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei Treimi...”, și se cânta „Hristos a înviat” cu și fără stihuri, aproximativ cum este astăzi. La mijlocul ultimului „Hristos a înviat...”, care era cântat de către preoți, „cu voce răsunătoare”,

se pecetluiau, tămâindu-se cruciș și se deschideau ușile bisericii, închise până atunci, și intra procesiunea, în timp ce se cânta „...și celor din morminte viață dăruindu-le”.

Ectenia se rostea înăuntrul bisericii, ca de obicei. Doar în puține manuscrise apare forma mai nouă a Slujbei: Ectenia se spune afară și intrarea se făcea în același fel, dar cântându-se „Ziua Învierii...”. În ambele situații, însă, sensul care se dă intrării este evident: Hristos, prin Învierea Sa, deschide neamului omenesc poarta cerului sau a Raiului, închise până atunci, și o concretizează începând de pe pământ, preînchipuit, conform ermineuților cultului divin, de Pronaos, către cer, al cărui simbol, după aceeași ermineuți, este lăcașul lui Dumnezeu pe pământ, Naosul, deja scaldat în lumină și plin de buna mireasmă a fumului de tămâie.

În Tipicul mănăstirii Everghetidos (*Codicele 788* al Bibliotecii Naționale din Atena, 788, al secolului al XII-lea) se întâlnește prima tentativă de unire a acestei intrări cu stihul psalmului în legătură cu „Hristos a înviat..”: „Deschideți-mi porțile dreptății, ca intrând prin acestea, să mă mărturisesc Domnului și celor din morminte”. Și, îndată, paraclisierii le deschideau dinăuntru, sau însuși ecleziarhul, iar poporul cântă „Hristos a înviat...” și intră.

„Ridicați porțile...” este întâlnit pentru prima dată, după câte știu, nu ca dialog, ci ca stih la „Hristos a înviat...”, în manuscrisul Tipic al mănăstirii Sinai, numărul 1097 din anul 1214: Preotul: „Slavă... Și acum”, cu glas puternic: „Hristos a înviat...”. Preotul: „Ridicați, cârmuitori, porțile voastre!” și „Hristos a înviat...”. Și deschizând porțile, intră...”.

Sub formă de dialog, ca la târnosire, se găsește în Tipicul sfântului Sava, din secolul al XVI-lea (*Codicele Patriarhiei Ierusalimului*): „Apoi preotul începe din nou: Hristos a înviat, cu glas răsunător, iar cel mai mare începe și lovește de trei ori porțile închise, zicând: „Ridicați, cârmuitori, porțile voastre!”. Paraclisierul, dinăuntru Bisericii, aproape de stâlp, răspunde și zice: „Cine este Acesta, Împăratul Slavei?” de două ori. Cel mai mare zice din nou: „Acesta este Împăratul Slavei!” și îndată se deschide. Și deschizând porțile intră și se cântă: „și

celor din morminte...”. Obiceiul acesta este însă foarte vechi. După mărturia lui Pseudo-Kodinos *Despre slujbe* (cap.14), lucrare de la mijlocul secolului al XIV-lea (1347-1355) la Sfânta Sofia din Constantinopol, porțile le deschidea întâistătorul, după rânduiala Învierii, conform obiceiului mai vechi, adică fără dialog. Mărturisește însă că „în multe dintre biserici” exista deja obiceiul să se deschidă cu „Ridicați porțile...”, ușile acestora.

Dialogul acesta n-a fost cuprins în multe cărți liturgice tipărite pentru că, așa cum am văzut, îl întâlnim în puține manuscrise. Doar în *Liturghierul ediției Romei* (1950) se găsește împreună cu Ecteniile speciale, cu consemnarea că „în unele părți se obișnuiește” să se introducă în slujba Învierii. Practica aceasta însă, care în anumite părți este legată de întoarcerea Epitafului la procesiunea Utreniei Sâmbetei celei Mari, este mult mai răspândită decât se crede.

Reacția împotriva ei este destul de veche, tocmai pentru motivul la care se referă întrebarea: biserica și iadul sunt două lucruri care nu se împacă. Astfel, în *Tipicul manuscris 1108* al mănăstirii Sinai, din secolul al XV-lea, în locul care precizează modul intrării în Biserică după Înviere, se intercalează întregul rechizitoriu împotriva celor care țineau acest obicei, căci nu erau puțini, așa cum apare din modul în care se ridică împotriva lor autorul Tipicului: „...apoi Ectenia Mare și, după Ecfonis, spune îndată Canonul zilei Învierii și, intrând în Biserică, nimic zicând, așa cum spun cei neînvățați: Ridicați porțile, iar celălalt răspunde: Cine este Împăratul Slavei? Căci acestea sunt cuvinte necuviincioase adresate puterii lui Dumnezeu, căci dăm diavolului voie și putere să se împotrivescă și să vorbească împotriva lui Dumnezeu, Creatorul tuturor fapturilor și al acestor demoni”.

Cu același duh s-au scris în vechime explicații asemănătoare și în periodicul *Efimerios* (vol. 2, 1953, pag. 284). Că aceste păreri sunt destul de nedrepte, transpare și din ceea ce am scris mai sus. Forma aceasta a slujbei Învierii constituie doar evoluția într-un mod mai fastuos a vechii practici simple, adică a deschiderii porților prin pecetluirea crucișă, cântându-se „Hristos a înviat...”.

Sensul intrării cu „Ridicați porțile...”, cu toate că nu este lipsit de legătură cu biruința lui Hristos împotriva iadului, așa cum se arată în Evanghelia lui Nicodim și în imnografia Învierii, trebuie căutat mai ales în al doilea mod patristic de interpretare a acestor stihuri ale Psalmului 23, în legătură cu înțelesul pe care îl avea deschiderea porților, înainte de introducerea cuvintelor: „Ridicați porțile...”.

Domnul, care este preînchipuit de către preot, biruitor al morții și al iadului, deschide triumfător porțile cerului și intră împreună cu poporul Său izbăvit prin Înviere. Și dialogul se leagă între Împăratul Slavei și puterile cerului, poate Heruvimii, care păzesc intrarea raiului. Același înțeles avea slujba aceasta și la întoarcerea din procesiunile care poate că au influențat și procesiunea Învierii și Vohodurile Liturghiei. Dacă se săvârșește întocmai, acolo unde continuă să se săvârșească, poate să dea multă măreție și strălucire întregii slujbe.

89

Dacă sfânta slujbă a Botezului s-a făcut înainte de patruzeci de zile de la naștere, în ziua împlinirii acestora va trebui să facem sfânta slujbă, așa cum este în Molitfelnic?

Slujba celor patruzeci de zile a fost rânduită ca imitare a aducerii Pruncului Iisus la Templu la patruzeci de zile de la Nașterea Lui, când Născătoarei de Dumnezeu „i s-au împlinit zilele curățirii” (*Luca 2, 22-39*), conform dispozițiilor legii mozaice (*Levitic 12, 2-8*). Ea are un îndoit scop: curățirea rituală a lăuzei, după respectiva practică iudaică, care a influențat-o și pe cea creștină, și aducerea pruncului la biserică, „îmbisericirea lui”.

Sub acest prim aspect, botezul pruncului nu poate să aibă nicio influență asupra desfășurării slujbei, chiar dacă a murit, conform rânduielii tipiconale care se intercalează în prima rugăciune, căci lăuza va veni la biserică și i se vor citi numitele rugăciuni.

Cât despre al doilea aspect, problema prezintă diferite dificultăți. În primul rând, slujba aceasta presupune că pruncul intră pentru prima dată în biserică, „ca să fie înfățișat Domnului”. Dar dacă a fost botezat, aducerea deja s-a săvârșit, de vreme ce a fost botezat în biserică și s-a împărtășit cu Sfintele Taine.

De asemenea, și frazele respectivelor rugăciuni, care se referă la prunc, aduc mereu vorba despre botezul care va urma și afierosirea de acum o socotesc ca o treaptă înaintemergătoare și ca o preînchipuire a adevăratei afierosiri finale a lui către Dumnezeu, ce va avea loc prin Sfântul Botez. Chiar și dispoziția tipiconală respectivă de dinaintea slujbei, vorbește despre prezența nașului, „a celui care urmează să-l primească pe acesta la Botez”. De aici reiese clar că rânduiala aceasta și rugăciunile care o conțin au sens când le așezăm în cadrul rânduielilor pro baptismale, care prezintă un demers progresiv de inițiere a creștinului nou-născut. El este binecuvântat în prima zi, i se dă nume și este adus înaintea ușilor Bisericii doar în ziua a opta, intră în Biserică în ziua a patruzecă și este afierosit lui Dumnezeu, ca să urmeze „la vremea potrivită” exorcizările, „lepădările” de satana, „unirea” cu Hristos, „renașterea din apă și din duh” și toate acestea pecetluite prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului. De altfel, în această ordine se găsesc respectivele rânduieli și în Molitfelnicele noastre.

Așadar, în timpul în care s-a alcătuit slujba de la patruzeci de zile și în duhul exprimat de ea, săvârșirea înainte a acestei rânduieli a Botezului apare doar ca excepție, impusă de motive speciale, de necesitate. Aceasta reiese și din dispoziția care apare înaintea rugăciunii din ziua a opta, ca doar în situație de pericol, când este primejduită viața pruncului, „să nu se sfârșească neluminat”, recomandându-se grăbirea Botezului. Și până astăzi, în Biserica noastră se păstrează obiceiul acesta. Rar și doar din motive de boală, pruncii sunt botezați înainte de a împlini patruzeci de zile de la naștere.

Dacă există însă motive de excepție și copilul este botezat înainte de patruzeci de zile, se va mai săvârși rânduiala

la patruzeci de zile? În pofida faptului că se creează precedent, trebuie să se săvârșească slujba și pruncul să fie adus la biserică, ca să se imite și prin aceasta aducerea Domnului și să se îmbisericească el și lăuza.

Ar fi însă illogic să se citească rugăciunile la patruzeci de zile, așa cum sunt în Molitfelnice, cu însemnările care vorbesc despre viitorul Botez. Manuscrisele, precum și multe alte Molitfelnice nu se confruntă cu această situație specială, pentru că se presupune că pruncul este nebotezat.

De altfel, sfântul Simeon al Tesalonicului (*Dialoguri*, cap. 60) face distincție între cel botezat și cel nebotezat doar în ceea ce privește intrarea în Sfântul Altar. În epoca lui, copiii nebotezați, indiferent de gen, de vreme ce nu primiseră Sfântul Botez nu intrau în Sfântul Altar, iar dacă îl primiseră, tot indiferent de sex, intrau în Sfântul Altar și înconjurau Sfânta Masă (vezi și răspunsul la întrebarea 85). Cât despre rugăciuni, sfântul Simeon nu dă amănunte.

Unele Molitfelnice mai noi consemnează, că în situația în care pruncul este botezat, se sar sau se prelucrează următoarele fraze ale rugăciunilor: la prima rugăciune, „Doamne, Dumnezeule, Atotțiitorule, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos...”, se sare expresia „ca să se învrednicească și de lumina cea înțelegătoare în vremea pe care Tu ai hotărât-o. Și să se numere împreună cu turma Ta cea Sfântă”. La a treia rugăciune, „Doamne, Dumnezeule nostru, Cel ce Prunc fiind, la patruzeci de zile ai fost adus la Templul legii de Maria...”, expresia „ca învrednicit de Sfântul Botez” se înlocuiește cu expresia „ca prin Botezul cu care s-a învrednicit” sau se sare. Despre rugăciunea a patra se consemnează: „dacă copilul a fost botezat, nu spunem rugăciunea „Doamne, Dumnezeule, Părinte Atotțiitorule”, sau sărim cuvintele: „și învrednicește-l pe acesta până la vremea Botezului în numele Hristosului Tău...”. De altfel, îndreptările respective sunt impuse și de logică.

Când se întâmplă ca botezul să cadă în a patruzecia zi, atunci cu siguranță slujba de la patruzeci de zile trebuie să se facă înainte și rugăciunile să se spună ca în Molitfelnic, fără nicio modificare.

90

De ce rugăciunile catehumenilor nu încep cu: „Binecuvântat este Dumnezeu nostru”, în timp ce la sfârșitul lor, adică după rugăciunea: „Stăpâne, Doamne, Dumnezeu nostru, cheamă pe robul tău...”, Molitfelnicul prevede Apolisul?

91

Trebuie ca după catehizare să se facă Apolisul sau se intră direct în slujba Botezului?

Rugăciunea „la facerea catehumenului”, împreună cu exorcismele care o urmează, lepădarea de satana și unirea cu Hristos, mărturisirea credinței și ultima rugăciune, se spun împreună astăzi și am putea să le caracterizăm drept o slujbă unitară, care precede rânduiala Sfântului Botez. Deoarece suntem obișnuiți cu schema clasică a slujbelor bizantine, care încep cu binecuvântarea lui Dumnezeu și se încheie cu Apolisul, ni se pare oarecum ciudat faptul că partea din slujbă de care vorbim nu intră în același cadru liturgic. Evoluția istorică a Molitfelnicului însă, îndreptățește oarecum forma atipică a acestei rânduiei.

De la început trebuie să știm că nu este vorba de o slujbă, ci de multe elemente ale inițierii catehumenilor. Nici rugăciunea „la facerea catehumenului” nu se făcea înainte de botez, nici exorcizările nu se făceau atunci, nici lepădarea de satana și unirea cu Hristos, nici mărturisirea credinței. Acestea se făceau treptat, la diferitele adunări ale catehumenilor, și nu doar o singură dată. Adică nu aveau și nu au nici astăzi caracter de slujbă, de aceea și-au și păstrat forma lor arhaizată.

Când rânduielile prebaptismale au constituit un gen de slujbă care preceda botezul și s-a uitat principala lor destinație liturgică și intervalele temporale care existau între

ele în epoca veche, s-au făcut câteva tentative nereușite să fie așezate în cadrul obișnuit.

Din mulțimea manuscriselor care conțin slujba Botezului, doar puține, și acestea scrise între secolele XIV-XVI, pun înaintea, în mod simplu, fie doar „În numele Tatălui...” (*Codicele Bibliotecii Naționale din Atena*, 724), fie „Binecuvântat este Dumnezeu nostru...” și „Sfinte Dumnezeule...” (*Biblioteca Națională*, 696) sau doar „Binecuvântat este Dumnezeu nostru...”, și doar două sau trei tropare referitoare la Botez, precum Troparul și Condacul Bobotezei (*Biblioteca Națională*, 669) sau „Pomenirea dreptului...”, „Botezătorul lui Hristos...” și „Doamne, cu mijlocirea tuturor Sfinților Tăi...” (*Biblioteca Națională*, 668).

La fel și sfântul Simeon al Tesalonicului mărturisește că se propunea în vremea lui să se introducă: „Binecuvântat este Dumnezeu nostru...” și se pare că și el pledează pentru aceasta („și, binecuvântând preotul, trebuie să mulțumească de la început și întotdeauna lui Dumnezeu pentru mântuirea pierdută”).

Mai jos: „după aceasta, arhiereul binecuvântează pe Dumnezeu, căci este vrednic să-L binecuvânteze pe Acesta, pentru că și-a găsit mântuirea pierdută” (*Dialoguri*, cap.62). Sfântul Simeon justifică binecuvântarea, probabil că, existau și unii care nu erau de acord cu corectitudinea acestui adaos.

Și în manuscrisele la care ne-am referit, efortul acesta a rămas nerezolvat, pentru că „rânduiala” nu se încheie cu Apolis, așa cum trebuia. Doar un codice al Bibliotecii Naționale, numărul 851 din secolul al XVI-lea, consemnează „și Apolisul”, fără să pună la început. O asemenea tradiție greșită continuă, dar puține Molitfelnice consemnează la sfârșit „și Apolisul”, fără să se îngrijească să pună și începutul respectiv al rânduielii, pentru ca acesta să fie îndreptățit.

Adăugarea începutului și a Apolisului nu este însă atestată nici de istorie, nici de practica liturgică a acestei grupe de rugăciuni, exorcizări etc. și, prin urmare, s-a păstrat în mod fericit forma ei arhaică și corectă aproape în toate manuscrisele și Molitfelnicele și în practica liturgică până astăzi.

92

Din ce pricină, la slujba Învierii, nu se citește Evanghelia pe care o prevede Tipicul, adică „În vremea aceea, după ce a trecut Sâmbăta, când se lumina de ziua întâi a săptămânii...”, ci a doua a Învierii, de la Utrenie: „În vremea aceea, după ce a trecut ziua Sâmbetei...”?

Evanghelia slujbei Învierii deține o poziție curioasă și cu totul specială în cadrul rânduielilor liturgice legate de Sărbătoarea Paștelui, căci nu este întâlnită în nicio altă situație, nici în slujbele în uz ale Tipicului liturgic bizantin, nici în tradiția manuscrisă privitoare la acestea.

Adică, aceasta se citește după Apolisul Miezonopticii și înainte de „Slavă Sfintei...”, începutul Utreniei, cu alte cuvinte, într-o perioadă moartă din punct de vedere liturgic. Poziția aceasta arată de la sine că este vorba despre ceva ulterior și despre un element adăugat în slujba pascală. Acest fapt este confirmat și de manuscrise. Aproximativ douăzeci de tipice dintre cele pe care le-a publicat la sfârșitul veacului trecut și începutul secolului nostru Dimitrievschi, care acoperă aproape întreaga perioadă a tradiției manuscris, din secolul al XI-lea până în secolul al XIX-lea, confirmă că slujba Învierii nu cuprindea citirea Evangheliei, ci doar căderea, „Slavă Sfintei...” și cântarea „Hristos a înviat...!”. Chiar și astăzi, slujba Învierii, așa cum se săvârșește în Bisericile slave, nu cuprinde citirea Evangheliei. Doar trei tipice aghiorite, dintre cele publicate de Dimitrievschi, și acestea mult ulterioare, din secolul al XIX-lea, prevăd citirea pericopei evanghelice: *Tipicul* mănăstirii Filotei, din anul 1813, al mănăstirii Sfântului Pavel, din anul 1850 și *Tipicul* mănăstirii Vatoped, din anul 1869. De altfel, două dintre cele mai vechi tipice, unul care este cuprins în *Codicele Bibliotecii Vaticanului*, din anul 1292, cu numărul 1877 și altul în *Kanonariul Codicelui mănăstirii Sinai 150*, din secolele X-XI, au pericopa evanghelică, dar primul o așează după intrarea în biserică și înainte de

canon, adică în locul evangheliei Utreniei duminicilor și sărbătorilor, al doilea la sfârșitul Utreniei, ca rânduială obișnuită a Utreniei cântate din duminici, care se cânta în bisericile de mir ale aceluși timp.

Dimpotrivă, Tipicul Sfintei Sofia din Constantinopol, din secolul al X-lea (*Codicele Patmos 266* și *Codicele Sfintei Cruci, 40*) nu prevedea citirea evangheliei Utreniei, nici la sfârșitul Utreniei Paștelui, și nici la Utrenia celorlalte duminici din perioada Penticostarului.

Din toate acestea se vede cât de târzie, dar și cât de puțin răspândită era practica ce s-a impus în cele din urmă în Biserica noastră în ultimul timp, adică să se citească Evanghelia în timpul slujbei Învierii. Prin aceasta se explică și nestatornicia în alegerea pericopei care trebuia să fie citită. Mărturia mai veche pe care o deține, așa cum am văzut, *Kanonariul Sinaiului*, stabilește ca Evanghelia a Utreniei Paștelui pe cea de-a doua de la Utrenie: „În vremea aceea, după ce a trecut ziua Sâmbetei...”.

A doua mărturie din punct de vedere cronologic a *Codicelui Vatican 1877*, ne oferă informația că se citea prima pericopă evanghelică a Utreniei, adică sfârșitul Evangheliei Vecerniei Paștelui. („În vremea aceea, cei unsprezece ucenici au mers în Galileea...”), care însă nu se referă la confirmarea evenimentului Învierii Domnului, la arătarea Mântuitorului femeilor mironosițe, precum cealaltă, ci la prima arătare de la sfântul evanghelist Matei, a lui Hristos înviat înaintea ucenicilor.

Dintre cele trei tipice aghioritice pe care le-am amintit și care conțin slujba Învierii în forma ei de astăzi, Tipicul sfintei mânăstiri Filotei rânduiește citirea Evangheliei Sâmbetei celei Mari, adică: „În vremea aceea, după ce a trecut Sâmbăta...” evident întregă, fără nicio întrerupere, în timp ce celelalte două, de la mânăstirea sfântul Pavel și de la Vatoped, precizează că Evanghelia aceasta nu se citea în întregime, ci până la fraza: „...între iudei, până astăzi...”.

Astăzi, la Sfântul Munte se aplică dubla practică. Pe de o parte se citește Evanghelia a doua a Utreniei, pe de altă parte: „În vremea aceea, după ce a trecut Sâmbăta...” în întregime, sau până la „Bucurați-vă...”.

Aceeași practică liturgică dublă o mărturisește ca fiind validă din punct de vedere canonic și Tipicul Bisericii celei Mari. Conform acestuia, în biserica patriarhală se citește de către patriarh: „În vremea aceea, după ce a trecut Sâmbăta...” în întregime, după alții „...până în ziua de azi”, (adică stihurile 11-15) și se continuă citirea de la versetul „Iar cei unsprezece ucenici...” până la sfârșit.

Conform altora se sărea partea pericopei „mergând aceștia... până astăzi” (adică stihurile 11-15) și se continua citirea de la „...cei unsprezece ucenici...” până la sfârșit.

De asemenea, alții spun că se citea Evanghelia a doua de la Utrenie. Citirea Evangheliei a doua de la Utrenie este mărturisită și de *Penticostarul* tipărit și preferată și de *Calendarul tipic* al Bisericii Greciei.

Evident, este vorba despre două tradiții diferite, dintre care prima, pericopa „În vremea aceea, după ce a trecut Sâmbăta...”, este mai veche și mai mult răspândită și Evanghelia a doua a Utreniei, mai nouă, dar cu tendința să se impună.

Probabil, cauza o găsim în faptul că Evanghelia „În vremea aceea, după ce a trecut Sâmbăta...”, se citea și înainte, la Vecernie, și repetarea ei nu părea indicată. De altfel, este și mult mai extinsă decât Evanghelia a doua a Utreniei, care, fiind mai scurtă, în timp câștigă teren.

Se pare că la început, în slujba Învierii s-a introdus citirea Evangheliei amintite, a Sâmbetei celei Mari, până când vechea slujbă a sărbătorii pascale s-a împărțit în două, și Vecernia cu Liturghia sfântului Vasile cel Mare se cântau după-amiază, sau în dimineața Sâmbetei celei Mari, în timp ce rânduiala Miezonopticii, a Utreniei și a Liturghiei Paștelui noaptea.

Deoarece nici slujba Utreniei Paștelui, conform vechii tradiții pe care am văzut-o, nu cuprindea citirea Evangheliei de la Utrenia Învierii, dar nici la Liturghia Paștelui nu se citea pericopa Învierii, ci, după un obicei vechi, Prologul Evangheliei după Ioan, s-a considerat ca folositor și necesar ca înainte de începutul slujbei Învierii să se repete citirea pericopei evanghelice a Vecerniei, care descrie evenimentul Învierii, și pe care mulți, tocmai din pricina despărțirii slujbelor, n-au auzit-o.

Preoții noștri pot să continue una dintre aceste două tradiții, așa cum și fac de altfel, după aprecierea lor, sau mai preferabil ar fi să le urmeze pe amândouă și să citească pericopele alternativ, una într-un an și alta în celălalt, ca să dea ocazia credincioșilor să audă de la doi evangheliști diferiți vestea minunată a Învierii.

93

De ce la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite citim de două ori aceleași rugăciuni, adică rugăciunea întâi, a doua și a treia de la Vecernie, prima dată în timpul Paremiilor și a doua oară în timpul Ecteniei „Să plinim rugăciunea noastră Domnului”?

În toate manuscrisele și în toate edițiile vechi ale Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, rugăciunile acestea nu se spun doar o singură dată sau în timpul ecteniilor Antifoanelor, ca la Liturghia sfântului Ioan Gură de Aur, unde se află poziția lor obișnuită, sau în timpul citirii psalmului, ca o replică a practicii slujbei Vecerniei.

În această a doua situație nu se repetau la Antifoane, ci se spuneau doar ecteniile și ecfonisele.

Aceste rugăciuni, în toate manuscrisele, nu sunt cele șapte ale Vecerniei, ci doar primele trei sau patru, care corespund celor patru ecfonise, adică unul la Ectenia Mare și trei după cele trei stări ale catismei Psaltirii.

De obicei, textele Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, au rugăciunile la Antifoane, în timp ce „Rânduiala Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite”, care are întâietate, rânduiește să se spună rugăciunile la Psalmi.

O corelare greșită a celor două tradiții Liturgice distincte a provocat practica de astăzi, consemnată doar de edițiile mai noi.

În alte câteva ediții, ca să se îndrepte evidenta neconcordanță a repetării primelor trei rugăciuni, precizează ca ultimele patru rugăciuni să se spună la Psalm, iar primele trei în timpul Ecteniilor Antifoanelor. Faptul că această soluție este rodul contradicției rezultate din citirea dublă a rugăciunilor este evidentă.

Singura rezolvare corectă ar fi ca edițiile cărților noastre liturgice să fie îndreptate pe baza manuscriselor și a edițiilor mai vechi și să se citească doar primele trei sau patru rugăciuni la Ectenia Mare și la Ecteniile Mici, în locul precizat de ecfonisele lor sau, la nevoie, dacă nu slujește diaconul, la citirea Psalmului, așa cum se face și la Vecernia obișnuită. Repetarea lor nu este conformă nici cu tradiția, nici cu logica.

94

Preotul ortodox poate să facă înmormântare catolicului sau creștinului de altă confesiune? Dacă răspunsul este da, ce slujbă se cântă?

Asupra acestei probleme nu există unanimitate în vechea practică liturgică și canonică a Bisericii noastre. Uneori, „din iconomie”, se îngăduia înmormântarea neortodocșilor de către preoții ortodocși, iar alteori, „din acrivie”, era interzisă.

De exemplu, avem situații în care clericii ortodocși și latini făceau în comun slujbele de înmormântare sau cazuri de ortodocși care erau înmormântați în cimitirele latinilor, și invers. Acestea se întâmplau în special în părțile ocupate de latini, dar și în alte locuri unde romano-catolicii erau puțini la număr și preoții lipseau.

Asemenea mărturii le avem din răspunsul lui Ioan al Chitrei, conform căruia nu se considera „discordant, nici pierzător de evlavie să se cânte într-un cuget de către greci și latini, slujbele de înmormântare ale latinilor”, din *Tacirionul*

apologetic al Patriarhului Antim al V-lea al Constantinopolului (1841-1842), conform căruia uniții din Răsărit erau înmormântați de către preoți ortodocși, din răspunsul arhiepiscopului Dirahiului, Constantin Cabasilla (sec al-XII-lea), conform căruia „latinilor care mor li se cântă slujba la fel, de către greci și latini, fără deosebire” și practica Bisericilor Critului și Eptanisului, unde se înmormântau romano-catolici și anglicani, de preoți ortodocși în cimitirile ortodocșilor.

Dimpotrivă, dispoziția patriarhului Calinic al II-lea al Constantinopolului, în anul 1701, interzice înmormântarea neortodocșilor de către preoți ortodocși: „Cum se vor ruga preoții lui Dumnezeu să-l rânduiască cu duhurile dreptilor pe cel care este sub anatema, căci preoții ortodocși nu pot să-i înmormânteze pe morții eretici”!?

La fel și patriarhul Ieremia al III-lea al Constantinopolului îngăduie înmormântarea neortodocșilor de către ortodocși dacă cei dintâi „s-au lepădat de credința latină, adică de cugetare latinească și primesc credința și mărturisirea Bisericii noastre răsăritene”.

La 20 octombrie 1869, Patriarhul Grigore al VI-lea dădea o enciclică având ca pretext înmormântarea anglicanilor, prin care se îngăduia, în anumite condiții, înmormântarea lor de către preoții ortodocși și se preciza modul săvârșirii slujbei de înmormântare. În această rânduială se menționează clar că se aplică nu doar anglicanilor, ci tuturor neortodocșilor.

Conform acestei enciclice, se îngăduie înmormântarea în cimitire ortodoxe, în locurile în care nu există cimitire speciale pentru neortodocși, fără ca în felul acesta, însă, să dobândească întâietate la îngropăciune.

De asemenea, preoților ortodocși, acolo unde nu există sacerdoți de altă confesiune, căreia aparțin morții, li se îngăduie să-l însoțească pe mort și să săvârșească slujba de înmormântare.

Rânduiala slujbei care s-a hotărât este următoarea: în timpul procesiunii li se cântă „Sfinte Dumnezeule...”, în biserică Psalmul 118, se citește Apostolul și Evanghelia, Ectenia obișnuită și Apolisul mic.

La mormânt se rostește: „Al Domnului este pământul și plinirea Lui”. Acolo unde există preoți de alte confesiuni, este interzis preoților noștri să săvârșească singuri rânduiala sau în comun cu aceia.

Conform cu această enciclică și alte Patriarhii și Biserica Greciei (*Enciclica Sfântului Sinod din 30.07.1870*) au îngăduit înmormântarea neortodocșilor de către preoții ortodocși și au precizat ca rânduială tipiconală practica de mai sus.

Avem mărturii că Bisericele României și Serbiei, în anul 1918, săvârșeau practica la libera alegere, făceau înmormântarea neortodocșilor, a anglicanilor aproape „după rânduială ortodoxă completă”, exact așa cum se pare că se făcea în împrejurările pe care le-am amintit înainte de enciclica anului 1869²⁰.

Astăzi, la noi, este validă Enciclica Patriarhului Ecumenic și a Bisericii Greciei pe care am amintit-o mai sus, și în ce privesc condițiile și în ce privește modul de săvârșire al slujbei înmormântării.

Mai multe poate să afle cineva despre subiectul acesta în cartea Prea Fericitului arhiepiscop Ieronim, *Concepția canonică despre comuniunea cu eterodocșii*, Atena, 1957, pag. 242-248.

---

²⁰ În Biserica Ortodoxă Română, în ceea ce privește slujba înmormântării, există rânduiala ca ea să se săvârșească numai creștinilor valid botezați, dacă aceștia au trecut la cele veșnice împăcați cu Biserica. Este interzisă înmormântarea necreștinilor, a schismaticilor, a celor aflați sub excomunicare sau sub anatema, a celor care refuză primirea Sfintelor Taine sau se opun înmormântării creștine, precum și a sinucigașilor care nu au fost ieșiți din minți sau a celor incinerati.

95

Unii dintre preoți obișnuiesc, în special în timpul Liturghiilor praznicale, să tămâieze Sfânta Masă, icoanele și poporul, după Vohodul Mic de la Sfânta Liturghie, în timp ce se cântă troparele. Este corect acest lucru?

Aducerea jertfei de tămâie în timpul cântării troparelor, după Vohodul Mic, constituie o inovație nefericită, chiar dacă se dorește săvârșirea Sfintei Liturghii într-un cadru mai fastuos.

În primul rând, căderea aceasta nu este prevăzută nici de manuscrisele Liturghiei, nici de edițiile tipărite, nici de *Rânduiala Sfintei Liturghii* a Patriarhului Filotei al Constantinopolului, dar nici de către ermineuții bizantini ai Sfintei Liturghii.

Faptul că se vorbește despre aducerea jertfei de tămâie în acest moment, amintește doar de Liturghia arhierescă. Într-adevăr și astăzi arhierul, după intrarea în sfântul altar, tămâiază în modul obișnuit Sfântul Altar, icoanele și poporul. Imitând în mod rău Liturghia arhierescă, practica aceasta se face în mod greșit, dar din fericire de către puțini preoți.

Caracteristica „încălcare a regulei” transpare nu doar din lipsa mențiunii respective la care ne-am referit, ci și din istoria și scopul acestei practici.

Înainte de începerea rânduiei Sfintelor Taine, dar și a altor slujbe, precum cea a Utreniei și a Vecerniei, conform vechii practici, care în parte este valabilă până astăzi, se aducea jertfă de tămâie și Sfântul Altar era cădit de către slujitorii prezenți, uneori și tot poporul.

Despre importanța acestei cădiri, conform scriitorilor sfinți, am scris deja în răspunsul întrebării numărul 17. Conform manuscriselor și a practicii aflată în uz și astăzi, preotul cădește la începutul rânduiei Botezului, Nunții, Maslului etc.

Și la Sfânta Liturghie s-a păstrat această cădire de la început, care se săvârșește și la mânăstiri spre sfârșitul ceasului șase sau nouă, când se săvârșește Liturghia Darurilor mai

înainte sfînțite, iar la bisericile de mir în timpul cântării Doxologiei, așa cum am scris atunci. Aceasta se întâmplă pentru că, de atunci, preotul începe să se pregătească pe sine și biserica pentru săvârșirea acestei Sfinte Taine.

La Liturghia arhierescă se întâmplă ceva mai diferit. Arhiereul stă în principal în naos, urmărește de acolo prima parte a Liturghiei și intră în Sfântul Altar pentru săvârșirea ei doar în timpul Vohodului Mic, și tocmai atunci oferă jertfa de tămâie de la început, pentru că efectiv în acel moment el începe săvârșirea Sfintei Liturghii.

Adică, în aceste două situații este vorba de aceeași jertfă de tămâie, adusă de preot înainte de începutul Liturghiei, adică înainte de „Binecuvântată este Împărăția...”, și de arhiereu, tot înainte de începutul ei, după Vohodul Mic, atunci când el începe de fapt Liturghia și intră în Sfântul Altar.

Liturghia din epoca veche, fie că se săvârșea de către preot, fie de către arhiereu, începea după Vohodul Mic, lucru care s-a păstrat în Liturghia arhierescă de astăzi, de aceea și în vechile Liturghii, precum și cea a Sfântului Iacov, în timpul Vohodului Mic există „Rugăciunea tămâierii Vohodului”.

Astăzi, așa cum stau lucrurile, pentru că evoluția liturgică a creat o întreagă parte introductivă pentru Sfânta Liturghie, legată organic și inseparabil de aceasta, săvârșirea ei de către preot cel puțin, începe de la „Binecuvântată este împărăția...”. Prin urmare, tămâierea de la început își are locul doar înainte de această binecuvântare mare.

Eventuala reacție, că tămâierea în timpul troparelor nu numai că nu strică, dar face și mai fastuoasă Sfânta Liturghie, primește următorul răspuns: multe altele n-ar fi vătămat și ar fi făcut chiar mai fastuoasă Sfânta Liturghie, dar rânduiala nu este precizată în funcție de gradul scopului unei practici, ci de tradiția liturgică, care dă măsura și cuviința fiecărei situații și se sprijină pe istoria cultului și pe sensul pe care-l are fiecare dintre tipurile sau gesturile liturgice și nu pe actele arbitrare, chiar dacă se fac cu bună intenție.

De altfel, Dumnezeuiasca Liturghie și fără tămâierea aceasta este destul de fastuoasă, dacă se săvârșește așa cum

trebuie, adică cu frică de Dumnezeu și cu participarea preotului și a poporului din tot sufletul, cu cunoașterea adâncă a sensului rânduiei sfinte, și a Tainei care se ascunde în fiecare sărbătoare.

96

După încheierea Apolisului Tainei Cununii („Cel ce cu venirea Sa în Cana Galileii...”, „Pentru rugăciunile...”), trebuie să se cânte primul tropar al Născătoarei de la Vecernie, pe glasul cinci? Acest aspect nu este consemnat în Molitfelnice, dar se adaugă în anumite parohii.

Slujba Cununii, așa cum s-a format în tipicul liturgic bizantin, are cele mai frumoase rugăciuni, dar este lipsită cu desăvârșire de o imnografie proprie. În timp ce alte rânduieli de o importanță mai mică și mai lipsite de bucurie, au fost împodobite cu cântări frumoase și bogate, precum slujba Maslului, a sfințirii apei, înmormântarea, tunderea în monahism și altele, rânduiala Cununii are cele mai puține tropare, și acestea împrumutate din alte slujbe și, mai ales, fără relație directă cu slujba săvârșită, precum Irmosul cântării a noua, glasul cinci, „Isaie, dănțuiește...” și două tropare martirice „Sfinților mucenici...” și „Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule...”.

Aceasta se datorează în primul rând faptului că Tipicul mirenesc bizantin, căruia i-a rămas credincioasă rânduiala aceasta, nu avea bogăția troparelor tipicului monahal și, în al doilea rând, faptul că poeții bizantini erau în principal călugări, iar rânduiala nunții nu-i interesa și nu-i inspira în mod special ca subiect poetic.

Doar în puține manuscrise găsim tropare speciale, și acestea ulterioare și nu foarte reușite. Astfel, în *Codicele 665*, din sec al XVI-lea al Bibliotecii Naționale din Atena, găsim patru tropare, probabil pe glasul cinci („în genul lui „Isaie, dănțuiește...”), „Rugăciunea preotului primește-o, Doamne...”, „Dumnezeu la nuntă...”, „Dumnezeul Anei...” și „Cel ce în Cana

Galileii...”, de asemenea, în *Manuscrisul 668*, din sec. al XVII-lea, al aceleiași Biblioteci, există șase mici tropare pe glasul doi, precum „Casa Efratei”, cu acrostihuri alfabetice (A-Z), care se cântau cu stihurile Psalmului 107 („Fericiți toți cei ce se tem de Domnul...”), care încep cu expresiile: „Părinte sfinte...”, „Acum privește spre poporul Tău...”, „Nunta aceasta de acum...”, „Primește, o, Botezătorule...”, „Cu rugăciunile Preoților Tăi...” și „Viață pașnică...”. Aceste două serii de tropare pe care le-am amintit au fost publicate în *Molitfelnicul mic* al profesorului P. Trembelas, vol. I, pag. 94-95.

De asemenea, în două manuscrise (*Cairo 149*, din sec. al-XIV-lea, și *Sinai 977*, din anul 1516) există o idiomelă pe glasul întâi, „În Cana Galileii nuntă s-a făcut la venirea Domnului...”, care nu se referă direct la nunta săvârșită, ci la tema respectivă, adică la nunta din Cana, ca și pericopa evanghelică. Aceasta a fost publicată de către Ambrozie Stavrinul al Cezareii, în lucrarea sa: *Sfințenia Nunții*, pag. 144.

Ar fi lăudabil ca lucrarea de revizuire a *Molitfelnicelor* noastre să vizeze și troparele acestea oarecum îndreptate, completând astfel lipsa cântărilor slujbei Nunții, care este atât de evidentă.

Troparele acestea au rămas uitate pentru că, așa cum am văzut, sunt atestate de puține manuscrise. De aceea n-au fost cuprinse în edițiile tipărite și pentru că nu existau altele mai potrivite, și pentru că erau obișnuiți creștinii cu troparele existente și sentimentul comun impunea cântarea lor. De aceea, cei responsabili s-au mobilizat mai puțin față de cântările Cununiei.

La fel au fost considerate și troparele Născătoarei de Dumnezeu. Maica Domnului, „Mireasa nenuntită”, era ocrotitoarea căminului familiei și troparele Născătoarei de Dumnezeu vorbeau despre zămislirea cea mai presus de fire și despre Nașterea Domnului, sensuri care legau troparele acestea de Taina Nunții.

Troparul menționat cel mai mult de către manuscrise este: „Bucură-te, cea plină de daruri...” (*Cairo 1070*, *Lavra 105*, *Metocul Sfântului Mormânt 8*, *Pantelimon 780*, *Pantocrator 149*, *Patmos 104*, *690* și *715*, și *Sinai 968*). Altele consemnează:

„Biserică preacurată a Mântuitorului...”, (*Lavra 21*) sau „Maică Fecioară...”, (*Biblioteca Națională Atena, S.64*) sau „După nașterea ta...” (*Lavra 21*) sau „Slava lumească...”, (*Patmos 689*) sau cele două împreună și cele trei de mai sus.

Cântarea primelor tropare ale Născătoarei de Dumnezeu pe cele opt glasuri ale Sfântului Ioan Damaschin este mărturisită și de alte manuscrise, precum cel din timpul plecării de la biserică „spre căminul conjugal” (*Cairo 1070, Lavra 21*). Practica consacrată astăzi, anume să se cânte troparul Născătoarei de Dumnezeu de la Vecernia de sâmbătă pe glasul cinci, „În marea Roșie...”, este legată de ultima tradiție la care ne-am referit și constituie într-un anumit fel, o prescurtare a acesteia.

Cântarea s-a limitat la biserică pentru a acoperi timpul în care se făceau urările și s-a ales „În marea Roșie...” pentru că aceasta a fost considerată, probabil, cea mai sărbătorească și cea mai potrivită pentru slujba Cununii.

97

Există vreo dispoziție canonică, în care se menționează când trebuie să se săvârșească dezgroparea morților?

Pentru dezgroparea morților nu există nici o dispoziție. În vechime, ca și astăzi, în multe părți nu se făcea dezgroparea, ci morții rămâneau în mormintele lor pentru totdeauna, ci să le dezgropăm doar dacă, din motive speciale se impunea mutarea trupurilor, de exemplu: dacă cineva era recunoscut ca sfânt, dacă se făcea mutarea osemintelor mortului în țara sa sau dacă se depunea un membru al aceleiași familii în acel mormânt.

Chiar și astăzi săpăturile arheologice scot la lumină morminte creștine care nu s-au deschis niciodată, chiar dacă au trecut secole de la vremea înmormântării celor care au fost așezați în acestea.

Mai precis, anumite canoane care pedepsesc profanarea de morminte (vezi în mod special canonul VII al sfântului Grigorie al Nyssei), pare că se referă la faptul că nu se permitea obiceiul mutării din morminte a osemintelor morților. Avem însă și situații rare, în afară de excepțiile pe care le-am consemnat mai sus, când se făcea și dezgroparea și adunarea oaselor mai multor morți în „osteofilachii”, așa cum confirmă și studiul arheologic.

Desigur că ar fi lucru minunat să se odihnească omul „până la Învierea de obște” în mormântul său, privind Răsăritul, conform frumosului simbolism, și așteptând trâmbița cea din urmă. Atunci n-am fi avut o imagine atât de lipsită de frumusețe a grămezilor de oase, stivuite în cămărilor-cimitire, sau depozitarea lor în cutii macabre, deținătoare de oase. Dar dezgroparea s-a impus în mai multe părți, în special în orașe, din motive de necesități absolut practice. A trebuit ca morții, din pricina lipsei de spațiu a cimitirelor, să cedeze mormintele lor celor care veneau din urmă, pentru că altfel orașele morților deveneau mai mari decât orașele celor vii.

Acum, când se face dezgroparea? Cu siguranță că va trebui să treacă timpul cerut pentru deplina descompunere a trupului. Aceasta depinde de temperamentul mortului, de vârstă, de cauzele morții, de felul mormântului, de componența solului, de condițiile climaterice și de modul înmormântării.

În general, conform informațiilor medicale, perioada de aproape doi ani este suficientă pentru deplina descompunere a trupurilor. Dar, pentru că s-a impus concepția care se păstrează și astăzi, că nedescompunerea deplină a trupului „în cele dintru care a fost alcătuit” este urmarea păcatelor grele sau a blestemului și, în general, se considera ca ceva înfricoșător și de nedorit, deshumarea s-a amânat, din motive de siguranță, cât se poate mai mult, încât descompunerea trupului să fie certificată cu dovezi. Despre problema aceasta există o întrebare expresă și ni se va da prilejul să vorbim pe larg.

Deoarece numărul sfânt al Sfintei Treimi, adică trei, a jucat un rol special în reglementarea detaliilor asupra vieții, dar și a morții credincioșilor, s-a consacrat obiceiul ca

dezgroparea să aibă loc sau la începutul sau, mai degrabă, după împlinirea celor trei ani de la moarte. De altfel și Domnul a rămas trei zile în mormânt. Simbolismul acesta nu a împiedicat diferitele Biserici locale să rânduiască, în funcție de obiceiul fiecărui loc, dezgroparea sau nedezgroparea trupurilor și, în prima situație, timpul dezgropării. Tragem concluzia că, în mod special, referitor la timpul dezgropării morților se aplică obiceiul locului care, în cea mai mare parte, presupune dezgroparea la trei ani. În orice caz, limita cea mai de jos este că trebuie să se țină doi ani sau cel puțin un an, cât a socotit practica locală că este de ajuns pentru deplina descompunere a trupului.

98

La slujba logodnei și înainte de „Binecuvântat este Dumnezeu nostru...”, trebuie să se cânte troparul sfântului Constantin?

99

La Taina Sfintei Cununi și înainte de „Binecuvântată este împărăția...”, trebuie iarăși să se cânte troparul sfântului Constantin?

Cântarea troparului sfântului Constantin înainte de începutul slujbei Logodnei, dar și al Cununii, se păstrează astăzi în multe părți. Obiceiul nu este lipsit de legătură cu pomenirea „Sfinților Împărați și întocmai cu Apostolii Constantin și Elena” în timpul Apolisului și când se face referire la „...bucuria aceea pe care a avut-o fericita Elena când a aflat Cinstita Cruce...”, în rugăciunea a doua a Cununii.

Atât în cazul Apolisului, cât și al rugăciunii și al cântării troparelor, pe drept, se întrebă cineva care este relația acestor două persoane sfinte cu nunta și cu rânduiala

ei. După cum se pare, este foarte curioasă și exagerată corelarea care a avut loc, iar răspândirea acestui obicei nu este de dorit, oricât ar fi de mare evlavia față de primii împărați creștini.

Oare de ce s-au introdus troparele acestea în rânduiala Logodnei și a Cununiei? Primul motiv se pare că este legătura cu introducerea troparelor Născătoarei de Dumnezeu, despre care am vorbit în răspunsul de la întrebarea numărul 96. Rânduiala Cununiei nu avea propriile tropare, iar obiceiul cerea cântarea unui tropar. La fel, este introdus în anumite manuscrise „troparul zilei” (*Biblioteca Națională din Atena 663 și 64*) sau „troparul și condacul zilei” (*Biblioteca Națională 849, Cairo 1070, Metocul Sfântului Mormânt 8, Pantelimon 364, 780; Pantocrator 149 și Sinai 698*).

Celelalte tropare ale zilei nu puteau să aibă legătură cu slujba Cununiei, de aceea, în anumite manuscrise se întâlnesc împreună cu acestea troparul și condacul sfântului Constantin (*Biblioteca Națională din Atena, S. 64, Metocul Sfântului Mormânt 8 și 615; Pantocrator 149 și Sinai 996*) sau doar troparele sfântului Constantin (*Biblioteca Națională din Atena 829*), așa cum se întâmplă în multe părți și astăzi.

Dar de ce s-a preferat troparul sfântului Constantin? În primul rând, sfinții Constantin și Elena sunt caracterizați ca fiind „de Dumnezeu încununăți”, iar caracteristica aceasta amintea de încununarea mirilor de către Dumnezeu, așa cum și cei 40 de sfinți mucenici, care au primit cununi din cer, aminteau același lucru, fapt pentru care se și face pomenirea lor în rugăciunea a doua a Cununiei.

În al doilea rând, conform părerii consacrate, rânduiala bizantină a Cununiei a fost alcătuită la început pentru încununarea împăraților, de aceea, și în mulți codici, întreaga rânduială poartă titlul: „rânduiala care are loc la încununarea împăraților și a celorlalți oameni” (*Biblioteca Națională din Atena 662 și 1910 și Paris 213*). În multe altele este prevăzută cântarea psalmilor împărătești, de exemplu *Psalmul 20* („Doamne, întru puterea Ta se va veseli împăratul...”) și a *Psalmului 8* („Doamne, Dumnezeul nostru, cât de minunat este numele Tău în tot pământul...”). Exact influenței nunților

împărătești se datorează și forma pe care au primit-o cununile la bizantini, conform mărturiei sfântului Teodor Studitul, și la slavi, care au forma diademelor împărătești autentice, ca și încingerea mirelui cu sabie, pe care o mărturisesc multe manuscrise și care se săvârșea până de curând în părțile Pontului.

Dar și separat de originea istorică, rânduiala Cununii are o puternică tentă împărătească. Noul cuplu, prin intrarea în Taina Cununii primește stăpânire asupra zidirii și a lumii, care este legată de înmulțirea neamului omenesc, după cuvântul lui Dumnezeu: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l stăpâniți pe el...” (*Facere 1, 28*).

Prin urmare, ce fundament mai firesc, atât teoretic, cât și istoric, al Tainei Cununii ne va conduce la pomenirea și, în consecință, la cântarea troparelor primilor împărați „de Dumnezeu încununăți și întocmai cu Apostolii, sfinții Constantin și Elena”?

100

De ce în ultimele cereri ale Pavcerniței și ale Miezonopticii preotul spune „Pentru cei ce bine călătoresc pe ape”? Ce înseamnă „bine”?

Fraza aceasta constituie cererea creștinilor care călătoresc pe mare și este asemenea expresiei „pe cei de pe mare, ocârmuiește-i” sau a rugăciunii particulare care recapitulează aceste cereri „...pe cei ce ne urăsc și ne nedreptățesc pe noi, iartă-i Doamne...”, care se spune „în chilie”, după Apolisul Pavcerniței.

Cuvântul „bine” constituie precizarea felului și scopului „celor care călătoresc pe ape” și lipsește din anumite manuscrise, deoarece se pare că sensul nu era cunoscut multora în acel timp. I-am auzit și astăzi pe unii preoți trecându-l cu vederea și înlocuindu-l cu adverbul „rău”, motivând că cei care călătoresc „bine”, adică cei care fac o călătorie bună nu au atât nevoie de rugăciunile Bisericii cât cei care călătoresc rău,

adică cei care se află în primejdie în timpul călătoriei. Astfel interpretează aceștia prezența adverbilor. Fraza însă are un alt sens, se referă la cei care călătoresc cu scopuri bune, și nu la pirăți, care în perioada în care s-au scris ecteniile acestea, constituiau în principal „biciul” insulelor și al țărmurilor orașelor și satelor.

Există și manuscrise (*Pantelimon 72 și Xiropotam 210*) care nu au adverbul „bine” în cererea respectivă și adaugă distincția paralelă: „creștini” („Pentru creștinii care călătoresc pe ape”).

Cu acest prilej, să consemnăm și frumosul răspuns al poporului la invocarea preotului, consemnat în anumite manuscrise destul de vechi, care în loc de „Doamne, cârmuiește-i pe aceștia” (*Atena 688, 2247, Vatoped, 1250, Constamonitos 26, Lavra IX, 19, Xiropotam 210, Pantelimon 360*) sau „Dumnezeule, însoțește-i pe aceștia” (*Atena, 660*).

101

În timpul cântării Heruvimice, preotul trebuie să spună „Învierea lui Hristos văzând...” sau doar psalmul 50?

Momentul acesta al Sfintei Liturghii prezintă multe alternanțe în manuscrise și în edițiile tipărite, dar și în practica de astăzi. În vechime, se pare că nu se rostea nici rugăciunea cântării Heruvimice „Nimeni dintre cei legați cu poftă trupești nu este vrednic...”. După aceea, însă, s-a introdus și aceasta ca rugăciune pregătitoare a slujitorului pentru săvârșirea Tainei. Mai târziu, din același scop, s-a adăugat Psalmul 50 sau alți psalmi (Psalmul 23, Psalmul 25), cântarea heruvimică, precum și diferite tropare și rugăciuni cucernice. Manuscrisele nu sunt din acest punct de vedere uniforme.

În mod special, „Învierea lui Hristos văzând...” nu este consemnată nici în manuscrisele vechi, nici în *Rânduiala Sfintei Liturghii* a patriarhului Filotei al Constantinopolului, nici de

multe alte ediții, dar este întâlnită în codicele mai noi, însoțită întotdeauna de observația că se spune doar „dacă este duminică”.

Prin analogie, am putea să tragem concluzia că se spunea și la Liturghiile din perioada Paștelui, cu caracter pascal. Adaosul „Învierea lui Hristos văzând...” viza în mod evident moderarea oarecum a caracterului cucernic al acestei părți de slujbă din duminici, ca s-o subordoneze caracterului pascal.

În timpul celorlalte zile, în duhul pe care îl exprimă adaosul acesta, dar și conform cu linia rânduielilor tipiconale la care ne-am referit, nu este potrivit să se rostească, înlocuindu-se astăzi cu întreitul „Veniți să ne închinăm...”.

102

De ce când preotul pune miridele în Sfântul Potir, împreună cu Sfântul Trup, rostește troparele învierii „Învierea lui Hristos văzând...”, „Luminează-te, luminează-te...”, „O dumnezeiescul, o iubitul...” și „O Paștile, cele mari și preasfințite”? Trebuie să se rostească și în ziua prăznuirii unui sfânt?

Cântarea „Învierea lui Hristos văzând...” și celelalte trei tropare ale Învierii, care se spun după împărtășirea preotului, la ceasul punerii Sfântului Agneț și a celorlalte părțicele în Sfântul Potir, constituie un element ulterior și adăugat la Sfânta Liturghie. Ele nu sunt atestate nici de manuscrise, nici de *Rânduiala Sfintei Liturghii* a patriarhului Filotei, nici nu le întâlnim în multe ediții tipărite. Există doar în puține ediții mai noi și se spun astăzi aproape de toți preoții.

Ca să înțelegem motivele care au impus adaosul acestor tropare în momentul acesta al Sfintei Liturghii, precum și înțelesul lor, va trebui să facem o incursiune în istoria și în simbolismul celor săvârșite în acest moment.

În primele veacuri, imediat după împărtășirea preoților, urma împărtășirea credincioșilor, fără să se întrerupă cântarea chinonicului și fără să se rostească „Cu frică de Dumnezeu”.

Deoarece știm că Sfânta Împărtășanie se dădea poporului în modul în care se împărtășesc astăzi preoții sau, mai ales, diaconii - adică preotul dădea credincioșilor în mâna dreaptă Sfântul Trup și, după ce-l consumau, le oferea Sfântul Potir și beau direct din acesta - este de la sine înțeles că punerea particulelor Sfântului Agneț și a celorlalte miride, rămase pe Sfântul Disc în Sfântul Potir, nu se făcea înainte de împărtășirea credincioșilor.

În vremurile mai târzii, însă, când modul împărtășirii bolnavilor, adică cel cu lingurița, s-a extins la toți credincioșii, trebuia ca particulele din Sfântul Trup să se pună în Sfântul Potir înainte de împărtășirea credincioșilor. Când s-au introdus cele nouă cete și particulele pentru cei vii și pentru cei morți, adică atunci când Proskomidia a primit forma ei de astăzi, și când venirea credincioșilor la Sfânta Liturghie s-a limitat simțitor, s-a impus să se golească tot conținutul Sfântului Disc în Potir direct, imediat după împărtășirea preoților și înainte de împărtășirea credincioșilor.

Punerea particulelor, însă, și folosirea buretelui pentru Sfântul Disc cerea o anumită perioadă de timp. Știm, însă, și din alte surse paralele, că evlavia preoților noștri nu le îngăduia în timpul acestor intervale să tacă și de aceea rosteau în surdină neîntrerupt cântări de doxologie lui Dumnezeu.

Astfel, începe introducerea la momentul acesta a stihurilor din psalmi, precum: „Uns-ai cu untdelemn capul meu...”, și a scurtelor rugăciuni de mulțumire, sau a cunoscutelor tropare amintite, care, la început, se rosteau după tradiție sau, în special, după râvna și evlavia preoților. Treptat acestea a început să fie consemnate și în manuscrisele ulterioare.

Dintre tropare, este mai des întâlnit: „Îndulcitu-m-ai cu dorul Tău, Hristoase...”, care ne dă și cheia pentru înțelegerea alegerii cel puțin a unuia dintre troparele Învierii. Acest tropar vorbește despre dulceața dorului dumnezeiesc și despre schimbarea datorată iubirii dumnezeiești și se roagă pentru arderea păcatelor, pentru ca omul să se umple de dragostea lui Hristos. În ultimul tropar dintre cele ale Învierii: „O, Paștile cele mari și preasfințite”, există rugăciunea

ca omul credincios să se învrednicească a se împărtăși „mai adevărat” cu Hristos, „Paștele cel Mare și Sfânt”, în ziua neînserată a împărăției Lui. La aceleași teme despre împărtășire se referă stihurile psalmilor și rugăciunile scurte pe care le întâlnim în manuscrisele ulterioare la care ne-am referit.

Preotul, după Sfânta Împărtășanie, urma să simtă bucuria aceea negrăită a prezenței lui Hristos umplându-i inima, dar, în același timp, se năștea în el dorința pentru unirea deplină și nesfârșită cu Hristos în ziua venirii împărăției Lui. Aceluiași cadru îi aparțin și cele două tropare de mai înainte: „Luminează-te, luminează-te...” și „O dumnezeiescul, o iubitul...”, dar se pare că acestea au intrat în uz după aceea, atrase de ultimul tropar, pentru că toate împreună, așa cum știm, constituie cântarea a noua a Canonului Paștelui.

Asemenea exemple, pe măsură, există în număr mare în slujbele noastre. De dragul unui tropar sau al unui stih, din obișnuință, se adaugă întregul șir de tropare sau întregul psalm în care se află stihul acesta.

Cât privește caracterul pascal al cântării: „Învierea lui Hristos văzând...” și al celorlalte tropare, se poate susține că la început se rosteau doar în duminici și în perioada Paștelui, așa cum s-a întâmplat și în cazul cântării imnului heruvimic și, după aceea, s-a prelungit folosirea lor și în celelalte zile. Oricât ar fi de incredibilă ipoteza aceasta, se pare că este mai corect să se coreleze cu caracterul și simbolismul pascal al Sfintei Împărtășanii, după cuvintele sfântului Apostol Pavel: „căci Paștele nostru, Hristos, S-a jertfit pentru noi” (*I Corinteni 5, 7*). Credinciosul - prin participarea lui la această jertfă pască a Mielului lui Dumnezeu, a Domnului care a pățimit și a înviat - după cuvintele sfântului Ioan Gură de Aur: „Ori de câte ori se împărtășește, dacă o face cu conștiință curată, săvârșește Paștele”, „Când participi la Sfânta Jertfă, Paștele săvârșești, și astăzi și mâine și ori de câte ori iei parte la Sfânta jertfă” și: „cu nimic nu se deosebește de Paște Taina săvârșită acum, căci unul este și acesta, unul și harul Sfântului Duh...” și „aceeași jertfă se săvârșește și în ziua de vineri, și în ziua de sâmbătă, și de duminică, și în ziua

martirilor..., căci nu în limitele timpului se circumscrie jertfa” (*Omilia a V-a la epistola I către Timotei*).

Așadar, în această atmosferă pascală a Sfintei Liturghii, în orice zi a săptămânii se va săvârși aceasta, se potrivesc foarte bine aceste tropare ale Învierii, chiar dacă, fiind un element introdus ulterior, nu constituie o parte indispensabilă a Sfintei noastre Liturghii.

103

Când strana rostește Simbolul de Credință, trebuie să-l rostească și slujitorul în taină?

Conform tuturor manuscriselor Sfintei Liturghii, Simbolul de Credință se spunea de către popor, în timp ce preotul mișca Sfântul Aer deasupra Cinstitelor Daruri. Se pare că împreună cu poporul și preotul rostea în același timp Simbolul de Credință, cel puțin așa mărturisesc anumite manuscrise ulterioare, consemnând clar că și preotul spune „și el, Simbolul de Credință până la sfârșit, așa cum se practică până în ziua de azi.

Rânduiala Sfintei Liturghii, așa cum se prezintă astăzi, a suferit o pierdere serioasă, care se datorează citirii în taină a prologului anaforalei, adică a rugăciunii: „Cu vrednicie și cu dreptate...”, a rânduiei sfântului Ioan Gură de Aur și a rugăciunii „Stăpâne, Doamne, Dumnezeu, Cel ce ești...”, de la Liturghia sfântului Vasile cel Mare. Deoarece s-a obișnuit să se rostească rugăciunea în taină, iar timpul în care se cântă „Cu vrednicie și cu dreptate”, nu este de ajuns ca să acopere citirea ei, în timp ce strana rostește pe larg Simbolul de credință, preotul rostește repede, ca să aibă timp să citească cea mai mare parte a respectivei rugăciuni (de obicei până la: „...ce ni s-au făcut nouă”, de la Liturghia sfântului Ioan Gură de Aur și până la „toată făptura cea cuvântătoare și înțelegătoare întărită fiind, Ție Îți slujește”, de la Liturghia sfântului Vasile) în timpul pe care îl câștigă.

Dar, în acest fel, și rostirea rapidă a Simbolului de Credință de către preot nu este recomandată, căci se pierde sincronizarea preotului cu poporul, prima parte a rugăciunii anaforale se rostește în locul necuvenit, iar continuitatea întregii rugăciuni dispare. Că toate acestea creează o adevărată confuzie și o tulburare inacceptabilă pentru săvârșirea armonică a Sfintei Taine, este de la sine înțeles.

În mod canonic, trebuie ca toți împreună, cler și popor, să mărturisească „cu o gură” credința mărturisită în Crez, și după: „Cu vrednicie și cu dreptate” să înceapă rostirea rugăciunii sfintei anaforale la locul ei rânduit. Tocmai aceasta se întâmplă și în Biserica Veche și destui preoți tind și astăzi să se întoarcă la această practică corectă.

104

Înainte de prefacerea Cinstitelor Daruri („Și fă pâinea aceasta”), unii preoți fac trei metanii, alții nu. Care este modul cel mai corect?

Întreita închinare, înaintea prefacerii Cinstitelor Daruri, este mărturisită nu doar de multe manuscrise ulterioare („și se închină amândoi – preotul și diaconul – de trei ori înaintea Sfintei Mese”, (*Biblioteca Națională din Atena*, 752, 765, 766, 767, 770, 773, 776, din secolele XVI – XVIII), și de toate edițiile Liturghierelor, dar și de alți codici mai vechi, precum *Pergamentul Muzeului Bizantin din Atena*, numărul 6, din secolul al XII – lea („și fac trei mătăanii”) și de *Rânduiala Sfintei Liturghii* a Patriarhului Filotei al Constantinopolului („...și închinându-se amândoi de trei ori în fața Sfintei Mese, se roagă pentru ei înșiși”), *Codicele Pantelimon 6277 – 770* al secolului al XIV – lea). Adaosul: „...pentru ei înșiși”, al rugăciunii slujitorilor, care însoțea întreita închinăciune este precizat în aceleași manuscrise sau în alte manuscrise sau Liturghiere ulterioare ca și: „Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului!”, sau în troparul „Doamne, Cel ce pe Prea Sfântul Tău Duh...”

de trei ori, cu cele două stihuri ale lui, „Inimă curată...” și „Nu-ți întoarce fața Ta de la mine...” sau, mai rar, „Căci coborându-Te...” sau toate împreună. Troparele referitoare la invocarea Sfântului Duh, care urmează imediat, nu s-au păstrat peste tot și există tendința să fie trecute cu vederea pentru că, într-adevăr, afectează într-un fel continuitatea întregii Taine, în momentul ei cel mai important.

Întreita închinăciune, însă, care este și cea mai veche, este însoțită de scurta rugăciune „Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului!”, care se spune și astăzi de către preotul însuși și constituie un element adăugat ulterior, născut, însă, dintr-o nevoie lăuntrică a slujitorilor. Nu are caracterul de închinare înaintea Darurilor care nu au fost încă sfințite, ci constituie o practică a zdrobirii inimii preotului, care, înainte de invocarea Sfântului Duh pentru sfințirea lor, simte toată păcătoșenia și neputința lui omenească și se roagă ca Dumnezeu să-i fie milostiv și să-i ierte îndrăzneala lui mai presus de firea omenească.

Această închinăciune și rugăciunea se fac de trei ori după modelul sfințeniei numărului trei al Persoanelor Sfinte Treimi, așa cum am scris și cu prilejul altei întrebări.

105

Dacă vreun preot nu ia parte la Sfânta Liturghie, dar dorește să se împărtășească, cum o va face? Va lua el însuși Sfânta Împărtășanie ca atunci când slujește sau îl va împărtăși preotul slujitor, așa cum se împărtășește și diaconul?

Preoții și diaconii au păstrat vechiul mod al sfinte împărtășiri, care era valabil în Biserica Veche și pentru credincioși. Adică, se împărtășeau mai întâi cu Sfântul Trup și mai apoi cu Sfântul Sânge, direct din Sfântul Potir. Și dacă slujesc, este cunoscut modul apropierii de Sfânta Împărtășanie. Dacă nu slujesc, păstrează din tradiție aceeași rânduială.

Adică, la vremea chinonicului, se îmbracă cu veșmintele distincte ale treptei lor, adică cu epitrahilul sau orarul, participă la rugăciunile pregătitoare ale slujitorului și se împărtășesc, orice distincție ar avea, după preotul slujitor, înainte să se pună părțile în Sfântul Potir, singuri, în afară de diacon, căruia, în modul obișnuit, preotul îi va da Sfânta Împărtășanie.

Participă la Sfânta Împărtășanie și după aceea își scot veșmintele distinctive ale treptei hirotoniei lor.

Acestora li se dă Sfânta Împărtășanie cu lingurița, doar în caz de boală care-i împiedică să se împărtășească la vremea Sfintei Liturghii în modul de mai sus, sau dacă tot din pricină de boală sau de bătrânețe, se află de față la Sfânta Liturghie, dar în neputința de a se împărtăși singuri sau există primejdia să provoace vreo stricăciune. Și în situația aceasta se aplică din nou practica veche a Bisericii față de cei bolnavi, cărora li se dădea Sfânta Împărtășanie cu lingurița, și care, în cele din urmă, s-a impus pentru toți credincioșii.

106

În timpul împărtășirii cu Sfântul Sânge, unii rostesc „În numele Tatălui, Amin și al Fiului, Amin și al Sfântului Duh, Amin”, în timp ce alții se mulțumesc cu „Amin, Amin, Amin”. Cum este mai corect?

107

În timpul împărtășirii din Sfântul Potir este corect ca preotul să se împărtășească de trei ori, ducând Potirul la buze de trei ori („În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Amin!”) sau doar o dată, așa cum pretind unii?

Conform practicii vechi a Bisericii, preoții slujitori, ca și mirenii, se împărtășeau o singură dată din Potir.

Sfânta Împărtășanie era însoțită de cuvintele „Sângele lui Hristos...”, sau „Sângele lui Hristos, Potirul vieții...”, iar cel ce se împărtășea rostea „Amin!”.

Acest fapt îl mărturisesc sfântul Chiril al Ierusalimului (*Catehezele mistagogice V, 21 – 22, Constituțiile apostolice 8, 13*) și alți scriitori vechi. Mai târziu, s-au introdus fraze mai complexe, atestate de manuscrisele Sfintei Liturghii și de scriitorii ecleziastici. În cele din urmă s-a impus cunoscuta formulă: „Cinstitul și Preasfântul Sânge... în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Amin!”, se pare că se spunea în timpul împărtășirii cu Sfântul Trup, așa cum se spune astăzi în timpul împărtășirii cu Sfântul Sânge. Aceasta cel puțin o atestă pergamentul mănăstirii Esfigmenu, în anul 1306: «Și luând dumnezeiasca pâine în mâna dreaptă, face cu aceasta semnul sfintei cruci de trei ori pe chipul lui, și zice: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”».

Clericii, însă, nu se împărtășeau nici cu Sfânta Pâine, nici din Potir, de trei ori, ci o singură dată. O excepție o prezintă, din câte știu, doar *Codicele 120* al mănăstirii Esfigmenu, din anul 1602, care scrie că preotul „primea de trei ori” și din Sfântul Trup.

Tripla împărtășire din Sfântul Potir evident că s-a introdus în epoca ulterioară, sub influența invocării numelor Persoanelor Sfintei Treimi. Astfel, *Manuscrisul cu numărul 425*, din secolul al XVI – lea al Metocului Sfintei Cruci din Constantinopol are formula „În numele Tatălui...” fără să rânduiască, cât de cât, întreita împărtășanie, însă *Manuscrisele Sinai 986* din secolul al XV – lea și *Atena 702* din secolul al XVI – lea, în paralel cu invocarea numelor Sfintei Treimi consemnează limpede că împărtășirea preotului și a diaconului din Potir se făcea de trei ori. Primul consemnează în modul caracteristic: „Preotul, luând Sfântul Potir, se împărtășește zicând: Se împărtășește robul lui Dumnezeu, preotul (N) cu Cinstitul și Sfântul..., și se împărtășește din el de trei ori. La fel dă și diaconului, împărtășindu-l de trei ori...”. Al doilea, în

timpul împărtășirii diaconului menționează că preotul spunea: „În numele Tatălui...”, iar diaconul răspundea după întreita împărtășire „Amin!”.

Conform unui manuscris mai vechi, *Pergamentul numărul 719 din Patmos, secolul al XIII-lea*, preotul împărtășindu-se, spunea: „Paharul mântuirii... în numele Tatălui Amin și al Fiului Amin și al Sfântului Duh Amin, acum și pururea și în vecii vecilor Amin!”.

De altfel, multe dintre manuscrisele din secolul al XIV-lea și următoarele, care conțin Liturghiile sau *Rânduiala Sfintei Liturghii* a patriarhului Filotei (*Esfîgmenu 120, Pantelimon 6277 – 770, Biblioteca Națională din Atena, 751, 752, 766, 782,878 ș.a.*), precum și toate edițiile, vorbesc despre întreita împărtășire din Potir, fără să menționeze de cele mai multe ori clar că întreita împărtășire era însoțită și de invocarea celor trei Persoane ale Sfintei Treimi. Dacă avem în vedere faptul că *Rânduiala* lui Filotei și dispozițiile tipiconale care se puneau la Sfânta Liturghie nu porunceau lucruri noi, ci consemnau practica deja existentă care se sprijinea pe tradiția liturgică preexistentă, înțelegem că întreita împărtășire din Potir nu este un obicei atât de ulterior precum pare la prima vedere.

Despre întreita împărtășire se dădea de obicei o explicație oarecum forțată, că „Hristos, sălășluindu-Se în omul credincios, locuiește împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt” (*Teofil Cabanias, „Tezaurul Ortodoxiei” ed. 7, B. Rigopulos, Tesalonic, pag. 49*).

Un asemenea gen de influență a numărului sfânt trei în diferite aspecte ale cultului divin sunt foarte multe. De preferat ar fi, poate, practica de la început, dar întreita împărtășire deja s-a consacrat, dintr-o epocă destul de veche.

În timpurile noastre, pentru împărtășirea din Sfântul Potir doar o singură dată a vorbit părintele Ghervasie Paraschevopulos (*Probleme actuale*, vol. 1, 1954, pag. 119 – 120 și *Îngrijirea ermeneutică a Sfintei Liturghii*, 1958, pag. 245, paragraful 2). Se invocă, în afară de motivațiile istorice, și opinia Patriarhului ecumenic Constantin al VI – lea, precum și rațiunile practice,

adică primejdia consumării unei mari cantități din Sfântul Sânge, astfel încât să nu mai rămână cantitatea necesară pentru împărtășirea poporului. Desigur, această probabilitate trebuie s-o aibă în vedere întotdeauna preotul slujitor și ceilalți preoți și diaconi, astfel încât să nu se întâmple niciodată și să socotească în paralel cantitatea acestui vin euharistic în timpul Proskomidiei și să pună în Potir cantitatea de vin suficientă, după numărul slujitorilor și al posibilei participări a credincioșilor, iar în timpul împărtășirii lor să fie cumpătați.

Întoarcerea la practica veche nu este atât de ușoară, poate nici atât de valoroasă, de vreme ce de veacuri s-a împământenit și, în general, se păstrează și astăzi întreita împărtășire din Potir.

Cât despre detaliile la care se referă prima întrebare, din consemnarea dispozițiilor din codici, se pare că mai corect este ca fiecare împărtășire în parte să fie însoțită de invocarea pe nume a fiecăreia dintre Persoanele Sfintei Treimi. De altfel, aceasta a fost și este practica ținută și astăzi.

108

La slujba Cununiei, preotul trebuie să adauge înainte de Apolis și cele două rugăciuni de „la ridicarea cununiilor”?

Mica rânduială „la dezlegarea cununiilor,” sau la „ridicarea cununiilor, după 7 zile,” sau la „ridicarea cununiilor” care există la sfârșitul rânduiei Cununiei, prezintă destulă nestatornicie prin conținutul ei și prin timpul și locul săvârșirii.

Astăzi este alcătuită din cele două rugăciuni cunoscute „Doamne, Dumnezeu nostru, Cel ce ai binecuvântat cununa...” și „Într-o unire au ajuns robii Tăi...” și Apolisul. În anumiți codici se pune „Binecuvântat este Dumnezeu nostru...”, „Sfinte Dumnezeule...” și troparul zilei. Despre timpul săvârșirii ei, rânduielele codicilor nu se pun de acord. Conform unor

manuscrite, se săvârșea în ziua a opta, conform altora în ziua a șaptea, după unele în ziua a treia, după altele se unea cu rânduiala Cununiei, sau se lăsa la dispoziția celui mai mare. Se săvârșea în naos sau în pridvor.

În tot cazul, este vorba despre ceva adăugat ulterior și de aceea prezintă atâta varietate în formă și în consemnări, și în manuscrite și în practica de astăzi. Cel mai corect este să se citească în casă sau în biserică în ziua a opta, așa cum se face astăzi în multe părți. Aceasta era și destinația inițială a acestei rânduiei, mirii țineau cununile în „căminul conjugal”, până în ziua a opta, când preotul le citea aceste rugăciuni, lua cununile care aparțineau bisericii, și le așeza din nou în locașul sfânt. Astăzi, practica s-a schimbat și rânduiala „ridicării cununiilor” și-a pierdut menirea ei de la început. Oricum, este un obicei frumos ca mirii să vină în ziua a opta de la nuntă în biserică și, ca ecou al acestei sărbători, să primească din nou binecuvântările Bisericii. Dacă întoarcerea la practica aceasta nu este posibilă, n-ar fi indicat să se anexeze rugăciunile acestea slujbei Cununiei, ca replică paralelă cu baia Sfântului Botez, chiar dacă aceasta este confirmată de anumite manuscrite sau se întâmplă în anumite părți.

Rânduiala Cununiei este îndeajuns de întinsă și are suficiente asemănări cu prezentele rugăciuni, dintre care ultima („Doamne, Dumnezeuul nostru, Care ai venit...”), se folosea și în vechime, după mărturiile multor manuscrite, ca și astăzi, ca rugăciune de ridicare a cununiilor.

109

Este corect ca preotul să binecuvânteze anafura după prefacerea Sfintelor Daruri?

Nici în manuscrite, nici în edițiile tipărite ale Sfintei Liturghii, nici la scriitorii sfinți care au tâlcut Sfânta Liturghie sau au cercetat pe larg rânduiala ei, nu se întâlnește nici o mărturie că se dădea o binecuvântare specială anafurei, așa

cum o înțelegem astăzi, și așa cum se practică de mulți dintre preoții noștri contemporani, după câte cunosc.

Codicii vorbesc doar despre împărțirea ei și despre rugăciunea care o însoțește: „Binecuvântarea Domnului peste voi toți (sau peste tine)...”, dar rugăciunea aceasta nu este îndreptată spre anafură, care se presupune că este deja sfințită, ci spre credinciosul care o primește.

Conform lui Nicolae Cabasilla și sfântului Simeon al Tesalonicului, binecuvântarea se dă anafurei prin rânduiala punerii înainte de la Proscomidie. Pâinea aducerii înainte din care se va scoate agnețul „devine sfântă și afierosită lui Dumnezeu și sfințită”, după Nicolae Cabasilla (*Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, 53, 4), se împărtășește de sfințire și de binecuvântarea divină.

Sfântul Simeon explică mai mult: „Anafura este pâinea sfințită, adusă la Proscomidie, din care s-a scos partea cea mai din mijloc, care s-a slujit și a devenit Trupul lui Hristos... sfințită este și această pâine pecetluită cu sulița, deasupra căreia s-au rostit sfintele cuvinte...și se oferă ca dar dumnezeiesc prin cuvintele punerii înainte” (*Dialoguri*, cap. 100).

Și, în altă parte: „Anafura sfințită este pâinea punerii înainte, din care s-a scos partea din mijloc și s-a adus spre slujire, apoi aceasta, pecetluită cu copia și primind cuvintele dumnezeiești, în locul Darurilor, adică al Tainelor înfricoșătoare, se oferă celor care nu se împărtășesc din ele” (*Erminia* 101). Adică, această ofrandă de pâine, în timpul Proscomidiei, „Întru pomenirea Domnului, Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos”, prin pecetluirea ei cu sfânta copie, prin „cuvintele sfinte” și prin toată această rânduială, primește binecuvântarea.

În vechime, rugăciunea punerii înainte, „Doamne, Dumnezeul nostru, pâinea cea cerească...”, prin care se cere ca Dumnezeu să binecuvânteze „această punere înainte” și să o primească în jertfelnicul Său cel mai presus de ceruri, se citea tuturor celor care aduceau artose, care, pentru acest motiv, se numeau „binecuvântări”. O altă binecuvântare specială în afară de aceasta, nu este prevăzută în practica noastră liturgică pentru pâinea anafurei.

Astăzi, însă, este cunoscut faptul că preotul înalță și binecuvântează anafura, după prefacerea Cinstitelor Daruri în timpul cântării închinată Maicii Domnului „Cuvine-se cu adevărat...”. Această practică tinde să o oficializeze ultima ediție a *Liturghierului (1962) pag.137*, unde se consemnează: „Se obișnuiește, la momentul acestei Jertfe înfricoșătoare, ca preotul să binecuvânteze anafura, înălțând-o înaintea Cinstitelor Daruri”. Înălțarea este consemnată direct de sfântul Simeon al Tesalonicului și de un codice cunoscut (*Atena 776, sec. XVII*), indirect de mulți, însă binecuvântarea de niciunul.

Ce înseamnă această „înălțare”? După vechiul obicei ecleziastic, a cărui rânduială respectivă din *Ceaslov* este pusă pe seama apostolilor, pâinea este „înălțată” spre cinstirea Născătoarei de Dumnezeu, lucru care până astăzi se face de regulă la mănăstiri și, în mod special, la casele credincioșilor din unele locuri.

Evlavia specială pentru Maica Domnului a rânduit astfel lucrurile ca atunci când i se pomenește numele, după prefacerea Sfintelor Daruri la Sfânta Liturghie, poporul să intoneze cântări și laude, cântându-i: „Vrednică ești...” sau alte cântări mariale la care participau și slujitorii care, după alte manuscrise, spuneau și ei „Vrednică ești...”, „Născătoare de Dumnezeu, Fecioară...”, „Neamurile toate te fericesc...”, „Bucură-te, îți zic ție...”, „Cea plină de har...”, etc.

Evlavia preoților și a poporului față de Preasfânta Născătoare de Dumnezeu a considerat potrivit momentul să se introducă și „Ridicarea Panaghiei”. Acest obicei este mărturisit clar de sfântul Simeon al Tesalonicului, ca obicei consacrat în perioada lui, pe care și el se pare că îl încuviințează: „Și în această Liturghie sfântă, deseori, se înalță de către cei care cer, dacă de obicei se săvârșește de mai mulți slujitori care doresc să cheme și să laude pe Preacurata, mai ales că cele tainice ale Fiului și Dumnezeului nostru se jertfesc Acesteia, căci mai mult prin Ea primim ajutorul. Atunci se înalță, căci există obiceiul să o pomenească pe Aceasta în timpul Dumnezeieștii Taine, la momentul în care spunem „Mai ales pe Preasfânta...” și o chemăm în toate nevoile și strâmtorările

noastre ca ajutor. Fiind păzitoarea noastră cea mai sigură, primim ajutor deplin prin înălțarea acestei pâini, știind aceasta din experiența noastră și de la mulți alții vrednici de crezare. Căci nu în mod simplu se săvârșesc cele spuse la înălțarea pâinii, ci prin chemarea Dumnezeuului nostru al tuturor, lăudat în Treime și prin invocarea și cererea acestui ajutor Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, în care este Taina credinței noastre și mărturisirea, așteptarea mântuirii noastre” (*Dialoguri cap.357*).

Sfântul Simeon nu spune dacă se aduce pâine nouă sau dacă preotul folosea pâinea deja existentă la proskomidiar. Înălțarea Panaghiei este însoțită astăzi de stihurile „Mare este numele Preasfintei Treimi”, „Preasfântă Născătoare de Dumnezeu, ajută-ne nouă”, „Neamurile toate te ferim pe tine...” și „Vrednică ești...”.

Și aceste patru cântări se găsesc în multe manuscrise în acest moment al dumnezeieștii Liturghii, care, chiar dacă nu vorbesc despre „înălțare”, se pare că o „subînțeleg”. Primele trei s-au păstrat până astăzi în practica liturgică, legate de binecuvântarea anafurei și la vremea aceea a pomenirii Maicii Domnului.

Pentru cinstirea Maicii Domnului preotul avea la îndemână, în timpul Sfintei Liturghii, două părțile de pâine. Una era pârțica Maicii Domnului pe Sfântul Disc, care a fost introdusă cel puțin cu un secol înainte de epoca Sfântului Simeon și cealaltă era pâinea punerii înainte din care se scosese „partea cea din mijloc”, adică Sfântul Agneț.

Avem o mărturie că se înălța partea de pe disc (*Codicele din Atena 776*), nu pentru că cei „neînvățați” credeau că s-a preschimbat în trupul fecioarei, ci ca să se săvârșească „ridicarea panaghiei” după obicei, din pârțica ce s-a scos la Proskomidie „întru cinstea și pomenirea ei”.

De altfel, simbolismul trupului Fecioarei s-a răspândit datorită pâinii punerii înainte din care se scosese Sfântul Agneț, adică pâinii care se tăia și se împărțea ca anafură. Această pâine a fost pusă înaintea Sfintelor, așa cum și aceea a fost adusă la Templu la vârsta de trei ani, din ea s-a scos

Sfântul Agneț, așa cum din aceea S-a născut Hristos.

Aceasta ne învață limpede *Istoria ecleziastică și vederea mistică*, pusă pe seama Sfântului Gherman al Constantinopolului: „Împărțirea binecuvântării și a ofrandei este chipul trupului feciorelnic... Binecuvântarea duhovnicească și cealaltă ofrandă a bunurilor, din împărțirea pâinii trupului Născătoarei de Dumnezeu se face, și așa se crede...”, precum și „Înaintevederea” lui Teodor al Adidelor: „Ce altceva înseamnă cele rămase, decât modelul trupului fecioarei, această împărțire a binecuvântării și ofrandei?”.

Același simbolism îl oferă mai târziu și Teofil Cabanias (*Tezaurul ortodoxiei, cap. 17*). Deci, ce altceva mai firesc decât să se înalțe în acea vreme anafura, care deja era considerată simbolul Născătoarei de Dumnezeu, într-o vreme în care tradiția voia s-o înalțe pe Maica Domnului?

Prin urmare, și binecuvântarea anafurei de astăzi, din timpul cântării „Vrednică ești...”, nu este nimic altceva decât obiceiul de mai sus al înălțării Panaghiei, care s-a impus în general, însă ușor modificat, din cauza interpretării greșite a lui.

Preotul nu rostește niciun cuvânt de binecuvântare, ci spune ceea ce ar fi spus și la rânduiala înălțării Panaghiei: „Mare este numele...”, „Preasfântă Născătoare de Dumnezeu...”, cântarea „Vrednică ești...”, pe care o cântă deja cântărețul, precum și „Neamurile toate te ferimim...”, pe care o spune tot preotul.

Înălțarea în chipul crucii se săvârșește așa cum se făcea și la înălțarea Panaghiei. Interesant este faptul faptul că înălțarea aceasta a fost considerată binecuvântare, care pentru a fi deplină, este completată de anumiți preoți și cu binecuvântarea cu mâna în chipul crucii, în modul obișnuit.

Concluzia este că pâinea anafurei nu se binecuvântează nici în timpul împărțirii ei, nici la cântarea „Vrednică ești...”, ci în timpul Punerii înainte, la Proscomidie prin înălțarea ei către Dumnezeu, prin pecetluirea cu copia și prin „cuvintele punerii înainte”.

În timpul cântării „Vrednică ești...”, se face înălțarea acesteia ca „pâine a Fecioarei”, conform simbolismului. În mod greșit, în acel moment, unii preoți o binecuvântează cu mâna.

110

De ce în loc de „Pentru rugăciunile...”, în toată perioada pascală se pune „Hristos a înviat...”, de vreme acest lucru este prevăzut de Tipic doar în Săptămâna Luminată?

Mica rugăciune, „stihul”, „Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri...”, așa cum îl numeau manuscrisele, constituie conform Tipicului „pecetluirea întregii rugăciuni și rânduiei sfinte”.

Înțelesul corect al acestei formule nu este așa cum pare la prima vedere, invocarea rugăciunilor tuturor Sfinților Părinți purtători de Dumnezeu ai Bisericii, ci a părinților prezenți la slujbă, adică a călugărilor prezenți.

A fost introdusă în slujbele bisericești, așa cum este evident, din practica monahală unde constituia, așa cum constituie și astăzi, un gen de laudă la adresa înțelepciunii sfinte și se repetă de multe ori la slujbe, în special când nu este preot, și în viața de zi cu zi.

Un exemplu caracteristic avem Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, care a fost influențată puternic de practica mănăstirilor. Repetarea cuvintelor „Pentru rugăciunile...” în timpul acesteia este tocmai un element provenit din tradiția liturgică monahală. În afară de forma obișnuită, la plural („Sfinților Părinților”) se folosește de către monahi și formula „Pentru rugăciunile sfântului Părintelui nostru...”, ca și „Pentru rugăciunile sfântului Stăpânului nostru...”, când slujește episcopul locului, așa cum se întâmplă și în parohii.

În timpul perioadei Paștelui, întreaga rânduială suferă o schimbare, devine mai fastuoasă și mai doxologică. Elementul tânguitor care domnește în timpul postului, lasă locul celui triumfător și pascalic. La fel și cererea „Pentru rugăciunile...”, cedează înaintea frumoasei cântări de biruință a lui Hristos Cel înviat. Tendința aceasta influențează și viața particulară monahală și, astfel, lauda înțelepciunii sfinte și salutarea devin și acestea pascale. Prin aceste

prezumții teoretice este de înțeles și motivul înlocuirii lui „Pentru rugăciunile...” cu „Hristos a înviat...”. Mai exact, aceasta este valabilă doar în ziua Paștelui și, prin extensie, în toată Săptămâna Luminată, care este socotită ca o zi și un praznic pascal, și în ziua odovaniai, adică în ziua de miercuri înainte de Înălțare.

Dar la bisericile de mir și la mănăstiri s-a răspândit deja și aproape s-a împământenit tendința să se înlocuiască „Pentru rugăciunile...” cu „Hristos a înviat...” în toată perioada Paștelui. Este vorba despre o inovație foarte îndrăgită.

Ar fi fost bine ca formula „Pentru rugăciunile...”, care a găsit o aplicare neobișnuită în practica parohială, pentru că se cer prin ea rugăciunile părinților care nu sunt de față, ale călugărilor, și care se aude în toată vremea în bisericile noastre, să cedeze locul, în toată perioada lui pascală, vechii cântări triumfale „Hristos a înviat...”, chiar dacă aceasta nu este absolut conformă cu vechea practică și cu acrivia săvârșirii slujbelor.

Astfel, nu doar începutul, ci și încheierea fiecărei slujbe va aminti de Învierea Domnului pe care o prăznuim în toată această perioadă. O urmare logică a înlocuirii formulei „Pentru rugăciunile...” cu „Hristos a înviat...” ar trebui să fie introducerea, atunci când slujește arhiereul, a formulei „Pentru rugăciunile sfântului stăpânului nostru...”, lucru care ar fi, însă, ridicol.

111

Am observat o inovație într-o biserică dintr-un mare oraș: preotul, dintre sfintele uși, dă spre citire Apostolul cântărețului la sfârșitul Polihroniului împăraților și-l primește din nou, în timpul formulei „Pace ție, cititorule!”, așezându-l pe Sfânta Masă. Trebuie să se întâmple acest lucru, și de ce?

Este vorba despre o inovație bine intenționată, care vrea să transmită sfînțenia cuvintelor apostolice și asupra cărții care le conține, inovație care este, însă, din punct de vedere teoretic, practic și istoric nejustificată.

Citirea Apostolului și cartea respectivă numită *Apostol*, desigur că este sfântă, tocmai datorită conținutului ei, care este cuvântul lui Dumnezeu, așa cum au formulat-o Sfinții Apostoli inspirați de Duhul Sfânt în epistolele lor.

De asemenea, sunt sfinte și celelalte cărți liturgice care conțin texte, psalmi și cântări ale Bisericii, precum *Psaltirea*, care conține Psalmii inspirați de Dumnezeu ai Vechiului Testament, *Ceaslovul*, *Mineiele*, *Triodul* și *Penticostarul* sau *Paraclisul*, care conțin și acestea material din Sfintele Scripturi, texte nu doar din Vechiul Testament, ci și din scrierile apostolice, precum *Triodul* și *Mineiele* la vecerniile sărbătorilor apostolilor, psalmii și cântările Bisericii. Nu trebuie însă ca în efortul de a scoate în evidență sfințenia lor, să exagerăm lucrurile.

Cărțile acestea aparțin stranei care, ca reprezentant al poporului lui Dumnezeu, împlinește cântarea în biserică, adică o lucrare sfântă. Prin analogie, ar trebui ca și aceste cărți, dacă poporul și reprezentanții lui, citeții și cântăreții, care aparțin clerului inferior, sunt considerați nevrednici și întinați, să fie păstrate în Sfântul Altar și să fie ținute și folosite doar de preoți. Nimeni însă nu a considerat acest lucru valabil. Că și *Apostolul* aparține aceleiași categorii a cărților liturgice, reiese nu doar din prologul lui, care se adresează persoanei de la strană, cântărețului, chiar dacă în chip fericit sau nefericit nu se mai aplică dispoziția canonică respectivă. Aceasta pentru că include și antifoanele sărbătorilor și cele de împărtășanie, adică elementele slujbei care aparțin stranei.

Dintre cărțile liturgice, doar *Evanghelia* este învrednicită de o cinste specială, deoarece cuprinde viața și cuvintele Domnului și preînchipuie pe Logosul întrupat, pe Mântuitorul, și doar aceasta se așează pe Sfânta Masă, tronul Împăratului slavei (slavii mai ales, nu așează nici *Liturghierul*), o țin și o citesc doar clericii superiori și înaintea acesteia se aprind lumini și se arde tămâie.

Nu există în nici un manuscris, nici în vreun tipic editat vreo dispoziție asemănătoare pentru *Apostol*, nici faptul că se așează pe Sfânta Masă, nici că se dă de către preot cântărețului.

Dar există și un motiv practic pentru care *Apostolul* e bine să se aplece la strană. Cel care-l va citi este dator, dintr-un sentiment de responsabilitate față de lucrarea sfântă la care s-a angajat, și față de poporul din biserică ce urmează să audă textul, să-l lectureze înainte, atât ca limbă cât și ca sens, dacă nu acasă, cel puțin în răstimpul de dinaintea citirii lui. Spre acest aspect trebuie să-și îndrepte atenția preotul, dacă vrea să întărească sfințenia citirii *Apostolului*.

În loc să înconjoare cartea *Apostolului* cu o cuviință necunoscută în istoria Sfintei Liturghii, să-i recomande, să-l roage și să impună cântărețului să cerceteze mai înainte textul sfânt și să-l rostească cu frică de Dumnezeu, fără paradă, simplu și curat, fără greșeli la care, din nefericire, deseori suntem martori.²¹

112

De ce în Sâmbăta cea Mare, la Apolisul Liturghiei sfântului Vasile cel Mare spunem „Cel ce a înviat din morți...”, de vreme ce Învierea n-a avut încă loc?

113

Apolisul Vecerniei de Sâmbătă trebuie să fie însoțit de formula caracteristică „Cel ce a înviat din morți...” sau nu?

Cele două întrebări se referă în esență la același lucru. Apolisul Liturghiei din Sâmbăta Mare este și Apolisul Vecerniei Paștelui, al marelui praznic împărătesc anual, al cărui chip este duminica, Paștele din fiecare săptămână. Astfel, cele două situații trebuie abordate în același fel.

---

²¹ Părintele arhimandrit P. Atanasios are o părere diferită (vezi *Efimeri*•s vol. 17, 1968, pag. 40 – 41). Asupra acestei probleme vom reveni mai jos.

În practica liturgică de astăzi, între cele două situații, există o separație. Apolisul Învierii, pascal după tradiție, „Cel ce a înviat din morți...”, are întâietate față de Apolisul obișnuit, „Hristos, adevăratul Dumnezeu nostru...”, ca o caracteristică a sărbătorii. Discordanța constă în faptul că Apolisul Învierii trebuie să se spună și la Vecernie sau doar la Miezonoptică, Utrenie, Ceasuri și la Sfânta Liturghie de duminică.

Cei care nu spun „Cel ce a înviat din morți...” la vecernie, invocă motivul că Domnul a înviat la miezul nopții și, prin urmare, la Vecernia de sâmbătă se găsea încă în mormânt. Ceilalți invocă în paralel sărbătorile împărătești și, în general, concepția despre ziua liturgică.

Din punct de vedere liturgic, ziua începe după vechiul obicei liturgic al măsurării ceasurilor din zi și noapte, de la Vecernie și se încheie cu Apolisul rânduiei Ceasului al IX-lea din ziua următoare. Imnografia Bisericii noastre urmează exact acest ritm, care se aplică și la Apolisele praznicelor împărătești, fără nicio excepție.

Discordanța nu este recentă, ci își are rădăcinile în tipicele liturgice editate, poate și mai timpuriu. Manuscrisele nu se preocupă de aspectul acesta. Ele hotărăsc ca Apolis pentru Paște și duminici „Cel ce a înviat din morți...”, fără să menți-oneze detalii despre Apolisul Vecerniei de Sâmbătă. De cele mai multe ori consemnează, „și Apolisul”, fără să precizeze care este acesta.

Vechiul tipic editat al lui Constantin, protopsaltul Bisericii celei Mari, în consemnarea la Duminica tuturor Sfinților, care există în a doua ediție, nu și în prima, precizează folosirea formulei „Cel ce a înviat din morți...” la Vecernia de Sâmbătă. El menționează: „Mulți dintre preoți obișnuiesc să spună la Vecernie „Cel ce a înviat din morți...”, lucru care este de neiertat pentru că Domnul nu a înviat de seara, ci la miezul nopții, și de aceea trebuie să se spună dimineața la Utrenie și la Liturghie” (vezi a șaptea reeditare a ediției a doua, *Constantinopol, 1874, pag. 257*). Și expresia „de neiertat” și motivația care se aduce sau cuvintele „mulți dintre preoți” arată că și atunci existau susținători ai acestei practici, care, în cele din urmă, se și impunea.

Astfel, Epitropia, alcătuită din mitropoliții Scaunului Ecumenic ai Enului, Samosului, Cezareei, Mitilenei și a protopsaltului G. Violaki, care s-a întrunit pentru revizuirea *Tipicului*, a hotărât, împotriva celeilalte păreri, că se spune „Cel ce a înviat din morți...” și la Vecernia din Sâmbăta Mare, în măsura analogiei și acriviei urmate, care se ține și la toate slujbele Împărătești” (vezi paragraful referitor la expunerea acestei Epitropii în *Tipicul Bisericii celei mari a lui Hristos*, G. Violaki, ediția M. Saliveru, Atena, 1921, pag. 3). Această practică care a fost aprobată și în Sinod, de patriarhul Dionisie al V-lea (1888). Exact pe aceasta o continuă și *Tipic*, în capitolul despre duminici, sub titlul *Despre Apolise în general* (cap. 16, pag. 13-14) și *Despre Vecernia din Sâmbăta cea Mare*, (pag. 365).

Dintre cărțile liturgice mai noi, celelalte nu iau poziție față de problema aceasta, dar se încadrează sau într-una sau în cealaltă concepție.

Fericitul iconom și epitrop arhieru al Skiatos-ului, Giorgios Rigas, în cartea lui, *Chestiuni tipiconale*, Atena 1954, pag. 16-17, susține teoretic părerea *Tipicului lui Constantin*. În principal, se invocă *Tipicele de la Sfântul Munte*, din rațiuni istorice și sentimentale, susținându-se că în situația noastră nu trebuie să se aplice analogia sărbătorilor împărătești, ci acrivia istorică, adică faptul că Domnul a înviat la miezul nopții. Slujba Învierii s-ar fi păgubit mult și și-ar fi pierdut conotația, conform scrierilor lui, dacă înainte de aceasta se spunea „Cel ce a înviat din morți...” la Vecernia Paștelui.

Astfel, se acceptă că formula „Cel ce a înviat din morți...” trebuie să se spună doar la Apolisul Miezonopticii duminicilor și în celelalte. Începutul acesta, însă, nu se pune la rânduiala praznicului Paștelui, la Apolisul Miezonopticii, unde formula „Cel ce a înviat din morți...” este considerată și mai nepotrivită.

Dar, indiferent de acest aspect sensibil, întreaga constituție pascală a slujbei Vecerniilor din Sâmbăta cea Mare și a sâmbetelor din perioada Cincizecimii impune, într-un mod oarecare, ca cel mai corect Apolisul cu caracteristica lui pascală.

Adică, atunci când cântăm la stihirile Vecerniei Paștelui „Cel ce ai arătat în lume Învierea”, „Cel ce ai înviat din morți...”, „Preamăriți învierea Lui din morți...”, „Prin învierea Lui ne-am liberat din stricăciune...” și „Slavă Învierii Tale...”, la Slavă „Și Cel Care era, din nou a venit prin Înviere...”, în locul cântării Aliluia, „Să învieze Dumnezeu...”, ca și chinonicul „Domnul S-a sculat ca din somn și, mântuindu-ne pe noi, a înviat”, și când se citește Evanghelia „În ziua cea dintâi a săptămânii...”, în care se relatează Învierea, cu ce împiedică „Cel ce a înviat din morți...” la Apolis?

Sau căreia dintre slujbele Vecerniei de Sâmbătă nu i s-ar fi potrivit trăsătura pascală a Apolisului, când la stihiri se cântă „Și înviind din morți...”, „Ca să dăruiască lumii învierea...”, „Și înviind întru slavă...”, „Cel ce a înviat din morți...”, „Domnul a înviat...” și „Mântuitorule, ai înviat a treia zi...”, „Slavă Învierii Tale, Hristoase”, la troparul glasului I, „Și a înviat din morți...”, „Să ne închinăm Învierii Lui de a treia zi”, „Învierea lui Hristos...”, „Înviat-ai ca un atotputernic...”, „Întru ridicarea Ta...”, „Și înviind din morți...”, la stihiri și altele asemănătoare la stihurile glasului al doilea și la Vecerniile celorlalte glasuri?

Întreaga rânduială a Paștelui, care începe de la Vecernia pascală a Sâmbetei celei Mari și rânduiala din duminici, care începe de asemenea, de la Vecernia de Sâmbătă, este caracteristică modului în care Biserica percepea aceste perioade; ca un tot unitar, cu o puternică trăsătură pascală, în vremea cărora Domnul Cel înviat era preamărit.

În timpul citirilor Vecerniei Sâmbetei celei Mari preoții schimbau veșmântul Sfintei Mese și veșmintele lor de doliu și se îmbrăcau cu altele albe și, de atunci, se interzicea plecarea genunchilor până la Rusalii. La fel, îngenuncherea era interzisă de la vecernia de sâmbătă până la Apolisul ceasului al nouălea, în zi de duminică.

Slujba Învierii, așa cum am văzut în răspunsurile precedente (vezi întrebările 86 și 88), nu avea înfățișarea de astăzi, adică nu era „Învierea” de astăzi, ci, în mod simplu, un început foarte puțin deosebit al slujbei Utreniei. Când

slujba aceasta, în vremurile ulterioare, s-a mărit și a primit înfățișarea unei adevărate reprezentări a evenimentului, a început să se cerceteze cu de-amănuntul dacă trebuia sau nu să se spună înainte de ea „Cel ce a înviat din morți...”, la Apolisul Vecerniei, care la început constituia o parte unică și indisolubilă a întregului praznic împărătesc.

Din fericire, discuția nu s-a continuat pentru că ar fi putut să se extindă și la alte praznice împărătești.

De exemplu, cum poate să se spună „Cel ce în peșteră S-a născut...”, „Cel ce în Iordan a fost botezat de către Ioan...”, la Vecernia Crăciunului și a Bobotezei, în timp ce Domnul nu S-a născut sau nu S-a botezat încă?

Vecernia Paștelui și a duminicilor au un caracter la fel de pascal ca și Miezonoptica, Utrenia și alte rânduieli din zilele noastre, ca și Vecerniile Crăciunului, Bobotezei și ale altor praznice împărătești care sunt la fel de festive, precum și celelalte rânduieli ale acestor sărbători.

Așadar, este drept ca și Vecerniile praznicelor să se încheie cu caracteristica sărbătorii respective, fie Paște, fie orice altă sărbătoare împărătească.

114

Care trebuie să fie rânduiala consacrată a doxologiei în prima zi a anului, pentru că diferitele cărți liturgice și calendare nu se pun de acord între ele.

Slujba doxologiei „în prima zi a anului” este o rânduială nouă, care este alcătuită, ca și toate celelalte doxologii asemănătoare în uz astăzi, în Biserica Ortodoxă Greacă, după o formă neînchegată și stranie din punct de vedere liturgic. Conform perioadei bizantine, se socotea începutul noului an bisericesc, ca și astăzi, ziua de 1 septembrie, după vechea numărătoare ebraică a începutului anului, sau 1 ianuarie dacă se avea în vedere începutul anului politic, după obiceiul roman, și nu se împodobește cu vreo slujbă specială.

Dimpotrivă, rânduiala zilei de 1 septembrie, așa cum se păstrează până astăzi în *Mineiele* noastre, cuprindea un canon special și tropare. După Sfânta Liturghie se făcea procesiune, rugăciuni și sfeștanie, așa cum putem să descoperim din manuscrise.

În Tipicul Bisericii celei Mari se consemnează „slujba Bisericii celei Mari, Indictionul din 1 septembrie” (G. Violaki *Tipicul*, ed. M. Saliveru, Atena 1921, pag. 423-424), așa cum se săvârșește până astăzi la Patriarhia din Constantinopol. Întreaga rânduială are caracter de rugăciune, se săvârșește după Sfânta Liturghie și cuprinde: „Bindecuvântat este Dumnezeu nostru...”, „Sfinte Dumnezeule...”, troparele Indictionului, al sfântului Simeon Stâlpnicul și al Sfintei Născătoare de Dumnezeu, „Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule...”, Apolisul și Polihroniul patriarhului.

Rânduiala aceasta a constituit nucleul pentru formarea doxologiei din ziua de 1 ianuarie în Biserica Greciei. Conform arhiepiscopului Teofil al Atenei (1862 – 1871), în *Tipicul* alcătuit de Sfântul Sinod, rânduiala aceasta cuprindea „Bindecuvântat este Dumnezeu nostru...”, lipsind cântarea „Sfinte Dumnezeule...”, se cântau troparele zilei, „În tot pământul...”, al sfântului Vasile cel Mare și „Înfățișarea neschimbată...”, de la slujba Tăierii împrejur, ecteniile, cu ecfonisul „Că Ție Se cuvine...”, doxologia „Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule...”, „Auzi-ne pe noi, Dumnezeu nostru...”, Apolisul și Polihroniul împăratului (Constantin protopsaltul, *Tipicul bisericesc după rânduiala Bisericii celei Mari a lui Hristos*, ed. a II – a, a șaptea reeditare, Constantinopol, 1874, pag. 258 – 260). Poate să-și dea seama oricine, la prima vedere, că alcătuirea acestei slujbe nu este cea potrivită.

Lipsa cântării „Sfinte Dumnezeule...” de la începutul ei se justifică prin motivul că slujba este unită cu Sfânta Liturghie. Troparele sunt cele ale zilei, dar amândouă sunt nepotrivite cu tema doxologiei, cu noul an, pentru începutul căruia se face această slujbă și nu pentru sărbătoarea sfântului Vasile cel Mare sau a Tăierii împrejur. Ecteniile care preced doxologia și cele care urmează repetă același lucru, lungesc

fără motiv slujba și nu cuprind nimic referitor la noul an. La fel și doxologia, în afară de faptul că nu are legătură cu caracterul cererii pe care pare să-l aibă toată slujba, este așezată într-un mod ciudat între cele două ectenii, lucru neobișnuit din punct de vedere liturgic.

„Auzi-ne pe noi, Dumnezeule...”, ține loc de rugăciune, lucru iarăși nepotrivit cu scopul slujbei. N-ar fi fost dificil de găsit cinci cuvinte ca să se alcătuiască, conform cu tradiția Bisericii, o nouă rugăciune specială. Adică, întreaga slujbă judecată la rece dă impresia unei compilații lipsite de legătură cu evenimentul textelor liturgice, fără nimic creativ. Pare o adunare liturgică la care credincioșii se adună pentru un anumit scop, să-L preamărească pe Dumnezeu, și să se roage pentru noul an, în cadrul căreia se spun multe și la sfârșit pleacă fără să se grăiască nimic despre scopul pentru care au fost alcătuite.

Eforturile de realcătuire ale acestei rânduieli, care s-au făcut mai târziu, arată exact cât de simțită s-a făcut incorectitudinea acestei rânduieli, care a creat însă o tradiție, de care nu vor să se desprindă diortositorii.

Primul pas s-a făcut prin publicarea slujbelor respective în anul 1932, urmată și de ediția *Liturghierului Diaconiei Apostolice din 1951* și, al doilea pas, prin a doua editare a aceluiași Liturghier, tot de către Diaconia Apostolică, în anul 1962, pe baza Tipicului alcătuit mai înainte în „Calendarul Bisericesc”, editat anual - *Tipicul Bisericii Greciei*.

În situația noastră, gravitatea constă în faptul că toate aceste apariții poartă binecuvântarea Sfântului Sinod și se editează de către aceeași tipografie oficială, Diaconia Apostolică.

Prin urmare, preotul care pune întrebarea și alții împreună cu el, pe bună dreptate, se întreabă care dintre ultimele două revizuiți este cea mai corectă, care trebuie urmată pentru săvârșirea acestei slujbe. Diferențele dintre cele două tendințe sunt în special următoarele: la prima slujbă se pune înainte troparul Tăierii împrejur și urmează al sfântului, așa cum se cântă troparele la Ceasuri, la Sfânta Liturghie și în alte situații, în timp ce la a doua slujbă se

pune troparul sfântului și al Tăierii împrejur, în ordinea în care se cântă la Vecernie, la Utrenie și în alte situații.

Conform rânduiei mai noi (*Liturghier, 1962*), după „Încă ne rugăm ca Domnul Dumnezeu să audă...”, se introduce „Auzi-ne pe noi, Dumnezeule...”, și urmează rugăciunea specială din prima zi a anului, ca la Litie și la frângerea pâinii, drept care rugăciunea ar trebui să fie caracterizată ca rugăciunea plecării capetelor.

Conform cărților mai vechi (*Liturghier, 1951*), rugăciunea se spune fără „Auzi-ne pe noi, Dumnezeul nostru...”, așa cum este și mai corect, deoarece în primul mod avem, efectiv, două rugăciuni care se încheie cu sfârșitul obișnuit al rugăciunilor și prima nu adaugă nimic special la întreaga slujbă. Ea exista, însă, în rânduiala *Indictionului* și în scrierile mai vechi ale Bisericii Greciei, pentru că nu se alcătuiseră încă rugăciunea specială. În tot cazul, trebuie să se recunoască că prin aceste două revizuri s-a îmbunătățit simțitor slujba, căci s-au scos ecteniile și s-a introdus frumoasa și speciala rugăciune pentru această împrejurare.

Deoarece amândouă formele poartă binecuvântarea Bisericii, preoții noștri să urmeze fără rețineri pe cea pe care o au la dispoziție și, dacă le au pe amândouă, s-o prefere pe cea mai nouă, de vreme ce diferențele dintre ele sunt neesențiale și, cu toate greșelile lor, nu sunt spre pierzare.

Dacă mi se îngăduie două cuvinte despre o viitoare dispoziție de îndreptare a acestei slujbe, pot să vorbesc în primul rând despre inadvertențele legate de troparele cântate în repetate rânduri la slujba zilei. Acestea ar trebui să lase locul troparelor speciale ale slujbei *Indictionului*.

În ziua de 1 septembrie există o mulțime de tropare potrivite, precum troparul și condacul și frumoasele idiomele ale Litiei, care pot să îmbogățească slujba. După primele stihuri ale doxologiei, ar trebui să se aleagă dintre psalmi și să se cânte stihurile speciale, așa cum s-a întâmplat deja în alte situații.

Astfel, doxologia va primi o formă specială, „selectată” din psalmi. După aceasta, cu acrivie, și conform schemei obișnuite

a rânduielilor bizantine, se va pune „Sfinte Dumnezeule...” și, după aceasta, ar trebui să urmeze troparele care astăzi se cântă la începutul slujbei, adică troparele *Indictionului*. Ectenia va fi îmbunătățită cu cereri caracteristice, care să îndemne poporul la o rugăciune specială pentru noul an. Aceste cereri pot să fie luate din manuscrise sau să fie compuse de la început, după forma celor mai vechi.

În sfârșit, deoarece prezența ei în acest punct creează discuții și prisosește, formula „Auzi-ne pe noi, Dumnezeul nostru...”, ar fi bine să fie scoasă și înlocuită de rugăciunea specială, care ar putea să devină mai simplă în formulare și mai cuprinzătoare în cereri.

115

Ca preot, când am de citit la patruzeci de zile sau săvârșesc orice altă slujbă (nuntă, botez etc.) și este ziua Înălțării sau ziua praznicului Schimbării la Față, ce Apolise pun?

Se știe că slujbele Sfintelor Taine și multe alte rânduieli au Apolisurile lor caracteristice.

Astfel, la Apolisul Sfântului Botez, se pune formula: „Cel ce a fost botezat de către Ioan în râul Iordan...”, la Nuntă: „Cel ce prin venirea Sa în Cana Galileii a arătat nuntă cinstită...” sau, conform altor manuscrise, „Cel ce în Cana Galileii a arătat nuntă cinstită...” (*Pantelimon 364, Sfânta Cruce 615*) sau: „Cel ce ai binecuvântat Nunta...” (*Pantelimon 780*), la rugăciunea femeii lăuze: „Cel ce în peșteră S-a născut...”, la rugăciunea primirii numelui: „Cel ce în ziua a opta...”, la rugăciunea ce se spune la patruzeci de zile: „Cel ce a fost primit în brațele sfântului Simeon...”, la slujba înmormântării: „Cel ce a înviat din morți...” sau: „Cel ce are stăpânire peste cei vii și peste cei morți...” și altele asemănătoare.

Adică, fiecare sfântă slujbă în parte se înscrie în planul întregii iconomii în Hristos, astfel încât fiecare credincios să

trăiască în Hristos fiecare eveniment al vieții lui și să retrăiască în propria persoană fiecare eveniment al vieții Lui. Și rugăciunile oricărei slujbe - și Părinții care le-au tâlcuit în mod sistematic sau după împrejurare, precum sfântul Simeon al Tesalonicului - le privesc întotdeauna în acest duh.

Credinciosul se naște, primește nume în ziua a opta, este adus la biserică la patruzeci de zile, se botează, se înmormântează, urmând și aplicând în propria persoană toate câte Hristos, ca om, „le-a trăit în Sinea Lui”, după sfântul Simeon (*Dialoguri*, cap. 42 – 57 ș.a.), devenind, astfel, întruchiparea lui Hristos.

Mai exact, orice rânduială sau Taină vrea să scoată în evidență acest aspect, amintind prin rugăciuni, tropare și chiar Apolis special, evenimentul corespunzător al vieții Mântuitorului, așa cum se întâmplă și la Praznicele Împărătești. La acestea din urmă, prăznuim, pe de o parte, evenimentul mântuitor al vieții Domnului, dar, din nou, ca persoane, evenimentul nostru, deoarece Mântuitorul S-a născut pentru refacerea firii omenești, S-a botezat, preînchipuind botezul nostru, a spălat propria noastră necurăție, a murit și a înviat ca să se facă pricină nouă de nemurire.

Cineva ar putea spune că, în parte, Sfintele Taine și rânduielele care se fac pentru credincios au un oarecare caracter de sărbătoare împărătească, deoarece acestea se săvârșesc în numele și în amintirea aceleia. Aceasta se exclude și prin Apolisurile care poartă caracteristicile praznicelor împărătești corespunzătoare. De aceea, rânduielele nu sunt influențate de ciclul praznical în care se întâmplă să se săvârșească, în afară doar de praznicul Paștelui, când se introduce și troparul. De altfel, ar fi și imposibil, din punct de vedere practic, să se unească, de exemplu, Apolisul special al nunții cu Apolisul Întâmpinării Domnului sau al Rusaliilor. Nici în manuscrise și nici în edițiile publicate nu se vorbește, în niciun loc, despre o asemenea adaptare a Apolisului.

Altfel stau, însă, lucrurile cu diferitele rânduiele ale rugăciunii de zi și de noapte ale Bisericii, de Apolisurile cărora ne vom ocupa într-un alt răspuns.

116

Dacă în vremea noastră se face slujba logodnei de către preot după rânduială și nunta are loc după câteva luni sau după un an, se face din nou rânduiala logodnei? De asemenea, dacă Nunta nu mai are loc, ce este necesar pentru a fi dezlegat logodnicul?

Conform vechii practici a Bisericii, rânduiala Logodnei se săvârșea separat de rânduiala Cununii. Altfel, nici n-ar fi avut motiv de existență.

Și în manuscrise și în *Molitfelnicele* de astăzi, cele două slujbe sunt separate și cu deosebire independente una față de alta. Încep cu binecuvântare și se încheie cu Apolisurile speciale. Dar, deja din manuscrise, se consemnează că se obișnuia să se săvârșească unite, și aceasta pentru ca să se evite urmările morale și împărțirea averii survenite în urma logodnei rupte. Totuși, se păstra amintirea despărțirii lor, pentru că logodna se săvârșea în pronaos, iar nunta în naos.

În mod firesc, deoarece rânduiala logodnei se făcea separat și pentru că aceleași persoane veneau să fie binecuvântate cu Taina Cununii, chiar dacă intervenea o perioadă lungă de timp de la săvârșirea logodnei, slujba aceasta nu se repeta.

Motivele care au impus apropierea acestor slujbe, prin pierderea treptată a obiceiurilor, au ajuns să fie un real pericol, astfel încât, delimitarea s-a desființat și a devenit regulă ca logodna să se facă unită cu Cununia și doar în mod excepțional, rânduielele se săvârșeau despărțite.

Și acestei excepții i s-a pus capăt, din aceleași motive, prin interzicerea săvârșirii celor două slujbe în mod separat. În primul rând, interdicția era bisericească (*Enciclicele Sfântului Sinod 7/1834 și 28/4/1835*), după aceea s-a impus și girul legii și s-a garantat respectarea ei cu pedepse și urmări legale. *Regulamentul în vigoare al Bisericii Greciei (Legea 671/1943)* ratificat și de *Hotărârea Consiliului de miniștri numărul 184/1946*, în articolul 52, scrie următoarele:

„Este interzisă săvârșirea slujbei logodnei separat de Taina Sfintei Cununii. Logodna săvârșită separat de Cununii este considerată ca nevalidă din punct de vedere duhovnicesc, prin principiul competenței duhovnicești, iar preotul care o săvârșește este supus la pedeapsa suspendării timp de un an, cu oprire a jumătate din salariu, se pedepsește prin închisoare de la trei luni până la un an, cele de mai sus fiind aduse la îndeplinire de către Tribunal”.

Prin urmare, deoarece slujba Logodnei, dacă a fost făcută separat de Cununii, este considerată ca nevalidă, ca și cum n-ar fi avut loc; într-un fel sau în altul, înainte de slujba Cununii, preotul va săvârși și rânduiala Logodnei.

117

Este corect să se toarne vin alb, curat, în Sfântul Potir, pentru Jertfa cea fără de sânge, la vreme de nevoie?

La Dumnezeiasca Liturghie se oferă vin natural, curat, „rodul viței” (*Matei 26, 29; Marcu 14, 25; Luca 22, 18*). Folosirea produselor chimice sau a vinului amestecat cu ingrediente străine sau a celui falsificat se exclud. *Învățătura către preoți și diaconi*, despre care am vorbit la răspunsul întrebării cu numărul 39, rezumă dispoziția referitoare la acesta prin următoarele: „Materia Sângelui lui Hristos este vinul din roada viței care trebuie să fie bun, bine mirositor, curat, și acceptabil la băut, să nu fie amestecat cu alte băuturi în afară de struguri. Sucurile din diferite fructe nu devin vin și să se ferească cineva să îndrăznească să folosească altfel de vin, în afară de vinul din viță sau vin înăcrit sau must sau amestecat cu alte feluri de băutură, căci păcătuiește de moarte și se caterisește” (sfântul Simeon al Tesalonicului *Răspunsuri*, ed. B. Rigopulos, pag. 470).

În țările din Biserica Apuseană circulă un vin îmbuteliat, garantat ca puritate, care se folosește în mod special pentru Liturghie. În țările noastre nu există o protecție specială,

pentru că falsificarea și prepararea chimică a vinurilor era, cel puțin după dovezi, necunoscută sau era posibilă procurarea vinului curat.

Cât despre culoare, în Răsărit, chiar dacă nu există o dispoziție referitoare la aceasta, se folosește vin roșu ca să se asemene mai mult cu sângele; în Apus, însă, vinul alb, ca să nu se murdărească acoperămintele. Desigur, în situație excepțională, în caz de nevoie, preotul poate să aplice regula iconomiei, păstrând întotdeauna ca o condiție indispensabilă „vinul” evanghelic și „rodul viței”. Altfel, cade în păcatul grav al nepăsării și al lipsei de evlavie față de Taina săvârșită.

118

Trebuie „să citim Pitele sfântului Fanurie”, și dacă da, ce rugăciune trebuie să se citească, pentru că în Agheasmatar nu există respectiva rugăciune?

Obiceiul să se aducă „pite” la praznicul sfântului Fanurie sau în alte zile, spre cinstirea lui, este foarte nou și tinde să se generalizeze odată cu cultul acestui sfânt.

Deja s-a răspândit aproape în toată lumea greacă, datorită harismelor deosebite atribuite acestui sfânt, în special de partea feminină, descoperirea celor sortiți pentru căsătorie sau a obiectelor pierdute.

Este vorba clar despre o manifestare populară, pe care unii o ridiculizează, alții o tolerează și alții o condamnă. Poate că abordarea cea mai corectă a acestei realități ar fi toleranța. Întotdeauna, în situații asemănătoare, Biserica a urmat această cale, fiind suficient ca aceste obiceiuri laice să nu contravină dogmei și duhului autentic al cultului divin. Aici, în fond, nu există nimic reprobabil, este vorba despre o ofrandă care se face în cinstea unui sfânt, ca urmare a unei rugăciuni, rânduiei.

Ceva asemănător s-a întâmplat în Biserica veche cu covrigeii și cu migdalele pe care le făceau femeile în cinstea Născătoarei de Dumnezeu, în ziua următoare Crăciunului „chipurile, ca pretext de cinstire a lăuziei Preacuratei Născătoare

de Dumnezeu”. Obiceiul acesta a fost osândit de Sfinții Părinți și interzis cu pedeapsa caterisirii pentru preoți și afurisanie pentru mireni, de către Sinodul Quinisext (*Canonul 69*), dar interzicerea nu se face pentru această ofrandă, ci pentru asocierea ei cu nașterea mai presus de fire a Preacuratei Fecioare, care se asemăna, în felul acesta, cu lăuzia naturală, obișnuită, a femeilor.

Dacă Biserica considera că prin ofranda pitei se falsifică într-un mod oarecare jertfa noastră duhovnicească sau se atinge dogma, ar fi putut să ia la timp măsurile potrivite, conform principiului canonului la care ne-am referit mai sus: „pe cei care le săvârșesc din neștiință nu-i punem la un loc cu cei care trebuie îndreptați”.

Fără să mă pun în postura de apărător al acestei manifestări laice a cinstirii sfântului, care ar fi fost de preferat să aibă alte imbolduri mai duhovnicești și o înfățișare mai accesibilă, nu cred că ea ascunde vreun pericol sau vreo înșelăciune. De altfel, ofrande asemănătoare spre cinstirea sfinților, a pâinii, a roadelor, a vinului, „a jertfelor” etc., au fost însușite de către Biserică, iar rugăciuni de binecuvântare a acestora există și în manuscrise și în *Molitfelnicele* noastre tipărite.

La întrebarea ce slujbă trebuie să se săvârșească și care rugăciune trebuie să se citească în mod special, răspunsul prezintă anumite dificultăți.

De obicei, dacă rânduiala se face separat de altă slujbă, se pune: „Binecuvântat este Dumnezeu nostru...”, „Sfinte Dumnezeule...”, urmează troparul sfântului, „Pe Mirele ceresc...”, iar la „Slavă... Și acum...”, troparul Născătoarei: „Doamne, cu mijlocirea tuturor sfinților...”, se citește rugăciunea și întreaga slujbă se încheie ca de obicei cu Apolisul, la care se pomenește și sfântul.

Dacă binecuvântarea „pitei” se unește cu orice altă slujbă, Vecernie, Utrenie sau Sfânta Liturghie, se pun doar troparele și rugăciunea.

Cât privește rugăciunea, însă, lucrurile se complică, pentru că nu există rugăciune specială în *Molitfelnice*, și ar fi în zadar să se caute și în manuscrise. De obicei, unii preoți

citesc fie rugăciunea „La binecuvântarea colivelor sfântului prăznuit”, fie rugăciunea frângerii pâinilor. Dar prima („Cel ce toate le binecuvântezi cu cuvântul Tău, Doamne...”), vorbește despre ofranda în cinstea sfântului („spre cinstea și pomenirea sfântului (N), care s-au pus înaintea de către robii Tăi..., și spre pomenirea celor ce s-au săvârșit..., a sfântului respectiv sau a cărui pomenire o facem”).

Dar nu sunt oferite „semințe și diferite roade” și nici „spre pomenirea celor care s-au săvârșit în dreapta credință” nu sunt puse înaintea. Chiar și începutul rugăciunii („Cel ce ai poruncit pământului să scoată tot felul de roade..., Care pe cei trei tineri și pe Daniel, care s-au hrănit cu semințe...”), face aluzie nu la pâini, ci la semințe și roade.

Rugăciunea frângerii pâinii („Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru, Cel ce ai binecuvântat cele cinci pâini în pustie...”), care se spune în situația de mai înainte de către cei mai mulți preoți, este cea mai potrivită, cu condiția că trebuie să se sară din rugăciune expresia „grâul, vinul și untdelemnul”.

Cât despre folosirea acestei rugăciuni în afara „frângerii pâinii” și a prelucrării ei, există precedentul folosirii ei în manuscrise și în practica mănăstirească de astăzi, ca rugăciunea „pentru grâne” („Binecuvântează și semințele acestea și le înmulțește pe ele...”), și ca rugăciunea binecuvântării aluatului („Binecuvântează și aluatul acesta și-l înmulțește pe el...”). Astfel, prin această rugăciune se va cere binecuvântarea pâinilor puse înaintea, pentru că, în fond, este vorba despre pâini și sfințirea credincioșilor care se vor împărtăși din ele. Desigur, că ar fi de preferat, să se alcătuiască o rugăciune cât mai scurtă și mai simplă, care să-i ușureze pe preoții noștri și să satisfacă punerea înaintea a ofrandelor credincioșilor. Deci, lipsa aceasta poate fi suplinită prin rugăciunea frângerii pâinilor²².

---

²² O rugăciune „Pentru binecuvântarea pâinilor sfântului Fanurie” a alcătuit-o Prea Sfințitul Mitropolit al Maroniei, Timotei Mataiakis, *Rugăciuni la diferite împrejurări*, Atena², pag. 79 – 80.

119

Până la odovania Paștelui vom spune la toate Apolisele și slujbele „Cel ce a înviat din morți...” în orice zi, adică și în zilele de rând?

În toată perioada Paștelui, din ziua Praznicului până la odovania lui, adică până la Apolisul slujbei Ceasului al nouălea, din ziua de miercuri înainte de Înălțare, Apolisele diferitelor rânduieli se fac cu caracteristica acestui praznic împărătesc, adică cu formula „Cel ce a înviat din morți, Hristos adevăratul nostru Dumnezeu...”. Se întâmplă acest lucru, deoarece toate aceste zile au caracter pascal, sunt considerate ca o continuare a acestui mare praznic. Tocmai pentru motivul acesta, în toate aceste zile se cântă „Hristos a înviat...”, la început și în alte momente ale rânduielilor acestor zile „Învierea lui Hristos văzând...”, înaintea Psalmului 50 din slujba Utreniei, precum și stihirile pascale, catismele și celelalte tropare.

Conform rânduielii, formula „Cel ce a înviat din morți...” se pune întotdeauna la începutul Apoliselor, în timpul slujbei Utreniei, cu „Învierea lui Hristos văzând...”, adică în duminicile de peste an, (dacă nu cade praznic împărătesc), la sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, în Sâmbăta lui Lazăr și în aceste patruzeci de zile pascale. Această consemnare constituie exact începutul *Tipicului* în uz despre praznicul Înălțării Sfintei Cruci: „La sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci se pune Apolisul Paștelui, în orice zi s-ar întâmpla să cadă sărbătoarea, căci și la Utrenie spunem „Învierea lui Hristos...” (G. Violaki, *Tipicul Bisericii celei Mari a lui Hristos*, ed. N. Saliveru, Atena, 1921, cap. 16, *Despre Apolis în general*, pag. 14).

120

Trăsătura Apolisului praznicelor împărătești se rostește doar la praznic și la odovania lui sau și în zilele intermediare?

Conform vechii practici, formula caracteristică a fiecărei sărbători împărătești, care se pune la începutul Apolisului, se rostește de regulă doar în ziua praznicului și a odovaniai lui.

Tendința mai nouă, să se generalizeze sub acest aspect Apolisele tuturor slujbelor din zilele de mijloc, începând cu ziua praznicului și până la odovania lui, nu este tocmai corectă. Ea dă, însă, o varietate dorită și o alternanță slujbelor anului liturgic, păstrează amintirea sărbătorii prăznuite și nu poate să fie caracterizată ca excesivă, deoarece în zilele acestea se cântă după-prăznicare, în esență prelungiri ale sărbătorii.

De altfel, tendința este regulă valabilă pentru perioada Paștelui, când în toate zilele se rostește „Cel ce a înviat din morți...”, la Apolis. Doar în zilele de după Înălțarea Sfintei Cruci n-ar fi corect să se prelungească practica aceasta și să se pună formula la Apolisul acelei sărbători („Cel ce a înviat din morți...”), deoarece aceste zile sunt lipsite de caracterul pascal indispensabil.

Faptul că a devenit regulă ca Apolisul în timpul de după prăznuire al celorlalte praznice împărătești să se rostească cu caracteristica sărbătorii, este mărturisit și de dispoziția *Tipicului*, conform căreia, în timpul duminicilor de după prăznuire, Apolisul se combină cu cele două caracteristici, adică cu cea a praznicului care a avut loc și cu cea a duminicii, după exemplul tipicului: „Cel ce în peșteră S-a născut și în iesle a fost culcat...”, sau „Cel ce în Iordan a fost botezat pentru mântuirea noastră...”, și „Cel ce a înviat din morți...” (G. Violaki, *Tipicul*, cap. 16, *Despre Apolis în general*, ed. M. Saliveru, Atena, 1921, pag. 14).

În mod special, Apolisele paracliselor din zilele de până la 15 august care cad în perioada de după prăznuire a

Schimbării la Față, conform acestei practici noi, ar trebui să se facă cu caracteristica sărbătorii, mai ales că Apolisele nu sunt ale slujbei Paraclisului, ci ale Vecerniei de după praznic, în care se inserează Paraclisul.

121

Este îngăduit să se facă Vohodul Vecerniei și să se săvârșească Proskomidia fără felon?

Când Vecernia are Vohod, preotul se îmbracă neapărat și cu felonul, nu doar în timpul Vohodului, ci și în timpul tămâierii care se face de către acesta, dacă nu există diacon, la „Doamne, strigat-am...”. Acest obicei se păstrează și astăzi la mănăstiri, de către preoții care cunosc rânduiala bisericească, mărturisită și de manuscrise.

Tipicul mănăstirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu Binefăcătoarea (*Codicele Atena 788*), consemnează în mod special următoarea îndrumare caracteristică ce se dă cântăreților, ca să știe practic când slujba Vecerniei are Vohod și când nu: „Ori de câte ori este Vohod..., mărturie stă faptul acesta că preotul îmbracă felonul (la începutul Vecerniei), la fel și diaconul stiharul și tămâiază, sau altfel, fără acestea, țin ei înșiși locul veșmintelor (nu este vorba să se facă Vohod)”. Conform sfântului Simeon al Tesalonicului, preotul în timpul Vohodului Vecerniei este îmbrăcat cu veșmintele sfinte, care înseamnă „Întruparea” lui Hristos. (*Dialoguri cap. 333*).

La fel slujba Proskomidiei se săvârșește de preot după, ce mai întâi, este îmbrăcat în întregime cu veșmântul preoțesc.

Toate manuscrisele Sfintei Liturghii și toate edițiile tipărite, precum și *Rânduiala Sfintei Liturghii* a patriarhului Filotei, așează Proskomidia după ritualul îmbrăcării preotului și după ritualul spălării mâinilor. Preoții din vechime, ca să fie mai liberi în mișcările lor, obișnuiau să țină felonul îndoit deasupra gâtului și să-l lase în jos în timpul cădirii, la sfârșitul Proskomidiei, lucru care se întâmplă și până astăzi la Sfântul Munte.

Felonul, împreună cu celelalte veșminte sfinte, se scot doar după ce se încheie și împărțirea anafurei. Abaterea observată uneori, ca împărțirea anafurei să aibă loc după scoaterea felonului și a celorlalte veșminte, ca și cum ar fi vorba să se săvârșească de preoți vreo lucrare în timpul liber și neconformă cu rânduiala Bisericii, este de neîngăduit.

Conform codicilor mai ales, împărțirea anafurei avea loc înainte de Apolis sau cel puțin înainte de „Pentru rugăciunile...”, așa cum se întâmplă încă și astăzi la Sfântul Munte și la parohii în timpul Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, lucru care demonstrează că împărțirea anafurei trebuie considerată ca o practică liturgică, indisolubil legată de Sfânta Liturghie, iar dezbrăcarea veșmintelor are loc după împărțirea acesteia.

122

Arhimandritul cu studii de teologie, sau cel care nu are astfel de studii, poate să săvârșească Tainele Bisericii fără să poarte felon, ci doar cu epitrahilul?

123

Preotul poate să săvârșească Botezul fără felon?

La slujbele Sfintelor Taine, în afară de Spovedanie, preoții poartă neapărat epitrahil și felon. Conform vechii rânduiei săvârșirea Tainelor era unită cu Sfânta Liturghie și preoții care le săvârșeau purtau toate veșmintele Sfintei Liturghii. După aceea, din motive diferite, a început să se părăsească acest vechi obicei minunat, dar Sfintele Taine se săvârșeau din nou cu întregul veșmânt preoțesc, imediat după sfârșitul Sfintei Liturghii, adică așa cum se fac astăzi Aghiasma Mare și parastasele. Această soluție de compromis a fost părăsită în cele din urmă și Sfintele Taine astăzi, în

afară de hirotonii, se săvârșesc separat de Sfânta Liturghie.

Faptul că, în timpul acestora, preoții poartă în afară de epitrahil și felonul este mărturisit de manuscrise, de practica mănăstirilor, a Bisericilor slave și a enoriilor noastre, unde există preoți care nu sunt influențați de inovații. În mod special, despre Botez, codicii mărturisesc că „Patriarhul... schimbându-se, își pune veșmânt și încălțări albe” (*Codicele Atena 662*) sau că „preotul vine la cristelniță... îmbrăcat cu felon, epitrahil și mânecute” (*Lavra, 8; 88*), sau „...își îmbracă felonul și mânecutele lui...” (*Atena 665*). Pretextul că la Botez felonul împiedică mișcările preotului sau că se murdărește, nu ține, pentru că poate foarte bine sau să-l țină de partea de dinapoi sau să-l lege la timpul cufundării sau să-l poarte îndoit pe umeri, așa cum făceau preoții din vechime la Botez și la Proscomidie, iar când este confecționat din stofă moale, simplă, poate să se spele deseori și să se păstreze întotdeauna curat. Despre rânduiala Nunții se mărturisește din nou că preotul o săvârșește „...purtând veșmântul sfânt” (*Codicele Atena 668*), sau „...împreună cu felonul lui” (*Lavra 30; 105*).

Această rânduială este valabilă pentru toți preoții, căsătoriți și necăsătoriți. La săvârșirea Sfintei Liturghii nu există un tipic special pentru cei din urmă și, în afară de veșmintele speciale pe care le-a precizat respectiva tradiție bisericească pentru distincțiile lor, aceștia săvârșesc Sfintele Taine ca preoți în treapta căreia îi aparțin. Mai exact, statutul lor de preoți de mănăstire, îi impune ca exemplu de slujire. Tradiția liturgică stabilește exact invers decât ceea ce fac unii dintre preoți. Adică, întâistătătorul, la săvârșirea unei Taine sau a unei ierurgii, se îmbracă mai deplin decât co-liturghisitorii săi. Aceasta se rânduiește, de exemplu, la rânduiala Ceasurilor mari, la Vecernia Vinerii celei Mari și la Vecernia „Iubirii”, din Duminica Paștelui.

124

Care este Apolisul corect al sărbătorii Bunevestiri, pentru că lucrurile sunt confuze. Calendarul editurii Diaconiei Apostolice consemnează într-un fel, iar Liturghierul aceleiași edituri în alt fel.

Așa cum este știut, praznicele împărătești au Apolise speciale. Înainte de începutul obișnuit al Apolisului „Hristos, adevăratul Dumnezeu nostru...”, se pune înainte expresia caracteristică a sărbătorii, adică „Cel ce a înviat din morți...”, pentru Paște și duminici; „Cel ce în peșteră S-a născut și în iesle S-a culcat pentru mântuirea noastră...”, pentru Crăciun; „Cel ce în a opta zi a primit tăiere împrejur pentru mântuirea noastră...”, pentru praznicul Tăierii împrejur, etc.

Acestea se găsesc în *Molitfelnice* sau *Liturghiere* unde sunt consemnate uneori și dispozițiile generale sau speciale respective ale Tipicului pentru fiecare sărbătoare.

În special, Apolisele acestea nu au fost studiate ca să știm istoria, evoluția și versiunile pe care tradiția le păstrează în manuscrise. Din câte poate să cerceteze cineva sporadic, însă, se pare că nu a existat o tradiție statornică, nici în ceea ce privește numărul sărbătorilor care au Apolis special, nici în ceea ce privește forma fiecăreia dintre acestea.

La început se pare că slujitorii, pe baza unei tradiții orale, aplicau, după caz, Apolisurile praznicelor împărătești, așa cum consemnează *Codicele IV, 80* al mănăstirii Lavra: „Dacă este praznic împărătesc preotul spune Apolisul potrivit sărbătorii”.

Astfel, s-au creat diferite tradiții ale căror urme le găsim în principal în manuscrisele ulterioare, care nu consemnează expres „și Apolisul” sau „și face Apolisul final”. Chiar și în edițiile tipărite se observă această oscilație.

Ca exemplu aduc formula: „Domnul, venind spre patimă de bunăvoie...”, a primelor zile din Săptămâna Mare, care lipsește din multe manuscrise și ediții, ca și Apolisul special al Duminicii Tomei: „Cel ce a călcat moartea și pe Toma l-a încredințat...”, pe care-l întâlnim în tradiția liturgică

greco-italică și forma diferită sub care apar celelalte Apolise, precum cel al Nașterii Domnului: „Cel ce S-a născut din Fecioară...” sau „Cel ce S-a născut în Betleem...” sau „Cel ce în peșteră S-a născut...”; Apolisul Bobotezei: „Cel ce S-a botezat în Iordan pentru curățirea noastră...” sau „Cel ce în râul Iordan de către Ioan...”; Apolisul Înălțării Sfintei Cruci: „Cel ce S-a înălțat pe cruce de bună voie...” sau „Cel ce a înviat din morți...”, etc.

Această instabilitate a tradiției este mai evidentă la sărbătoarea Bunevestiri. Praznicul acesta închinat Maicii Domnului nu trebuie să aibă Apolis special, așa cum nu au nici celelalte praznice ale Născătoarei de Dumnezeu, al Nașterii, al Intrării în Biserică, al Adormirii, etc.

Bunavestire, însă, nu este doar praznic închinat Maicii Domnului, ci, în același timp, și praznic împărătesc pentru că la această sărbătoare nu prăznuim doar un eveniment din viața Maicii Domnului ca la celelalte, ci sărbătorim o etapă a mântuirii noastre în Iisus Hristos, adică evenimentul întrupării Sale din Fecioara Maria.

Mai exact, datorită caracterului special sărbătoarea aceasta are și trăsăturile praznicului împărătesc, adică, Vohod propriu: „Binevestiți zi după zi mântuirea Dumnezeului nostru...”, și cântare proprie la antifonul al II-lea: „Cel ce pentru noi S-a întrupat...”, elemente care lipsesc de la celelalte praznice închinat Maicii Domnului.

Exact în aceeași situație se află și sărbătoarea Întâmpinării, în același timp și sărbătoare împărătească și sărbătoare închinată Maicii Domnului. Dacă am dori să împărțim praznicele împărătești și praznicele închinat Maicii Domnului în două grupe, pe acestea două le-am așeza în ambele, pentru că într-un fel, aparțin în același timp și unuia și celuilalt cerc praznical.

Sărbătoarea Întâmpinării are toate elementele praznicului împărătesc, adică Vohod, cântare și Apolis special: „Cel ce în brațe de dreptul Simeon a fost ținut pentru a noastră mântuire...”. Prin analogie și sărbătoarea Bunevestiri ar trebui să aibă și Apolis special.

În practică, însă, nu s-a cristalizat cu desăvârșire nici dacă are, nici dacă nu are Apolis special, nici forma lui. Astfel, până astăzi, unii fac Apolisul simplu cu „Hristos, adevăratul Dumnezeu nostru...”, alții propun ca Apolis special pe cel mai simplu „Cel ce pentru noi S-a întrupat...”, inspirându-se după cântarea Antifonului, sau „A primit să Se întrujeze...”, după modelul Apoliselor celorlalte sărbători împărătești sau altele mai complicate și mai teologice precum: „Cel ce prin să vină dumnezeiasca bunăvoință a Tatălui și a Duhului Sfânt a primit să Se întrujeze pentru mântuirea noastră...”, sau „Cel ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire de la Duhul Sfânt și de la Maria Fecioara a primit să Se întrujeze...”.

S-a scris că este știut faptul că în toată tradiția liturgică bisericească, în nici o carte liturgică a Bisericii Ortodoxe nu există un Apolis special separat al praznicului Bunei Vestiri (*Calendarul-Tipic* al Bisericii Greciei, anul 1967”, ed. Diaconia Apostolică, pag. 74). Acest lucru nu este exact. Apolisul special sub forma: „Cel ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria a primit a se întrupa...”, este rânduit de ediția *Liturghierului* Bisericii Ortodoxe a Greciei, anul 1962, pag. 25.

Același Apolis este menționat și în *Îndrumătorul Comisiei sinodale*, publicată în *Calendarul eccleziastic* din anii 1956-1957 și 1958. Apolisul acesta special suferă diferite modificări și în *Calendarul eccleziastic agendă* al lui Emanuel Farleca (de exemplu al anului 1953) și în *Rânduiala Sfintelor Slujbe*, publicată în fiecare an de către G. Bekatoro.

De altfel și *Tipicul Bisericii celei Mari a lui Hristos* al lui G. Violaki menționează despre existența unui Apolis special pentru praznicul marial al Bunevestiri, precum și pentru cel al Întâmpinării, chiar dacă nu menționează clar care este acesta („De consemnat faptul că doar două praznice închinat Maicii Domnului, praznicul Bunevestiri și al Întâmpinării au formule speciale pentru Apolis...”, cap. XVI, ed. Saliveru, 1921, pag. 14).

De asemenea, inexactă este afirmația că primul a publicat sumar Apolisul special al sărbătorii Bunevestiri în *Liturghierul*

Diaconiei Apostolice din anul 1962 (G. Bekatoro, *Rânduiala... 1965*, pag. 90).

În ediția celor trei Liturghii realizată în anul 1858 la Constantinopol de către G. Protopsaltidi „cu binecuvântarea Bisericii”, și care a fost revăzută și îmbogățită cu însemnări distinse de către Prea Fericitul Patriarh Constantin I al Constantinopolului din Sinai și reeditată la Atena în 1865 și la Constantinopol în 1875, rânduiește un Apolis special al praznicului Bunevestiri sub forma „Cel ce pentru mântuirea noastră a primit a Se întrupa...” (ed. Atena 1865, pag. 142, Constantinopol 1875, pag. 159).

Nu știu dacă și în manuscrise se întâlnește vreun Apolis special al Bunevestiri. Nu s-au făcut cercetări amănunțite, nici nu s-au publicat fragmentele respective. În manuscrisele pe care am putut să le cercetez personal, n-am aflat nici un Apolis pentru praznicul acesta. Și cel mai probabil este că nici nu există în celelalte, de aceea nici nu se găsește în edițiile vechi.

Dar chiar dacă nu este mărturisit de tradiția manuscris, caracterul acesta îndoit al sărbătorii și, în paralel, al praznicului Întâmpinării ar fi impus să se introducă un Apolis special. Și acesta trebuia să fie cât mai scurt, mai simplu și mai cuprinzător cu putință. Adică, trebuia să se prefere sau „Cel ce pentru noi a primit a Se întrupa...”, ca fiind cel mai scurt, sau „Cel ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire a primit a Se întrupa de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria...”, ca mai cuprinzător și mai fundamentat pe formulele cunoscute, deja, ale Simbolului de Credință.

Formula „Cel ce prin bunăvoința Părintelui...”, este amplă, în mod exagerat și nenaturală, formula „Cel ce pentru mântuirea noastră a primit a Se întrupa”, repetă cu alte cuvinte de două ori același lucru.

Asemenea completări ale slujbelor bisericesti sunt și legale și necesare și n-au încetat să se întâmple de la început, nu vor înceta și nici nu trebuie să înceteze vreodată, deoarece cultul nostru divin este viu și se află într-o continuă evoluție. Acest lucru este mărturisit de tradiția manuscris, de progresul

consemnat în edițiile tipărite și chiar în practica de astăzi. Este suficient ca aceste adaosuri și completări să nu se facă fără cercetare și fără o necesitate practică. Lipsa Apolisului special la slujba praznicului Bunevestiri este evidentă de la prima vedere și completarea lui strict necesară.

125

Când trebuie să aibă loc predicarea cuvântului dumnezeiesc, după Evanghelie sau în timpul Chinonicului?

Poziția canonică a predicii la Sfânta Liturghie este imediat după Sfânta Evanghelie. În acest mod, citirea textului sfânt este urmată de explicarea lui, de tâlcuirea și rezumarea învățăturilor care rezultă din pericopele care au fost citite și ale căror cuvinte au încă ecou în urechile ascultătorilor. Astfel se întregește partea didactică a adunării liturgice.

Aceasta se întâmpla odinioară în Biserica creștină, după exemplul practicii sinagogii iudaice. Rânduiala aceasta a sinagogii este mărturisită și de evanghelistul Luca în descrierea primei predici a Domnului în Nazaret. Domnul a citit mai întâi pericopa de la Isaia „Duhul Domnului peste Mine...” și, după aceea, având ca pretext pericopa aceasta „a început să le grăiască lor...” (*Luca 4, 16 – 27*).

Și sfântul Iustin Martirul și Filosoful (m. 165), descriind adunarea creștinilor în zi de duminică, spune că după citirea pericopelor din Vechiul și Noul Testament „terminându-se citirea, întâistătătorul sfătuiește și îndeamnă prin cuvânt să se facă următori acestor bunuri” (*Apologia I, cap. 67*).

Catehumenii care urmăreau Sfânta Liturghie ascultau citirile și predica, apoi rugăciunile care urmau pentru aceștia și plecau, ca să se continue săvârșirea tainei doar în prezența credincioșilor. Legătura aceasta a citirilor și a predicii s-a păstrat totdeauna în Biserică, aproape până în zilele noastre.

În timpurile mai noi, însă, în Biserica noastră a început să se obișnuiască mutarea predicii din poziția ei inițială, la

vremea Chinonicului. Aceasta se face în principal pentru două motive. În primul rând, pentru faptul că, în timpul citirii pericopei evanghelice n-au venit în biserică toți credincioșii, în timp ce la vremea Chinonicului sunt prezenți și cei mai întârziți. Al doilea motiv trebuie să-l căutăm în tendința de prescurtare, care caracterizează, în mod special, epoca noastră.

Când predica are loc la vremea în care se va cânta Chinonicul, cu certitudine se câștigă câteva minute și durata întregii slujbe nu se întinde ca atunci când predica are loc după Evanghelie. Aceste două motive sunt destul de serioase, de aceea, predica se aude în mod obișnuit mai mult la Chinonic decât la Evanghelie. La aceasta a ajutat și faptul că predica nu se ține, de cele mai multe ori, de către preotul slujitor ca în vechime, lucru care-l împiedica să vorbească la vremea Chinonicului.

Trebuie însă să subliniem că rezolvarea aceasta nu este indicată și ar fi de preferat să suportăm dezavantajele practicii corecte, decât să ne folosim de avantajele îndoielnice ale mutării ei. Spun „îndoielnice” pentru că economia de timp, când predica se păstrează în limitele ei firești, nu este atât de însemnată și poate fi rezolvată când cântarea este mai scurtă sau când preotul se îngrijește ca slujba să înceapă cu cinci sau zece minute mai devreme.

În al doilea rând, venirea credincioșilor la biserică, de regulă, trebuie să aibă loc cel puțin înainte de începutul citirii Apostolului și Evangheliei. Desigur că întotdeauna vor fi și întârziți, dar ar fi de preferat să obișnuim poporul să vină la ora rânduită la biserică. La aceasta ar contribui mult o predică bună, care desigur îi va face pe credincioși să grăbească venirea lor la biserică, să nu mai întârzie.

Motivele care pledează pentru practica corectă sunt în principal liturgice. În afară de poziția mărturisită a predicii, din punct de vedere logic și istoric, după citirea Apostolului și a Evangheliei, despre care am vorbit la începutul răspunsului, momentul Chinonicului nu este cel mai potrivit. Chinonicul este cântarea care urmărește, pe de o parte să acopere timpul necesar pentru împărtășirea preotului, iar pe de altă parte,

timpul în care credincioșii se pregătesc pentru Sfânta Împărtășanie. Nu trebuie să uităm că Dumnezeuiasca Liturghie se săvârșește pentru ca să se împărtășească credincioșii. Acest moment al întregii slujbe este, prin excelență, cel mai potrivit pentru pregătirea credincioșilor, pentru adunarea cugetelor, pentru rugăciunea cucernică înaintea Tainei preasfinte, de care se vor face părtași peste puțin timp.

Desigur că, asemenea cugetări ar putea să le producă și o predică mistagogică bună, dar cuvântarea nu are mereu în vedere apropierea de Sfânta Împărtășanie și, oricât de reușită ar fi, nu se pretează cu timpul acesta.

Va produce, oricum, o răpire a cugetului de la săvârșirea Tainei, o deviație în rânduială și credinciosului nu-i va fi ușor să se gândească în mod exclusiv doar la masa nemuritoare a Domnului, din care va fi chemat să se împărtășească. Și, încă ceva, când predica are loc la Chinonic, n-ar fi exagerat să spunem că se dă impresia că aceasta se adresează doar poporului, nu și preotului, care preocupat în acel timp cu propria împărtășire și cu practicile și rugăciunile care o preced și o însoțesc, nu aude și nici dacă ar vrea, nu ar putea să urmărească cele spuse. Și acest lucru nu este corect.

Dimpotrivă, dacă predica are loc după Evanghelie, întreaga comunitate în frunte cu păstorul ei duhovnicesc stă și ascultă cuvântul lui Dumnezeu, care se vestește dacă nu de către protosul însuși, cel puțin de persoana care-l completează în lucrarea sfântă de vestire a Cuvântului lui Dumnezeu și de tâlcuire a Evangheliei adevărului Său.

Din aceste motive, am putea să tragem concluzia că, doar în cazuri de excepție și din iconomie, predica ar putea să fie rostită în timpul Chinonicului. Poziția ei corectă se găsește în momentul acestei părți didactice a adunării liturgice, imediat după citirea Apostolului și a Evangheliei. Acest fapt prezintă astăzi în practică anumite dezavantaje. Dar nici acestea nu sunt atât de puternice încât să impună în mod necesar mutarea ei, nici avantajele mutării nu depășesc dezavantajele nemutării ei la vremea Chinonicului.

De asemenea, ar fi inutil să se caute un alt timp pentru aceasta, cel puțin în părțile noastre. În Bisericile slave, slujitorii obișnuiesc să vorbească înainte de Apolis. Soluția aceasta combină și avantajele mutării ei și evită dezavantajele predicii în timpul Chinonicului. Dar structura noastră sufletească este oarecum diferită. Nu dispunem de atâta răbdare cât ar trebui, ca să urmărim cu atenție și cea mai bună predică care s-ar ține la vremea în care ne-am obișnuit să ne pregătim de plecare. De altfel, această soluție de compromis nu a fost încercată în bisericile din țara noastră.

126

În ce constă diferența dintre Agheasma Mare din Ajunul Bobotezei și cea din ziua Bobotezei, de vreme ce slujba este aceeași, și la ce se folosește în mod special fiecare dintre ele?

Slujba Aghiasmei celei Mari de la Bobotează se săvârșește conform practicii de astăzi de două ori, în ajunul sărbătorii, după încheierea Liturghiei sfântului Vasile cel Mare și în ziua Bobotezei, după Apolisul Utreniei, conform tipicelor mănăstirești și edițiilor tipărite, iar conform practicii de enorie după sfârșitul Sfintei Liturghii.

În ambele situații se face aceeași slujbă, cu singura diferență că „prologul” rugăciunii celei mari de sfințire, adică: „Treimea mai presus de fire...”, până la: „...de frică fiind cuprins, cu umilință strig către Tine...”, se citește doar în ziua Bobotezei, în timp ce în ajun, rugăciunea începe de la „Mare ești Doamne...”.

Lipsa aceasta a prologului nu este prevăzută în edițiile tipărite (mențiunea „se spune în taină”, întâlnită în anumite tipice, constituie un efort de conciliere, sau de acoperire a faptului), dar apare în tradiția nescrisă care este mai veche decât rânduiala consemnată în edițiile tipărite, pentru că nu este cuprinsă în foarte multe manuscrise vechi, ci doar în

câteva care o consemnează: „Această rugăciune nu o spunem” (*Biblioteca Națională din Atena 670*) sau „Această rugăciune nu primim s-o spunem din tradiția bisericească; și dacă se voiește, se spune aceasta, dacă nu, se începe de la „Mare ești Doamne...”, după rânduiala în care lipsește aceasta” (*Atena 663*) sau „Se știe că prezenta rugăciune se citește doar de către unii, dar în Biserica Mare nu se citește, ci după ectenia și rugăciunea de mai sus „Doamne Iisuse Hristoase, Fiule, Unule Născut...”, preotul, cu glas mare, rostește „Mare ești Doamne...” (*Sfântul Sava, Ierusalim, 367*).

„Prologul” acesta nu este chiar rugăciune, ci un panegiric, un cuvânt de laudă al sărbătorii, care a luat forma de astăzi, după multe modificări și adaosuri și care, la început se spunea doar în ajun, iar în cele din urmă s-a obișnuit să se spună doar în ziua praznicului. Adaosul acestei laude face rânduiala mai fastuoasă, dar nu schimbă deloc esența ei, care așa cum am văzut, constituie un element ulterior.

Prin urmare, și sfințirea din ajun și cea din ziua sărbătorii este exact aceeași „Aghiasma Mare”.

Din punct de vedere istoric și liturgic, ambele rânduieli sunt una și aceeași, căci, deja din secolul al V-lea s-a hotărât să se repete și în ajun, ca să fie sfințiți credincioșii. Adică, la început Aghiasma Mare se săvârșea în amintirea Botezului Domnului, în timpul slujbei Bobotezei și, imediat după slujba utreniei, credincioșii scoteau apă, beau din aceasta, se stropeau și, în continuare, se botezau cu aceasta și catehumenii.

La Liturghia sărbătorii, care se săvârșea imediat, se prezentau și noii luminați, de aceea, până astăzi se cântă la această sărbătoare „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și-mbrăcat...”, în loc de „Sfinte Dumnezeule...”. În esență, Aghiasma Mare este binecuvântarea apei Botezului cu care până astăzi are multe lucruri în comun.

Patriarhul Petru Gnafevs (465-475) s-a gândit cel dintâi să ușureze situația creștinilor și a rânduit să se săvârșească Aghiasma și în ajun, „la Vecernie”. Cât era de necesară și de urgentă introducerea acestei inovații, transpare și din impunerea rapidă a acestei practici. La începuturi au existat mici

diferențe de formă ale acestei rânduiei, după aceea, însă, influențându-se reciproc, s-au asemănat întru totul. Ca să folosim o asemănare contemporană, și cu Aghiasma Mare s-a întâmplat tocmai ce se întâmplă în epoca noastră cu cele două Liturghii care se săvârșesc în bisericile mari ale orașelor în aceeași zi, pentru slujirea nevoilor credincioșilor. Diferența care cred unii că există între ele, în ceea ce privește puterea și folosirea lor, nu este îndreptățită.

127

La frângerea „Mielului lui Dumnezeu”, de ce diaconul zice: „Sfărâmă, părinte, sfânta Pâine”, iar preotul care frânge, spune: „Se sfărâmă și se împarte Mielul lui Dumnezeu”?

Preotul sau arhiereul, când binecuvântează Cinstitele Daruri, nu spun: „Și fă adică, pâinea aceasta Pâine sfințită”, ci „Și fă adică, pâinea aceasta Cinstit Trupul Hristosului Tău!” Cum este cu putință să fie numită încă „pâine”, după preschimbarea ei în „Trupul lui Hristos”?

Expresia „pâine sfântă”, „pâine dumnezeiască”, „pâinea vieții” sau în mod simplu, „pâine”, este folosită de către Sfinții Părinți și de către textele liturgice ca realitate a Trupului lui Hristos, adică a Pâinii Euharistiei dumnezeiești, nu numai înainte de preschimbarea ei, ci și după aceasta. Este întâlnită în mod obișnuit în rânduielile tipiconale ale Sfintei Liturghii, în manuscrise și în edițiile tipărite, ca în cazul îndemnului diaconului la care se referă întrebarea, și în multe alte locuri, ca de exemplu: „atingând Sfânta Pâine”, „face semnul crucii... cu Sfânta Pâine”, „când urmează înălțarea Sfintei Pâini”, „ridicând Sfânta Pâine”, „frânge Sfânta Pâine”, „primește o parte din Sfânta Pâine”, „atinge Sfânta Pâine” sau „ține în

mâna lui Sfânta Pâine” sau „se împărtășesc cu Pâinea cea de viață făcătoare” sau în mod simplu „înaltă Pâinea”, „rugăciunea înălțării Pâinii”, „luând...din Pâine o părticică”, „primind părticica de Pâine,” etc. Același înțeles al cuvântului „pâine” se găsește și în cântări, precum în Condacul și Icosul Jorii celei Mari „Pâinea primind”, „am primit Pâinea”.

Modul acesta de caracterizare al Trupului Domnului nu exprimă altceva decât dispoziția de subestimare a Lui, sau îndoiala despre adevărata prefacere a pâinii sfințite în Trupul lui Hristos. De multe ori în aceeași frază sau puțin mai jos, cuvântul „pâine”, este urmat, ca echivalent, de „Trupul lui Hristos”, „Cinstitul Trup”, sau „Trupul dumnezeiesc”, etc. Ambele cuvinte se folosesc la Sfânta Liturghie exact cu același sens: „Pâinea pe care Eu o dau este Trupul Meu” (*Ioan 6, 51*), „Aceasta este Pâinea care S-a pogorât din cer... Cel ce mănâncă pâinea aceasta va trăi în veac” (*Ioan 6, 58*), „Pâinea pe care o frângem nu este oare împărtășirea cu trupul lui Hristos? Că o pâine, un trup suntem cei mulți; căci toți ne împărtășim dintr-o Pâine” (*I Corinteni 10, 16 – 17*), „Ori de câte ori veți mânca Pâinea aceasta..., Căci cel care mănâncă Pâinea aceasta..., Să se cerce-teze însă omul pe sine și așa să mănânce din Pâine...” (*I Corinteni 11, 26 – 28*).

128

Preotul poate să săvârșească în particular Liturghia Darurilor mai înainte Sfințite? Dacă da, în ce moment al Liturghiei va pomeni pomelnicele, pentru că ectenia se întrerupe la „Pentru Prea Fericitul Părintele nostru”?

Ca să răspundem la întrebarea aceasta, trebuie să clarificăm două aspecte punctate de cel care întreabă. Primul vizează caracterul special al Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, iar al doilea, ectenia care se rostește după „Să se îndrepteze...”.

Este știut că Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, doar impropriu și în sensul larg al cuvântului, poate fi numită liturghie. Și aceasta, pentru că în cadrul ei nu are loc jertfa euharistică, precum la cele două Liturghii, ci Darurile sfințite înainte sunt oferite în zilele de post, spre sfârșitul Vecerniei care a fost prelucrată potrivit, pentru împărtășirea credincioșilor rămași toată ziua în stare de ajunare.

În zilele acestea, din pricina caracterului lor de doliu, nu este îngăduită săvârșirea Liturghiei, care are prin firea ei caracter pascal și sărbătoresc. Postirea și Liturghia sunt două lucruri incompatibile. A doua, o elimină pe prima. Din acest motiv, după practica mai veche a Bisericii noastre, valabilă până astăzi, în toate zilele din Postul Mare, în afară de sâmbătă și duminică nu este îngăduită săvârșirea Liturghiei. Aceasta o poruncesc și *Canonul 39 al Sinodului din Laodiceea* („Nu trebuie ca în Postul cel Mare să se aducă jertfă de pâine în afară de sâmbătă și duminică”) și *Canonul 51* al aceluiași Sinod, care interzice prăznuirea ”zilei de naștere” a martirilor în aceste zile, deoarece pomenirea sfinților avea caracter sărbătoresc și era legată de jertfa Sfintei Euharistii, în cinstea acestora („nu trebuie ca în Postul Mare să se săvârșească sărbătoarea zilelor de naștere ale martirilor, ci pomenirile sfinților martiri se fac în sâmbete și în duminici”).

Deoarece însă, credincioșii erau obișnuiți să se împărtășească regulat și doreau, mai ales în perioada postului, să participe mai des la sfințirea Sfintelor Taine, nefiind mulțumiți doar cu împărtășania de sâmbătă și de duminică, se păstrau Darurile sfințite de la Liturghiile din aceste zile, pentru zilele de mijloc ale săptămânii, așa cum rânduieste și *Canonul 52 al Sinodului Trulan* („În toate zilele de ajunare ale Postului Mare, în afară de sâmbătă și duminică și de ziua sfântă a Bunevestiri, se săvârșește Sfânta Liturghie a Darurilor mai înainte sfințite”).

Liturghia de astăzi a Darurilor, constituie forma evoluată a acestei adăugări a împărtășirii cu Darurile mai înainte sfințite, care la început se făcea într-un mod simplu.

Deci, pentru faptul că Liturghia nu se săvârșește în aceste zile, nu se aduce jertfă nici pentru credincioșii vii, nici pentru cei adormiți. Sunt caracteristice dispozițiile diferitelor tipice monahale despre jertfele Sfintei Euharistii, despre parastasele pentru frații care au murit în perioada Postului Mare, a căror liturghie de prăznuire și pomenire de 3 și 9 zile se săvârșea în prima și în a doua zi de la moartea lor, vineri spre sâmbătă, iar cele patruzeci de Liturghii pentru odihna sufletelor lor începeau „din Duminica cea nouă”, adică din Duminica lui Toma.

Dispoziția aceasta există ca însemnare și în uzul Triodului, în prima zi a Postului Mare, în Lunea Curată. Asupra acestui subiect vom reveni când vom răspunde la întrebarea despre săvârșirea parastaselor în Postul Mare, pe care ne-au pus-o mulți preoți.

Deci, de vreme ce în zilele de ajunare ale Postului Mare nu se aduce jertfă nici pentru cei vii, nici pentru cei morți, iar Liturghia Darurilor mai înainte sfințite înseamnă, în mod simplu, împărtășirea cu Darurile sfințite anterior, preotul este dator să se poarte cu conștiință, chiar dacă aceasta nu este în favoarea interesului său economic, și să explice credincioșilor care nu știu, că doar în sâmbete și duminici se poate săvârși Liturghia, și nu în celelalte zile ale săptămânii, în care, pentru motivele pe care le-am explicat, se interzice săvârșirea ei, și faptul că Liturghia aceasta este împărtășirea la care Biserica îi cheamă să vină, și nu ofranda-jertfă.

Cât despre al doilea aspect, adică pomenirea numelor la ectenia Darurilor mai înainte sfințite, va trebuie să vedem ce ne învață practica liturgică a acestei secțiuni a slujbei. În primul rând, ectenia întreită care urmează după „Să se îndrepteze...”, nu este ectenia Darurilor mai înainte sfințite, ci a Vecerniei, la care se pune adaosul Darurilor mai înainte sfințite.

Aceasta începe, în mod deosebit, de la rugăciunea a doua către credincioși la care se și face pomenire și rugăciune specială, căci credincioșii se învrednicesc să-l primească „...pe Împăratul slavei”, ale Cărui Trup și Sânge urmează, peste puțin timp, să fie puse pe Sfânta Masă și să se învrednicească, fără de osândă, să se împărtășească cu Dumnezeieștile Taine.

Așa cum știm, ectenia Vecerniei, este obișnuita ectenie întreită în care aflăm cereri pentru toate tagmele de credincioși, la care se adaugă și pomenirea numelor celor vii și a celor morți. Sub acest aspect, manuscrisele sau adaugă toate cererile sau le omit pe unele, deoarece preoții le știau din memorie.

Dealtfel, multe dintre manuscrisele Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, care nu omit în parte cererile cunoscute, adaugă rugăciuni pentru împărați (*Paris 324, Muzeul Bizantin 4, Biblioteca Națională din Atena 662 și 713*), „Pentru iertarea păcatelor robului lui Dumnezeu și a celor întru Hristos frați ai noștri” (*Biblioteca Națională din Atena 662 și 713*); „Pentru toți frații noștri care se ostenesc” (*Biblioteca Națională din Atena 713*); „Pentru toți cei ce slujesc” (*Muzeul Bizantin 5, Atena 662 și 713*); „Pentru cei mai dinainte adormiți părinți...” (*Biblioteca Națională din Atena 713*) sau se referă, în general, la cererile ecteniei obișnuite: „Apoi preotul spune cererile ecteniei” (*Paris 385 și Atena 3097*); Preotul: „Să zicem toți... și celelalte cereri ale pomenirilor obișnuite” (*Biblioteca Națională din Atena 769*); Apoi ectenia: „Să zicem toți, și celelalte ca de obicei” (*Paris 326*); sau la sfârșit „Și preotul pomenește și poporul care este de față” (*Paris 324*).

Este adevărat, însă, că în multe ediții mai vechi și mai noi, ectenia Darurilor mai înainte sfințite, este întreruptă după cererea pentru Patriarh, în unele menționându-se că aceasta se face „după porunca Patriarhului ecumenic”.

Cu certitudine, este vorba despre o adaptare parțială și a Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite la tendințele mai noi, care s-au impus și în dreptul celorlalte Liturghii, adică să se omită ectenia.

Dacă, așa cum am consemnat și în altă parte, neinspirat s-a impus eliminarea acestei ectenii la celelalte Liturghii, în situația Darurilor mai înainte sfințite ea este total neîndreptătită, de vreme ce aici nu sunt aduse motivele impusei prescurtări invocată acolo. Așadar, pomenirea numelor poate să se facă la ectenia Darurilor mai înainte sfințite, așa cum se face și la celelalte ectenii de la Vecernie și Utrenie.

129

La săvârșirea Tainei Sfintei Nunți este îngăduit să se dea din potirul de obște, în afară de miri, și nașului?

La rugăciunea binecuvântării potirului comun al nunții „Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce toate le-ai făcut cu puterea Ta...”, vinul binecuvântat cu „binecuvântare duhovnicească” se oferă de către Dumnezeu „celor uniți prin împărtășirea nunții” și nu altor persoane. Așa cum este atestat de toate manuscrisele și molitfelnicele, preotul îl oferă doar mirilor. Conform câtorva manuscrise, după obișnuita lor împărtășire întreită, preotul dădea potirul mirelui, care consuma tot vinul rămas.

În multe părți, se obișnuiește să se ofere din potirul comun după miri și nașului. Este vorba despre o tradiție liturgică nescrisă, dar destul de răspândită, care nu constituie o inovație, nici nu are loc fără motiv.

Nașul de la cununie, ca și nașul de la botez, este persoana cea mai cinstită după miri, cu care se realizează o adevărată rudenie duhovnicească. El este pomenit în repetate rânduri în timpul slujbei, schimbă verighetele, pune cununile mirilor, dăntuiește împreună cu ei dansul sacru și, după tipicul liturgic siriatic, se încununează și acesta.

Împărtășirea din potirul comun fiind o dovadă de bucurie, de împărtășire din bunuri și de participare la „binecuvântarea duhovnicească”, nu poate fi exclusă și scoasă din ciclul acesta al cinstirii și al prerogativelor nașului. Este posibil să fie o reminiscență a vechii practici și în mod concret a Sfintei Liturghii, cu care era legată nunta. Potrivit acesteia, poate că împreună cu mirii se împărtășeau și nașii, participând astfel, mai real, la Sfânta Taină.

130

În Joia cea Mare, scoatem și al doilea Agneț și-l păstrăm pentru împărtășirea bolnavilor în decursul anului. Când preotul slujește însă la două parohii, cum este posibil să facă aceasta și pentru altă parohie, în care n-a slujit în acea zi?

Păstrarea Împărtășaniei de la Liturghia din Joia Mare în artoforul bisericii se face din motive net practice, adică folosirea lui în situații speciale, împărtășirea bolnavilor, a muribunzilor etc. Se face în Joia cea Mare, cu siguranță, datorită caracterului special praznical al acestei zile, amintirea Cinei celei de Taină. Nici o altă dispoziție, însă, nu împiedică păstrarea Sfântului Trup și la oricare altă liturghie. Nici motivul teoretic nu poate să susțină, să fundamenteze o părere contrară.

Toate liturghiile au aceeași putere, toate se săvârșesc în amintirea și cu efectul Cinei celei de Taină a Domnului și nu există absolut nici o diferență între sfințirea Cinstitelor Daruri din Joia Mare și oricare altă zi.

Prin urmare, în timp ce rânduiala consacrată este scoaterea Sfântului Trup în Joia Mare, în caz de excepție aceasta poate să se întâmple și la oricare altă Liturghie. Aceasta se impune când se întâmplă să se termine Sfânta Împărtășanie, când își schimbă firea, când nu există în artofor Sfânta cutiuță, când de exemplu se distruge biserica, când se întemeiază o nouă parohie, etc. *Antologia Sfântă* a lui Daniel Ghiorgopoulos, referindu-se la distrugerea Pâinii Sfinte din Joia Mare, hotărăște că preotul, la altă Liturghie „scoate Pâinea Sfântă ca în Joia Mare și, sfințind-o și uscând-o, o păstrează și din aceasta împărtășește pe bolnavi (ed. V, Atena 1898, pag. 99).

Dimpotrivă, nu există nici o piedică teoretică, practică sau canonică, pentru transportarea pâinii sfinte păstrate în altă biserică. Interdicția mutării Sfântului Agneț la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite nu se referă la acest aspect, cât

la săvârșirea Liturghiei Darurilor într-o biserică diferită de cea în care s-a săvârșit Liturghia propriu-zisă, și aceasta, așa cum am scris și într-un răspuns mai vechi, din motive istorice și pentru evitarea anumitor abateri.

Personal, socotesc că preotul poate să procedeze după propria judecată, în funcție de condițiile speciale pe care le are înaintea. Adică poate, sau să facă Sfânta Împărtășanie și în altă parohie, la Liturghia din altă zi, sau să aducă în această biserică din conținutul artoforului altei biserici în care a slujit în Joia cea Mare, sau să-i împărtășească pe bolnavii celor două parohii din artoforul uneia, dacă cele două parohii se găsesc în același oraș.

131

Sfântul local se sărbătorește în Postul cel Mare cu praznic, are sfânta rânduială întregă, Apostol, Evanghelie, Chinonic etc. Poate să se săvârșească în cinstea lui Dumnezeiasca Liturghie a sfântului Ioan Gură de Aur sau nu?

Conform practicii mai vechi a Bisericii, în toate zilele Postului Mare, în afară de sâmbătă și duminică se interzice săvârșirea Sfintei Liturghii și sărbătorirea praznicului oricărui sfânt. Zilele acestea sunt zile de ajunare, doliu și pocăință, în timp ce pomenirea sfinților și Sfânta Liturghie au un caracter praznical, de sărbătoare și dezlegare de post. Practica aceasta o consemnează două canoane ale Sinodului de la Laodiceea, (în jurul anului 360), canonul 49 care interzice săvârșirea Sfintei Liturghii în zilele de rând ale Postului Mare („Că nu trebuie în Postul cel Mare să se aducă jertfă de pâine, decât doar sâmbăta și duminica”), și canonul 51 care menționează mutarea praznicelor martirilor în zilele de sâmbătă și duminică ale Postului Mare („Căci nu trebuie să se săvârșească zilele de naștere ale martirilor în Postul cel Mare, ci prăznuirea sfinților martiri se face în sâmbete și duminici”).

Dacă cineva ia seama la calendarul perioadei anului liturgic cu dată neschimbătoare, care poate să cadă în perioada de post, nu va găsi prăznuirile marilor sfinți cu slujbă praznicală deplină, nu pentru că nu s-a întâmplat ca ei să mărturisească în perioada aceasta, sau să nu moară sfinți renumiți, ci pentru că dezvoltarea cinstirii lor nu a fost îngăduită de perioada de tânguire a Postului Mare, iar amintirea lor a fost mutată în sâmbetele și duminicile postului, sau după Paște.

Astfel, avem în duminica a patra a Postului Mare prăznuirea sfântului Ioan, autorul lucrării „Scara”, în duminica a cincea, pe sfânta Maria Egipteanca, în prima sâmbătă a Postului pe sfântul Teodor Tiron, a căror prăznuire este consemnată corespunzător la 30 martie, 1 aprilie și 17 februarie.

Poate și sărbătoarea Închinării Sfintei Cruci, din duminica a treia a Postului Mare, provenea din mutarea sărbătorii Aflării Cinstitei Cruci (6 martie). Excepție face doar sărbătoarea Bunevestiri, care nu este mutată, conform vechilor tipice, chiar dacă se întâmplă să cadă și în Vinerea Mare, și aceasta pentru că zămislirea Domnului trebuia neapărat să fie prăznuită exact cu nouă luni înainte de Nașterea Lui (25 decembrie).

Altfel, după concepția acrivică a acelei perioade, exista pericolul să fie considerată ca o atentare la dogma Întrupării desăvârșite a Domnului, de vreme ce nașterea Lui din Născătoarea de Dumnezeu ar fi părut nedesăvârșită, chiar și pentru puține zile. Ca excepție, au rămas prăznuirea sfinților 40 de Mucenici și a sfântului Haralambie în aceste zile, care dacă pică în zilele de rând ale Postului Mare, se săvârșește Liturghia Darurilor mai înainte sfințite.

Prin urmare, conform acestor reguli, chiar dacă sfântul local are rânduială deplină, sub nici un motiv nu se îngăduie săvârșirea Sfintei Liturghii a sfântului Ioan Gură de Aur în ziua prăznuirii lui, dacă nu cade sâmbăta sau duminica. Cel mai corect, conform cu practica la care ne-am referit și cu canonul Sinodului din Laodiceea, ar fi fost să se mute prăznuirea lui, de preferință, în sâmbăta cea mai apropiată, de vreme ce duminicile Postului Mare au deja teme lor praznicale adaptate pentru tot cadrul postului, sau mai bine, într-o zi

din Săptămâna Luminată, așa cum se face cu praznicul sfântului Gheorghe și a evanghelistului Marcu.

În situația din urmă și dispoziția Postului celui Mare și întregul lui caracter cucernic nu ar fi afectat, iar praznicul sărbătorii sfântului s-ar serba în atmosfera potrivită a Paștelui. Ar fi de prisos însă, să scriu că mutarea sărbătorii sfântului nu se face după bunul plac al preotului. Ea este problema episcopului și a Sfântului Sinod.

Dacă mutarea nu a fost considerată oportună și deoarece nu cade sâmbăta sau duminica, pentru slujba sfântului se va săvârși Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, ca și în cazul sărbătorii celor 40 de Mucenici. Dispoziția tipiconală a prăznuirii lor pe 9 martie, va constitui și îndrumătorul pentru săvârșirea slujbei sfântului.

Adică, slujba Vecerniei și a Utreniei se va uni cu slujba din Triod, cu Măririle sfântului, Evanghelia Utreniei și Doxologia Mare. La Ceasuri se va pune troparul și condacul sfântului. La Liturghia Darurilor mai înainte sfințite din ziua praznicului se vor cânta troparele Vecerniei sfântului, din nou unite cu troparele Triodului, Măririle sfântului, Vohodul se va face cu Evanghelia, după „Să se îndrepteze...”, se vor citi Apostolul și Evanghelia sfântului și la sfârșit, în loc de Chinonicul „Gustați și vedeți...” al Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, se va cânta Chinonicul sfântului.

Despre mutarea Darurilor mai înainte sfințite am scris pe larg la răspunsul în legătură cu întrebarea numărul 80. Mutarea Sfântului Trup pentru săvârșirea Darurilor mai înainte sfințite este interzisă.

132

Canoanele Bisericii noastre spun că dacă un creștin nu merge la biserică timp de trei duminici consecutive, nu trebuie să fie împărtășit. Dacă un muribund are mulți ani în care nu a mers la biserică îl vom împărtăși?

133

Unii enoriași nu merg la biserică, nici nu se împărtășesc timp de mulți ani. Aceștia ar trebui să fie înmormântați în cadrul cimitirului?

Într-adevăr, *Canonul 80 al Sinodului Trulan și Canonul 11 al Sinodului din Sardica* hotărăsc „să fie oprit” de la împărtășanie mireanul care nu merge la biserică timp de trei duminici consecutive, fără să pătimească de vreo nevoie grea. Canoanele acestea, cu toate că ele continuă să rămână valabile, nu se aplică în practică. Niciodată, cel puțin în zilele noastre, Biserica nu a impus pedeapsa ruperii de comuniunea bisericească a oamenilor care au încălcat sau încălcă aceste canoane.

Aceasta se întâmplă deoarece Biserica, odată cu trecerea timpului, își moderează severitatea, fie pentru că în plan teoretic își însușește o tactică mai blândă față de creștinii păcătoși, poate cea mai eficace, și în modul acesta paguba este mai mică decât câștigul nădăjduit, fie că împrejurările o constrâng să se poarte cu moderație.

Adică, dacă astăzi Biserica, pe baza criteriului „scoaterii” din comunitatea eccleziastică a creștinilor care nu merg la slujbe trei duminici consecutive, ar trebui să elimine cel puțin jumătate, dacă nu și mai mulți, dintre cei care, teoretic, aparțin acesteia.

Statisticile referitoare la acest aspect, realizate de mulți, chiar dacă sunt considerate exagerate, nu par deloc încurajatoare. Înaintea acestei realități, Biserica fără să

înceteze niciodată să propovăduiască și să îndemne prin orice mijloc pe creștini să meargă, în mod regulat, la biserică și să le amintească de pedepsele pe care le impun respectivele canoane, preferă să nu aplice acrivia, ci să tolereze, din iconomie, mădularile „nelucrătoare”, ca să folosim o expresie mai blândă, pe membrii ei, cu nădejdea că poate cândva, harul lui Dumnezeu va lucra și în inimile acestor oameni și-i va îndruma pe calea voii Lui sfinte.

Biserica nu a refuzat în mod special împărțirea pe patul de moarte, chiar și în vremuri de mare austeritate, ca un ultim gest de iubire și ca un efort de salvare a mădularului ei bolnav.

Exact aceleași lucruri sunt valabile și pentru înmormântarea după tipicul bisericesc în locurile sfinte ale cimitirelor, ale acestor mădulare „nelucrătoare” ale Bisericii.

Deoarece creștinul botezat nu s-a despărțit în mod oficial de Biserică, sau mai bine zis, ea însăși nu l-a rupt de trupul ei, nu este lucru înțelept să-l lipsim și de aceste ultime îngrijiri care sunt ținute după moarte de către credincioși. Dacă s-ar aplica strict canoanele, puțini ar avea privilegiul înmormântării bisericești.

134

Dacă mirii plantează în același an cu nunta copaci fructiferi sau viță de vie, aceștia nu rodesc. Este adevărat acest lucru?

În multe părți există prejudecata ca noii miri să nu sădească copaci în primul an al nunții lor. Și se justifică acest lucru în multe feluri. Fie că deschizătura gropii pentru sădirea copacului amintește de deschiderea mormântului lor, fie că există primejdia să dea copacului fertilitatea lor și aceștia să rămână sterpi, sau dimpotrivă, că pomii sădiți de ei nu vor rodi, deoarece rodnicia nu le prisosește, de vreme ce mirii o păstrează întreagă pentru ei înșiși.

Prejudecata aceasta are ca fundament concepția antică, anume că omul, sădind ceva, transmite acestuia și însușirile lui, sau că, făcând ceva, poate prin analogie să-și influențeze viitorul.

Poate n-ar fi fost nevoie să scriem că este vorba despre o concepție nefolositoare, străină de credința creștină. Lipsa acestei credințe îl face pe om, de multe, ori robul superstițiilor caraghioase, care ar dispărea dacă creștinii noștri doar cu numele, ar fi în cunoștință de cauză.

135

Cum trebuie să se facă uscarea Sfântului Agneț în Joia cea Mare? Nu s-ar cuveni să existe un vas și o rânduială specială, încât lucrarea să se facă cu evlavie?

Despre uscarea Sfântului Agneț care se păstrează pentru nevoile speciale ale Bisericii nu este prevăzută nici o rânduială specială. Singurele elemente cultice care se păstrează din tradiție este ca, preotul să poarte întregul veșmânt preotesc, întinderea Sfântului Antimis, tămâierea Sfintei Mese, închinăciunile și frângerea Sfântului Agneț cu Sfânta Copie. În mod special, pentru uscare se folosește o sursă de foc, obișnuită sau improvizată. Respectiva tradiție o descrie *Antologia sfântă* a lui Daniel Iorgopulos (ediția a V- a, Atena 1898, pag. 100) despre care am vorbit și altă dată.

Pentru lămurire adaug și dispoziția respectivă detaliată: „După sfârșitul Liturghiei, preotul întinde Sfântul Antimis pe Sfânta Masă și scoțând din artofor Sfântul Agneț, îl pune pe Sfântul Disc și tămâind în jur, și închinându-se cu evlavie, îl taie cu Sfânta Copie în părțile mici, cu frică și evlavie. După aceasta, pune în partea dreaptă a Sfintei Mese un scaun și pe acesta o cărămidă sau o piatră și deasupra acesteia un vas de pământ sau de aramă, sau de fier curat, cu cărbuni aprinși și închinându-se cu evlavie, ia Sfântul Disc, care nu trebuie să fie de staniu (cositor), cu mare atenție și-l

pune deasupra vasului în care sunt cărbunii, luând bine aminte să nu se usuce părticelele mici, întorcându-le pe acestea cu Sfânta Copie ca să nu se ardă. Și de vreme ce Sfântul Disc s-a încălzit bine îl coboară și îl pune deasupra Sfântului Antimis, sau pe acoperăminte, luând seama să nu fie încins și să ardă. Când părticelele s-au răcit, pune pentru a doua oară Sfântul Disc deasupra focului și făcând astfel de multe ori, până ce se usucă bine, le pune în artofor pe care-l așează la locul de închinăciune cu evlavie și împătorește Antimisul”.

Modul acesta de uscare este oarecum arhaic. Preotul a cărui biserică dispune de mijloace electrice contemporane, poate să le folosească cu siguranță și în situația aceasta, sau să le desăvârșească pe cele primite după cum socotește că este bine. Cunosco preoți evlavioși care deja le-au pus în practică.

Atenția preoților noștri, însă, trebuie să se îndrepte asupra faptului ca uscarea să se facă deplin și, dacă se poate, în aceeași zi sau în următoarea, ca să se evite mucezeala Sfântului Agneț și pentru ca să fie mai ușoară împărțirea lui. Este de prisos să repetăm că toate acestea trebuie să se întâmple cu mare evlavie și cu atenție nemărginită.

Existența unei rânduiei speciale nu este de neapărată nevoie și pentru faptul că nu este mărturisită de tradiție și pentru că este suplinită de rugăciunea din acel moment a preotului, care săvârșind această lucrare înfricoșătoare, cu siguranță că se va găsi într-o stare de concentrare și de rugăciune a minții.

136

În ziua Bobotezei, când se întâmplă botezul unui prunc, se mai binecuvântează apa, de vreme ce în ziua aceasta s-a citit Aghiasma Mare și apele sunt binecuvântate?

Așa cum am scris și la răspunsul de la întrebarea numărul 126, Agheasma Mare, care are loc în Ajunul și în ziua Bobotezei, se săvârșește în amintirea Botezului Domnului

și este exact binecuvântarea apei Tainei Sfântului Botez din care scoteau credincioșii și după aceea se botezau catehumenii.

Prin urmare, Botezul cu apa aceasta este îndreptățită și din punct de vedere istoric și teoretic. Și astăzi și în vechime, conform tradiției nescrise, în multe părți, când se săvârșește Botezul în ziua Bobotezei, nu se face în mod special sfințirea apei, ci se aruncă în apa din cristelniță Agheasmă Mare și se continuă rânduiala de la binecuvântarea untdelemnului. În situația aceasta, ar trebui să se sară cele cinci cereri de la Ectenia Mare care se referă la sfințirea apei („Pentru ca să se sfințească...”, până la „Pentru ca să se arate...” sau și „Pentru ca vrednic să se facă...”), și se continuă rugăciunea de sfințire a apei („Mare ești Doamne...”, până la „...și să se numere cu cei întâi-născuți înscriși în cer... Amin!”).

În mod necesar, subliniem faptul că trebuie să se folosească Agheasma Mare pentru că nu este îngăduit ca Botezul să se facă cu apă obișnuită. Expresiile generale și poetice „Astăzi se sfințește firea apelor...” etc, nu înseamnă că toate apele se sfințesc în ziua Bobotezei și au puterea și harul Agheasmei Mari. Acestea se referă la faptul că, în timpul Botezului Domnului s-a sfințit firea apelor, așa cum Răstignirea Lui pe lemnul crucii este caracterizată ca sfințirea firii lemnului și Întruparea Lui ca sfințirea firii oamenilor. Altfel, n-ar fi nevoie de săvârșirea și împărtășirea cu Agheasmă Mare, deoarece toate apele ar fi sfințite.

137

Este îngăduit preotului să săvârșească Taina Nunții în același timp la două perechi de miri?

138

Este îngăduit ca la aceeași slujbă a Nunții să se pună cununile la două sau mai multe cupluri, sau nunțile trebuie să se slujească separat fiecare? Preoții din Atena, care au multe cununii, de ce nu le fac două sau trei în același timp și-i chinuiesc pe viitori miri până la miezul nopții?

Slujba Sfintei Nunți și a logodnei, așa cum se prezintă astăzi în Molitfelnicele noastre și așa cum este mărturisită în întregime de Tradiția scrisă, presupune și în textele rugăciunilor și în rânduielile tipiconale, prezența doar a unei perechi de miri. La fel și alte slujbe bisericesti, precum înmormântarea, Sfântul Botez, chiar și Sfântul Maslu sunt alcătuite în așa fel încât să se adreseze doar unui credincios. Cu toate acestea, rânduielile respective se săvârșesc în același timp și pentru mai mulți.

Și rânduiala Nunții poate să se săvârșească în același timp mai multor perechi, fiind de la sine înțeles că se va trece la numărul plural rugăciunile care se află la singular și în fiecare situație se vor pomeni numele fiecărei perechi de miri.

Punerea verighetelor, unirea mâinilor și punerea cununilor se vor face separat pentru fiecare pereche și se vor rosti, în mod special pentru fiecare, cuvintele respective care însoțesc logodna și cununia. Și astăzi în multe păți se săvârșesc în comun Nunțile, de obicei ale fraților, dar și a altor persoane, de către preoți și arhieriei în modul la care ne-am referit mai sus.

Ar fi indicat să se facă un asemenea fel de nunți în grup pentru mai multe motive. În primul rând, s-ar evita

ceea ce subliniază a doua întrebare, adică săvârșirea rapidă în anumite biserici din marile orașe a unor șiruri întregi de nunți, de multe ori cu mai puțină evlavie, obositoare și pentru preoți.

În al doilea rând, n-ar fi un mod mult mai frumos să se manifeste și să se întărească frățietatea în Hristos a credincioșilor și a membrilor comunității eccleziastice, când noile familii creștine care urmează să se căsătorească în aceeași zi se întâlnesc împreună cu părinții, rudeniile și prietenii lor în biserică, pentru ca să săvârșească Nunțile și să se roage împreună pentru unirea în Hristos? Apoi și întrunirea noilor familii ale parohiei într-o adunare sărbătorească de obște? Piedica poate că ar fi anumite prejudecăți exagerate, păgubitoare. Cele mai multe obstacole, însă, le produce orgoliul viitorilor miri și a familiilor lor. Dar, cred că merită osteneala să se depună un asemenea efort, care va aduce multe roade vrednice de folos.

139

Câteva elemente suplimentare despre binecuvântarea anafurei.

Am publicat mai jos o scrisoare trimisă de către profesorul de liturgică, preotul Valentin Van Gool din Fatima, Portugalia, referitoare la răspunsul de la întrebarea numărul 109. Este interesantă, pentru că ne dă anumite informații suplimentare despre binecuvântarea anafurei. Am văzut ce sens are binecuvântarea anafurei și cum practica aceasta s-a interpretat greșit, introducându-se binecuvântarea prin mâna preotului, fără să se rostească nici o rugăciune. În Biserica română, situația a evoluat și sub acest aspect. Scrisoarea este scrisă în grecește.

„[...]Aș vrea să vă dau și eu o informație despre întrebarea numărul 109, din ultima ediție a *Liturghierului Bisericii Ortodoxe Române* (București 1956). Înainte de sfârșitul cântării

„Cuvine-se cu adevărat...”, preotul face cu discul care conține anafură semnul Sfintei Cruci înaintea Sfintelor și, atingându-l de Sfântul Disc și de Sfântul Potir, rostește rugăciunea anafurei: „Doamne, Iisuse Hristoase, pentru rugăciunile Preacuratei Maicii Tale, binecuvântează pâinea aceasta, care se va da în locul Sfintelor Tale Taine, totdeauna, acum și pururea...”. Evident, este o rugăciune ulterioară și poate da naștere la răstălmăciri, căci prezintă anafura ca pe o simplă substituție a Sfintei Împărtășanii”²³.

140

Dacă preotul este chemat să facă stâlpii la înmormântare, intrând în casa mortului, începe imediat cu „Binecuvântat este” sau există vreo altă tradiție să se spună vreun cuvânt din Sfânta Scriptură sau din Sfânta Tradiție?

După cărțile liturgice tipărite, nimic nu precede rânduiala care se cântă în casa mortului, înainte de ridicarea trupului. Manuscrisele (câteva dintre acestea numesc rânduiala aceasta „Euharistie”), chiar dacă prezintă o mulțime de variante, sub acest aspect sunt de acord cu edițiile tipărite. În multe dintre ele găsim la început „închinăciunea preoților”.

Nici sfântul Simeon al Tesalonicului, deși descrie

---

²³ În ultima ediția a *Liturghierului* românesc, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2000, se precizează: „Mai înainte de a se sfârși cântarea Axionului la strană, luând preotul vasul cu anafură de la diacon sau de la paraclisier și atingându-l de sfântul disc și de sfântul potir, zice: *Pentru rugăciunile Prea Sfintei Maicii Tale, Doamne, Iisuse Hristoase, binecuvântează pâinea aceasta, ce se va da în locul Sfintelor Tale Taine, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.*” (pag. 167-168). Desigur că, din aceste cuvinte, nimeni nu înțelege că anafura înlocuiește Sfintele Taine. Ea se dă, în special, celor care nu s-au învrednicit de primirea Sfintei Împărtășanii, ca pâine binecuvântată.

amănunțit slujba înmormântării, nu menționează nimic referitor la aceasta (*Dialoguri, cap. 361*). Nu știu dacă din tradiția liturgică nescrisă se păstrează undeva acest obicei.

Întrebarea nu ne menționează ce fel de cuvinte sunt acestea. Probabil că sunt cuvinte de mângâiere pentru rudele mortului sau vreun model de iertare adresat celui adormit sau au legătură cu jertfa de tămâie sau cu îmbrăcarea veșmintelor. În tot cazul, este vorba despre o curiozitate a tradiției locale.

141

Când preotul rostește „Binecuvântată este Împărăția...”, la începutul slujbei Cununiei, în ce direcție este orientat și cum face semnul crucii cu Evanghelia, deasupra mesei, sau deasupra capetelor mirilor?

Așa cum am mai precizat și altădată, rânduiala Cununiei se săvârșea întotdeauna unită cu Sfânta Liturghie. Astăzi, distingem urmele acestei legături, ecteniile, citirea din Apostol și Evanghelie, ectenia întreită, ectenia cererilor, potirul de obște, care a înlocuit Dumnezeiasca Împărtășanie, chinonicul „Paharul mântuirii...”, precum și începutul cu „Binecuvântată este Împărăția...”, la care se referă și întrebarea.

Mirii stăteau înaintea Ușilor Împărătești, iar preotul, deoarece urma să săvârșească Sfânta Liturghie, rostea formula de început din locul obișnuit, din fața Sfintei Mese, pe care se găseau și cununiile. În cazul în care mirilor li se dădeau Darurile mai înainte sfințite, pe Sfânta Masă s-ar fi găsit Potirul care le conținea. Mai târziu, când Cununia s-a separat de Sfânta Liturghie, a fost introdus paharul de obște, însă acesta se afla tot pe Sfânta Masă, din fața căreia se începea slujba Cununiei.

În sfârșit, când legătura dintre Cununie și Sfânta Liturghie a încetat, viitorii miri nu mai stăteau „înaintea

ușilor Sfântului Altar” (după manuscrise) sau „în fața altarului” (după Simeon al Tesalonicului, *Dialoguri*, cap. 278 - 279) și preoții „înlăuntrul altarului”, ci în mijlocul bisericii, evident din rațiuni practice.

Atunci, ca substitut al Sfintei Mese, s-a așezat o masă mică deasupra căreia s-au pus toate câte erau înainte pe Sfânta Masă, adică Evanghelia, cununiile și paharul de obște.

Prin urmare, formula „Binecuvântată este Împărăția...”, care s-a păstrat din Sfânta Liturghie, va trebui să se rostească deasupra mesei care înlocuiește acum Sfânta Masă, din naos, precum se rostea înainte deasupra Sfintei Mese.

Conform *Codicelui 664 al Bibliotecii Naționale din Atena*, care conține această practică mai nouă, dispoziția tipiconală rânduiește: „Și preotul, întorcându-se spre răsărit, zice...”. Preotul stătea înaintea mirilor, ca și astăzi, întors spre răsărit. Prin urmare, când rostea „Binecuvântată este împărăția...”, preotul își întorcea privirile către aceștia, adică rostea formula deasupra mesei care era în mijlocul bisericii.

Rostirea formulei „Binecuvântată este împărăția...” deasupra capetelor mirilor a provenit, evident, dintr-o oarecare interpretare greșită. Evanghelia li se oferea spre sărutare acestora. Poate că, legat de această sărutare, a apărut și binecuvântarea făcută în cruce, cu Evanghelia. Deoarece începutul Liturghiei și al slujbei Nunții avea deja această mișcare cu Evanghelia deasupra Sfintei Mese, era ușor să se creeze confuzia între aceste două practici diferite, pe de o parte, și formula „Binecuvântată este împărăția...”, însoțită de însemnarea în Semnul Crucii care s-a transferat deasupra capetelor mirilor, cel puțin în unele părți, lucru care nu se întâmplă la nici o altă slujbă.

142

În timpul Vohodului Mare, cum trebuie să ridicăm și să ținem Cinstitele Daruri, adică cu care mână Sfântul Disc și cu care Sfântul Potir? Dacă le luăm așa cum sunt la Proskomidiar, întorcându-ne către popor, se schimbă poziția lor, dreapta devine stânga, și stânga devine dreapta. Nu trebuie ca acestea să se înfățișeze poporului ca și nouă?

Consider că este vorba despre un subiect asupra căruia nu trebuie să stăruim prea mult. La Proskomidiar, Sfântul Disc se află în dreapta Potirului, dar în partea stângă a preotului. La Vohod, din nou, când slujește și diaconul, Sfântul Disc merge înainte, ținut însă de diacon. La fel și poziția lor pe Sfânta Masă, Sfântul Disc este în dreapta Potirului, însă în stânga preotului, invers decât potirul. De ce, însă, să căutăm să acordăm cinstire specială celor ce sunt pe Sfântul Disc? Și Sfântul Disc și Sfântul Potir conțin „preînchipuiri”, ale Sfântului Trup și ale Sângelui Domnului, după expresia rugăciunii Anaforalei sfântului Vasile cel Mare.

Doar la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite ar putea să apară această problemă, deoarece Sfântul Disc conține Darurile mai înainte sfințite, în timp ce Potirul, înainte să se unească, conține vin nesfințit și apă.

Cu toate acestea, și la această Liturghie, după Tradiție, se păstrează poziția lor obișnuită. La fel, și în timpul Sfintei Liturghii, după împărtășirea preotului și punerea Sfântului Trup în Potir, cu toate că discul este gol, continuă să rămână în dreapta potirului.

Probabil că poziția Cinstitelor Daruri și modul Ținerii lor în timpul Vohodului s-au hotărât din motive practice. Adică, mai ales când nu are postamentul apărut ulterior, discul necesită ajutorul mâinii drepte, ca să fie ținut bine, atât el, cât și acoperămintele. Dimpotrivă, Potirul a avut întotdeauna și un postament, iar Ținerea și transportarea lui nu prezenta nici un fel de dificultate.

Faptul că poporul privește într-o poziție inversă Sfintele Vase în timpul Vohodului, din punctul meu de vedere, nu reprezintă ceva nelalocul lui.

143

Când preotul slujește și este chemat să împărtășească pe cineva care este în primejdie să moară, ce trebuie să facă?

Pentru această problemă serioasă, preotul trebuie să aibă în vedere două lucruri.

În primul rând, lucrarea sfântă și datoria lui de nezdruncinat este să alerge la muribund și să-i ofere acestuia mângâierea și întărirea Bisericii și să-i ofere ultima hrană, Trupul și Sângele Domnului, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci.

În al doilea rând, sub nici un motiv nu i se îngăduie preotului să întrerupă Sfânta Liturghie după Vohodul Mare și, în principal, de la începutul rugăciunii Sfintei Anaforale.

În vremurile vechi exista obiceiul ca, în situație de necesitate extremă, Sfânta Euharistie să fie purtată și de către mireni. Astăzi, însă, nu se îngăduie. Deci, dacă se întâmplă vreun astfel de incident preotului, dacă se află înaintea de Vohodul Mare poate să facă după cum îi dictează conștiința, grăbindu-se să ajungă la bolnav și întorcându-se cât mai repede posibil, ca să continue Sfânta Liturghie. Dacă este chemat, însă, după Vohodul Mare, nu există altă soluție decât să grăbească oarecum ritmul săvârșirii Liturghiei și să alerge, imediat după sfârșitul ei, la muribund. De altfel, partea aceasta a Liturghiei, când se evită cântarea pe larg și se sare peste împărțirea anafurei, durează doar o jumătate de oră.

Antologia sfântă al lui Daniel Ghiorghiopulos, deși nu are girul canonic, poate să fie folosită de preot ca îndrumător și sub acest aspect. Adaug respectivul fragment: „Dacă preotul, începând Liturghia, se află la Proscomidie sau până

la Vohodul Mare și cineva, fiind amenințat de moarte, are mare nevoie sau să se boteze sau să se mărturisească și nu are timp să săvârșească Liturghia, însemnează unde a lăsat-o, aleargă acolo și, după ce termină cu bolnavul aflat pe patul de moarte, dându-i nădejdea mântuirii, întorcându-se, începe de la partea însemnată și sfârșește Liturghia. Cât timp lipsește acesta, va rându-i să se citească dintr-o carte bisericească.

Dacă rămâne acolo mult timp și trece ceasul, dacă este înaintea Heruvicului, lasă Liturghia, slujind a doua zi de la început și, după împărțășire, consumă și Darurile din ziua de dinainte. Dacă este după imnul Heruvimic, nu lasă Liturghia, îl pomenește în minte pe bolnav și lasă să se facă voia Domnului” (*Ediția a V-a, 1898, pag. 93-94*).

144

În ținutul nostru s-a împământenit obiceiul ca în sâmbăta care precede parastasul care se săvârșește duminica, să se facă coliturghisire, chemându-se preoții din satele vecine. În situația în care aceia sunt împiedicați să vină, slujba se va săvârși doar de către preotul satului sau se va amâna, chiar dacă toate sunt pregătite pentru aceasta? De ce se numește „coliturghisire” și de ce se săvârșește sâmbătă?

Conform cu vechea practică a Bisericii, parastasele celor adormiți se săvârșeau întotdeauna sâmbăta, ziua consacrată morților, în mod special, așa cum prevăd regulile de înmormântare, precum și alte cântări pe care le cuprinde slujba Sâmbetelor Mângâierii.

Mutarea parastaselor în ziua de duminică (atunci când se întâmplă) s-a făcut din economie, din pricina nevoilor speciale cu care se confruntă credincioșii în viața de zi cu zi, care nu pot să-și părăsească în zi de sâmbătă preocupările și slujbele lor pentru a veni la biserică și să se roage pentru odihna

sufletului celui adormit. Transferarea aceasta nu s-a făcut fără reacții și dispute puternice, care au tulburat Biserica timp de mulți ani, în decursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea.

În cele din urmă s-a impus să se săvârșească parastasele și în ziua de duminică, dar în anumite părți s-a păstrat o practică dublă, adică parastasul să se săvârșească de două ori, neoficial în zi de sâmbătă și mai „oficial” a doua zi, duminica, pentru a fi de față credincioșii care cinstesc pomenirea mortului. S-a mai păstrat și o urmă mai palidă a parastasului de sâmbătă, aducându-se la Vecernia de sâmbătă un platou cu colivă, ca să i se citească o rugăciune de pomenire.

Parastasul cuprindea neapărat săvârșirea Sfintei Liturghii pentru odihna sufletului celui adormit, partea principală și, după aceasta, citirea rugăciunii, cu „Sfinte Dumnezeule...”, deasupra platoului de colivă sau la mormântul mortului. Creștinii evlavioși doreau ca în timpul acestor rugăciuni pentru morții lor, să fie de față cât mai mulți preoți, pentru a sluji împreună (coliturghisitori) și să se roage, de obște, pentru odihna sufletului adormitului lor, iar dacă era cu putință, să slujească și arhiepiscopul (Parastas arhieresc).

În părțile în care s-a păstrat parastasul de sâmbătă, avea loc în felul acesta coliturghisirea preoților, pentru că de la început avea loc sâmbăta și pentru că preoții nu puteau să-și lase satele lor în timpul Liturghiei de duminică.

În alte părți s-a găsit o altă soluție: s-a prelungit puțin Liturghia de duminică pentru ca preoții din satele vecine să ajungă și să ia parte, nu la Sfânta Liturghie, ci la slujba care urma, lucru care s-a împământat mai mult.

Nu trebuie să ne îndoim de faptul că toate acestea au avut la început o motivație evlavioasă. Dacă rugăciunea unui „drept” este atât de puternică, cu mult mai mult rugăciunile mai multor drepiți sunt mai bine primite de Dumnezeu.

De asemenea, nu trebuie să punem la îndoială faptul că iubirea fierbinte a oamenilor față de cei din familiile lor plecați la Domnul, și dorul arzător pentru mântuirea lor, îi face să urmărească cât mai mult cu putință folosul rugăciunilor Bisericii pentru aceștia. Trebuie, însă, să fim cât mai sinceri în

actele noastre. Toți oamenii sunt înconjurați de neputințe și, de multe ori, sub aceste manifestări ale evlaviei se ascund lucruri omeneste, porniri ostentative din partea credincioșilor și, de ce să ne ascundem, și mici interese ale preoților.

Preotul trebuie să se ridice deasupra acestora, să fie la înălțimea misiunii sale preoțești și să-i lumineze pe creștini, să săvârșească cele rânduite pentru morții lor, dacă vor și cu mai mulți preoți. Însă, dacă jertfa pentru cel adormit este săvârșită de unul, sau de mai mulți preoți, ea va fi aceeași. Apoi, să știe că nu sunt spre folosul sufletului mortului ostentațiile și parastasele fastuoase, a căror urmare imediată va fi, dacă se fac cu această intenție, propria lor pagubă duhovnicească.

Dacă obiceiul local este atât de puternic încât credincioșii nu pot fi convinși și cer mai mulți preoți pentru slujba mortului lor, firește că, nevenind preoții din satele vecine, nu este cu putință să existe conslujire. Atunci, la nevoie, se va amâna pentru cealaltă sâmbătă, când vor sluji și preoții chemați. Consider, însă, că oamenii vor fi ușor convinși că puterea slujbei preotului lor va fi aceeași cu a soborului de preoți și că nu va fi nevoie de amânare.

145

Cei care au dezlegare în Postul Mare, pentru anumite motive, trebuie să postească în Duminica Închinării Sfintei Cruci?

Este cunoscut faptul că în zilele de duminică, datorită caracterului lor pascal, nu este îngăduită postirea. *Canonul 66 apostolic, Canonul 55 Trulan, Canonul 18 al Sinodului din Gangra și Canonul 15 al sfântului Petru al Alexandriei* impun pedeapsa cu caterisirea pentru clerici și afurisirea pentru acei mireni care surpă tradiția bisericească respectivă.

De la acest Canon nu sunt excluse nici duminicile din Postul Mare, nici Ajunul Crăciunului și al Bobotezei sau alte postiri ale anului bisericesc, care vor cădea în zi de duminică. În toate acestea se face „dezlegare la vin și untdelemn”.

În Tipicul sfântului Sava, care se păstrează în *Codicele 628 din secolul al XIII-lea al Patriarhiei Ierusalimului*, se spune clar că mirenii aveau dezlegare în sâmbetele și duminicile Postului Mare, nu numai la untdelemn, ci și la pește. La fel prevedea și tipicul mănăstirii Preacuratei din Constantinopol pentru trapeza mănăstirii. Nici Duminica Închinării Sfintei Cruci nu poate face excepție. De altfel, această duminică, cu toate că este închinată Crucii lui Hristos, își păstrează trăsătura pascală care caracterizează toate celelalte duminici ale anului. Nicăieri în tradiția bisericească nu se face o excepție pentru aceasta.

Întrebarea, însă, se referă la o practică contemporană care, de obicei, este păstrată de mulți credincioși. Nu că se păstrează ajunarea reală, adică înfrânarea de la mâncare sau mâncare uscată în Duminica Închinării Sfintei Cruci, ci creștinii noștri, care nu postesc în celelalte duminici, poate nici în zilele celelalte ale Postului Mare, în duminica aceasta dau dezlegare doar la „untdelemn și vin”. Cu alte cuvinte, au limitat doar la duminica aceasta ceea ce trebuia să țină și în celelalte duminici ale perioadei postului.

De ce se face aceasta, nu este greu de explicat. Închinarea Sfintei Cruci dă acestei zile o strălucire specială, care o face mai demnă de respect decât celelalte duminici ale Postului Mare și o pune în plan paralel cu Vinerea Mare și cu Înălțarea Sfintei Cruci. Și aceste două zile sunt cu ajunare aspră și evident că sub influența acestora și-a păstrat și Duminica Închinării Sfintei Cruci, modul inițial de postire valabil în toate celelalte duminici ale postului, „dezlegare la vin și untdelemn”. Repetăm că postirea nu este îngăduită în această zi, conform practicii Bisericii și a canoanelor pe care le-am amintit.

146

De ce în timpul ajunării postim cu untdelemn și pește și mâncăm măslină și icre?

Am repetat în multe rânduri că vechea și adevărata postire consta în abținerea de la tot felul de mâncare sau în a consuma numai hrană uscată. Deoarece postirea aceasta nu a putut să fie ținută în decursul marilor perioade de post ale anului bisericesc, nici mirenii care lucrau și trudeau nu reușeau să țină deplin prescripțiile postirii care s-au alcătuit în mănăstiri și care-i priveau în principal pe călugări, iar faptul că nu toți aveau râvna și credința să le țină, toate acestea au adus în practică diferite pogorăminte, pentru a putea fi posibilă adaptarea după putere a credincioșilor la dispozițiile postirii.

În timp ce în epoca veche creștinii, după Ceasul al 9-lea (3 după-amiază), în zilele de post, dezlegau doar la „pâine și apă”, treptat s-a redus nu doar timpul abținerii de la mâncare în limitele obișnuite ale celorlalte zile (din pricina aceasta s-au mutat dimineața și vecerniile Postului Mare și Liturghiile Darurilor mai înainte sfințite), dar a început să se folosească și alte feluri de mâncare, precum fructele, legumele, crustaceele, moluștele etc.

În cadrul acestor tendințe pot fi cuprinse și mâncatul măslinelor în zilele în care nu mâncăm ulei și consumul icrelor în zilele în care ne abținem de la pește. Pentru primele putem să invocăm motivul că măslinile se consumă ca fruct, în timp ce interzicerea uleiului este legată de mâncărurile care se pregătesc cu ulei. Despre cele din urmă, îndreptățirea este mai puțin justificată, de vreme ce nu este valabil același lucru și pentru lapte sau ouă, căci și acestea sunt interzise în timpul postului, ca „rod...și produse de care ne ținem departe”, conform *Canonului 56 al Sinodului Quinisext*.

În tot cazul, cunosc creștini evlavioși care au din tradiție conștiința că este vorba despre un pogorământ și în zilele marilor posturi, ca și în ajunul venirii lor la Sfânta Împărtășanie, se abțin de la aceste două feluri de mâncare.

Este adevărat că întrebarea pe care o pune acest preot o auzim deseori și la credincioșii râvnitori, mai des la cei care ironizează postirile noastre. Aceștia, în ambele situații, ar putea să aprecieze flexibilitatea și iubirea de oameni ale respectivelor obiceiuri și canoane ale Bisericii, care nu au scopul să-i siluiască pe oameni, ci să-i ajute, după putere, să se înfrâneze și să-și stăpânească patimile. Dacă îi smintesc aceste mâncăruri, pot să se înfrâneze și de la acestea, fără să desfășureze mâncărurile sau să judece Biserica pentru această atitudine iubitoare, conform spuselor Apostolului Pavel (*Romani 14, 3*).

Angajarea Bisericii în lupta pentru eliminarea acestor obiceiuri și a mâncărilor de post care se mănâncă, din tradiție, în perioadele de post, nu ține nici de prezent, nici nu poate să rămână mereu în granițele austerității. Ceea ce are prioritate este sublinierea necesității postirii și a folosului ei duhovnicesc, a formării, după putere, a credincioșilor pentru dispozițiile bisericești respective și a sensului ei duhovnicesc, care au slăbit destul de mult în zilele noastre.

147

Mulți creștini îl cheamă pe preotul de parohie ca să schimbe verighetele copiilor lor. În fața acestui fapt, preotul trebuie să poarte epitrahil sau nu, și ce trebuie exact să spună, astfel încât rânduiala logodirii să nu aibă caracterul slujbei logodnei?

Întrebări asemănătoare au pus și alți preoți, și am scris suficient despre aceste lucruri în răspunsurile întrebărilor cu numerele 32 și 116.

Este cunoscut faptul că din motive morale, sociale și de altă natură, slujba logodnei se săvârșește întotdeauna înaintea Cununii și unită cu aceasta. Mai mult, se interzice și se pedepsește, conform dispozițiilor pe care le-am însemnat acolo, preotul care a săvârșit separat logodna.

Ca preotul să fie de față la rânduiala neoficială a logodirii, făcută în familie, fie ca membru al familiei, ca prieten, fie ca păstor al parohiei, nu numai că nu este interzisă, ci se și impune de pe poziția lui de părinte duhovnicesc al celor logodiți. Datorită acestei poziții, ca persoana cea mai respectabilă și mai cucernică a adunării, va fi chemat „să schimbe” verighetetele. Ca să nu-i dea caracter de rânduială sfântă, preotul nu trebuie să poarte veșmintele sfinte, nici să citească rânduiala respectivă, care se găsește în Molitfelnic.

Cunosc mulți preoți care aplică următorul „tipic”: cântă un tropar, cel al hramului, al zilei, al sărbătorii sau al Născătoarei de Dumnezeu, „închină” verighetetele la o icoană și le pune pe degetele logodnicilor, zicând: „În numele Tatălui...”. Firește că nu poartă epitrahil. În felul acesta și prezența Bisericii se exclude și nu se săvârșește nici rânduiala sfântă.

148

Slujba Sfântului Maslu se poate face și copiilor nebotezați?

Toate Tainele Sfintei Biserici se săvârșesc doar creștinilor botezați. Copiii nebotezați, dacă s-au născut din părinți creștini și au fost închinați lui Dumnezeu, au intrat în Biserică și au fost binecuvântați în timpul diferitelor rânduielei prebaptismale, putem într-un mod oarecare să-i caracterizăm drept „catehumeni”. Cu toate acestea, pentru că nu au primit încă Sfântul Botez și nu au intrat oficial prin acesta în Biserică, nu pot să participe și la diferitele Taine care sunt destinate doar credincioșilor.

În cazul în care copilul este botezat, chiar dacă se află la vârsta prunciei, poate să participe la Taina Sfântului Maslu. Când este bolnav, poate să se săvârșească, în mod special pentru el, această Taină. Desigur că în rugăciuni se vorbește despre iertarea păcatelor pe care pruncul nu le are, dar slujba Maslului vizează în principal vindecarea neputințelor trupești, conform cunoscutului verset al sfântului Iacov: „Este

cineva dintre voi bolnav..., și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav” (*Iacob 5, 14-15*).

149

La acele sărbători în care se cântă „Câți în Hristos v-ați botezat...”, preotul rostește și el aceeași cântare sau obișnuitul „Sfinte Dumnezeule...”?

Nici în cărțile liturgice editate, și cu mult mai mult în manuscrise, nu cunosc să existe o asemenea dispoziție. Ceea ce se păstrează din Tradiție și de către preoții mireni și în mânăstiri, este să se repete de către preoți cântarea pe care Tipicul o prevede pentru strană, cântarea întreită „Sfinte Dumnezeule...” sau „Câți în Hristos...” sau „Crucii Tale...”, după situație. Această practică este corectă și din punct de vedere logic.

Preotul, rostind „Sfinte Dumnezeule...” sau cele care se cântă în locul acestei cântări, nu face ceva în plus decât strana, ci pentru că în vremea cântării este ocupat cu citirea rugăciunii, vine să împlinească într-un mod oarecare participarea lui la cântare, vestind și el, în același, fel, imnul care s-a cântat.

Din aceleași motive se cântă de către preot și diacon, după noile dispoziții, și imnul Heruvimic cu puțin înainte de Vohodul sfinților.

Dispozițiile noastre sunt folositoare pentru că, prin analogie, sunt valabile și pentru Cântarea întreit sfântă. Este știut faptul că în locul Heruvicului, în alte zile, se cântă alte tropare, adică „Cinei Tale celei de Taină...”, în Joia Mare; „Să tacă tot trupul...”, în Sâmbăta Mare; și „Acum puterile cerești...”, la Liturgia Darurilor mai înainte sfințite.

Conform practicii în uz, preotul spune acum troparul care se cântă în locul Heruvicului, în zilele în care nu se pune acesta. În mod special, pentru „Acum puterile...” avem, în afară de tradiția orală, și mărturia manuscriselor și a tipăriturilor care consemnează că „preotul și diaconul spun și aceștia „Acum puterile...”, la alegere, înaintea Sfintei Mese, și se închină de trei ori” (*Codicii Bibliotecii Naționale 751, 765 și 775*).

150

De multe ori, o sărbătoare împărătească sau o sărbătoare închinată Maicii Domnului cade în zi de duminică. În această zi, preotul spune în taină „Învierea lui Hristos văzând...”, în momentul cântării heruvimice, sau „Veniți să ne închinăm...”? Vohodul cu Evanghelia se face, în aceste situații, cu Învierea sau cu Răstignirea în față?

Așa cum am scris și la răspunsul întrebării cu numărul 101, cântarea „Învierea lui Hristos văzând...”, se întâlnește doar în codicii și edițiile tipărite mai noi, unde se precizează că se spune în duminici, înainte de Psalmul 50, în timpul cântării imnului Heruvimic.

Cântarea „Veniți să ne închinăm...”, cel puțin din câte cunosc, nu este mărturisită de nici un codice, dar rostirea ei este prevăzută de Liturghierele mai noi în locul cântării „Învierea lui Hristos...”, dacă nu se săvârșește Liturghia de duminică.

Psalmul 50, după vechile manuscrise, era precedat de întreita închinare a preotului și a diaconului înaintea Sfintei Mese (*Biblioteca Națională 759, 765 și 771*) și încununarea într-un mod oarecare a acestei întreite închinăciuni este rostirea cântării „Învierea lui Hristos” în zilele Învierii și a lui „Veniți să ne închinăm...”, în celelalte zile. Amândouă sunt îndemnuri pentru întreita închinare, prima înaintea Învierii lui Hristos (ați sesizat întreita repetare a verbului: „închinăm, închinăm, închinăm”), cealaltă înaintea lui Hristos, Împăratul Cel nevăzut.

Acestea, în mod suplimentar, față de ceea ce s-a scris acolo. Prin urmare, manuscrisele, atât de zgârcite în îndrumările referitoare la acest aspect, nu dau amănunte despre fiecare situație în parte la care se referă cel care întreabă. Dar, având ca bază începutul pus acolo, putem să dăm o rezolvare corectă la dificultățile pe care le avem înaintea. Adică, de vreme ce o duminică își păstrează caracterul ei pascal, nu coincide, cu alte cuvinte, cu un mare praznic împărătesc, în

care nu se cântă troparele Învierii, va trebui să se pună „Învierea lui Hristos văzând” și invers.

De exemplu, de Crăciun, de Bobotează, de Florii, de Rusalii, va trebui să se spună „Veniți să ne închinăm...”, chiar dacă cele două mari sărbători cad duminica.

La Tăierea Împrejur, la Întâmpinarea Domnului, la Bunavestire, precum și la toate celelalte sărbători închinat Maicii Domnului, dacă pică duminica, se cântă „Învierea lui Hristos văzând...”.

Mai mari dificultăți prezintă sărbătoarea Învierii lui Lazăr, a Înălțării Domnului și a Înălțării Sfintei Cruci, pentru că acestea trei păstrează un oarecare caracter pascal și în timpul Utreniei se cântă „Învierea lui Hristos...”. Cred că este corect să se spună și în timpul imnului Heruvimic.

Cât despre poziția Evangheliei deasupra Sfintei Mese și la Vohod, vechea tradiție nu ne învață nimic, de vreme ce dispoziția să se reprezinte pe partea din față a copertii Răstignirea și pe cea din spate Învierea, este mult ulterioară. Pe acoperămintele manuscriselor, chiar și ale Evangheliilor tipărite mai vechi, nu existau reprezentările de astăzi.

În situațiile la care se referă întrebarea ar trebui să se cântă „Învierea lui Hristos văzând...”, în timpul Heruvicului. O dificultate specială se va consemna doar la sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, în timpul căreia se spune „Învierea lui Hristos...” la Utrenie, însă se prăznuiește Crucea Domnului, iar pericopa evanghelică se referă tot la Răstignire. La Sfântul Munte, în ziua aceasta, Evanghelia se pune și se poartă la Vohod cu Răstignirea în față. Cu siguranță așa este cel mai corect.

Cele de mai sus despre „Învierea lui Hristos văzând...”, din timpul imnului Heruvimic și despre poziția Evangheliei, s-ar putea rezuma în câteva cuvinte, prin scurta regulă de mai jos: dacă la Utrenie se spune „Învierea lui Hristos...”, va trebui, prin analogie, să fie spusă și la cântarea heruvimică, iar Evanghelia să se așeze cu Învierea în sus, excepție făcând doar sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci. Dispozițiile tipiconale precizează clar momentul respectiv al slujbei Utreniei.

CUPRINSUL PE TEME*

1. Veșminte

24	Culoarea Veșmintelor	55
9	Forma corectă a epitrahilului	30
8	Săvârșirea slujbei fără epitrahil	28
121	Vohodul Vecerniei cu felon	225
121	Săvârșirea Proskomidiei cu felon	225
122	Arhimandriții poartă felon în timpul săvârșirii Tainelor?	226
123	Preoții poartă felon în timpul săvârșirii slujbei Botezului?	226
34	Brâul veșmintelor...?	72
61	Se dă brâul veșmintelor mirilor...?	116
72	Acoperămintele deteriorate ale Sfintei Mese	136

2. Botezul și celelalte rânduieli

a) Rugăciunile la lăuză

29	Rugăciunea din prima zi de la nașterea copilului	66
30	Sfîntirea apei în prima zi	66
38	Rugăciunea pentru cea care a lepădat	77

b) Punerea numelui

76	Când se citește rugăciunea?	140
12	Anexartiton sau Anexartitu?	34

c) Rugăciunile la 40 de zile

85	Intrarea pruncului nebotezat în Sfântul Altar	158
89	Rânduiala după Botez la plinirea celor 40 de zile.....	168

---

* Cifrele din stânga indică numărul întrebării.

d) Cateheze – exorcizări

- 90 De ce nu se începe cu
„Binecuvântat este Dumnezeu nostru...”? 171
- 91 De ce nu se încheie cu Apolisul? 171

e) Botezul

- 87 Rânduiala slujbei Botezului 161
- 123 Preotul poartă felon 226
- 136 Botezul la aghiasma Bobotezei 250
- 43 Cine ține lumânarea ? 86

f) Generalități

- 74 Cateheza și botezul protestantului 138
- 54 Rugăciunea deochiului la pruncii nebotezați 106
- 148 Sfântul Maslu pentru cei nebotezați 265
- 55 Înmormântarea pruncilor nebotezați 106

3. Dumnezeiasca Liturghie și Sfânta Împărtășanie

- 40 Legătura Liturghiei cu Utrenia 82
- 50 Liturghia fără cântăreț 95
- 121 Proskomidia cu felon 225
- 41 Cele trei peceti ale prescurii 84
- 117 Vinul alb la Sfânta Liturghie 219
- 17 Căderea în timpul doxologiei 44
- 70 Pomenirea numelor la ectenii 132
- 150 Poziția Evangheliei la Vohod și pe Sfânta Masă 267
- 83 Rugăciunea Vohodului Vecerniei,
Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare 154
- 95 Căderea după Vohodul mic 180
- 149 „Câți în Hristos...”, în loc de
„Sfinte Dumnezeule...”? 266
- 111 Tradiția citirii Apostolului 206
- 62 Aprinderea lumânărilor
în timpul citirii Evangheliei 119
- 125 Predica după Evanghelie

și nu în timpul Chinonicului	232
77 Îmbrăcarea predicatorului în rasă	144
78 Predica din scaunul arhieresc	145
71 Citirea rugăciunilor pentru catehumeni	134
23 „Darurile acestea...” (rugăciunea cântării heruvimice)	54
150 „Învierea lui Hristos văzând...” sau „Veniți să ne închinăm...”, în timpul Heruvicului?	267
101 „Învierea lui Hristos văzând...” la Heruvic	189
142 Cum se țin Cinstitele Daruri la Vohodul Mare?	257
11 Pomenirea numelor ctitorilor bisericii la Vohodul Mare	32
10 Pomenirea numelor la frângerea pâinii	31
103 Simbolul de credință se spune și de către preot?	193
44 Păzirea cu ripide a Sfintelor Daruri	88
45 Păzirea cu crucea a acestora	88
42 Când binecuvântează preotul cu crucea?	85
51 Când se închid Sfintele Uși?	99
104 Mătaniile înaintea prefacerii darurilor	194
127 „Sfânta Pâine” sau „Trupul lui Hristos”?	237
109 Înălțarea sau binecuvântarea anafurei ?	200
139 Binecuvântarea anafurei	253
52 Împărtășirea preotului cu Ușile Împărătești deschise sau închise?	99
106 Împărtășirea din potir „În numele Tatălui”	196
107 Împărtășirea de trei ori din Potir	196
102 Caracterul pascal al Sfintei Împărtășanii	190
102 „Învierea lui Hristos văzând...” după Sfânta Împărtășanie	190
105 Împărtășirea preoților care nu au slujit	195
3 Primirea Împărtășaniei de către toți, fără cercetare	19
5 Primirea Împărtășaniei fără Spovedanie	19
4 Primirea împărtășirii de către cei care au păcătuit de moarte	19
53 Rugăciunea de iertare pentru cei care urmează să se împărtășească	103

60	Postirea înainte de Sfânta Împărtășanie	114
49	Împărtășirea mușilor și a celor întârziți mintal	94
75	Împărtășirea și mersul la biserică al femeilor în perioada de ciclu	139
1	Împărtășirea la orice oră	13
143	Împărtășirea muribundului în timpul Sfintei Liturghii	258
39	Completarea vinului în Sfântul Potir	80
48	Scuipatul după Sfânta Împărtășanie	94
130	Păstrarea Împărtășaniei în afara Jorii Mari	243
135	Uscarea Sfintei Împărtășanii	249
144	Conslujirea parastasului	259
57	Pâinea oferită de rudeniile mortului la slujirea Liturghiei	109
58	Resturile anafurei	110
20	Buretele în Sfântul Potir	49
23	Sărutarea icoanelor la Sfânta Liturghie	54

Liturghia Darurilor mai înainte sfințite

80	Mutarea Darurilor mai înainte sfințite dintr-o biserică în altă biserică	148
128	Liturghia Darurilor în particular	238
81	Închinarea slujitorilor la Liturghia Darurilor	150
93	Repetarea rugăciunilor antifoanelor vecerniei	176
128	Pomenirea numelor la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite	238

4. Logodnă, nuntă

a) Logodna

32	Schimbarea verighetelor de către preot acasă	70
147	Schimbarea verighetelor acasă	264
116	Slujba logodnei	218
98	Troparul Sfântului Constantin	186
18	Unirea mâinilor la logodnă	46
82	Ectenia și Apolisul după logodnă	152
116	Desfacerea logodnei	218

b) Nunta

141	Unde stă preotul...?	255
137	Săvârșirea Cununiei	
138	mai multor cupluri în același timp	252
99	Troparul Sfântului Constantin	186
22	Cum se dă vinul paharului de obște?	52
65	Împărțirea pâinilor	124
66	Rahatul împărțit mirilor	126
129	Paharul de obște și pentru nași	242
73	Aruncarea cu dulciuri	137
108	Când se rostesc rugăciunile „la dezlegarea cununiilor”?	199
25	Ridicarea cununiilor	58
33	Despărțirea mâinilor cu Evanghelia	71
115	Apolisul slujbei Cununiei și a altor slujbe la sărbătorile împărătești	216
96	Cântarea „Marea Roșie” după Apolis	182

c) Generalități

19	Nunțile în luna mai	48
34	Brâul veșmintelor...?	72
61	Se dă brâul veșmintelor mirilor...?	116
134	Dacă mirii sădesc copaci	248

5. Sfântul Maslu

64	Ungerea la Sfântul Maslu	122
148	Săvârșirea Sfântului Maslu pentru pruncii nebotezați	265

6. Aghiasma Mare

35	Timpul săvârșirii	73
126	Cele două rânduieli ale Aghiasmei Mari	235

126	Diferența dintre Aghiasma săvârșită în Ajun și în ziua Bobotezei	235
136	Botezul în apa Aghisimei Mari	250
79	Folosirea Aghiasmei Mari	146
31	Surplusul de Aghiasmă Mare	69

7. Aghiasma mică

36	Ectenia Aghiasmei mici	75
37	Apolisul Aghiasmei mici	76

8. Însmormântări – parastase

143	Împărtășirea muribundului la vremea Sfintei Liturghii	258
132	Împărtășirea muribundului care nu vine la biserică	247
132	Înmormântarea celui care nu merge la biserică	247
94	Înmormântarea neortodoxului	177
140	Cuvintele înaintea Trisaghionului la casa mortului	254
59	Rugăciunea de iertare la sfârșitul însmormântării	112
7	Preotul îl însoțește pe mort...?	26
55	Îngroparea celui nebotezat	106
144	Coliturghisirea parastasului	259
97	Când se face dezgroparea...?	184
57	Pâinea adusă de rudeniile mortului	109

9. Slujbele bisericesti

26	Ce înseamnă trasul clopotului?	60
21	Slujba se încheie totdeauna cu Apolis?	51
67	Când se cântă Vecernia mică?	127
121	Vohodul Vecerniei cu felonul	225

113	Apolisul Vecerniei de sâmbătă	208
100	Ce înseamnă „călătoresc bine” (Miezooptică – Pavecerniță)	188
15	Ciudata frângere a pâinii	39
68	De ce Evanghelia Utreniei se citește din partea de Nord?	129
16	„Astăzi mântuirea...” sau „Înviat-ai din mormânt..”?	41
40	Săvârșirea Sfintei Liturghii fără Utrenie	82
14	De ce se citește doar Ceasul al IX-lea?	38

10. Anul liturgic

2	Rânduiele sfînșilor și pomenirile lor	14
46	Postirea în vinerile Postului Mare	91
131	Prăznuirea sfântului în timpul Postului Mare	244
145	Postirea în duminica Închinării Sfintei Cruci	261
56	Dezlegarea la pește în duminica Floriilor	108
69	Trecerea cu vederea a expresiilor Evangheliei din ziua de marți în Săptămâna Luminată	130
130	Păstrarea Sfântului Agneț în Joia Mare	243
27	Țintuirea și pogorârea de pe cruce a Celui răstignit ...	62
28	Așezarea baldachinului Epitafului	64
112	Apolisul Vecerniei din Sâmbăta cea Mare	208
84	Rânduiala Învierii în lăuntru Bisericii	157
86	Slujba Învierii după Miezooptică	159
92	Ce Evanghelie se citește la Înviere?	173
88	„Ridicați porțile”	164
110	„Hristos a înviat...”, în loc de „Pentru rugăciunile...” în perioada Paștelui	205
119	Apolisele perioadei Paștelui	223
114	Doxologia Anului Nou	212
124	Apolisul praznicului Bunevestiri	228
120	Apolisele praznicelor împărătești în perioada de după prăznuire	224
146	Consumarea măslinelor și a icrelor în timpul postului	263

11. Diferite rânduieli

109	Ridicarea panaghiei	200
114	Rânduiala doxologiei Noului An	212
118	Rugăciunea pitei Sfântului Fanurie	220

12. Diverse

6	„Canon de împărtășanie” sau „liturgic”	24
13	„εκίσσησε” sau „εκύησε”? (Psalmul 50, 7)	37
47	Binecuvântarea lui Hogeia	93